Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Dobozy Nóra Emőke

Álomértelmezés a 16–17. századi Magyarországon

Irodalomtudományi Doktori Iskola
Dr. Kállay Géza Dsc.

A magyar barokk irodalom Doktori Program
Dr. Orlovszky Géza Csc.

A bizottság tagjai: **Dr. Voigt Vilmos** DSc. (elnök)
Dr. Ács Pál DSc. (opponens)
Dr. Laczházi Gyula PhD (opponens)
Dr. Bibor Máté PhD
Dr. Viskolcz Noémi PhD
Dr. Sárdi Margit Csc.
Dr. Szentmártoni Szabó Géza PhD

Témavezető: **Dr. Orlovszky Géza** CSc.

Budapest, 2013

Tartalom

I. Az álomelméletek és lehetséges osztályozási rendszereik 6
1. Irodalomelméleti alapok 8
2. A modern álomelmélet kialakulása 12
3. Amit az alvásról és álomról ma tudunk (nREM-REM) 15
4. Korai osztályozási lehetőségek felvázolása 17
a) Az álmok mint isteni üzenetek 19
b) Az álomelméletek szomatizálódása 30
c) A magyar elméleti munkák és azok elhelyezése a rendszerben 54
II. Irodalmi álmok a 16–17. századi magyar nyelvű szövegekben 63
1. Az álmok szerepe a *Szigeti veszedelem*ben 79
2. Álmok megjelenése a széphistóriákban és ókori történetet feldolgozó históriás énekekben 84
3. Az *Árgirus históriája* álomfelfogása 94
4. Álmok a *Theagenés és Chariclia*ban 97
5. Álmok a bibliai témákat feldolgozó epikus művekben 106
6. Az álom megjelenési formái a 17. századi lírai szövegekben 117
III. Magyar vonatkozású álomfejtő könyvek 128
1. Az álmoskönyvek mint speciális kordokumentumok 131
2. Az európai álmoskönyv-hagyomány 133
3. A magyar álmoskönyvek 139
a.) A *Tractatus diversi theologici et astronomici* kódex álomfejtő könyvei 141
b.) A *Codex Acephalus Somnia Danielis*e 142
c.) A *Gyöngyösi-kódex Somniale*ja 144
d.) Az 1516-os velencei *Somnia Salomonis David regis filii* 147
e.) 1616-os szebeni *Traumbüchlein* 154
f.) Az 1635-ös debreceni *Álom könyveczke* 157
Bibliográfia 159
Források 159
Álomfejtő könyvek 164
Szakirodalom 164
Ábrák jegyzéke 169

1. sz. melléklet: A Tractatus diversi theologici et astronomici álomfejtő könyvei 170
2. sz. melléklet: A *Codex acephalus* álomfejtő könyve 176
3. sz. melléklet: Az 1603-as erfurti és az 1616-os szebeni álomfejtő könyvek összehasonlítása..... 180
4. sz. melléklet: Az *Álom könyveczke* (Debrecen, 1635.)..... 218

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat elkészüléséhez vezető úton sokan és sokféleképpen voltak segítségemre. Köszönettel tartozom témavezetőmnek, dr. Orlovszky Gézának, amiért fordulhattam hozzá kérdéseimmel és bíztatott az évek során, dr. Sárdi Margitnak, mert bár nem volt feladata, mégis megkereshettem bármilyen problémával, továbbá tanáraimnak, akik segítettek a doktori képzés ideje alatt.

Péró Krisztina, Huszár András, Szilágyi Emőke Rita, Pesti Brigitta, Tóthné Szlavkovszky Mariann, Kenyó Ildikó, Bognár Péter és Hasenauer Tamás érdemei elévülhetetlenek, mindannyian segítettek és támogattak, rengeteg munkájuk és elfoglaltságuk közben időt szakítottak rám és kérdéseimre, nem is keveset.

Köszönettel tartozom továbbá barátaimnak, hiszen az együtt töltött idő segített kikapcsolódni és a dolgozat kapcsán felmerülő kétségeimről, problémáimról időlegesen elterelni a figyelmemet.

Szüleim és családom tették lehetővé, hogy részt vehessek a képzésben, hogy a 3 év alatt tudjak megfelelően koncentrálni a kutatásra, valamint végtelen empátiával és szeretettel támogattak, segítettek és noszogattak. Pusztán a köszönet és a hála nem is fejezheti ki azt, amivel nekik tartozom.

Végezetül köszönettel tartozom dr. Gulyás Péternek, aki lektorált, böngészett és letöltött, javított, segített, nyugtatott, vacsorát főzött, kávét hozott és nem ment világgá.

Álomértelmezés a 16–17. századi Magyarországon
– Az álomfejtés elmélete és irodalmi gyakorlata –

Dolgozatomban a 16–17. századi magyarországi irodalmi álmokat, illetve a hozzájuk kapcsolódó álomelméleteket vizsgálom. Ez a – hazai szakirodalomban kevés figyelmet kapó – téma lehetőséget teremt annak kimutatására, hogy a kor tudományának ismeretei, elméletei megjelennek még a tisztán szórakoztató célból íródott irodalmi művekben is. Az álomelméletek Freud előtt a kurrens filozófiai elméletekkel karöltve látnak napvilágot, az aktuális lélek- és természetfilozófiai ismeretek felhasználásával vagy éppen azok alátámasztására. Így az álmok, az álomelmélet és az álomfejtés gyakorlatának vizsgálatakor nem csak történeti, hanem az intellektuális kontextus vizsgálatára is mód nyílik.

Célom annak alátámasztása, hogy a vizsgált korszakban a rendkívül népszerű álomfejtő könyvek, az irodalmi szövegekben megjelenő álomjelenetek, álomleírások és a kor „álomkutatása" összekapcsolódott: a szerzők ismerték a fontosabb elméleteket és az álmoskönyveket. A dolgozat tehát a koraújkori magyarországi álmok és álomfejtés történeti poétikáját kívánja adni. Ehhez a 16–17. századi irodalmi szövegek és álomfejtő könyvek vizsgálatán túl szükséges az előzmények ismerete, a különféle álomelméletek áttekintése és rendszerezése, valamint a vonatkozó magyarországi álomelméletek áttekintése is. A kora újkori elméletek támaszkodnak a korábbi megközelítésekre, használják vagy cáfolják azokat, kiegészítik, „aktualizálják" saját koruknak megfelelően őket, de gyakran át is vesznek bizonyos elemeket vagy kész elméleteket.

A dolgozat három fő részre oszlik: először taxonómiáját adom az álomelméleteknek, majd az irodalmi szövegek vizsgálatára kerül sor, végül a korabeli álmoskönyvekről esik szó (a melléklet tartalmazza a ma nehezen, vagy egyáltalán nem hozzáférhető szövegek kiadását). Az első fejezet a 20–21. századi álomértelmezéstől indul: manapság az álmok kutatása során neurobiológiai és neuropszichológiai folyamatok és összefüggések megismerése, megértése a cél, a tudományos élet nem ismeri el a jósló álmok létezését. Érdekes módon az ókortól fogva fellelhető e fiziológiai megközelítése az álmoknak, ez azonban nem zárta ki az álmok isteni eredetében való hitet. A modern elmélet gyors áttekintése után a korai álomelméletekkel foglalkozom, majd a folyamattal, ahogy ezen elméletek egyre inkább a fiziológia irányába tolódtak, végül pedig a magyarországi elméleteket veszem sorra.

A második fejezetben az irodalmi szövegekben megjelenő álmok tárgyalására kerül sor. A narratív, verses epikai szövegben megjelenő jósló álmokról, a széphistóriákra és az ókori témákat feldolgozó históriákra jellemző fiziológiai álmokról, a bibliai történetek álomfelfogásáról és a lírai szövegek álomleírásaiban bekövetkező koncepcióváltásról lesz szó.

A harmadik fejezet kronológiai sorban hozza a magyar vagy magyar vonatkozású álmoskönyveket, adja ezek filológiai leírását, bekapcsolja őket az első fejezetben ismertetett elméletek sorába. Hat munkáról lesz szó: a Tractatus diversi theologici et astronomici *Somnia Danielis*e és *Somniale*ja, a *Gyöngyösi-kódex Somniale*ja, a *Codex Acephalus Somnia Danielise*, Schaller Jakab *Somnia Salomonisa*, egy 1616-os német nyelvű *Somnia Danielis*, és az 1635-ös debreceni álmoskönyv kerül bemutatásra.

I. Az álomelméletek és lehetséges osztályozási rendszereik

Az álmaink, illetve a megfejtésükre tett kísérleteka személyes és a kulturális pszichénk megismerésére irányulnak. Az álmok egyszersmind azt is jelzik, mennyire hasonlítunk a régmúlt korok emberéhez (hiszen az álmok a 21. században ugyanazokra az alapvető témákra terjednek ki, mint az ókorban vagy a kora újkorban), ugyanakkor annak is a példái, hogy mennyire különbözünk elődeinktől. Az álmok, illetve a róluk való elmélkedés, a megfejtésükre tett kísérletek információval szolgálhatnak számunkra az egyes korszakok legjelentősebb kérdéseivel kapcsolatban, különös tekintettel azokra a problémákra, ahol a vallás, a halál, a politika és a hatalom összefonódnak. A különféle középkori és kora újkori irodalmi és történelmi szövegek, legyenek akár prózaiak vagy líraiak, bővelkednek álomleírásokban és álomértelmezésekben. Ezek elemzésekor, a megértésükre irányuló vizsgálatok során azonban körültekintőnek kell lennünk: még saját vagy kortársaink álmainak a megértése is problémákat okozhat, ez hatványozottan igaz az évszázadokról korábban ránk maradt álmok esetén. Anthony Stevens hívja fel a figyelmet arra, hogy a régmúlt korok emberei által látott álmok megértésében márcsak azért sem lehetünk teljesen biztosak, mert nem kérdezhetjük meg az alanyokat a bizonyos képek kapcsán születő asszociációikról stb. Minden bizonnyal akkor járunk el a leghelyesebben, ha az álmokat kulturális „bizonyítékokként" tartjuk számon, mivel ezek törékeny és „illékony" forrásai a történelemnek.[1]

A tudat megismerése és a hozzá kapcsolódó kérdések, problémák, illetve az ezek megoldására irányuló kísérletek végigkísérik a pszichológia történetét. Valamennyi pszichológiai folyamat és jelenség kapcsán felmerül a tudat, a tudatosság vagy a tudatállapot kérdése, mégsem sikerült mindmáig egységes szemléleti keretet és minden területen alkalmazható meghatározást adni ezekre a fogalmakra. Ez hasonló ahhoz a fizikában tapasztalható fogalomzavarhoz, amely az energia mibenlétének meghatározásával és általános jegyeinek a tisztázásával kapcsolatos.[2] Ugyanakkor nagyon sok hasznos és az általánosítás lehetőségét is magában rejtő összefüggést sikerült és sikerül feltárni az energia megjelenési formáiról, mint például az atomenergia vagy a mágneses energia. Ez – jó esetben – elvezethet az energia általános jelenségének mélyebb megértéséhez, akár általános és alapos leírásához is. Ehhez hasonló módon tudunk egyre többet a tudat alapvető megjelenési formáiról, a különféle tudatállapotokról, annak

[1] STEVENS, Anthony, *Private Myths: Dreams and Dreaming*, Boston, Harvard University Press, 1997.
[2] *Orvosi pszichológia*, szerk. KOPP Mária, BERGHAMMER Rita, Budapest, Medicina, 2009.

ellenére, hogy ezt még nem lehet valamiféle átfogó tudatelméleti keretben szintetizálni. Éppen ezért kap a tudat kérdésének aktuális megközelítései között egyre nagyobb hangsúlyt a tudatállapotok vizsgálata, aminek a keretében az alvás és az álom problematikája/kérdésköre is időről időre előtérbe kerül.[3]

A tudat alapvető megjelenési formáit mindennapjainkban az alvás-ébrenlét állapotok váltakozásai kísérik. Ezen változások során a környezettel való kapcsolatunk és saját élményeink gyökeres átalakuláson mennek keresztül. A pszichológia hagyományos bemenet-információfeldolgozás-kimenet paradigmája tulajdonképpen csak az ébrenlét során fennálló tudatállapot esetében alkalmazható. Az alvás tudállapota jelentősen különbözik ettől.

Az alvás ideje alatt az ingerektől való nagyfokú függetlenség mellett hiányzó motoros kimenet a jellemző. Ez teszi a neurobiológiai megközelítéseket nélkülözhetetlenné a tudatállapotok jelenségének tudományos vizsgálatában. Ennek oka az, hogy az alvás közben az agyműködésben bekövetkező – és a tudomány előrehaladásával egyre inkább mérhetővé váló – változásokat az elme módosulásai kísérik. Ezért az alváskutatás az agy-elme kérdés egyik sarokköve is egyben, ez pedig az alváskutatás eredményeinek a hagyományos alvásmedicina keretein túlmutató és az agy-elme kérdésében gyökerező értelmezési kísérleteihez vezetett el.[4]

[3] JOUVET, Michel, *Alvás és álom*, ford. GÉCSEG Zsuzsanna, Budapest, Typotex, 2008, 33–34.
[4] BÓDIZS Róbert, *Alvás és álom* = Általános pszichológia 1., szerk. CSÉPE Valéria, GYŐRI Miklós, RAGÓ Anett, Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 553–571.

1. Irodalomelméleti alapok

A 20. század harmadik harmadában született álomelmélettel, álomtörténettel foglalkozó szakirodalmak jelentős része Freud munkásságát alapul véve, illetve az ő eredményein keresztül foglalkozott a középkori és a kora újkori álomfejtéssel, álomelméletekkel. Jelen dolgozatban Freud – kétségkívül érdekes kutatást és felismeréseket lehetővé tevő – szövegei helyett a 16–17. századi irodalmi álmokat a saját korukbeli elméletek felhasználásával vizsgálom.

Természetesen lehet jogosultsága egy, a modernitás felől közelítő vizsgálatnak, például retorikatörténeti, poétikai témák vizsgálatakor hasznos és konstruktív lehet a modern elméletek felhasználása (vö. De Man, Derrida stb.), hiszen ezek többé-kevésbé kontinuus tudományterületek, azonban az eszme- és elmélettörténet folyamában éles törés tapasztalható a „modern" és a „régi" szerzők között. A Freud által bevezetett fogalmi rendszer nem volt adott a 17. században és azt megelőzően, az általa felvetett elmélet főbb csomópontjai és problémái értelmezhetetlenek a dolgozat tárgykörét jelentő korszakban, így az efféle vizsgálat – meglátásom szerint – ez esetben túlzottan anakronisztikus lenne.

A kontextualizmust átható előfeltevés szerint az eseményeket akkor tudjuk megmagyarázni, ha azokat előfordulásuk „kontextusában" helyezzük el. Az őket körülvevő történelmi tér más eseményeihez kötődő specifikus kapcsolataik feltárásával magyarázzuk, hogy miért úgy történtek, ahogy. Itt – ugyanúgy, mint a formalizmus esetében – a *történeti*t egyfajta „látványosságként", illetve olyan gazdag felületű szövetként ragadjuk meg, amely első látásra híján van bármilyen koherenciának vagy kézzelfogható alátámasztási szerkezetnek. Szemben azonban a formalista[5] történésszel, aki csupán arra törekszik, hogy ezeket a maguk partikularitásában és egyedülállóságában elemezze (tehát a mező más létezőihez mért hasonlóságukban és különbözőségükben), addig a kontextualista azt hangsúlyozza, hogy ami a mezőn „történt", azt azokkal a funkcionális összekötő kapcsolatokkal kell magyarázza, amelyek a mezőn egy adott időben jelen való ágensek és ágenciák között álltak fenn.

[5] A „*formist*" kifejezés Hayden White szövegének magyar fordításában a *formalista* kifejezéssel jelenik meg. A terminológiai egybecsengés miatt talán a „formista" megfelelőbb magyar terminológia lehetne. WHITE, Hayden, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore & London, Johns Hopkins University Press, 1973. Magyarul a szövegnek csak a bevezető fejezete jelent meg: *Metatörténelem, A 19. századi Európa történelmi képzelőereje*, ford. KISANTAL Tamás – SZEBERÉNYI Gábor = *Történetelmélet II.*, szerk. GYURGYÁK János – KISANTAL Tamás, Budapest, Osiris Kiadó, 2006.

E művelet során a magyarázat célja az, hogy azonosítsa azokat a „szálakat”, amelyek a tanulmányozott individuumot vagy intézményt a korához kötik. Erre a magyarázati stratégiára sokaknál találunk példát Hérodotosztól Huizingáig, domináns elvvé azonban csak a 19. században vált Jacob Burckhardt munkásságának köszönhetően. A kontextualizmus a történeti megjelenés véges tartományaiban előforduló jelenségeknek a korszakok általános „trendjeibe” való (viszonylagos) integrációjára törekszik.[6]

A kontextualista módszertan elkülöníti a történeti mező néhány (pontosabban bármely) elemét, legyen az akár olyan nagyságrendű, mint a francia forradalom, vagy olyan kis léptékű, mint egy személy életének egyetlen napja. Ezután kiválasztja azokat a „szálakat”, amelyek a magyarázandó eseményt a kontextus önmagától különböző területeihez kötik. A szálak azonosítása és végigkövetése egyrészt az eseményt körülvevő társadalmi és természeti tér felé történik, másrészt pedig időben visszafelé, hogy az esemény „gyökerei” fellelhetők legyenek, illetve előrefelé, hogy „következményei” vagy „hatásai” felmérhetőkké váljanak. Ez a végigkövetési eljárás ott ér véget, ahol a szálak vagy belevesznek valamely más esemény kontextusába, és azonosításuk már nem lehetséges, vagy „konvergálnak”, ami által új eseményt eredményeznek. A cél nem az, hogy a teljes történeti mezőn megjelenő összes történeti eseményt összekapcsoljuk, hanem sokkal inkább az, hogy a szignifikáns előfordulások véges tartományainak időleges és korlátozott jellemzéseinek a láncolatává fogjuk őket egybe.[7]

A kontextualizáció elleni egyik legerősebb érv a határszabás problémája: mi alapján választja ki a vizsgálandó korpuszt a kutató, illetve ehhez kapcsolódik az a szükségszerű következmény is, hogy a válogatás önkényes. Nincs ez másként jelen dolgozat esetében sem, ugyanakkor tekintettel arra, hogy magyar nyelvű, a magyar anyagra vonatkozó álomelméleti, kimondottan az álmokkal, azok szerepével, poétikájával foglalkozó szakirodalom tulajdonképpen nem létezik, szükségesnek tartom a történeti megközelítést, szem előtt tartva az önkényességből származó hiányosságokat. A dolgozatban természetesen nem vállalkozom (nem is vállalkozhatom) teljes vizsgálatra: egy folyamatot felvázolása a célom, amelynek eredménye a 16–17. századi irodalomban is tetten érhető.

Az elsődleges kontextus rekonstruálására tett kísérlet ellen felhozott érvek között szintén fontos az a tény is, amely szerint a középkori, kora újkori szerzők is saját olvasatuk szerint, saját korukból kiindulva olvasták elődeiket, tehát a 20–21. századi kutatók is

[6] WHITE, Hayden, 1973, 26–29.
[7] WHITE, Hayden, 2006, 872–873.

tehetnek így.[8] Úgy gondolom azonban, hogy attól, hogy irodalomelméleti szempontból tartható (sőt, gyakran kívánatos) saját korunk felől közelíteni régebbi szövegekhez, ez nem feltétlenül *szükséges:* a régebbi, például kora újkori olvasási-megértési stratégiák és a maiak között nincs kapcsolat, a célnak leginkább megfelelő vizsgálati módszer kiválasztása a célszerű.

Ezt a problémát boncolgatja Yves-Charles Zarka és Quentin Skinner vitája is,[9] amelyben Zarka Hobbes kapcsán azt állapítja meg, hogy csak azok a problémák, kérdések, felvetések számítanak, amelyek ma is érdekesek és relevánsak a politikai gondolkodásban. Ebből következően Zarka Hobbest a modern politikai és jogi gondolkodás megalapozójaként olvassa, csak azokkal a részekkel, kérdésekkel foglalkozik, amelyek ebbe a szegmensbe tartoznak, olvasati „igénye" csak saját és nem feltétlenül Hobbes korának filozófiai problémáihoz köthető. Ezzel szemben Quentin Skinner véleménye az, hogy bár Zarka álláspontja és olvasási stratégiája érthető és alátámasztható, nem kizárólagos érvényű: akár másképp is lehet a régi szövegeket olvasni. Skinner rámutat arra, hogy Zarkát nem maga Hobbes és Hobbes szövegei érdeklik, hanem egy filozófiai probléma és annak története. Véleménye szerint lehet törekedni a történeti rekonstrukcióra, hiszen egy probléma mellé rendelt kontextus akkor szolgálhat érdekes hozadékokkal, ha nemcsak maga a probléma az elsődleges, hanem a problémáról szóló szöveg adott korban elfoglalt vitapozíciója is.

A legtöbb szövegnek nemcsak teoretikus kontextusa van, hanem aktuális is: ha a *Leviatán*[10] olvasása közben figyelembe vesszük a kontextust, azaz azt, hogy 1652-ben írrák Angliában, akkor fény derül a szerződéselméletek egy lehetséges aktuálpolitikai

---

[8] SZILASI László, *A történeti poétika története (1982–2000)* = *Buksz*, 2001/ 3, 258–264.

[9] SKINNER, Quentin, – ZARKA, Yves Charles, *Hobbes – The Amsterdam Debate*, ed. BLOM, Hans, Hildesheim, George Olms, 2001. A vitháoz ld. még magyarul: SKINNER, Quentin, *Értelem és retorika Hobbes filozófiájában* = Helikon, 2009/1–2., 50–69., GULYÁS Péter, *Hobbes „aktualitása": Quentin Skinner és Yves Charles Zarka amszterdami vitájáról* = Helikon, 2009/1–2., 70–89.

[10] Már csak azért is célszerű példának pont ezt a Leviathán kapcsán kialakuló vitát hoznom, mert Hobbes különös figyelmet szentelt annak kimutatására, hogy mi különbözteti meg a látomásokat (waking vision) az álmoktól. Úgy találta, hogy meglehetősen nehéz az ilyesféle különbségtétel, különösen olyankor, amikor az álmodó úgy alszik, hogy nem ágyba feküdt le aludni (tehát például elalszik a könyvtárban). Hobbes úgy gondolta, hogy akkor cselekszünk helyesen, ha mindig lefekszünk aludni, amikor érezzük, hogy a fáradtság kerülget, hiszen ilyenkor bármilyen különös vagy váratlan képzet jelenik meg előttünk, nem értelmezhetjük másként, mint álomként. Azért igyekezett Hobbes elkülöníteni a látomásokat az álmoktól, mert nem hitt az álmok jósló erejében. Ezen nézete miatt szembekerült kortársával, Gervase Holles ugyanis továbbvitte elméletében a középkori elméleteket és fenntartotta az álmok jósló tulajdonságaiba vetett hitet, így Hobbest ateista filozófusnak bélyegezte. Vö. HOBBES, Thomas, *Leviatán*, VÁMOSI Pál (ford.), Budapest, Kossuth Kiadó, 1999, 91. és HOLLES, Gervase, *Memorials of the Holles Family*, 1493–1656, Wood A. C. (ed.), London, Camden Society, 1937, 190.

használatára is.[11] Szem előtt kell tartani ugyanakkor azt, hogy az elsődleges kontextus nehezen és kizárólag töredékesen rekonstruálható, segítségével azonban csapásirányokat kereshetünk és jelölhetünk ki, amelyek minden bizonnyal segíthetnek mélyrehatóbban megismerni az adott kor történeti kontextusát.

A középkorban és a kora újkorban egészen máshogy gondolkoztak az agy és a test közötti kapcsolatról, mint ahogyan manapság. Úgy tartották, hogy az álmok a fizikai panaszok eredetére adhatnak választ (és nem a mentális működéssel állnak kapcsolatban);[12] úgy tartották, hogy az ördög aktív szereplője a világnak, tehát valóságos létező. Figyelemre méltó, hogy a kora újkori embernek épp a maitól alapvetően különböző természete az, amelyre hivatkozva a kutatók kizárják a pszichoanalízis módszereit az elemzésből, mivel a modernség definíciója az *én* fogalmának jelentésében beállt változáson alapul; a *másik* fogalmának radikális bevezetése azonban együtt jár saját arra vonatkozó igényünkkel, hogy historizáljuk a szubjektivitást azáltal, hogy az *én* születését feszes narratívába rendezzük. Ugyanakkor a történeti értelmezés, ahogyan nap mint nap használjuk, egyértelműen függ a köetelmények szintjén a hasonlóság mértékétől: hogyan máshogy értelmezhetnénk történeti figurákat? Úgy vélem, a történeti szemlélet státuszán érdemben nem változtat, ha felismerjük, hogy annak egyes tulajdonságai koroktól függetlenek, minden korban jelen vannak vagy lehetnek: a képzelet fontossága, a tudatalatti, a szülők, a szimbólumok meg a tárgyak lelki fejlődésre gyakorolt hatása. A pszichoanalitikusok állítják, hogy az identitás körvonalai bizonytalanok, és részben az határozza meg, ahogyan másokkal azonosulunk (vagy az hogyan megkülönböztetjük magunkat tőlük), ez pedig a kora újkorban sem volt másként.[13]

Az eddigiek fényében dolgozatomban történeti-poétikai megközelítésből vizsgálom a szövegeket. Ebből adódik az elsődleges kontextus felvázolásának az igénye, így a freudi elméletek kívül esnek a vizsgálódásom körén. A kétféle megközelítés közötti választás ugyanakkor nem értékítélet: úgy gondolom, mindkét vizsgálati irány és irodalomméleti kiindulópont legitimálható, a kutató feladata, hogy a kutatás céljához leginkább illeszkedőt kiválassza.

---

[11] A korabeli angliai viszonyok között két lehetőség állt a társadalom tagjai előtt: vagy alárendelik magukat egy erős uralomnak, amely megvédi őket, de mindig, minden körülmények között engedelmeskedniük kell, különben összeomlik, vagy nem rendelődnek alá, ezzel megtartják a szabadságukat, ugyanakkor permanens veszélyhelyzetet teremtenek a maguk számára.

[12] KAGAN, Richard L., *Lucretia's Deams, Politics and Prophecy in Sixteenth-century Spain*, Berkely, Calif, 1990.

[13] ROPER, Lyndal, *Oedipus and the Devil, Witchcraft, sexuality and religion in early modern Europe*, London, New York, 1994, 228.

2. A modern álomelmélet kialakulása

Mielőtt a kora újkori álomfejtés elméletének és gyakorlatának ismertetésére térnék, szükségesnek látszik a modern álomelmélet rövid összefoglalása, hogy láthatóvá váljon az alapvetően különböző, az álmokhoz, az álomfejtéshez és az álmok jelentéséhez való viszony a tárgyalandó elméletek és a mai felfogás között. A REM-fázis felfedezése óta az álom kapui kitárultak a neurobiológia számára. A neurofiziológia kutatói leírták az idegrendszer működését, ahol a REM-fázis felelős az álmok tulajdonságainak a kialakításáért; a pszichofiziológia kiterjesztette a kutatást azoknak az agyi működéseknek az irányába, amelyek az alvás fázisainak a kialakulását okozzák; a neuropszichológia pedig alaposan és részletesen feltárta az agykérgi és a subcorticális aktivitások és deaktivitások rendszerét. Egyedül a pszichoanalízis maradt meg az álmok jelentésének a vizsgálatánál, az álmot magát valamilyen viszonyrendszer kontextusában tárgyalva.[14]

Az álmokat és az alvást érintő első kísérleteken alapuló vizsgálatokat a 19. század második felében végezték. Ekkor készített Alfred Maury – asszisztense segítségével – szisztematikus leírást saját álmairól. Úgy találta, hogy bizonyos alvás közbeni érzékelési, vizuális vagy akusztikus ingerek megjelennek az álmaiban. Ő volt az első, aki (1848-ban) alváskezdeti (hipnagóg) hallucinációkról számolt be. Nem sokkal később Hervey de Saint-Denis 22 kötetes álomnaplót alkotott, ennek segítségével rövid idő alatt „tudatos álmodóvá”[15] vált. Mind Maury, mind Saint-Denis meg voltak győződve arról, hogy az álmok külső inger hatására születnek, és valamilyen módon alvás közbeni részleges ébredéshez vezetnek.

Hermann von Helmholtz fedezte fel, hogy az álombeli mozgásérzékelés az alvás közbeni motorikus kéreg aktivációjával áll kapcsolatban. Ehhez hasonló koncepciót dolgozott ki Helmholtz egyik tanítványa, Wilhelm Wundt, a kísérleti pszichológia megalapítója, aki felismerte a kérgi agyterületek ingereinek (az érzékelő és a részben vizuális kérgek önaktivációjának) és (az akarat és a figyelem) gátlásainak álombeli összekapcsolódását.[16]

---

[14] BASSETTI, Claudio L., BISCHOF, Matthias, VALKO, Phillip, *Dreaming: a neurological view = Schweitzer Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, 157/8, 399.

[15] A tudatos álmodás az álmodás olyan fajtája, amikor az alvó személy tisztában van tudatállapotával, tudja, hogy álmodik, ezért az álom elemét/elemeit, lefolyását befolyásolhatja vagy meghatározhatja. A tudatos álmot éber álomnak, tiszta álomnak vagy (az angol lucid dream kifejezésből) lucid álomnak is nevezik. Az éber álmodás lehet spontán vagy szándékosan előidézett élmény is. BASSETTI, C. L., BISCHOF, M., VALKO, P., 405.

[16] HOBSON, J. Allan, *Dreaming: an Introduction to the Science of Sleep*, New York, Oxford University Press, 2002., 29.

Maria Manasseina monográfiájában már amellett érvelt, hogy alvás közben az agy aktív állapotban van. Manasseina az álmokra annak bizonyítékaként tekintett, hogy az alvás folyamata közben valamilyen, az agy által kiváltott aktív pszichikai működés zajlik.

Mary Calkins végezte az első mennyiségi tartalomelemzést az álmok kapcsán, amelynek eredményeként bebizonyította, hogy az álmokra a vizuális élmények gyakorolják a legnagyobb hatást.[17]

Freud munkássága a modern álomelméletek kapcsán természetesen megkerülhetetlen, hiszen még a legújabb kutatások szerint is helyesen állította azt, hogy az álmodó agy és az érző agy között szoros kapcsolat, analógia vonható, illetve hogy az álmok tartalmának vizsgálatakor fontos szempont az emléknyomok feltérképezése.

Az első egész éjszakás alvásmegfigyelési kísérlet egy francia orvos, Nicholas Vaschide nevéhez fűződik. Ő figyelte meg a periodikus motorikus aktivációt az álmok kapcsán. Vaschide írta le először az alvás során időszakosan jelentkező értágulás és érszűkülés váltakozását, illetve az ezekhez kapcsolódó könnyű és nehéz álomfelidézést ébresztés után.[18]

Alessandro de Sanctis és Andrea Lisi nevéhez köthető az alváskezdeti, tipikus végtagrángás megfigyelése, illetve ennek az álommal való összekapcsolása.[19]

Az alvásmedicina és az álomkutatás terén – ugyanúgy, ahogy az orvostudomány több más területén is – Hans Berger EEG-gépe igazi áttörést hozott. Berger találmányával számtalan kutató végzett alvás- és álomkísérleteket, ezek során fény derült az alvásnak az agyi elektromos aktivitás csökkenésével való kapcsolatára.[20]

1953-ban írta le Nathaniel Kleitman és Eugene Aserinsky a mélyalvási fázis során fellépő gyors szemmozgást (REM). Megfigyelték, hogy a REM nagyjából 90 perccel az alvási kezdet után lép fel, és kapcsolatban áll a deszinkronizált EEG-aktivitással,[21] valamint a szívverés és a légzés szignifikáns gyorsulásával és instabillá válásával. Megállapították továbbá, hogy ez a fázis az alvás során rendszeres időközönként lép fel. Hogy hipotézisüket alátámaszthassák, 10 kísérleti alanyt ébresztettek fel REM és nREM fázisok közben: a kísérlet eredményeképp az első csoportbeliek 74%-a számolt be alvás közbeni álmokról, ez az arány a második csoportbeliek esetében csak 17%-os volt.[22]

---

[17] THORYPY, Michael J., *History of Sleep and Man = Encyclopedia of Sleep and Sleep Disorders*, POLLAK, Charles P., THORPY, Michael J., YAGER, Jan (eds.), New York, 2001, xxviii.
[18] BASSETTI, Claudio L., BISCHOF, Matthias, VALKO, Phillip, 403
[19] THORYPY, Michael J., xxx.
[20] BASSETTI, Claudio L., BISCHOF, Matthias, VALKO, Phillip, 401.
[21] Alacsony feszültségű, gyors kérgi EEG-aktivitás.
[22] BASSETTI, Claudio L., BISCHOF, Matthias, VALKO, Phillip, 403.

Az idegsebész és neurofiziológus Michel Jouvet 1959-ben fedezte fel a REM-fázisra jellemző izomatóniát. A REM-fázisok váltakozása, az aktiválódott EEG és az izomatónia együttes jelenléte miatt Jouvet a REM-alvás szinonimájaként a „paradox alvás" terminus bevezetését javasolta. Jouvet azt is bebizonyította, hogy a REM-alvás függ a pontin tegmentum sértetlenségétől, illetve hogy a fázis közben tapasztalt atónia a nyúltvelő motorikus központjai gátlásának az eredménye.[23]

Kleitman egyik munkatársa, William C. Dement dolgozta ki a REM-fázis és az álmodás közötti kapcsolat elméletét. Úgy vélte azonban, hogy az álmok kizárólag a REM-fázis során keletkeznek, és közvetlen kapcsolat van az álom, az REM és a REM-alvás alatti motorikus aktivitás között. Freud elméletével párhuzamosan azt is állította, hogy az REM-alvás nélkülözhetetlen a szervezet számára.[24]

Az 1970-es években Hobson és munkatársai folytatták Jouvet munkáját. E kutatócsoport írta le először a *tegmentum pontis*ban, az agytörzsnek a nyúltvelő és a középagy közötti részét alkotó híd egyik területében levő *kolinerg* (az acetilkolin ingerületátvivő anyagot termelő) „REM-on", azaz a REM-alvást bekapcsoló és a *monoaminerg* (monoamin átvivőanyagot termelő) „REM-off", a REM-alvást kikapcsoló idegsejtek működését, illetve azt, hogy a REM-alvás e kettő reciprokális interakciójának az eredménye. Hobsonék dolgozták ki az egyik legismertebb álomelméletet, az „aktiváció-szintézis hipotézis" elméletet, amely szerint az álmok az agytörzs valamely véletlenszerű/nem specifikált aktivációjának az eredményei.[25]

[23] JOUVET, Michel, 94–106.
[24] Az REM-alvás megvonásával végzett kísérletei miatt munkatársai, kortársai és a későbbi kutatók is erősen kritizálták, bár ezek a kísérletek segítették bizonyítani hipotézisét, amely szerint a teljes alvásmegvonásnál „hatékonyabb" a pusztán REM-megvonásos módszer.
[25] HOBSON, J. Allan, 47–48.

3. Amit az alvásról és álomról ma tudunk (nREM-REM)[26]

Életünk három alapvető tudatállapot, az ébrenlét, a nREM-alvás és a REM-alvás váltakozásából áll. Az ezekben töltött időt számszerűsítve egy 70 éves ember esetében ez átlagosan 47 év ébrenlétet, 18 év nREM-alvást és 6 év REM-alvást jelent. Az ébrenlét állapotát az éberség, a tudattartalmak viszonylagos gazdagsága, a külső ingerekkel szembeni fogékonyság és a tudati folyamatok sajátos kérgi szervezési szintje jellemzi. nREM-alvásban ezzel szemben csökkent éberség, csökkent tartalmi telítettség, a külső ingerek fokozott kirekesztése és a kérgi organizációs folyamatok globális háttérbe szorulása a jellemző. REM-alvásban a kérgi serkentettség és az éberség nő, ez azonban az ébrenléttől eltérően nem jelenti a motoros kimenet és az izomtónus arányos részvételét az aktivitásfokozódásban. A REM-fázis során a tudat bár tartalmilag gazdag, szerkezetileg azonban feltűnően eltér az éber szerveződéstől: a narratív-konfabulatív struktúrák, a bizarrság és az erőteljes emocionális részvétel válnak dominánssá. A külső ingerek nem kapnak jelentős szerepet a tudattartalmak meghatározásában.

Az EEG és a poligráfiás mutatók alapján az alvás két fázisa különböztethető meg: az nREM- és a REM-alvás. Az elnevezés az angol rapid eye movement (gyors szemmozgások) kezdőbetűiből származtatott rövidítés, a két fázis pedig a szemmozgások jelenlétét (REM), illetve hiányát (nREM – non-REM) jelöli. E fázisok egymásutániságából állnak az alvásciklusok, ezek átlagos időtartama 90 perc, és éjszakánként négyszer-ötször ismétlődnek. Felnőttkorban, normál körülmények között az alvásciklusok mindig nREM fázissal indulnak.

Az nREM-alvás szinonimájaként gyakran használják a kutatók a lassú hullámú alvás kifejezést, mivel ebben az alvásfázisban az EEG-képben uralkodó elektromos tevékenység lassú frekvenciatartományban mozog. A lassú hullámok a kérgi neuronok ritmikus gátlásának a jelei. A gátlás részben a talamusz és a kéreg közötti kölcsönhatás eredménye, ami gátolja az érzékszervi bemenetet, illetve annak feldolgozását. Az nREM-alvásban az agyi véráramlás és az anyagcsere csökken.

Az EEG delta-hullámok mennyisége alapján az nREM-fázist felszínes (1. és 2. – kevés delta-hullám), valamint mély stádiumokra (3. és 4. – sok delta-hullám) lehet felosztani. Az

[26] Az összefoglalás alapját az *Orvosi pszichológia*, szerk. KOPP Mária, BERGHAMMER Rita, Budapest, Medicina, 2009. könyv képezi, kiegészítve ACSÁDY László *„Álmában csönget…”? – Az agy működése alvás közben* című, A mindentudás egyetemén 2011. január 28-án elhangzott előadásával.

éjszaka első felében több mély nREM-fázis van az alvásciklusokban. Ez nehezebb ébreszthetőséggel jár, mint a felszínes nREM-alvás.

Az alvásciklus második fele a REM-fázis. A REM-alvást kísérő szemmozgások némileg különböznek az ébrenlét alatti szemmozgásoktól: azoknál lassúbbak és nagyobb amplitúdójúak. Az EEG alapján fokozott agyi aktiváció valószínűsíthető: a talamokortikális gátlást tükröző delta-hullámok helyett az ébrenlétre jellemző, béta- és gamma-hullámok jelennek meg. Az EEG-jegyek alapján a REM-fázis nagyfokú hasonlóságot mutat a szendergéssel vagy az nREM alvás 1. stádiumával. Az EEG aktivációval egybehangzóak azok a megfigyelések, amelyek szerint az agyi véráramlás és az anyagcsere az alvásciklusok REM-fázisában globálisan nő. Az izomtónus viszont teljesen megszűnik, és a vázizmokban gyakorlatilag atónia alakul ki.

Az átlagosan 90 perces alvásciklusokon belül az nREM- és a REM-alvás részaránya ciklusról ciklusra változik. Az éjszaka első felében az alvásciklusok nREM fázisainak részaránya nagyobb, és az nREM-alvás mély stádiumai is megjelennek, míg az éjszaka második felében a REM-fázisok válnak egyre hosszabbakká, és a mély nREM-alvás már nem jelentkezik.[27]

[27] HALÁSZ Péter – BÓDIZS Róbert, *Az alvás és álmodás ideglélektana* = *Hippocrates*, 2001/3, 172–173.

4. Korai osztályozási lehetőségek felvázolása

Már az ókorban is kétféle megközelítése létezett az álmoknak: egy úgymond tudományos, filozófiai-pszichológiai jellegű és egy sokkal inkább gyakorlatias, álomértelmező, -magyarázó vizsgálat. A kétfajta szemléletmód sokáig egymás mellett élt és fejlődött, az előbbi a felsőbb társadalmi rétegbeliek kiváltsága maradt, az utóbbi pedig az alsóbb rétegek igényeit elégítette ki, mégis valamiféle hatással volt a „tudósok" elméleteire.[28]

Az álmokat sokáig nem egy összetört egész nyomtöredékeinek tekintették, hanem precíz és kerek, jóllehet esetlegesen félrevezető üzeneteknek, amelyeket a létező kódok alapján lehet megfejteni. Az üzenetek az álmodónak vagy valaki másnak a jövőjével függhettek össze, ezért próféciákként értékelték őket, ugyanakkor tudták, hogy ez könnyen csapdát is jelenthet. Ezzel együtt nem lehetett őket figyelmen kívül hagyni, értelmezésük szükségszerű volt.[29]

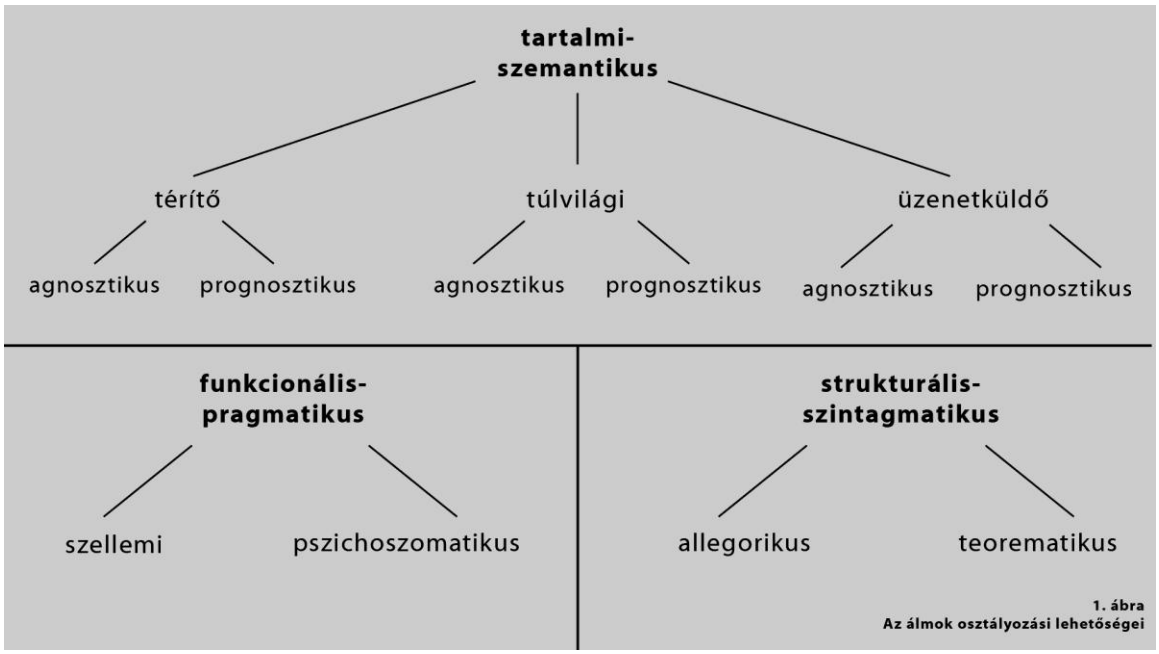

1. ábra
Az álmok osztályozási lehetőségei

A különféle álmokat egymástól hármas szempontrendszer alapján lehet elkülöníteni. Ezek a következők:

a) tartalmi-szemantikus,

b) strukturális-szintagmatikus,

c) funkcionális-pragmatikus ismérv.

A tartalmi szempont alapján beszélhetünk térítő álmokról, túlvilági vagy épp üzenetközlő látomásokról, a cselekmény-előrejelezés szempontjából pedig *agnosztikus* és

[28] KESSELS, Antonius H. M., *Ancient Systems of Dream-Classification = Mnemosyne*, 1969/4., 391.
[29] FEHÉR, Ferenc, *Az álom mint régészet, az álom mint prófécia = Thalassa*, 1993/1, 35.

prognosztikus ellentétéről. A strukturális kritérium adja az *allegorikus-teorematikus* ellentétpárt, miszerint az álom az igazságot, a jövőt eltakarja, fátylon át mutatja vagy nyíltan feltárja. A funkcionális ismérvek az *unde veniunt somnia* kérdésből adódnak: szellemi vagy pszichoszomatikus eredetűek-e, az álom szemfényvesztés, kinyilatkoztatás vagy érzéki csalódás-e. Ezek a kritériumok azt is lehetővé teszik, hogy a valóban jelentéssel rendelkező történések megkülönböztethetők legyenek a jelentést csak feltételező irodalmi szerkezetektől.[30]

[30] HAUBRICHS, Wolfgang, Wolfgang, *Offenbarung und Allegorese. Formen und Funktionen von Vision und Traum in frühen Legenden = Formen und Funktionen der Allegorie*, Symposium Wolfenbüttel 1978, v. HAUG, Walter (hg.), Stuttgart 1979, 244–245.

a) Az álmok mint isteni üzenetek

A legkorábbi álomfejtő szöveg az ókori Egyiptomból maradt fenn. Feltételezhetően II. Ramszesz (19. dinasztia) uralkodása alatt keletkezett, i. e. 1275 környékén (ez az ún. Chester Beatty III papirusz).[31] A papirusz minden oldalán függőlegesen olvasható az álomfejtés első sora: „ha az ember álmában azt látja", a vízszintes sorok pedig magukat az álomleírásokat, azok értékelését (jó vagy rossz), illetve magyarázatukat adják: „ha az ember álmában azt látja, hogy az ágya tüzet fog: rossz; jelentése, hogy elzavarja feleségét". A jó álmokat a rosszak követik, piros színnel kiemelve, hiszen a piros a rossz előjelek, jóslatok színe. Az egyiptomiak tudaton felüli mentális állapotnak tekintették az álmot, amely lehetőséget biztosított egy olyan világba való betekintésre, amelyet öröktől létező, állandó, és amelyet nem teremtett erők irányítanak. Az álmok segítségével olyan dolgok megismerését próbálták elérni, mint az emberi sors és a végzet vagy az ember küldetése a világon, ugyanakkor a betegségek lehetséges okainak feltárásában és gyógymódok kutatásában is gyakran támaszkodtak rájuk.

A babiloniak az álomra az ember ördögi természete megnyilvánulásaként tekintettek, ezért ébredés után a látott álmot agyagtáblába vésték, amelyet utána vízbe helyeztek, hogy az agyaggal együtt az álom is megsemmisüljön.[32]

A zsidók – kiválasztott népként – úgy gondolták, hogy az álmok közvetlenül Istentől valók, és Isten azokon keresztül ad útmutatást törvényeihez. Éppen ezért a zsidó hagyomány nem olyan emberi revelációként tekintett az álmokra, amelyek ébren nem ismerhetők meg, hanem pusztán teológiai szempontból értelmezhetőkként tartották őket számon: Izrael Istene álmokon és látomásokon keresztül nyilvánítja ki akaratát az emberek felé. A legjelentősebb, allegorikus álmok tehát nem lehetnek mások, mint jóslatok. Annak ellenére, hogy a talmudisták alapvetően negatívan ítélték meg az álmokat, maga a Talmud az első olyan forrás, amely összehasonlítja az egyes álomértelmezéseket.[33]

A Talmud alapján az álmok vizsgálatához öt hermeneutikai kategóriát állíthatunk fel: 1. szimbólum és allegória, 2. homofónián és homográfián alapuló szójáték, 3. a szavak betűszámán alapuló számolás, 4. az ábécé betűinek felcserélése valamilyen szabály alapján, 5. mindegyik betű egy-egy, azzal a betűvel kezdődő szóhoz rendelése

[31] PARKINSON, R. B. - QUIRKE, S., *Papyrus*, London, The British Museum Press, 1995.
[32] MANCIA, Mauro, *Il sogno e la sua storia*, Venezia, Marsilio Editori, 2004, 18.
[33] TOCCI, Michelini, *Teoria e interpretazione dei sogni nella cultura ebreica medievale = Sogni nel medioevo*, TULLIO, Gregory (a cura di.), Roma, 1985, 286.

(anagramma) alapján való jóslás.[34] Mauro Mancia megállapítása szerint egyes Talmudra visszavezethető módszerek vagy akár mondatok alapvető hatással voltak több középkori elméletre is. Többek között az „álmok követik a szájat" kitétel értelmezhető úgy is, hogy az álom jelentése attól függ, hogyan értelmezzük azt, de úgy is, hogy bizonyos értelmezések követhetnek bizonyos álmokat. Ez egybehangzik a pszichoanalízsben elterjedt nézettel, amely szerint a páciens láthat olyan álmokat, amelyek illeszkednek korábbi álomfejtésekhez, vagy egy az egyben megismétlik azokat.

Az ókori álomfejtés vitathatatlanul egyik legnagyobb hatású művelője Artemidórosz. Az ő munkássága alapvetően meghatározza még a késő középkori, kora újkori álomfejtő könyveket is, annak ellenére, hogy az általa kidolgozott elméleti keret gyakran és gyorsan változott az idők során. A mindennapi használatra szánt álomfejtő könyvek nagyjából Freud munkásságáig használják az artemidóroszi jelentéseket, megfeleltetéseket, mégpedig olyanformán, hogy pusztán kiegészítik azokat az adott kor viszonyainak megfelelően.

Artemidórosz művének legnagyobb érdeme, hogy rendszerbe foglalta az álomfejtés tudományát, az álomértelmezéseket, illetve „hivatalossá" tette azt a széles körben elterjedt meggyőződést, amely szerint az álmok képesek eseményeket előre jelezni, a jövőre vonatkozó igaz és megbízható jóslatokat adni.[35]

Artemidórosz viszonylag egyszerű és egyértelmű definíciót ad az álmokról:[36]

> Somnium est motus aut figmentum animae multiforme, significatuum futurorum bonorum aut malorum. Hoc autem sic habente, quecunque quidem eveniunt medio tempore multo, aut modico interveniente, ea omnia per imagines propria naturales, quae etiam elementa appellantur, anima ipsa medio tempore praenunciat, ut quae existimet nos ratione edoctos posse futura discere.[37]

Artemidórosz munkájában két fő kategóriaként a jósló, a jövőről igaz információkat hordozó és a nem jósló, jövre vonatkozó információkat nem tartalmazó álmok jelennek meg. A nem jósló álmokon belül elkülöníthető az *insomnium (énüpnion)*, az egyszerű, jelentéssel nem bíró álom, és a *visum (phantasma)*, amely fenyegető jóslatokat tartalmaz.

---

[34] Ezeknek az álomfejtő módszereknek egyike-másika még Freudnál is megjelenik.

[35] DEL CORNO, D., *Introduzione = Artemidoro di Daldi, Il libro dei sogni*, DEL CORNO, D. (a cura di), Milano, 1975.

[36] Artemidórosz szövegét a latin fordításból idézem, mivel a kora újkori elméletek szempontjából releváns szerzők ezt a változatot használták. Egyértelműen kimutatható azonban a törekvés, hogy a görög kategóriáknak sikerüljön megfeleltetni a latin megfelelőiknek, így a szövegekben általában a kétféle terminológia keveredik, ezért együtt említésük indokoltnak tűnik.

[37] ARTEMIDOROS, *De somniorum interpretatione, libri quinque*, Basileae, Hieronymum Frobenium, Nicolaum Episcopium, 1539., I/2. Legújabb, görög kritikai szövegkiadásához lásd: *Artemidori Daldiani Oneirocriticon libri V.*, ed. PACK, Roger, Teubner, 1963. Angolul: *The Interpretation of Dreams*, WHITE, R. J., Torrance, CA: Original Books, 1990 (2nd edition), 2012 októberében jelenik meg a mű új, kritikai görög-angol kiadása: *Artemidorus' Oneirocritica: Text, Translation, and Commentary*, ed. HARRIS-MCCOY, Daniel E., Oxford University Press, 2012.

Az előrejelző álmok három alosztályra bonhatók: *somnium (oneiros), visio (horama)* és *oraculum (chrematismos).* A *somnium* az allegorikus álom, amelynek értelmezéséhez szükség van a benne található szimbólumok részletes és alapos megfejtésére, a *visio* a szó szerinti jövendölő álom, amely egyértelműen mutatja meg a jövendőt, az *oraculum* pedig Isten (vagy egy általa küldött személy) által közvetíti a jóslatot. Az *insomnium*ok csoportjába tartozik minden olyan álom, amely nem fedi fel a jövendőt, nem hordoz ilyen jellegű információkat, míg a csoporton belüli *visum* kategóriába sorolható álmok negatív jóslatot adnak, illetve a mai értelmezésünk szerint rémálmok.[38]

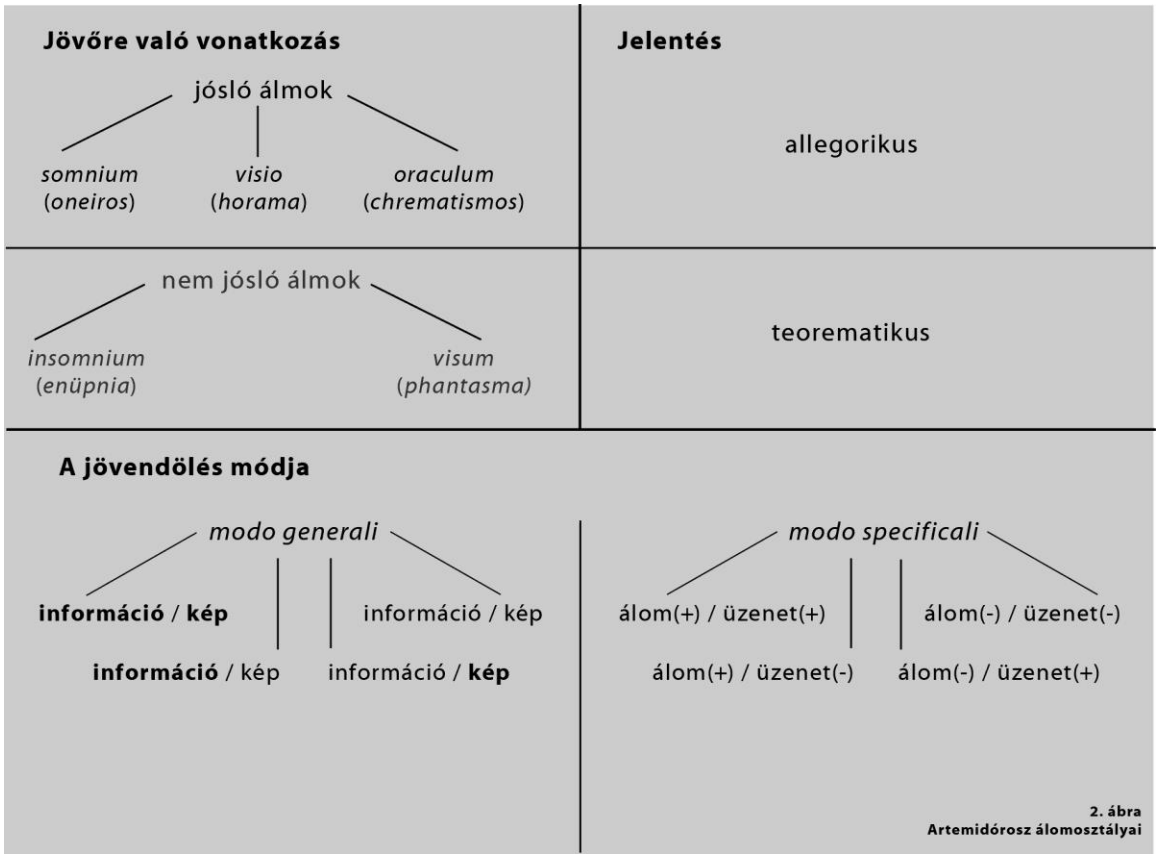

2. ábra
Artemidórosz álomosztályai

Artemidórosz az álmok jelentése alapján teorematikus és allegorikus álmokat különböztet meg. A teorematikus álmok az álom szövegével, mondanivalójával állnak kapcsolatban, nem tartalmaznak rejtett üzeneteket, ezzel szemben az allegorikus álmok sokfélék lehetnek: az álom szólhat másról, mint az álmodóról, a főszerepet is kaphatja más, mint az álmodó (ilyenkor a nézőpont az álmodóé marad, csak a cselekmény fő csapásiránya nem rá irányul); az álmodó és más személyek összekapcsolódhatnak a cselekményben, az ilyen álmok foglalkozhatnak fontos, a társadalom egészét érintő ügyekkel, és természeti jelenségeket jeleníthetnek meg.[39] A teorematikus álmok

[38] ARTEMIDOROS, I/2.
[39] ARTEMIDOROS, I/6.

keletkezésével foglalkozó leírásában Artemidórosz Platón elméletét idézi. Eszerint az efféle álmok csak a tiszta lélekben jelenhetnek meg. Artemidórosz kiemeli az istenek szerepét, akik azért küldenek az embereknek teorematikus álmokat, hogy előre jelezzenek számukra bizonyos eseményeket. Az ilyen álmokkal kapcsolatban valamiféle szabályosság is megállapítható: az álomban látottak a következő napon teljesülnek be, pontosan úgy, ahogyan azt az álom jelezte: ha például valaki azt álmodja, hogy hajótörést szenved, majd megfullad, sorsa a következő napon teljesedik be. Az allegorikus álom ugyanakkor szimbólumokkal jeleníti meg a jövendőt, és bármikor valóra válhat, akár napokkal, hetekkel, hónapokkal, sőt akár évekkel az álom után is.[40]

A jövendölésnek két útja van Artemidórosznál: általános *(modo generali)* és specifikus *(modo specificali).* Az első csoportban annak megfelelően kategorizálhatjuk az álmokat, hogy mennyi információt és mennyi képet tartalmaznak: sok információ – sok kép; kevés információ – kevés kép; sok információ – kevés kép; kevés információ – sok kép.

> Somniorum alia multa per multa praedicunt, alia pauca per pauca, alia multa per pauca, alia pauca per multa.[41]

A specifikus álmok is négy csoportra oszthatók: maga az álom és jövendölés is pozitív; maga az álom és a jövendölés is negatív; maga az álom pozitív, de a jövendölés negatív; maga az álom negatív, de a jövendölés pozitív.

> De somnium speciale itidem quadrifariam dividitur, suntque alia & intus & extra bona, alia untrinque mala, alia intus bona, extra mala, alia intus mala extra bona.[42]

Az álmok kategorizációját követően Artemidórosz kitér az álomfejtés nehézségeire is. Többször hangsúlyozza, hogy az egyes álmok jelentésének magyarázatakor feltétlenül figyelembe kell venni az álomlátó életkörülményeit (hol, milyen körülmények között él) ugyanúgy, ahogy fontos tisztában lenni az álomlátó személyiségével, foglalkozásával, születési idejével, anyagi helyzetével, egészségi állapotával is. Ugyanakkor az álom megfejtése szempontjából szintén nem elhanyagolható, hogy az álomlátó az álmot a maga valójában beszélje el, ne adjon hozzá, és ne vegyen el belőle részeket, hiszen ezek alapjában változtathatják meg a jelentést. Ha azonban az álomlátó valamilyen ok folytán csak töredékesen tudott egy álmot rekonstruálni, akkor az álomfejtőnek képesnek kellett lennie arra, hogy bizonyos változtatásokat foganatosítson: például megváltoztassa vagy kiegészítse a felmerülő neveket, a bennük lévő szótagok felcserélésével vagy

---

[40] OBERHELMAN, Steven M., *Dreambooks in Byzantium*, Ashgate, Texas A&M University, College Station, USA, 2008, 22.
[41] ARTEMIDOROS, I/6.
[42] ARTEMIDOROS, I/6.

megváltoztatásával (ügyelve arra, hogy azonos számértékű neveket és kifejezéseket használjon).[43] Artemidórosz külön felhívja a figyelmet arra, hogy az álomfejtőnek saját eszére is kell támaszkodnia, nem elég, ha pusztán az álomfejtő könyvek útmutatásai alapján dolgozik.[44] Az álomfejtés kapcsán nem merül fel annak a lehetősége, hogy az álomlátó hazudik álmáról, hiszen ha annak megfejtését szeretné, a saját érdeke, hogy az álomnak megfelelő képeket adjon át.

A helyes és megbízható álomfejtés az álomfejtő személyén és képességein múlik: támaszkodnia kell megfigyelési képességére és a viszonylag nagyszámú álom és azok valóra válásának ismeretéből származó tapasztalati tudására. Az álomfejtő elsődleges feladata az álom elemzése hat ismérv nyomán: természet, szabályosság, habitus, elfoglaltság, név és idő. E szempontok megfigyelése után el kell döntenie, hogy az egyező vagy ellentétes ezekkel az elemekkel. A két legfontosabb elem a természet és a szabályosság, utóbbiba alkategóriaként az íratlan társadalmi szabályok és az írott törvények tartoznak. Ezek alapján, ha egy álom a természettel egyező, valami jót jegyez, ugyanakkor a természettel ellentétes álom rosszat mutat.[45]

Az álomfejtőnek nagyon megfontoltnak kell lennie abban, hogyan gyűjti és értékeli az álomlátót és az álmot érintő információkat. Nem szabad olyan álmot fejteni, amelyre nem teljes egészében emlékszik az álomlátó, viszont szükséges az álomlátás idejét és körülményeit is elemezni, mivel ezek is fontosak a jelentés szempontjából. Alapvető az álomfejtés során, hogy az álomfejtő ismerje az álmot látó életét, szokását, természetét, hogy az álomban látott képek összevethetők legyenek az álmodó életrajzi adataival: nemével, gyerekei számával, családi állapotával, társadalmi helyzetével stb. Mivel az álom jelentése függ a körülményektől, az álomfejtőnek szükségszerűen kérdéseket kell feltenni az álmodó életéről, és a kapott válaszok alapján lesz képes megítélni az álom jelentőségét.[46]

---

[43] MILLER, Patricia Cox, *Dreams in late antiquity: studies in the imagination of a culture*, Princeton, Princeton University Press, 1994, 81–83.
[44] OBERHELMAN, Steven M., 23.

[45] ARTEMIDOROS, I/3.
[46] Ehhez vö. OBERHELMAN, 40. Az egyik legfontosabb probléma az, hogy igen nehéz eldönteni egy-egy álomról, hogy teorematikus vagy allegorikus a benne látott tartalom, több esetben ez csak utólag derül ki egyértelműen. Továbbá minden álomban látott szimbólumnak számtalan jelentése van és lehet, ha ezek jelentése egyénfüggő, ráadásul függ a körülményektől is, akkor a szimbólumokat végtelenféleképp lehet magyarázni. Végül az álomfejtőnek muszáj eldöntenie, hogy az álomban látott képek közül melyiknek tulajdonít szimbolikus jelentőséget, ez pedig gyakran nem más, mint találgatás. Vö. MILLER, Particia Cox, 90–91.

Philón elgondolása szerint nem szükségszerű, hogy minden álomnak Istentől kell erednie, pusztán a jövőt megjelenítő és/vagy befolyásoló álmok esetében biztos, hogy Isten küldte őket. Igen érdekes az a nála is előkerülő felfogás, amely szerint a nem jövendölő álmokra hatással van az, hogy lefekvés előtt mennyi és milyen ételt vagy italt fogyaszt valaki, vagyis az emberi test adott állapota.[47]

Macrobius Cicero *Somnium Scipionis*ához írt kommentárjában[48] két alapkategóriaként az *insomnium*[49] (nem jövendölő álom) és a *somnium*[50] (jövendölő álom) jelenik meg, ez utóbbinak kettő alosztálya van: a *visio*[51] és az *oraculum.*[52] A jövendőmondó álmok minden esetben jelekként értelmezhetők. Ha ezek a jelek allegorikusak, akkor beszélhetünk *oneiros*ról, ha egy ember tolmácsolásában tárul elénk a jövő, az a *khrématismos*, és ha egy az egyben jelenik meg a jövendő, azt nevezhetjük *horamá*nak.[53]

Az *insomnium* és a *visum*[54] Macrobius rendszerében nem rendelkezhet profetikus jelentőséggel. Az *insomnium* az elme vagy a test gyötrődésének, avagy a jövő miatti aggodalomnak az eredménye: a napközbeni gondokhoz, problémákhoz hasonló jelenetek, történetek elevenednek meg az álom során: a szerető a kedves megszerzéséről vagy épp elvesztéséről álmodik, aki fél valamely ellenségétől, az álmában vele konfrontálódik. Ha valaki például többet evett-ivott a kelleténél, gyakran álmodik evés következtében bekövetkező fulladásról, aki pedig éhes vagy szomjas, álmában élelmet keres, és az éhhalál fenyegeti. A jövő miatti aggodalom eredményeképp születő álmokban az álomlátó megszerzi vagy elveszti azt a pozíciót, célt, amiért küzd, és ami miatt aggodalom tölti el.

A *visum* az ébrenlét és az álom határát jelentő átmeneti állapotban jelenik meg, amikor az álomlátó még azt hiszi, hogy teljesen ébren van, közben azonban már bódult: különféle csodálatos vagy félelmetes lények jelennek meg ekkor, amelyek alakja vagy mérete

---

[47] Ez és az ehhez hasonló megállapítások rokoníthatók ugyan azokkal az elméletekkel, amelyeket az álomelméletek szomatizálódása fejezetben tárgyalok, azonban ezeknél a szerzőknél a testi okok ritkán kapnak kitüntetett szerepet, azokat csak sokadlagos tényezőként értelmezik, miközben az auktorok alapvetően Isten vagy valamely felsőbb hatalom által küldött jósló álmokra építik elméleteiket. Philón álomelméletéhez részletesen lásd: REDDOCH, Michael Jason, *Dream Narratives and Their Philosophical Orientation in Philo of Alexandria*, 2010. (Doktori disszertáció, http://etd.ohiolink.edu/send-pdf.cgi/Reddoch%20Michael%20J.pdf?ucin1276526934, 2013. 04. 08.).

[48] MACROBIUS, Ambrosius Theodosius, *Commentarium in somnium scipionis*, WILLIS, Jacobus (ed.), Stuttgart–Leipzig, 1994.

[49] Aut est ένύπνιον (nem jövendölő) quod insomnium dicitur. MACROBIUS, I.3,2. […] insomnio nomen est non quia per somnium videtur – hoc enim, est huic generi commune cum ceteris – sed quia in ipso somnio tantum modo esse creditur dum videtur, post somnium nullam sui utilitatem vel significationem relinquit. MARCOBIUS, I.3,5–6.

[50] ονειρος (jövendőmondó) secundum Graecos quod latini somnium vocant. MACROBIUS, I.3,2.

[51] Aut est ορaμα quod visio recte apellatem. MACROBIUS, I.3,2. MACROBIUS, I.3,2.

[52] Aut est χρηματισμός quod oraculum nuncupatur. MACROBIUS, I.3,2.

[53] KESSELS, Antonius H. M., 399.

[54] Aut est φάντασματά., quod Cicero quotiens opus hoc nominæ fuit visum vocavit. MACROBIUS, I.3,2.

különbözik a természeti lényekétől. Ezek az álmok lehetnek kellemesek és ijesztőek egyaránt.

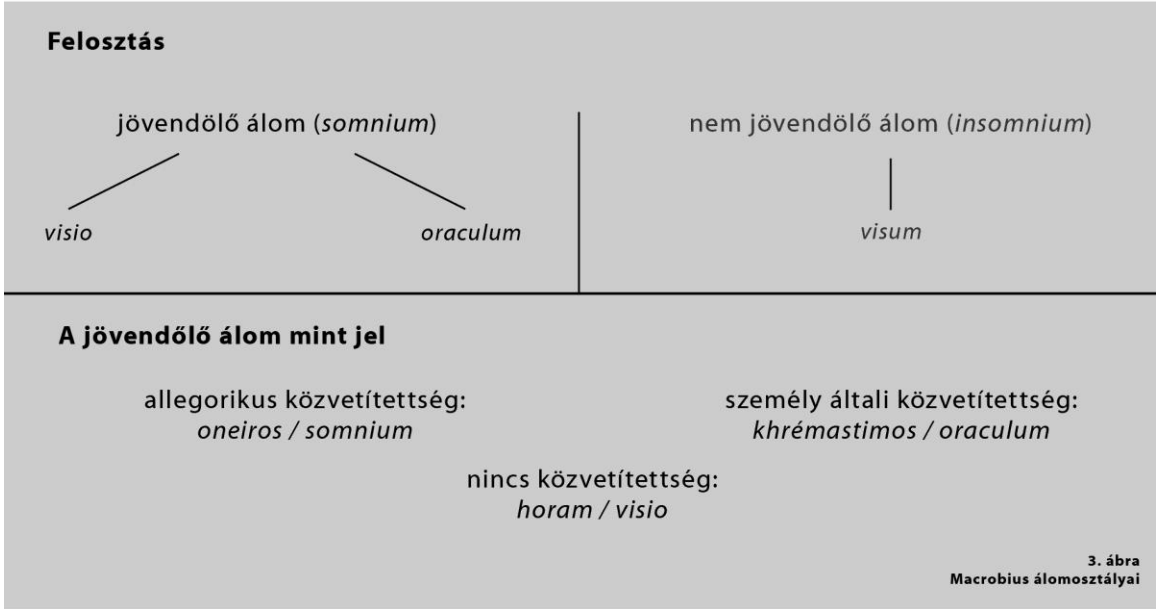

3. ábra
Macrobius álomosztályai

Macrobius elmélete szerint nemcsak az álmok, de az álomlátók között is felállítható valamiféle hierarchia: eszerint valójában azokat az álmokat és jelentésüket kell vizsgálni és figyelembe venni, amelyet illusztris, kimagasló emberek láttak. Macrobius *Somnium Scipionis*a egyfajta híd az ókori és a középkori álomelméletek között:[55] az antik gyakorlatot helyezi át középkori környezetbe, és teszi alkalmassá arra, hogy az a keresztény kultúrkörben is használható legyen.

Calcidius, a 4. századi filozófus Platón *Timaiosz* című munkájához írt kommentárjában foglalkozik az álmok kérdésével. Az általa felállított kategóriák körül komoly tudományos vita bontakozott ki amiatt, hogy az általa felsorolt öt osztálynak mely görög kategóriák feleltethetők meg.[56] A kutatók mindössze abban értettek egyet, hogy a *somnium* azonos az *enüpnion*nal.[57] Calcidius úgy összegzi Platón álomelméletét, hogy az szerinte megegyezik a *Hebraica Philosophia* teóriájával.[58] Az általa felállított típusok: *somnium, visio, admonitio, spectaculum* és *revelatio*. Ehhez még hozzáteszi azt is:

[55] MANCIA, Mauro, 49.
[56] KESSELS, Antonius H. M., 402.
[57] Macrobius fordításában ez épp az ουειρος lenne!
[58] RICKLIN, Thomas, *Der Traum der Philosophie im 12. Jahrhundert, Traumtheorien zwischen Constantinus Africanus & Aristoteles*, Leiden, 1998, 196. A hebraica philosophia itt a bibliai álomelméleti dognákra vonatkozik, vö. KRUGER, Steven F., *Dreaming in the Middle Ages*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, 59.

> at vero somniorum, quae divina providentia vel celestium potestatum amore iuxta homines oboriuntur, causam rationemque exposuit [Plato] in eo libro qui Philosophus incribuntur.[59]

Calcidius definíciója szerint a *somnium* nem más, mint valamiféle általános kategória a nem jövendőmondó álmokra. Sőt, tulajdonképpen minden olyan álom ebbe a kategóriába tartozik, amelynek kiváltó oka a lélekből magából eredeztethető, tehát ebből a szempontból mind a jövendölő, mind a nem jövendőmondó álmok e kategóriába sorolhatók.[60]

A katolikus egyház hivatalosan elítéli az álomfejtés gyakorlatát, sőt, mindennemű olyan tevékenységet, amely a jövő megismerésére irányul. A katolikus egyházjog összeállításában és kanonizálásában kiemelkedően fontos szerepet játszó Gratianus, *Decretum*ában kiáll ezen eljárások ellen:

> Non liceat Christianis tenere traditiones gentilium, et observare vel colere elementa, aut lunae, aut stellarum cursus. Non observetis (…) aliquos menses, aut tempora, aut dies, et annos, aut lunae et mensis solisque cursum, quia qui et has, et quascumque divinationes, aut fata, aut auguria observat, aut adtendit, aut consentit observantibus inutiliter et sine causa, et magis ad sui dampnationem quam ad salutem tendit. Aliquanti sive laici student auguriis, et sub nomine fictae religionis per eas, quas sanctorum Patrum sortes vocant, divinationis scientiam profitentur, aut quarumcumque scripturarum inspectione futura promittunt. Hoc quicumque clericus aut laicus detectus fuerit vel consulere vel docere, ab ecclesia habeatur extraneus. [61]

Gratianus ebben a témában a korábbi egyházjogi gyűjtemények által hozott szabályokra támaszkodik. Gratianus a Bibliára is támaszkodik, amikor elítéli az álomfejtés és jóslás minden fajtáját (annak ellenére, hogy a Bibliában több álomfejtés is olvasható), ráadásul a Dánielre támaszkodó álomfejtő könyveket, amelyek igen népszerűek voltak a korban, egyértelműen a tiltott praktikák közé sorolja, ezzel pedig többek között a szellemidézéssel egyenrangúnak titulálja. Azzal, hogy nyíltan kiáll a Dánielre hivatkozó álmoskönyvek jósló és megbízható mivolta ellen, Gratianus elmozdul az álomfejtés mindenféle transzcendens (azaz isteni) támogatásának tagadása irányába.[62]

A hivatalos tiltás ellenére az Istentől eredő álmok elmélete végigkíséri a korszakot a *Biblia* auktoritására támaszkodva,[63] sőt, a középkor végén és a kora újkor folyamán is

---

[59] Az álmoknak pedig, amelyek isteni gondoskodás révén vagy az égi hatalmak szeretete miatt támadnak az emberekben, az okát (Platón) abban a könyvben magyarázza, amely a Filozófus címet viseli. CALCIDIUS, *Commentarius in Timaeum Platonis*, ed. WASZINK, J. H., Leiden, Brill, 1962, CLIV, 262.

[60] KESSELS, Antonius H. M., 408.

[61] *Decretum Gratiani*, Pars II., causa XXVI. (http://geschichte.digitale-sammlungen.de/decretum-gratiani/online/angebot, 2013. 04. 19.)

[62] KRUGER, Steven F., 1992., 13.

[63] Az álomfejtő könyvekről szóló fejezetben fogjuk látni, hogy az álomfejtést „jogszerűségének" alátámasztására az ilyen könyvek mindig egy-egy bibliai személyre vezetik vissza a könyvek jósló „hatalmát", vagy Józsefre, vagy Dánielre.

születnek ennek alátámasztására tudományos-filozófiai magyarázatok. Enea Silvio Piccolomini, a későbbi II. Piusz pápa a *Dialogus* elején saját álmának apropóján foglalkozik az álmokkal. Piccolomini e munkájában Macrobius és Albertus Magnus munkásságára támaszkodik főként, viszonylag hosszú felsorolását adja a híres álmoknak. Idézi Vergilius sorait a szaru és az elefántcsont kapukon keresztül érkező álmokról, megemlíti Julius Caesar és Augustus álmait, de bibliai álmokat is felsorol, József és Dániel álmairól szól részletesebben.

> Medicorum, ut aiunt, sententia est haud parum intendere somniis oportere, quod his futura nonnunquam predoceri contingar.[64]

Az álomelméleti bevezetésben Piccolomini a már ismertett, széles körben népszerű és elfogadott Macrobius *Kommentár*jának egyes részleteire támaszkodik, amelyet Albertus Magnus *Summá*ja és Arisztotelész *De somno et vigiliá*ja egyes helyeivel, valamint történelmi példákkal egészít ki.

Ez az álmokra épülő, „álomelméleti" bevezető nem tekinthető igazán a Macrobiusra épülő és az Albertus Magnus-féle álomelmélet arisztoteleszi értelmezése tartalmi szintézisének, sokkal inkább a Macrobius elméletéhez képzelt kiegészítés. Piccolomini a szövegben gyakran utal a kor híres humanistáira, az általuk képviselt nézetekre, ezekkel foglalja egységbe saját írását.

A *Dialogus* bevezetőjében Piccolomini az álmok hitelességéről értekezik. Gondolatmenetének kiindulópontja Macrobius *Somnium Scipionis*a, amelyet Albertus Magnus *Summa de creaturis*ából és Arisztotelész *De somno et vigilia* című munkájából származó példákkal egészít ki, illetve támaszkodik Valerium Maximus *Facta et Dicta Memorabilia* című munkája *De somniis* fejezetének egyes részleteire is.

Ezekhez a szemelvényekhez kapcsolódik még a *Bécsi Kódex*beli *Historia Friderici III. imperatoris (Historia Austrialis)* szövegében található töredékes álomleírás (56r–57r), amely szintén forrásként szolgált Piccolomini *Dialogus*a álmokról szóló bevezetőjéhez. Itt Piccolomini, mint a *Dialogus*ban, elbeszélését egy álomelméleti fejtegetéssel vezeti be, amiben (a *Dialogus*ban is felvonultatott) példákkal védi az álmok potenciális valóságosságát. Itt kiemeli az az elméletet, amely szerint csak uralkodók álmainak tulajdonítható jelentés.[65] Narratív stratégiájának köszönhetően nem eldönthető, hogy álma

---

[64] PICCOLOMINI, Eneas Silvius, *Dialogus*, hrsg. von HENDERSON, Duane R., Hannover, Hahnsche Buchhandung, 2011 (Monumenta Germaniae Historica, Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters, 27), I/7–8.

[65] Ehhez bővebben ld. VOIGT, Georg, *Enea Silvio de' Piccolomini, als Papst Pius der Zweite, I–III.* Berlin 1856–1863.

igaz vagy sem: *Verum credito, ut libet, de somniis: sive pond us habere velis sive non [...] Tu cum audieris, libera mente que voles iudicabis*.[66] Ezután egy pokolban tett látogatásról beszél a Predjama-kastély felszentelésének[67] idejében, ami valószínűleg álmának előmeneteleként szolgált, ám a szöveg váratlanul megszakad, még azelőtt, hogy ezt a látogatást részletesen leírná. Nyilvánvaló, hogy Piccolomini már 1453 végén tervezte egy irodalmi álom leírását a korábbi álmai kapcsán, akkori nézetei és előkészületei azután beépültek a *Dialogus*ba.[68]

> Quippe magnum et mirabile somnium, quod mihi nuper accidit, dignationi tue narraturus volui nonnulla premittere, ex quibus intelligeres non sine causa me somnium pandere, quamvis inter utrumque sim dubius, portane cornea, an eburnea id missum ad me venerit.[69]

Az Artemidórosz és Macrobius munkái nyomán széles körben ismertté vált kategóriákba tartozó álmok igen gyakran fordulnak elő különféle irodalmi munkákban: akár a Biblia, akár Homérosz és Vergilius művei, de számtalan más ókori és középkori szöveg is épít az isteni eredetű álmokból adódó dramaturgiai elemre. Ezekről a megjelenési formákról az álom és irodalom kapcsolatát tárgyaló fejezetben lesz részletesen szó.

Kétféle tradíció élt egymás mellett az egészen korai, álmokkal foglalkozó szövegek megjelenésétől kezdve. Az ókorban számos orvos is foglalkozott az álmok kérdésével. Hippokratész és Galénosz is megkülönböztetnek a természet hatásai következtében születő álmokat és olyanokat, amelyek Istentől erednek.[70] Hippokratész szerint egyáltalán nem léteznek olyan álmok, amelyekre ne lenne hatással az emberi test, illetve annak működése, tehát nem különíthető el élesen a lélek és az emberi test szerepe az álmok létrejöttében. Galénosz felfogásában az álmok egy része nem más, mint a szokásos napi tevékenységünk eredménye: gondolatok, amelyek még akkor is a fejünkben kavarognak, amikor alszunk.[71]

Galénosz szerepe és munkássága kiemelkedően fontos a kora újkori álomelméletek kapcsán, ám nem kizárólag az álmokról alkotott nézetei miatt. A 16–17. századi orvosi elméletek alapja nagyrészt az antik hagyományokból eredeztethető. Nincs ez másképp a

---

[66] PICCOLOMINI, Eneas Silvius, *Dialogus - Einleitung*, hrsg. von Henderson, Duane R., Hannover, Hahnsche Buchhandung, 2011, XXVIII.
[67] A Predjama kastélyt Piccilomini szentelte fel 1449-ben. A kastély későbbi uráról, Erazem Lueger lovagról vált híressé, a kastély ura a 15. század végén. A legenda szerint Erazem összevitatkozott a Habsburg vezetéssel, amikor megölte a császári sereg parancsnokát, Marhsall Pappencheimet. Erazem III. Frigyes bosszújától tartva menekült Predjama kastélyába, amit megerősített, tulajdonképpen erődítményt hozott létre. Szövetségre lépett Mátyás királlyal és 15. századi Robin Hoodként háborúkat indított a Habsburg érdekeltség alá tartozó carniolai tartományokban.
[68] *Dialogus*, XXVIII.
[69] *Dialogus*, I/9–14.
[70] KESSELS, Antonius H. M., 417.
[71] KESSELS, Antonius H. M., 424.

szenvedélyek keletkezésének testi vonatkozásai esetében sem. A középkori orvoslás központi elmélete a humorálpatológia, a testnedvek tana. Ez a Hippokratész által megalapozott és Galénosz közvetítésével meghatározová vált elmélet köszön vissza az álmok kapcsán született elmélkedésekben is. A humorálpatológiai elmélet alapján az emberi szervezetben négyféle testnedv keveredik, a vér (*sanguis*), a sárga epe (*flava bilis, cholera*), a fekete epe (*atra bilis*) és a nyál (*phlegma*). E testnedvekhez különböző tulajdonságokkal rendelkeznek.[72] A testnedvek aránya változó és ezek eloszlása meghatározó az emberek tulajdonságaira nézve. A testnedvek alapján négy temperamentum különböztethető meg: a szangvinikus, a kolerikus, a melankólikus és a flegmatikus. Az orvosi, fiziológiai álomelméleteknél, ahogy a következő fejezetben szó lesz róla, igen fontos volt a humorálpatológia elmélete, amely szerint az egyes betegségek, a testnedvek aránya és a bolygók állása között összefüggés van.[73]

A Hippokratész és Galénosz munkásságára támaszkodó álomértelmezések átvezetnek a következő fejezethez, amelyben az álmok testi meghatározottságát is figyelembe vevő elméletekről lesz szó.

[72] A négy testnedv a hideg-meleg és száraz-nedves ellentétpárokból nyeri jellemzőit: a vér meleg-nedves, a nyál hideg-nedves, a sárga epe száraz-meleg, a fekete epe hideg-száraz. LACZHÁZI Gyula, *A szenvedélyek retorikája a kora újkorban = Ó szelence – A magyar barokk költészet,* ORLOVSZKY Géza (szerk.) (http://szelence.com/tan/laczhazi_szenved.html, 2012. 03. 10.)
[73] Uo.

b) Az álomelméletek szomatizálódása

Az eddigiek alapján nyilvánvalónak látszik, hogy az álomfejtéssel foglalkozó tudósok különféle álomtípusokat különítenek el. Vannak, akik az álmok természeti vagy természetfölött eredetét kutatják, másokat az a vágy hajt, hogy álmaikat megfejtve feltáruljon előttük a jövendő. A középkori és a kora újkori álomelméletek az ókori szerzők közül leginkább Arisztotelészre, Macrobiusra és Artemidóroszra támaszkodnak.[74]

A késő középkorban az álom olyan *locus* volt, amelyben a különféle orvosi és morális diskurzusok gyakran olvadhattak egybe, vagy legalábbis keresztezhették egymást. E két tényező egymásra hatása olyan új folyamatokat indított el az álomértelmezések területén, amelyek miatt Steven Kruger ezt a periódust az „álomelmélet szomatizálódásának" időszakaként emlegeti,[75] vagyis megindult az álmok fiziológiai leírása, amelynek során figyelembe vették a test bizonyos reakcióit, a mindennapi szokások lehetséges hatásait és egyéb, az éjszaka során látott álmokra hatást gyakorolható faktorokat. Jóllehet a középkor egésze alatt ismerték és elismerték az álmok lehetséges szomatikus okait, a 12–13. század volt az a periódus, amikor az újonnan felfedezett orvosi és tudományos szövegek hatására a nyugati világ a testet és a testi folyamatokat kitüntetett szerephez juttatta az álomelméletek terén. Az álmokat pusztán a humorálpatológiai folyamatok eredményeiként számon tartó elképzelés úgy lett egyre népszerűbb, ahogy Európa mind nagyobb részén váltak ismertté és népszerűvé az orvosi traktátusok.[76]

A 12. század végéig az álommal foglalkozó szövegek egyértelműen és megingathatatlanul hittek bizonyos álmok isteni eredetében, illetve ezeknek az isteni álmoknak a jósló mivoltában. E nézőpont egyik leghitelesebb és legtöbbet hivatkozott képviselője Nagy Szent Gergely, aki a *Dialógusok* 4. könyvében ismerteti az álmok általa helyesnek tartott felosztását. Ebben a gergelyi csoportosításban a legfontosabb kategóriaként a *revelatio*, azaz a jósló, Istentől eredő álom szerepel, amely magától

---

[74] Míg a magyar vonatkozású vagy magyar álomfejtő elméletek és könyvek leginkább Macrobiusra vagy Arisztotelészre támaszkodnak, addig Carole Levine kutatásának eredményéből tudható, hogy az angol álomfejtő szövegek szinte kivétel nélkül Artemidórosz munkásságára vezethetők vissza. Az *Oneirocritica* latin fordítása 1546-ban jelent meg először Angliában. Nem sokkal később, 1606-ban jelent meg az első angol kiadás, amelyet a 17. században számtalan új kiadás követett. LEVINE, Carole, *Dreaming the English Renaissance*, New York, 2008, 34–35. Ez a könyv remek ismertetése a 16–17. századi angol prózai szövegekben megjelenő álmoknak és azok lehetséges értelmezésének.

[75] KRUGER, Steven, *Authority in the Late Medieval Dream = Reading Dreams: The Interpretation of Dreams from Chaucer to Shakespeare*, Oxford, 2002, 55.

[76] Vö. FATTORI, M., *Sogni e termperamenti = Sogni nel medioevo (a cura di GERGORY, T.*), Roma, 1985, 87–109. és FIORAVANTI, G., *La „scientia somnialis" di Boezio di Dacia, = Atti della Accademia delle Scienze di Torino, Classe di scienze morali, storiche e filologiche*, 101 (1966–1967), 329–350.

értetődően igaz álomként értelmezendő. Már Gergely is felhívja azonban a figyelmet arra, hogy ennek ellenére résen kell lenni, nem szabad feltétel nélkül hinni az álmoknak, hiszen nem csak és kizárólag Isten rendeléséből született álmokat láthatunk. Ez alapján a 12–14. században Gergely követői óva intettek az álmok kritika nélkül elfogadásától és értelmezésétől. Természetesen a gregorián hagyományban senki nem vonta kétségbe, hogy valóban léteznek Istentől eredő, jósló-igaz álmok, pusztán arra figyelmeztettek, hogy a valós, a jósló és a csalfa álmok között valamiféle egyensúlyi helyzet áll fenn, amelyet nem szabad figyelmen kívül hagyni, hiszen ez képes eltántorítani az álmodót a helyes istenfélő útról.

A gregorián hagyománnyal párhuzamosan új elemként azonban több szerzőnél felmerül annak a lehetősége, hogy az álom (hasonlóan más jóslatokhoz) természetét tekintve alapvetően hamis: bár mutathatja a jövőt (tehát lehet igaz, Istentől eredő), azonban nagy a veszélye annak, hogy megcsal és eltaszít Istentől.[77] Itt is szembetűnő az, hogy a középkori álomelméleti írások alapvetően az igaz-hamis meghatározásában különböznek az ókoriaktól: míg az antikvitás a szembeállítást a valóságra vonatkoztatva értelmezte, addig a középkorban az igaz-hamis ellentét már isteni-ördögi dualizmusban jelenik meg.[78] (Ebből a váltásból azonban egyértelműen következik, hogy az isteni eredetű álom akkor is igaz, ha az ellentétes a valósággal, bár erre az eshetőségre sem az elméleti szövegek nem térnek ki, sem az irodalmi szövegekben nem találunk rá példát. [79]) Ezeknél a szerzőknél sok típusa van az álmoknak, amelyeket az egyszerű, földi halandónak nehéz megkülönböztetni egymástól, tehát az álomlátónak meglehetősen óvatosan kell eljárnia az álma értelmezésekor, nem árt, ha segítséget kér valakitől, aki jártas az álmok magyarázásának tudományában.

A 13–14. században terjedő új szellemi irányzatoknak és áramlatoknak köszönhetően újra bekerültek a köztudatba az ókori hagyományból ismert, az álom közvetítő és kettős természetéről értekező elméletek. Ennek a változásnak a legfőbb kiváltó oka leginkább Arisztotelész vonatkozó műveinek latin nyelven, széles körben való elterjedése volt: a 14.

---

[77] Érdekes, hogy a magyar álomelmélettel foglalkozó középkori, kora újkori elméletek szerzői szinte kivétel nélkül egyházi emberek. Rájuk vonatkozóan lásd *A magyar elméleti munkák és azok elhelyezése a rendszerben* című alfejezetet.

[78] MANCIA, Mauro, 49.

[79] Igen érdekes eredményeket hozhatna annak vizsgálata, hogy milyen különbségek és hasonlóságok fedezhetők fel egyrészt az egyes keresztény felekezetek tudósai által felállított álomelméletek, másrészt a különböző szerzetesrendek képviselői által összeállított elméletek között. Az ilyen jellegű kutatást célszerű kiegészíteni az álomelméleteken túl azzal, hogy miként vélekedtek a szóban forgó szerzők az igazságról. Például a ferencesek (Ockham, Ultircuria) erősen amellett érveltek, hogy az elmében megjelenő kép nyugodtan lehet a valóságot tekintve hamis, még akkor is, ha Isten küldi. Az efféle elméletek érthető módon nem tarthattak számot nagy népszerűségre az egyházon belül.

század elején Guilelmus de Moerbeke átdolgozta és újra kiadta az első latin *De somno et vigiliát*, illetve ezzel közel egy időben megjelenik latinul Averroës *Parva naturalia* című művének kivonata is. Két további munkát is ki kell emelni, amely az álmok szomatikus eredetét részletesen tárgyalta: Razi *Liber ad Almansoreme*[80] és Avicenna *Canon medicinae*je[81] szintén ekkoriban lesznek népszerűek.[82] Ezek a latin munkák egy csapásra népszerűvé váltak, így az arisztotelészi szövegek az új álomelméletek alapvető forrásai lettek, a késő középkori enciklopédisták számára pedig ezek a kiadások egyenesen megkerülhetetlenek voltak.[83]

Avicenna (Ibn Szina) perzsa származású fizikus, filozófus és orvos a 10. században részletesen tárgyalta az álmok problémáját. Szerinte az ébrenlét nem más, mint olyan diszpozíció, amelyben a lélek akaratlagosan irányítja azokat az érzékeket és a külső mozgási képességeket, amelyek nem szükségszerű módon működnek. Ezzel szemben az alvás e diszpozíciótól való megfosztottság: olyan priváció tehát, amelyben a lélek a külső tárgyaktól a belső tárgyak felé fordul. E belső tárgyak felé való fordulás pedig három okból ered: a fáradtságból, a gondból vagy pedig az érzékszervek engedetlenségéből. A fáradtság abban az esetben oka az elalvásnak, amikor az animális szellem, amely a test valamely nehéz gyakorlatától lelassult, a belső tárgyakhoz menekül, és a lelki képességek követik. Amikor az alvás a mindennapi gondok eredménye, akkor az ezek miatti aggódás felmelegíti az agyat, ezzel valamilyen folyadékot hozva létre, ebben születik az álom azért, hogy a felmelegedés ne legyen akkora, hogy az agy elgyengüljön tőle. A gondok egy másik okból is eredményezhetik az elalvást: az nemcsak az agy lehűlése érdekében jön létre, hanem akkor is, amikor az étel és ital összekeveredik a gyomorban, így szükségük van valamilyen melegségre, hogy a hő révén megtörténjen az emésztés.[84] Az alvás azonban az eszközök engedetlensége okán is megjelenhet: ekkor az érzékszervek átáznak és telítődnek azoktól a gőzöktől és táplálékoktól, amelyek szétáradnak bennük, az animális szellem pedig megtagadja a szervek mozgását a túlzott nedvesség következtében.[85]

Avicenna a *Kánon* első könyvében a testnedvekről szóló általános leírás keretében tárgyalja az álmokat. Az álmok minősége és a látott képek többek között az általános fizikum, a bőrszín, a hajszín, a szájforma, a nyelv, a pulzus, a vizelet és az izomzat mellett jellemzik a különféle temperamentumokat. A szangvinikus temperamentum esetében azt

---

[80] RAZI, Ibn Zakariya, *Liber ad almansorem*, Venetiis, Bonetum Locatellum, 1497.
[81] AVICENNA, *Liber canonis; De medicinis cordialibus; et Cantica*, Gerardo Carmonensi, 1556.
[82] KRUGER, Steven F, 2002, 56.
[83] KRUGER, Steven F., 1992, 165.
[84] AVICENNA, lib. I. doct. IV.
[85] AVICENNA, lib. I., doct. IV.

olvashatjuk: „Cum homo in somniis res videt rubeas aut sanguinem multum ex suo corpore exire aut se in sanguine natare et similia.” A flegmatikus temperamentumú emberek álmairól ezt írja Avicenna: „Somnia in quibus vide[n]tur aque et flumina et niues et pluuie et frigus.” A kolerikus temperamentum előidéz: „Somnia in quibus videntur ignes et vexilla citrina et videre res que non sunt citrine citrinas et videre incensionem aut calorem balnei aut solis aut his similia.” Végül a melankolikus temperamentum álmainak jellemzőit Avicenna így összegzi: „Somnia terrorem facientia ex tenebris et cruciatu et rebus nigris et terroribus.”[86]

Mivel Arisztotelész munkáit a 13–14. századi elméletek vagy szó szerint, vagy tartalmi összefoglalásban, de kivétel nélkül felhasználták, érdemes röviden megvizsgálni, mit is állít a *De somno et vigiliá*ban Arisztotelész az álmokról. Az egyértelműen megállapítható, hogy ez a szöveg felerősítette az álmok szomatikus-fiziológiai szemléletének és vizsgálatának az igényét, illetve ennek köszönhetően erősödött meg az az irányzat, amely elvetette az álmok egyértelmű isteni eredetét. Arisztotelész azt írja, hogy „minden ember föltételezi (vagy legalábbis sokan), hogy az álomképekben egyfajta jelzés van. […] [D]e ha Isten küldi az álmot, abszurdum, hogy nem a legkiválóbbaknak és legértelmesebbeknek küldi az álmot, hanem csak úgy találomra.”[87] Természetesen ő is deklarálja, hogy „némely álom jel és ok lehet”, azonban szerinte a legtöbb álom véletlen egybeesésnek minősül.[88] A követői számára a legfontosabb és leghasznosabb okfejtésre a következő caputban kerül sor, amely szerint:

> „[A]z sem oktalan föltevés, hogy némely álombeli képzet egy neki megfelelő, sajátos tevékenységnek az oka. Amikor ugyanis szándékunkban áll cselekedni valamit, vagy éppen cselekszünk, vagy már meg is cselekedtünk valamit, olyankor gyakran élénk álomképet látunk, és annak megfelelően cselekszünk. Ennek az az oka, hogy a nappali kiindulópont a mozgásnak utat tört. Így viszont szükségszerű, hogy az álombeli mozgások is gyakran kiindulópontjai lesznek a nappali cselekvéseknek azáltal, hogy ezeknek a gondolatát meg az éjszakai képzetek kezdeményezik.”[89]

Tehát a jósló álmok is a napi cselekedetek eredményeként születnek.[90] A konklúzió pedig az, hogy „[m]iután más állatok is álmodnak, általánosságban azt lehet mondani, hogy nem Isten küldi az álmot, és az nem is evégett létezik. Mindazonáltal daimóni jellegű, mert a

---

[86] Szangvinikus: Amikor az ember álmában vörös dolgokat lát, vagy saját testéből sok vért távozni, vagy magát vérben úszni és hasonlókat. Flegmatikus: Álmok, amelyekben víz és folyók és hó és eső és fagy jelenik meg. Kolerikus: Álmok, amelyekben tüzek és sárga zászlók jelennek meg, és olyan dolgokat lát sárgának, amelyek nem sárgák, és fürdőnek felgyúlása vagy hősége látható, vagy napok, vagy ezekhez hasonlók. Melankolikus: Álmok, amelyekben sötétségből származó cselekedetek, és gyötrelem, és borzasztó dolgok és félelem réme jelenik meg. AVICENNA, lib. I., doct. III.
[87] ARISZTOTELÉSZ, *Az álmok*, 462a = *Lélekfilozófiai írások*, ford. STEIGER Kornél, Budapest, 2006.
[88] ARISZTOTELÉSZ, 463a.
[89] ARISZTOTELÉSZ, 463a.
[90] KRUGER, Steven F., 2002, 148.

természeti daimóni, nem pedig isteni. Az a tény, hogy közönséges emberek nagyon is képesek a jövőbe látni és jó álmodók, annak a jele, hogy nem isten küldi az álmot, hanem akiknek a természete úgymond bávatag és melankholikus, azoknak sokféle látomásaik vannak."[91]

Arisztotelész arra is figyelmet fordít, hogy megmagyarázza, miért nem csak tudós emberek kapnak jövendőmondó álmokat: „A testben is érzékelést okoznak alváskor azáltal, hogy a kicsiny belső mozgásokat alvás közben jobban érzékeljük, mint ébren. Maguk a mozgások képzeteket hoznak létre, melyekből az emberek előre látják az effélékkel kapcsolatban a jövendőt. […] Így azonban természetes, hogy köznapi emberek látnak a jövőbe, az ilyen emberek elméje ugyanis nem értelmesen szemlélődő, hanem mintegy elhagyott és teljesen üres, így ha megmozdítják, a mozgató fogja vezérelni."[92] Látható, hogy Arisztotelész alapvetően a jósló álmok természeti, fiziológiai magyarázatára helyezi a hangsúlyt, a jövőbe látó álmokat egyszerű testi folyamatokként mutatja be.

Nem szabad ugyanakkor megfeledkeznünk arról, hogy a középkori gondolkodás főáramába tartozó munkák nem ragadtatták el magukat annyira, mint Arisztotelész, aki eljutott addig a megállapításig, hogy az álom csak és kizárólag testi folyamatok által meghatározott jelenség (bár ezzel a kijelentésével ellentmondó állításokat is tesz). A későbbiekben majd a tudósok, mint például Albertus Magnus vagy Raimundus Lullus és Giovanni Boccaccio, szövegeikben mindig igyekeztek mind a testi, mind a természetfeletti álmok születésének a lehetőségét alátámasztani: az álmok természetesen a testi folyamatokból erednek, ez azonban nem jelenti azt, hogy a testen kívüli létezőktől, akár angyaloktól, akár démonoktól, akár magától Istentől ne kaphatnánk azokat.[93]

Arisztotelész diadalmenete kapcsán Alison M. Peden megjegyzi, hogy a megjelenő régi-új szövegek az egyéb, korábbi elméletekre irányuló érdeklődést is fellendítették, így például Macrobius is újra igen népszerű lett.[94]

Az álomelmélettel foglalkozó kutatók egy része úgy tartja, hogy a késő középkori álomelméletre kizárólag Arisztotelész és követői voltak hatással, míg másik csoportjuk Macrobius és társainak a hatását emeli ki. Érdekes módon azok a filozófusok, akik kizárják az isteni tényezőt az álmot kiváltó okok közül, meghagyják, vagy inkább nem tagadják annak a lehetőségét, hogy valamiféle isteni, angyali vagy démoni üzenet megjelenhet az alvók vagy éppen a betegek számára. Ennek alapján a jelként értelmezett álomnak három

[91] ARISZTOTELÉSZ, 463b.
[92] ARISZTOTELÉSZ, 464b.
[93] KRUGER, Steven F., 2002, 60.
[94] PEDEN, A. M., *Macrobius and Mediaeval Dream Literature = Medium Aevum* 1985 (54), 59–73.

fajtája van: azok, amelyek valóban jelek, azok, amik valamiféle testi folyamat folytán értelmezhetők jelekként és azok, amelyek jósló mivolta csak puszta véletlen.[95]

A két legnagyobb hatású keresztény teológus, Szent Jeromos (347–419) és Szent Ágoston (354–430) álomelmélettel foglalkozó írásaikban fokozattan felhívták a figyelmet az álmok veszélyeire, annak ellenére, hogy mindketten igen fontosnak tartották saját életükre visszatekintve az általuk látott álmokat. Jeromos például egy betegsége során látott álom[96] hatására fogadta meg, hogy nem olvas többet pogány (antik) szerzőket, hanem az egyházi irodalomnak szenteli a figyelmét. Ez az álom mutatta meg számára, hogy bár kereszténynek gondolta magát, hite mégis felületes volt. Jeromos e pogány és keresztény kultúrák közötti vívódása jellemző volt a korabeli emberekre, ez gyakran megjelenik az álomfejtésről vallott nézetekben is.[97]

Ettől az álomtól és annak Jeromos életére gyakorolt hatásától függetlenül műveiben egyértelműen a pogány álomfejtési, álommagyarázó praktikák ellen érvel a keresztény emberek számára:

> Cuius tanta fuit apud veteres religio, ut ei non solum humanas hostias captivorum ignobiliumque mortalium, sed et suos liberos immolarent. Nabo autem et ipsum idolum est, quod interpretatur prophetia et divinatio, quam post Evangelii veritatem in toto orbe conticuisse significat.[98]

Jeromos kortársa, Szent Ágoston szintén küzdött ezzel a kettősséggel. A *Vallomások* tanúsága alapján Ágoston anyjának köszönhetően keresztelkedett meg 32 éves korában, sokévnyi erkölcstelenség, pszichoszomatikus betegségek és a pogány filozófia tanulmányozása után. Itt olvashatjuk azt is, hogy Ágoston anyja egy jósló álomnak köszönhetően tudta, hogy fia meg fog térni.[99] Az igaz és a hamis álmok már itt megjelennek: anyja képes volt megkülönböztetni az álmokat:

> et videbat quaedam vana et phantastica, quo cogebat impetus de hac re satagentis humani spiritus, et narrabat mihi non cum fiducia qua solebat, cum tu demonstrabas ei, sed contemnens ea. dicebat enim discernere se nescio quo sapore, quem verbis explicare non poterat, quid interesset inter revelantem te et animam suam

---

[95] KRUGER, Steven F., 1992, 155.

[96] Álmában a mennyei ítélőszék előtt találta magát, ahol is arra a kérdésre, hogy kicsoda ő, azt felelte, hogy egy keresztény ember, a bírák pedig felhívták a figyelmét arra, hogy ez nem lehet igaz, hiszen Cicerót olvas, és megígértették vele, hogy többet nem foglalkozik a pogány kultúrával és filozófiával (KELLY, John DAVIDSON, Norman, *Szent Jeromos élete, írásai és vitái*, Budapest, Paulus Hungarus: Kairosz, 2003, 35).

[97] KELLY, John, DAVIDSON, Norman, 38.

[98] S. Eusebii Sophroni Hieronymi, *Commentarium in Isaiam Prophetam*, ed. KNABENBAUER, Joseph, Paris, P. Lethielleux, 1887, Cap. XLVI., Vers. 1, 2, 140. Annyira ellenezte az álomfejtést, hogy a Vulgáta fordításában a 3Móz. 19:26 és az 5Móz. 18:10 részeket úgy fordította, hogy a szöveg egyértelműen tiltsa az álomfejtést, annak ellenére, hogy az eredeti héber szöveg nem említeti az álmokat a tiltott kategóriák között (vö. BULKELEY, Kelly, *Dreaming in the World's Religions: A Comparative History*, New York, New York University Press, 2008, 181).

[99] ÁGOSTON, *Vallomások*, ford. dr. VASS József, Budapest, Szent István Társulat, 1999, 3:XI.

> somniantem. instabatur tamen, et puella petebatur, cuius aetas ferme biennio minus quam nubilis erat, et quia ea placebat, exspectabatur.[100]

Később, amikor az emberek az álmokról kérdezték, Ágoston elővigyázatosságra intette őket: amellett, hogy valóban léteznek Istentől eredő álmok, ezek száma csekély. Összességében úgy találta, hogy az álmokat nehéz megfelelően értelmezni, mivel ezeket a látásokat behatárolja az emberi elme végessége. Ágoston az álmokat a legmagasabb rangú vallásos tapasztalat, az ekszt̀ázis alá sorolta. Taxonómiája, elméleti megállapításai ugyanúgy visszaköszönnek a késő középkori szerzők műveiben, mint Arisztotelész szellemi hagyatéka. Ágoston Isten mindenhatóságát igyekezett alátámasztani álomelméletével. Hangsúlyozta, hogy az álomban érzékelt összes érzelem kivételezett helyet foglal el az ember lelkében, tehát az értelmei világát Isten uralja.[101] Ágoston az álmokat és látomásokat három osztályba sorolja: korporeális *(visio corporalis),* lelki *(visio spiritualis)* és intellektuális *(visio intellectualis)* álmok. Az első csoportba olyan álmokat sorol, amelyekben a látás és az érzékek eredményeként elraktározott képek köszönnek vissza. A második csoportba olyan álmok tartoznak, amelyek során a lélek imaginatív funkciója segítségével képessé válik olyan testi képek befogadására, amelyek az adott pillanatban nem léteznek. Ezzel szemben a harmadik csoport álmai kapcsolatban állnak a szellem különféle funkcióival, ennek eredményeképp a lélek olyan dolgokat is „láthat" (megismerhet), amelyeknek egyáltalán nincs fizikai megjelenési formájuk (mint pl. a platóni ideák vagy a matematikai összefüggések).

> Haec sunt tria genera visionum, de quibus et in superioribus libris aliquid diximus, sicut res postulare videbatur, non tamen earum numerum commemoravimus; et nunc breviter eis insinuatis, quoniam suscepta quaestio flagitat ut de his aliquanto uberius disseramus, debemus ea certis et congruis signare nominibus, ne assidue circumloquendo moras faciamus. Primum ergo appellemus corporale, quia per corpus percipitur et corporis sensibus exhibetur. Secundum spiritale; quidquid enim corpus non est et tamen aliquid est, iam recte spiritus dicitur: et utique non est corpus, quamvis corpori similis sit, imago absentis corporis, nec ille ipse obtutus quo cernitur. Tertium vero intellectuale, ab intellectu; quia mentale, a mente, ipsa vocabuli novitate nimis absurdum est, ut dicamus.[102]

---

[100] AUGUSTINUS, *Confessiones: An Electronic Edition*, ed. O'Donnell, James, Stoa Consortium, 1999. (http://www.stoa.org/hippo/, 2013. 04. 08.). Látott ugyan egynémely zavaros, értelmetlen álmot, amik ezen üggyel folyton bajlódó lelkének töprengéséből származtak, el is mondta, de nem bizakodva, mint akkor szokta, mikor te mutattál neki jelet, hanem közönyösen. Azt mondta ugyanis, hogy valami szóval meg nem mondható íz jelenti meg neki a különbséget a te kinyilatkoztatásod és a saját lelke álomlátásai között. ÁGOSTON, *Vallomások*, 6:XIII.

[101] MANCIA, Mauro, 51.

[102] Augustinus Hipponensis, *De Genesi ad litteram,* lib. 12., 7,16. = *Opera omnia: Patrologiae latinae elenchus (*http://www.augustinus.it/latino/genesi_lettera/index2.htm, 2013. 04. 02.*)*
„E háromféle látványról már az előző könyvekben is ejtettünk néhány szót, ha úgy ítéltük meg, hogy tárgyunk megkívánja, számukat azonban nem említettük. Most röviden ismertettük őket, de mert a minket

Ez a három kategória nem válik el élesen egymástól, sokkal inkább valamiféle hierarchia figyelhető meg közöttük: a legfőbb kategóriát a *visio spiritualis* jelenti, ebbe tartoznak látomások és álmok egyaránt, ezzel állítja szembe a másik két csoportba tartozó álmokat.[103] Minden, amit valaki a szemével lát, vagy az érzékeivel tapasztal, lenyomatot hagy a lelken, létrehozva valamilyen szellemi képet, amit az értelem azt követően a nem-testi jelentése okán fejt meg.[104] Ez a felfogás egyértelműen Plótinosz emanációs elméletének az újragondolása, annyi különbséggel, hogy Ágoston – Plótinosszal ellentétesen – „visszafelé" fog a dolgok magyarázáshoz, és a testi Világlélek felől halad az Egy irányába.

Ennek az álomelméletnek a segítségével Ágostonnak lehetősége nyílt arra, hogy megfelelően értelmezze a bibliai álmokat. Mózes testi álmot látott, amikor az égő csipkebokor képében megjelent neki az Úr, míg az ember, akit a harmadik mennyországba repítettek,[105] feltehetőleg intellektuális álmot látott. Azonban a legtöbb, a *Bibliá*ban szereplő álom a második ágostoni csoportba tartozik. Ebben a rendszerben (és az ehhez hasonlóban) az álmok igaz vagy hamis volta nem attól függ, hogy a látott álom tiszta vagy homályos (egyértelmű *visio* vagy allegorikus *somnium*), hiszen bizonyos magasabb szférákhoz tartozó tudás szükségszerűen csak homályosan jelenhet meg az emberek számára. Az álmok lehetnek isteni eredetűek, hiszen Ágoston szerint Isten arra használja az általa küldött álmokat, hogy az ember számára szükséges, hasznos vagy fontos dolgokat ismertessen meg általa. Ugyanakkor Ágoston kénytelen volt foglalkozni az erotikus, szexuális tartalmú álmokkal, hiszen probléma merül fel, ha alapvetően Istentől eredőnek értelmezi az éjjeli látomásokat. Ezért arra a következtetésre jut, hogy az álmokat nem szabad automatikusan és egyértelműen az isteni igazsághoz vezető útként értelmezni, annak ellenére, hogy az álom (a lélek tevékenységeként) az első lépés lehet azon az úton, amely a tudás hierarchiájában való emelkedést teszi lehetővé. A későbbiekben a keresztény

---

foglalkoztató kérdés valamelyest bővebb vizsgálatukat is megköveteli, egyértelmű és megfelelő elnevezést kell alkalmaznunk rájuk, hogy ne vesztegessük az időt a folytonos körülírással. Tehát nevezzük az elsőt testi látványnak, mivel test által észleljük és testi érzékszervek számára jelenik meg; a másodikat szelleminek, mivel mindazt, ami nem test, de mégis valami, joggal nevezzük szellemnek: a távollévő test képmása ez, amely nem azonos a testtel, de hasonló hozzá, és nem azonos azzal a szemlélettel sem, amellyel látjuk. A harmadikat viszont az értelem szóból kiindulva nevezzük értelminek, mivel túlzott képtelenség volna nyelvújítással elmebelinek mondani az elme szó alapján" (*Szent Ágoston misztikája*, HEIDL György szerk. és ford., Budapest, Paulus Hungarus – Kairosz, 2004, 55–56).

[103] SCHMITT, Jean-Claude, *The Liminality and Centrality of Dreams in the Medieval West = Dream cultures explorations in the comparative history of dreaming*, ed. SHULMAN, David Dean, New York, Oxford University Press, 1999, 278.

[104] PARMAN, Susan, *Dream and Culture: an Anthropological Study of the Western Intellectual Tradition*, New York, Praeger, 1991, 49.

[105] II Kor 12:2–5. = *Biblia*, Dr. GÁL Ferenc (ford.), Budapest, Szent István Társulat, 1976.

álomelméletre leginkább Ágoston és Jeromos lesznek hatással, mivel az őket követő szerzők közül sokan megértőbbek voltak a „pogány” hagyományok iránt, ezzel pedig éppen azokat a nézeteket erősítették, amelyet a katolikus egyház kiiktatni kívánt.

Az álmokat és a testnedvek elméletét összekötő munkák sorra jelentek meg a késő középkorban, a következőkben részletesen tárgyalt szerzőkön túl Michael Scotus,[106] Albertus Magnus,[107] Vincent de Beauvais,[108] Boëthius,[109] Arnaldus de Villanova,[110] Robert Holkot[111] és Geoffrey Chaucer[112] is mélyrehatóan foglalkoztak az álmok ilyetén magyarázatával.

Álom és orvostudomány összefonódása kapcsán fontos megemlíteni Guillaume de Conches francia filozófust, aki 1122-ben II. (Plantagenet) Henrik udvari tanítója lett. Guillaume *Glosae super Platonem* című munkájában részletes leírását adja az álmok születésének és fajtáinak.[113] Ebben a művében a szerző a platóni struktúrát követi, de a hangsúlyokat máshova helyezi. Az álmokhoz sokkal részletesebb magyarázatokat ír, mint a *Philiosophiá*ban[114] vagy a *Dragmaticon*ban.[115] Conches álomelméletében nem nehéz felismerni Platón mellett Macrobius hatását.

A *Glosae super Platonem* álomfejezetének utolsó bekezdésében Conches a belső indítóokok által kiváltott álmok kapcsán azt állítja, hogy Platón csak ezt az álomkategóriát szemlélteti. Conches a *Timaios*zban szereplő testben megragadt mozdulatokat *cogitationes*ként értelmezi, és azokat a helyeket, ahol ezek a mozgások megvalósulnak, a testnek azokkal a helyeivel azonosítja, amelyeken a lélek a saját aktivitását gyakorolja. Így teszi meg Platónt egy olyan álomelmélet kiindulópontjává, amelyet sem ő maga, sem Calcidius nem vallott magáénak. Conches egyértelműen nem összefoglalja Platón (Calcidiusból kiolvasható) téziseit, hanem a számára szükségtelen vagy az elméletébe nem illeszthető részeket egyszerűen kihagyja.[116]

---

[106] SCOTUS, Michaelis, De secretis naturae, Velence, 1477.
[107] MAGNUS, Albertus, *Summa de creaturis = Opera omnia vol. XXXV.* (ed. BORGNET, A.), Paris, Vivés, 1890–1899.
[108] BEAUVAIS, Vincent, *Speculum naturae = Speculum maius*, h. n.
[109] BOETHIUS, *De Somniis = Opera*, vol. VI. (ed. GREEN-PEDERSON, N. G.), Koppenhága, 1976.
[110] VILLANOVA, Arnaldus de, *Praxis medicinalis*, Lyon, 1586.
[111] HOLKOT, Robert, *In librum sapientiae regis Salomonis praelectiones*, lectio 103, Bázel, 1586.
[112] CHAUCER, Geoffry, *Az apáca meséje = Canterbury mesék* (ford. BENJÁMIN, László), Budapest, 1987.
[113] DE CONCHES, Guilleaume, *Glosae super Platonem, Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis 203*, ed. JEAUNEAU, Édouard, Brepols, 2006. A *Glosae super Macrobium* rövidebb és hosszabb változatának kiadása jelenleg zajlik, a kiadó pontos megjelentetési időt még nem adott meg.
[114] DE CONCHES, Guilleaume, *Philosophia*, a cura di ALBERTAZZI, Marco, La finestra, 2010. A Brepols-féle Opera omnia kiadásban a *Philosophia* még megjelenés alatt áll.
[115] DE CONCHES, Guilleaume, *Dragmaticon* philosophiae, *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis 152*,. ed. RONCA, Italo, Brepols, 1997.
[116] RICKLIN, Thomas, 197.

Bár Calcidius kommentárjában szerepelnek az Istentől eredő álmok, Conches ezekről nem tesz említést, ezzel pedig nincs egyedül a 12. században: Bernard de Chartres szintén kihagyja az álmoknak ezt a kategóriáját:[117] a szövegek alapján úgy tűnik, Conches inkább támaszkodott kortársa munkájára, mint a Calcidius által hagyományozott Platón-elméletre, ez leginkább a *simulcra* magyarázatakor érhető tetten.[118]

> Somniorum igitur quedam cause sunt interiores, quedam exteriores. Interiorum alia ex anima, alia ex corpore. Ex anima sunt reliquie cogitationum; ex corpore ut qaulitas complexionis, sacietas, fames, cibus – ut si quis castaneas comedit, nigra un monacos vel monacas videre videtur in nocte –, potus, qualitas iacendi ut iacenti resupino cerebrum de duabus anterioribus cvellulis super posteriorem cadit: quod ita aggravat hominem quod, nisi natura excitaret hominem e movere faceret, moreretur, et ita multi mortui sunt. Similiter iacenti super sinistrum latus hoc idem contingit: cum enim cor siti n sinistra, epar et stomachus, existentes plus in dextra, cadunt super cor et cetera intestina simul, et sic oneratum cessat a motu et ideo multotiens homo moritur. Sed hec somnia nihil significant. Sed ea quorum cause est exterior aliquid significant. Que fiunt tribus modis: aliquando Deus aliquid ita ut futurum est manifestat, aliquando introducit persona min somnis alloquentem, aliquando per simile vel per sontrarium quod futurum est insinuat.[119]

Conches szerint azonban az álmok kétfélék lehetnek: a testi (belső) okok (megevett étel, testnedvek egyensúlya, a test helyzete alvás közben stb.) következtében születők nem hordoznak jelentést, de a külső, tehát Istentől eredő álmok természetesen következményekkel járnak – járhatnak – a jövőre nézve.[120] Az álom maga szerinte nem más, mint az a folyamat, amelynek során a test szolgálatából felszabadult lélek az elmében elraktározott képeket lát.[121]

Macrobius szerint bár az igazság rejtve marad, a lélek kiszabadulva a testből megtalálhatja azt, de csak valamiféle fátylon át láthatja. Guillaume úgy véli, ez a fátyol a testen alvás közben áthaladó kigőzölgés. Amikor az kezd elfogyni, a léleknek lehetősége nyílik, hogy tisztábban láthassa az igazságot: ezt szimbolizálja az álmok szaru kapuja. A rejtett igazság szerinte lehetséges jövőbeli eseményekre utal, amire a lélek nem emlékezhet

---

[117] Quia naturam visus plene vult exsequi, ostendit quam naturam habeat visus, etiam in somnis. Quae somnia diversis modis fiunt, quia sicut tres sunt vires animae - ratio, ira, concupisentia – ita sunt tria genera naturalium somniorum. Si quis enim incipiens cogitare de honestis et utilibus sic obdormierit, ex *reliquiis* cogitationum somnia quae procedunt sunt in eodem loco in *quibus* et reliquiae, scilicet in capite, quod est sedes rationis. Si vero cogitans di ultione vel alia re, quae ad iram pertinet, obdormierit, reliquiae cogitationum et somnia que inde procedunt, scilicet de vindicta, vel aliquo tali, sunt circa cor, qui locus est irae. Si autem cogitans ex libidine aliqua obdormiat, reliquiae cogitationum et somnia quae inde procedunt sunt in loco concupiscentiae, scilicet circa posteriora. DE CHARTRES, Bernardus, *Glosae super Platonem*, ed. DUTTON, Paul Edward, Toronto, 1991, 7, 240–250. Ehhez a részhez a vonatkozó Calcidius szöveghely: CALCIDIUS, CCXLIX, 259f.

[118] Hic ostendit quid in somno contingat, scilicet quod quaedam simulcra videntur. *Glosae super Platonem*, CXLI, 241.

[119] DE CONCHES, Guilleaume, *Glosae super Platonem*, CXL, 241.

[120] DE CONCHES, Guilleaume, *Glosae super Platonem*, CXL, 241.

[121] PEDEN, Alison M., 63–64.

azután, hogy visszatért a testbe, ezért nem rendelkezhet tökéletes tudással sem a múltról, sem a jelenről, sem a jövőről. A lélek az igazsághoz csak képeken, képzeteken keresztül férhet hozzá.[122]

Szerinte az alvás a lelki erők (pl. érzékelés, értelem) pihenésének az időszaka, ekkor az úgynevezett természeti erők (pl. emésztés) éberek és aktívak (quies animalium virtutum cum intensione naturalium).[123] Ekkor hideg, nyirkos kigőzölgés száll fel az idegeken keresztül, megbénítva ezzel az érzékeket, majd eléri a fejet, ahol az ész és az értelem működését akadályozza meg. A kigőzölgés nem tud tovább haladni, így visszafordul, közben fogyni és oszlani kezd, ezzel egy időben a test kiszárad és felmelegszik; ekkor a szellem, amely az lelki erőket működteti, elkezd újra szétáradni a testben, ez okozza az alvó felébredését.

A 12. század közepén élt John of Salisbury chartres-i püspök *Polycraticus*a (1159k.) nagyra tartott és megbecsült mű volt a maga korában, mind filozófiai, mind történeti, mind orvosi diskurzusokban sokan és sokat hivatkoztak rá. Az álom kérdését Salisbury a *Policraticus* második könyvének XIV–XV. caputjában taglalja. Salisbury szerint az álom annak egy igen kitűnő példája, hogy Isten jelekkel adja teremtményei tudtára, hogy mit tartogat számukra a jövő.[124]

> Signa etenim interdum vera, interdum falsa sunt. Quis nescit somniorum varias esse significationes, quas et usus approbat, et majorum confirmat auctoritas? In eis utique quoniam sompnis est, animales virtutes, scilicet sensus, qui dicuntur corporis et sunt animae, quiescunt; sed naturales intenduntur.[125]

Érdemes felfigyelni rá, hogy Salisbury „beismerése", amely szerint valóban léteznek jelentéssel bíró álmok, illetve a csipetnyi hagyományos, pszichologizáló eszmefuttatás, amely zárja ezt a bekezdést, az álmok és azok értelmezésének egyszerű, egyértelmű metodológiai leírását ígéri, sejteti. A retorikai kérdés, „*Quis nescit* …" azt sugallja, hogy Salisbury tisztában van az igaz revelációk létezésével, maga a bekezdés pedig azt a

---

[122] PEDEN, Alison M., 164.
[123] RICKLIN, Thomas, 194.
[124] Quia Deus signis suam praemunire dignatur creaturam, SARESBERIENSIS, Johann, *Polycraticus*, liber II., cap. XIV., ed. WEBB, Clement Charles Julian, Oxford, 1909.
[125] SARESBERIENSIS, Johann, *Polycraticus*, liber II., cap. XIV. „A jelek néha igazak, néha hamisak. Ki közömbös az álmok különféle jelentései iránt, amelyet a tapasztalat alátámaszt, elődeink tekintélye pedig megerősít? Különösen az álmokban, mivel az az alvás állapota, a lélek tulajdonságai (azaz az érzékeke, amelyeket testinek neveznek, de valójában lelkiek) nyugodtak, a természeti tulajdonságok pedig felélednek." A mű részleges magyar fordításához lásd *Policraticus: az udvaroncok hiábavalóságairól és a filozófusok nyomdokairól*, ford., bev., jegyz., SOMFAI Anna, szerk. KONTLER László, Budapest, Atlantisz Kiadó, 1999, ebből azonban a teljes 2. könyv hiányzik.

benyomást kelti, mintha szerzője megnyugtató módon tudná lezárni és megválaszolni az álmok születésének kérdését.[126]

Ebből a kecsegtető ígéretből azonban semmi nem válik valóra. A caput hátralevő részében Salisbury nem tesz mást, mint tulajdonképpen újraírja Macrobius insomnium-somnium felosztását, arra irányítva a figyelmet, hogy az álmok e két fajtája különbözik ugyan, de elkülönítésük gyakran problémákba ütközik, illetve ad néhány gyakorlati alapelvet, amelyek mentén lehetőség nyílhat az álmok értelmezésére.[127] Salisbury saját véleménye legközelebb a XVII. caputban kerül elő, ahol kísérletet tesz valamiféle racionális, elfogadható konklúzió levonására, amely azonban megdönteni látszik addigi érvelését.

> Sed dum has conjectorum traditiones exequimur, vereor ne merito non tam conjectoriam exequi quae aut nulla, aut inanis ars est, quam dormitare videamur. Quisquis enim somniorum sequitur vanitatem, parum in lege Dei vigilans est, et dum fidei facit dispendium, perniciosissime dormit. Veritas siquidem ab eo longe facta est, nec eam tam facile potest apprehendere, quam urionem expungere, vel puncto curare cartineam, quae caligantibus oculis in meridie palpat.[128]

Az orvoslás történetének kiemelkedő figurája, Bartholomaeus Anglicus[129] ferences rendi szerzetes, aki közel száz évvel Salisbury után élt és alkotott, szintén foglalkozott az álmok születésével. *De proprietatibus rerum* (1240) című könyvében többször visszatér saját álomelméletének kifejtésére, legrészletesebben a 6. könyv 25–29. caputjában szerepel az álom és az ébrenlét, illetve az álmatlanság szerepe és jelentősége.[130] Amikor Anglicus az álmok születéséről ír, Arisztotelészt és Szent Ágostont idézi, az álmok okainak felsorolásakor így magától értetődő, hogy viszonylag nagy figyelmet szentel a test által meghatározott álmoknak: hosszan értekezik a temperamentumok és az álmok kapcsolatáról, az emberi testnek és szokásoknak az álmokra gyakorolt hatásáról, illetve az álmok megtévesztő mivoltáról.[131]

> Somniis itaque non est passim fides adhibenda, nec omnino simpliciter respuenda, cum aliquando certa habeatur de futuris divinitus per somnia coniectura. Somnia itaque in differentia causantur, aliquando ex complexione ut sanguineus somniat leta,

---

[126] RUSSELL, J. Stephen, *The English Dream Vision: Anatomy of a Form*, Ohio, 1988, 71–72.
[127] SARESBERIENSIS, Johann, Liber II, caput XVI.
[128] SARESBERIENSIS, Johann, Liber II, caput XVII. Az álomfejtés metódusának leírásakor, tartok tőle, úgy tűnhet, hogy nem bemutatom a művészetet, hanem annak bólogatok, hogy nem művészet az egyáltalán, vagy legjobb esetben is csak jelentéktelen művészet. Aki belebonyolódik az álmok útvesztőjébe, az nem eléggé éber Isten törvényeire, elveszíti hitét, és rosszul alszik. Az igazság messzire kerül tőle, nem tudja jobban megragadni, mint valaki, aki vakon tapogatózva keresi az utat, a verőfényben tudja gyógyítani a rákot.
[129] *Lexikon des Mittelalters VIII., Stadt (Byzantinisches Reich) bis Werl*, ANGERMANN, N. et al., München, Zürich, 1997, 962–963.
[130] ANGLICUS, Bartholomeus, *De proprietatibus rerum*, lib. VI, cap. 25–28, Nürnberg, 1492. (books.google.com, 2009. 09. 22.)
[131] RUSSELL, J. Stephen, 73.

> melancolicus tristia, colericus ignea, fleumaticus plunias nives et aquatica et cetera huiusmodi, quae uniuscuiusque conveniunt complexioni sexui et etati, ut dicit Constantinus. Aliquando ex appetitu et affectione, ut famelicus somniat de cibo, ebrius sitiens de potu et de eius contrario, quanto autem talis plus somniat bibere vel vomedere, tandem expergefactus vehementius esurire se repperit vel sitire.[132]

Ugyanakkor Anglicus nem jut el következetességben odáig, mint Arisztotelész: Ágostonhoz hasonlóan az eszmefuttatás végén ő maga is „visszakozik", és fenntartja annak a lehetőségét, hogy Isten küldhet jósló álmokat, és tulajdonképpen ellentmondást nem tűrően nyilvánítja ki az álmok magától értetődő isteni eredetét.

Jean de la Rochelle ferences teológus főművében, a *Summa de animá*ban[133] megfogalmazott álomelmélete szervesen illeszkedik ebbe a „szomatizációs" folyamatba. De la Rochelle nagyban támaszkodik Avicenna és Ágoston munkáira, megállapításait többek között (a későbbiekben tárgyalt) Raimundus Lullus is felhasználta.

De la Rochelle e munkája 100. caputjában foglalkozik az álmok születésével és jelentésével. Először Avicenna és Szent Ágoston alapján ismerteti az álmok lehetséges osztályozását. Felsorolja, az *oraculum,* a *visio,* a *somnium,* az *insomnium* és a *phantasma* kategóriáit, majd nemcsak tartalom, hanem módozat alapján is kategorizálja az álmokat. Eszerint a látott álom lehet igaz és hamis; ha igaz, akkor vagy képek által rejtve *(somnium)* vagy manifeszt módon jelenik meg. Ez utóbbi álom lehet tiszta és egyértelmű *(visio),* illetve közvetítőként felléphet valamilyen tiszteletet érdemlő személy *(oraculum).* Ha az álom hamis, akkor vagy maga a látott kép hamis *(insomnium),* vagy a látás aktusa hamis: az alvó úgy hiszi, ébren van *(phantasmata).*

Ezt követően Szent Jeromos Dániel-kommentárja[134] alapján egy új fajta felosztás található, amely szerint az álomnak hat neme van: az első kettő a test fiziológiai állapotának a következménye, ezért elkerülhetetlen, a harmadik az éjszakai illúziókból, a negyedik a napközbeni gondolatok eredményeként, az ötödik a Szentlélek revelációja által, a hatodik pedig a vallással, Jézussal, Istennel kapcsolatos gondolatok kapcsán születik. De la Rochelle ezeket az álomnemeket az álomaktivitás okaira vezeti vissza.

> Causa enim sompniandi aut est in nobis, aut extra nos. Si in nobis, aut ex parte corporis aut ex parte mentis. Si ex parte corporis, hoc est duobus modis: aut ex

---

[132] *De proprietatibus rerum,* lib. VI, cap. 28.

[133] Latinul: LA ROCHELLE, Jean de, *Summa de anima*, ed., BOUGEROL, Jacques Guy, Paris, Librairie Philosophique J. Vrin, 1995, franciául: DE LA ROCHELLE, Jean, *De l'âme*, trad. VERNIER, Jean-Marie, Paris, 2001, 211–214. (chap. 100, *Du sommeil*). Jean de la Rochelle nemcsak a *Summa de animá*ban, hanem a *Tractatus de divisione multiplici potentiarum animae* több fejezetében is értekezik az álomról, például a pars secunda 3–8. caputjában, illetve 42. caputban, vö. DE LA ROCHELLE, Jean, *Tractatus de divisione multiplici potentiarum animae*, Paris, 1964.

[134] S. Eusebii Sophroni Hieronymi, *Commentarium in Danielem Prophetam*, ed. KNABENBAUER, Joseph, Paris, P. Lethielleux, 1891.

inanicione, aut ex superfluitate sive ingurgitacione. Si vero ex parte anime, hoc erit dupliciter: aut ex parte cognitive, et sic accidit ex cogitacione premissa; aut ex parte affective et sic accidit ex cura. Si est cause extra nos, tunc est ex operacione spiritualis substancie, et hoc dupliciter: aut ex operacione spiritualis sustancie male que est dyabolus, que dicitur illusio et sic est sompnium ex illusione; aut ex operacione substancies piritualis bone, et sic dicitur fieri per revelacionem.[135]

<table>
<tr><td colspan="4">Belső okok</td><td colspan="2">Külső okok</td></tr>
<tr><td colspan="3">testi</td><td colspan="2">lelki</td><td>gonosz</td><td>jó</td></tr>
<tr><td>üresség</td><td>telítettség</td><td>kognitív</td><td>affektív</td><td></td><td></td><td></td></tr>
</table>

4. Ábra
Az álomaktivitás okai Jean de la Rochelle-nél

A 13. század végén Raimundus Lullus katalán filozófus, II. Jakab aragóniai uralkodó egykori tanítója sok szempontból újszerű álomelmélettel állt elő *Liber proverbiorum* (1296) című könyvében. Ő még arisztoteliánus elődeinél is nagyobb hangsúlyt fektet az álmot befolyásoló szomatikus tényezőkre, olyannyira, hogy nemcsak a hagyományos éhség, szomjúság, testnedvek és az álom közötti kapcsolatról ír részletesen, hanem kidolgoz egy saját elméletet is, amely szerint az onirikus tevékenység összekapcsolható az öt érzék valamelyikével.[136] Lullus a meglehetősen tágan értelmezett onirikus tevékenységet és az érzékelési folyamatot állítja párhuzamba, de úgy, hogy az álmot nem pusztán az érzékek és az Aquinói Tamás-féle *potentia sensitiva* hatásának tekinti. Szerinte az alacsonyabb szinten levő „vegetatív" rendszer a maga részéről ugyanúgy felel(het) az álmok születésért, mint a magasabb rendű képességek, a képzelet, illetve a *memoria*, az *intellektus* és a *voluntas*. Ezen a ponton Lullus elképzelése visszhangozza Jean de la Rochelle fentebb ismertetett elméletét.[137]

Az álmok kapcsolatban állnak az összes emberi tulajdonsággal és képességgel, függetlenül attól, hogy testi vagy nem testi, természeti vagy elvont dologról van szó. Steven Kruger szerint Raimundus Lullus értekezésének az álmok és érzékek kapcsolatáról szóló fejezete a legkövetkezetesebb és a legmeggyőzőbb, hiszen itt maga az érvelés ellentmondásoktól mentes, logikusan vezeti le az emberi test és természet álmokhoz

[135] Az álom oka vagy bennünk, vagy rajtunk kívül van. Ha bennünk van, akkor vagy a testből, vagy a lélekből ered. A testből pedig kétféle módon származhat: vagy az üresség által, vagy a feleslegesség és a túltelítődés miatt keletkezik. A lélekből is kétféle módon eredhet: vagy a kognitív részből, és ekkor valamely megelőző gondolatból keletkezik, vagy az affektív részből, és ekkor valamilyen gondból való. Ha külső okról van szó, akkor egy szellemi szubsztancia aktivitásából keletkezik, ami kétféle módon történhet: vagy egy gonosz szellemi szubsztancia, tehát egy ördög aktivitásából, amely aktivitást illúziónak nevezzük, és ekkor az álom egy illúzióból keletkezik; vagy egy jó szellemi szubsztancia aktivitásából, és az álom ekkor reveláció által keletkezik. LA ROCHELLE, Jean de, cap. 100.
[136] LULLUS, Raimundus, *Liber proverbiorum* = Opera VI., Mainz, 1737, 384.
[137] LA ROCHELLE, Jean de, cap. 100.

fűződő viszonyát, amely alapvetően kiiktatja az isteni, természetfeletti tényezőt a diskurzusból.[138] Ennek ellenére értekezése végén három pontban ezt olvashatjuk:

> 18 Bonus Angelus aliquando facit homines somniare ad faciendum aliqua bona opera, ut illa procurent facere, quando vigilabunt.
>
> 19 Malus angelus facit homines somniare ad faciendum malum, ut illud faciant, quando vigilabunt.
>
> 20 DEUS in somniis revelat multas veritates hominibus, quia in dormiendo sint magis innocentes, qua min vigilando; & ideo bonus angelus melius potest participare cum hominibus in dormiendo, qua min vigilando, & illis revelare veritatem ex parte DEI.[139]

John of Salisbury, Bartholomaeus Anglicus és Raimundus Lullus példájából jól látszik, hogy még olyan szerzők is, akik egyértelműen elkötelezték magukat az arisztoteliánus álomfelfogás mellett, fenntartják annak a lehetőségét, hogy Isten mindentől függetlenül küldhet jósló álmot az embereknek, ennek erejében és jelentésében hiba lenne kételkedni.

A 14. században a középkori kultúrához sok szállal kötődő Giovanni Boccaccio két művében is foglalkozik hosszabban-rövidebben az álmok témájával: a *Genealogiae deorum gentilium* (1360, 1374) és a *De casibus illustrium virorum* címűekben (1355–1374). Boccaccio *Genelógiá*ja alapvetően mitologikus jellegű szöveg, amelynek alapvető forrásai a klasszikus költők, közülük a *De Somno* fejezetben[140] Ovidiust, Senecát és Vergiliust használja a szerző. A költőkön kívül ugyanazokra a szövegekre hivatkozik, mint elődei, előszeretettel használja a különféle orvosi és arisztoteliánus irodalmat. Amikor azonban eljut az álmok osztályozásához, Macrobius *Somnium Scipionis*ához írt kommentárjában ismertetett öt kategóriáját veszi át, amely két alapkategóriaként az *insomnium*ot (nem jövendölő álom) és a *somnium*ot (jövendölő álom) határozza meg, ahol az utóbbinak három alosztálya van: a *visio* (allegorikus álmok), az *oraculum* (egy ember által tolmácsolt álom) és a *visum* (közvetítő nélküli álom).

Boccaccio a csoportok egymáshoz való viszonyát és sorrendjét nem veszi át, nála először a *phantasma*, azaz a *visum* szerepel, ezt követi az *insomnium*, majd a *somniumról* olvashatunk, ezt követően a *visió*t említi, végül pedig az *oraculum* következik. Boccaccio ezek mindegyikére klasszikus vagy bibliai példákat hoz. Megemlíti az álmok két kapuját is

---

[138] KRUGER, Steven F., 1992, 167.

[139] 18 A jó angyal időnként álmukban jó cselekedeteket hajtat végre az emberekkel, hogy azoknak a cselekvésére törekedjenek, amikor ébren vannak. 19 A rossz angyal álmukban rosszat cselekedtet az emberekkel, hogy azt tegyék, amikor ébren vannak. 20 Isten álmukban sok igazságot tár fel az emberek előtt, mivel alva sokkal inkább ártatlanok, mint ébren; és ezért a jó angyal álmában jobban tud hatni az emberekre, mint ébren, és felfedni előttük Isten igazságát. LULLUS, Raimundus, *Liber proverbiorum*, 386.

[140] BOCCACCIO, Giovanni, *Genealogiae deorum gentilium libri*, liber 1, cap. XXXI., ed. ROMANO, Vincenzo, Bari, 1951. A mű kétnyelvű kiadásához lásd: *In Defence of Poetry: Genealogiae Deorum Gentilium Liber 14*, ed. REEDY, Jeremiah, Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1978.

(ahol a szaru kapun át jönnek az igaz álmok, az elefántcsont kapun keresztül a hamis álmok), viszont az elefántcsont kapu kapcsán idézi a neoplatonista Porphyriust, aki szerint végső soron minden álom igaz: Per hos versus vult Porphyrius somnia omnia vera esse.[141]

A szomatikus tevékenység álmokra gyakorolt hatásáról az álmok két fajtájánál értekezik Boccaccio. Először a *visum* kapcsán viszonylag hosszú, természeti tényezőkre alapozott magyarázatát adja a rémálmoknak *(ephyaltes),* majd a somnium kategória tárgyalásakor beszámol arról, hogy a hajnal közeledtével nő az igaz, jósló álmok születésének a valószínűsége, mivel az álmodó teste ekkor van a legnagyobb nyugalomban.

Boccaccio elmélete sokban hasonlít a már említett Salisbury feltevéseire,[142] azonban a *De casibus virorum illustrorum* második könyvében a problémának kevésbé radikális „megoldását" adja. Boccaccio szerint az emberi lélekben lakozó isteni rész felszabadul a test szilárdsága alól alvás közben, így fordulhat elő, hogy az álomban akár valódi látomás, akár allegorikus jóslat lehet.

> Etenim maximus quiddam divinitatis occultam infixum mortalium animis est. Eoque agente curis sol ti ceu minus corporea depressi inde plure sopito corpore aut visione certissima aut tenui sub velamine audimus vidimusque.[143]

Ahogy a fentebb látott, a *Polycraticus*ból származó első idézet, úgy ez is olyasféle, nem különösebben szkeptikus álomfelfogást sugall, amely lehetővé teszi a jövő megismerését egyes álmokból, és ezért ez a féle jóslás csak nehezen és ritka esetben lehet félrevezető. Az ezt követő szövegrészben Boccaccio emlékezteti az olvasót azokra a történeti-irodalmi szereplőkre, akiknek az életében meghatározó, fontos szerepet töltött be egy-egy jósló álom, mint például Simonides, Calpurina vagy a Fáraó és József. Amikor az álmok taglalása végén mégis eljut a konklúzióig, az eddigiekkel ellentétes, már-már meglepő következtetésre jut:

> Nolim tamen ab hoc arbitretur quisquam etsi se de corpus sompno detineatur immobile animam semper sua divinitate frui. Quum diuni muneris illud sit quando contingit. Variis quippe et plurimus agentibus causis per ambages frequenter deducitur. Et ideo si quandoque visis fides integra adhibensa sit: nam tamen eisdem smeper credendem est. Sicut in ceteris inter spernandum credendumque discretione previa discernendum est. Ut non negligamus quod ad salutem ostenditur: et converso innocuis non turbemur.[144]

---

[141] BOCCACCIO, Giovanni, *Genealogiae deorum gentilium libri*, liber 1, cap. XXXI. (www.bibliotecaitaliana.it, 2009. 09. 23.)

[142] RUSSELL, J. Stephen, 75.

[143] BOCCACCIO, Giovanni, *De Casibus lllustrorum Virorum,* a cura di RICCI, Pier Giorgio, ZACCARIA, Vittorio, Milano, A. Mondadori, 1983, 66. Valamiféle isteni plántálva van az emberek lelkébe; amikor a test alszik, ez a valami elszabadul a gondolatok által, és kevésbé köti meg a test szilárdsága. Ekkor látunk és hallunk olyan dolgokat, amelyek megjelenhetnek látomásokban vagy allegóriákban.

[144] BOCCACCIO, Giovanni, *De Casibus lllustrorum Virorum,* 66.

A *De casibus illustrorum virorum*ból származó idézetek alapján úgy tűnhet, Boccaccio maga nem részesítette igazán előnyben a szomatikus álomfelfogást, csupán marginálisan említi meg, a szöveg nagyobb része az isteni eredetű, jósló álmokkal foglalkozik, csak ezekre hoz példát, ezekre építi a magyarázatait.

Az álomelméletek új, szomatikus leírásának igen fontos hozadéka, hogy lehetőséget teremt a különféle (testen belüli és kívüli, égi és földi, angyali, démoni és emberi) álmok együttes vizsgálatára egy közös, általános, pszichoszomatikus elveken nyugvó feldolgozási folyamat során. Az álmoknak ez a késő középkori, szomatikus alapokon nyugvó egységesítése fontos hozadékokkal járhat a késő középkori álomelméletek olvasása során. A szomatikus értelmezés lehetősége segíthet elmozdulni az egyszerű, allegorizáló-spirituális álommagyarázatoktól az átfogóbb értelmezés irányába.[145] Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az álmodónak – természetesen – van teste, amely meghatározó szerepet tölt be a látott álom tartalma és formája szempontjából, és maga az álom folyamata is sokkal produktívabban írható le, ha nem pusztán valamiféle spirituális felemelkedés útjának-módjának tekintjük, hanem sokkal inkább bizonyos fiziológiai és pszichoszomatikus folyamatok hatásának és lenyomatának.

A kora újkorban az ókori osztályozási rendszerektől eltérő felosztásokkal is találkozunk. Philipp Melanchton (1497–1560) német humanista és lutheránus teológus számára a divináció központi kérdés volt, ez munkáiban és levelezésében is tetten érhető, ahogyan ezt többek között Lynn Thorndike is hangsúlyozta.[146] Melanchton az isteni gondviselésbe vetett, mindenek fölött álló hitét a természeti és történeti jelenségek szimbolikus (és neoplatonista) értelmezésével kombinálta. Forrásainak tisztázása nehéz feladat, annyi biztosan állítható, hogy rengeteget foglalkozott a profetikus irodalommal, számtalan különféle álomelméleti munkát tanulmányozott. *Admonitio de somniorum generibus et coniectione* című munkájában négy alapkategóriát határoz meg: természetes, jósló, isteni és ördögi álmokról ír.[147] A természetes álmok során a napi cselekedetek, történések játszódnak vissza az álomban (a vadász például kutyákkal és erdővel, a százados háborúval és mészárlással álmodik). Ebben a részben tér ki a testnedvek tulajdonságai következtében születő álmokra: a kolerikusok (mivel ez alapvetően meleg, száraz temperamentum) veszekedéssel, a melankolikusok (hideg, száraz temperamentum) fekete füsttel és

[145] KRUGER, Steven, 2002, 62.
[146] THORNDIKE, Lynn, *A History of Magic and Experimental Science*, New York, 1941, 380.
[147] „Also das man die ersten nenne Natürliche, die anderen Weissagende, die dritten Göttliche, die vierdten un letzten, Satanische oder Teuffelische Träume." MELANCHTON, Phillipp, *Admonitio de somniorum generibus et coniectione = Opera quae supersunt omnia, vol. XX.*, ed. BINDSEIL, Heinrich Ernst, 1854, 677.

szomorúsággal, a flegmatikusok (hideg, nedves temperamentum) vízzel, hajóúttal, a szangvinikusok (a vérnek köszönhetően meleg, nedves temperamentum) pedig boldogsággal és szépséggel álmodnak.

A jelentésteli álmok nem a testi folyamatok vagy a testnedvek komplexiójának eredményeként születnek, hanem mennyei sugallat hatására. Ezeknek a megfejtéséhez egyfajta tehetség kell (mint a zenéhez vagy a matematikához), bárki kaphat efféle jóslatokat, ezek azonban legtöbbször inkább figyelmeztetések, mint pozitív tartalmú előrejelzések.[148]

Az isteni álmok, amelyek szintén jósló álmok, mindig beteljesülnek, és mindig igazak, de abban különböznek a jelentésteli álmoktól, hogy azokat csak arra érdemeseknek küldi az Isten: prófétáknak, egyházi személyeknek, szentéletű embereknek. Ezek megfejtéséhez nem feltétlenül van szükség külön tehetségre, általában egyértelmű, tiszta jóslatok. Az isteni álmok mindig nagy jelentőségű eseményekhez kapcsolódnak, nem a mindennapi élet folyásához tartozó jövendöléseket mutatnak.[149]

Az ördögi álmok alkotják a negyedik csoportot, ide sátáni, ördögi, gonosz szellem által küldött álmok tartoznak, amelyek a pogányoknál és a nem igaz hitű keresztényeknél fordulnak elő: az újrakeresztelkedők is hasonlókat álmodnak, ezek a „jövendölések" (amelyek természetesen nem igazak) az ő „pogány istenüktől" származnak, aki türannoszként uralkodik a vallási tévelygőkön.[150]

Az 1525-ös *Quaestio de somniis*[151] című munkában is azt olvashatjuk, hogy a természeti álmok zavarosak, ezért csak találgatás alapját képezhetik, nem pedig biztos jóslatot jelentenek, az isteni álmok ugyanakkor biztosan revelációk.

Gerolamo Cardano (1501–1576) itáliai matematikus, fizikus, orvos és asztrológus leginkább matematikai kutatásaival és elméleteivel került be a köztudatba, azonban ő volt az, aki a legtöbb középkori és kora újkori álomelmélettel foglalkozó kutató szerint összekapcsolta a középkori (antik elemekre támaszkodó) és a kora újkori álomkutatást.[152]

Cardano 11 megismerési formát különít el, ezek közül a 9. a hiábavaló, míg a 10. az igaz álmok kategóriája. Elmélete szerint megismerésre, tudásra akkor lehet szert tenni, amikor az elemzett és az észlelt (vagy éppen elképzelt) dolog képe visszatükrözik egymást

---

[148] MELANCHTON, Phillipp, 678.
[149] MELANCHTON, Phillipp, 679–680.
[150] MELANCHTON, Phillipp, 679–681.
[151] MELANCHTON, Phillipp, *Quaestio de somniis = Opera quae supersunt omnia, vol. I.*, ed. BRETSCHNEIDER, Karl Gottlieb 1834, 778.
[152] Cardano álomelméletével szokás együtt emlegetni Zsámboki János (Johannes Sambucus) elméletét. Ehhez lásd *A magyar elméleti munkák és azok elhelyezése a rendszerben* című fejezetet.

az elmében. Az „igaz” értelmezés a reveláció vagy extázis egyik formája, amelynek során az elme azt látja, ahogyan a dolog önmagát látja – ilyen megismerés pedig leginkább akkor következhet be, amikor az elme elaludni készül, de még nem alszik. Minek következtében Cardano az álmokat több más megismerési forma közé sorolja, úgy tűnik, számára az álmok ugyanazon elmében zajló folyamat manifesztációi, mint a látomások vagy a fantázia. A *Synesiorum somniorum libri IIII* a kor egyik legteljesebb álomelméleti munkája, ebben Cardano három különféle jelet különböztet meg: *propria* (különleges), *communia* (mindennapi) és *coniecturalia* (sejtett). Az első kategóriába tartozó jelek akár az álom, akár az ébrenlét során is megjelenhetnek. Amikor tiszta, világosan érthető álmot látunk, a jelek sokkal könnyebben érthetők, mintha ébren látjuk őket. Ugyanakkor ébren hasonlóan egyértelmű jeleket láthatunk azokban az esetekben, amikor lelkünk „majdnem lenyűgözötté” *(quasi admirata)* válik.[153] A jelek második csoportját sok minden meghatározhatja: az alany természete, kora, szokásai vagy éppen az alvás ideje és módja. Cardano azzal példálózik, hogy míg a fiatalok álmai legtöbbször bizonytalanok, addig az erkölcsös és bölcs emberek általában igaz álmokat látnak. A jelek harmadik csoportjába a legkevésbé érthető, magyarázható álmok tartoznak. Míg a jelek első csoportja akár az ébrenlét során is látható, addig a másik kettő kategória kizárólag az álmokhoz tartozónak tűnik.

Cardano szerint az álmok narratív struktúrája hozzásegíthet az értelmezéshez: a rövid álmok gyakrabban bizonyulnak igaznak, mint a hosszúak, ugyanígy a visszatérő álmok is általában igazak. Egy álom akkor lehet igaz, ha az álmodó képes azt felidézni magának (akárcsak egy pillanatra látott ismerős arcot felismerni): korábban már láttuk, hogy Cardano szerint az értelem az a felület, ahol az elme visszatükrözi a megismerés tárgyát (az álmot, az arcvonásokat vagy épp egy betegség tüneteit), és így jöhet létre a megismerés, a megértés.[154] Cardano a gondolatokat az álmokhoz hasonlítja, szerinte az álom, akárcsak a gondolat, csak akkor megbízható, ha „tiszta”, erre pedig csak akkor kerülhet sor, ha az elme extatikus állapotban van: Etenim ecstasis medium est inter vigiliam & somnum, sicut somnum inter mortem & vigliam seu vitam.[155]

Cardano az egyértelmű álmokat *idolá*nak nevezi, ezek nem kívánnak meg semmilyen értelmezést. Azok az álmok, amelyeket magyarázni kell, Cardanónál vagy *insomnia,* vagy

---

[153] MAGGI, Armando, *Satan's rhetoric: A Study of Renaissance Demonology*, Chicago, University of Chicago Press, 2001, 190.
[154] CARDANO, Girolamo, *Synesiorum somniorum = Opera Omnia*, Lyon, Hugvetan–Ravaud, 1663, lib. I, cap. 5.
[155] CARDANO, Girolamo, lib. II. cap. 8.

visa kategóriába kerülnek. Az *insomnia* kettős jelentésével egyszerre utal Cardano forrására[156] és az éberség állapotára, amelyre az efféle álmok születéséhez szükség van. Cardano szerint az *idola* nagyon ritkán fordul elő, mivel legtöbbször van valamiféle titokzatosság az álmokban. Az *insomnia* is felfedhet azonban egyértelmű, tiszta jelentést, ha az elme őszinte, akár a tükör.[157] Ugyanakkor Cardano megjegyzi azt is, hogy amikor álmot látunk, úgy látjuk a dolgokat, mint egy tükörben: ami a jobb oldalon van, az a valóságban a balon, és ha a tükör nem teljesen sima, akkor a dolgok torzulnak:

> Et rursus, quia in somnio res videntur ut in specolo, in specolo autem apparent dextra sinistra & sinistra dextra, & quae sursum quandoxe deorsum, & si speculum planum non sit, difformia, maiora minora, conversa curua, & alterius coloris, ita & in somno.[158]

Látszik tehát, hogy Cardano számára nincs különbség az álomban és az ébrenlét során látott jelek között, szerinte az emberi elme bármilyen magyarázatkor, jövendöléskor csak az éberség vagy az ekszt́ázis egyféle formáját tapasztalhatja. Cardano elméletében a valóság és az álmok ugyanolyan módon próbálják manipulálni, rejtegetni vagy éppen felfedni a jeleiket: azt is mondhatnánk, hogy a valóság és az álom ugyanazt az állapotot, az *insomniá*t követeli meg.[159]

Laurentius Beyerlinck (1578–1627) antwerpeni teológiaprofesszor katolikus lexikonában,[160] amely például Zrínyi Miklós könyvtárában is megvolt,[161] illetve *Apophthegmata Christianorum*ában[162] az előbbihez hasonló, újfajta meghatározást és felosztást is ismertet. A hagyományos osztályozást követve felsorolja ugyan ő is a Macrobiustól már ismert öt kategóriát: *oraculum*,[163] *visum*,[164] *somnium*,[165] *insomnium*[166] és

---

[156] A *Synesiorum somniorum* már címében is utal Synesius *De insomniis* című művére. Synesius az álom értelmezéséhez a tapasztalásról, az emlékezésről és a belátásról szóló arisztotelészi gondolatokat hívta segítségül. Szerinte az álomértelmezés olyan, mint egy új nyelv megtanulása: van aki szótagonként, van, aki mondatonként halad, és van, aki az egész szöveget olvassa. Synesius szerint az értelem és az értelmetlenség határmezsgyéjén az elme képes valamiféle belső tudás segítségével navigálni. Vö. MILLER, Patricia Cox.

[157] CARDANO, Girolamo, lib. II., cap. 1.

[158] És másfelől, mivel az álomban úgy látszanak a dolgok, mint a tükörben, a tükörben pedig a jobb balnak és a bal jobbnak tűnik, a fent lévők mintha lent lennének; és ha a tükör nem sima, más formában, nagyobban, kisebben, fordítva, görbén, és eltérő színekben jelennek meg, ahogyan az álomban is. CARDANO, Girolamo, lib. II., cap. 1.

[159] MAGGI, Armando, 192.

[160] BEYERLINCK, Laurentius, *Magnum theatrum vitae humana*, VII. tom., Köln, Hierat, 1631.

[161] Beyerlinck *Magnum theatrum vitae humana* című lexikona Zrínyi könyvtárában is megtalálható volt, vö. KISS Farkas Gábor, *Képalkotás és imagináció a Syrena-kötet címlapján* = http://szelence.com/tan/cimlap.pdf, 2013. 04. 08.

[162] BEYERLINCK, Laurentius, *Apophthegmata Christianorum*, Antwerpen, Moreti, 1631, 546–547.

[163] Oraculum est, cum in somnis aliqua sancta, gravisque, persona, vel etiam Deus, eventurum aliquid aperte, vel non eventurum faciendum, vel evitandum nuntiat. BEYERLINCK, Laurentius, 284.

[164] Visum est, cum id, quod viderat quis, eodem modo quo appaverat evenit. BEYERLINCK, Laurentius, 284.

[165] Somnium est quid figuris tectum, quodque fine interpretatione intelligi non potest. BEYERLINCK, Laurentius, 284.

phantasma,[167] ő azonban másfajta csoportosítást részesít előnyben. Szerinte léteznek Istentől eredő, isteni,[168] démonikus, ördögi (ártó),[169] természeti[170] és állati(as) álmok.[171] Érdekes, hogy Josephus Langius elzászi humanista 1604-es hasonló lexikonában azt írja,[172] hogy az álmokat nem Isten küldi, nem Istentől erednek, mert az emberen kívül más élőlények is álmodnak. Beyerlincknél az álmok pusztán szenvedélyek, amelyek okai és eredői az agyban rejtőzködő szellemek.

A karteziánus hagyományban az álom mint jóslat, mint a jövőre vonatkozó referencia nem jelenik meg – legalábbis elvileg. Descartes amikor a saját álmát elemzi, él az álmok nyújtotta jóslás általi értelmezéssel (igaz, ezen álmoknak csekély jövővonatkozása van). Ugyanakkor ezen álomelemzések éles ellentétben állnak a saját álmokra vonatkozó elméletével, amelyek kategorikusan elutasítják az álmok általi jóslás lehetőségét.

Descartes orvosfilozófiájában, a *Traité de l'Homme*-ban orvosi-fiziológiai magyarázatát és leírását adja az álmoknak, azonban különösen fontosnak nem tekinti őket. Az első elmélkedésben használja egyedül az álmot, az álomargumentum ott is az úgynevezett csaló démon elmélet bevezetéséhez és megalapozásához szolgál segítségül.[173]

Descartes az alvás és az álmodás állapotát szokás szerint egy hasonlattal vezeti be, amely szerint az alvó ember testét olyan állapot jellemzi, mintha egy hajó vitorláját kevéssé fújná csak fel a szél, mivel ilyenkor az életszellemeknek nincs elegendő erejük kitágítani az agyi redőket, ezért egyes részek szabadok és lazák maradhatnak. Ilyenkor a külső tárgyak általi hatások akadályoztatva vannak azt agyhoz való eljutásban, az

---

[166] Insomnium est, cum id, quod fatigaverat vigilantem, ingerit se dormienti: ut cibi cura vel studium.

[167] Phantasma est, quando quis dormiva cepit & adhunc se vigilare existimat, aspicereque videtur irrventes in se, vel passim vagantes formas, aut laetas aut turbulentas. BEYERLINCK, Laurentius, 284–285.

[168] Divina. Divina somnia sunt, quae a Deo inspirantur: sive id fiat immediate a Deo, sive Angelorum interventu, ut plerumque accidit. BEYERLINCK, Laurentius, 285.

[169] Daemonica. Daemonica somnia dicuntur ea quae a demonibus inducuntur. Possunt vero ab illis iduci eo pacto. Quo ab Angelis; cum utrique similem naturam ac virtutem habeant, tametsi non eundem finem spectent: Angeli enim gloriam divini numinis, hominumque salutem in iis, ut et in ceteris rebus quaerunt: Daemones autem his omnia contraria. BEYERLINCK, Laurentius, 285.

[170] Naturalia. Naturalia somnio dicuntur quae ex affectione coporum, temperamento, humorum incursionibus, alijsque eiusmodi nascuntur. BEYERLINCK, Laurentius, 285.

[171] Animalia. Animalia somnio dicuntur quae versantur circa res eas quibus per diem occupati fuimus. Harum namque simulachra ut sunt retentia, ita plerumque magis movent. BEYERLINCK, Laurentius, 286.

[172] LANGIUS, Josephus, *Polyanthea Novissimarum Novissima*, Velence, Iannes Guerilius, 1616, 1285: „Somnus videtur esse medium inter vivere et non vivere."

[173] Az álomargumentum a harmadik az argumentumok sorában, az illúzió és az őrület előzik meg. Descartes érvelése a fizikai tudományokat kérdőjelezi meg, mivel szerinte nincs kritérium arra, hogy eldönthető legyen, mi a különbség álom és ébrenlét között: az érzetek között nem észlelhető különbség, az álmodó ember is bizonyos, nem csak az ébren levő. Ebből következően csak és kizárólag a matematikai igazságok tekinthetők örök érvényűnek, hiszen azok az álmokban is változatlan formában vannak jelen. Itt kerül bele a Csaló Démon (= Isten) az érvelésbe, hiszen nem tudhatjuk, hogy nem csak Isten akarja-e, hogy a kettő meg kettő összeadásról azt higgyük, hogy négy, holott valójában nem annyi az eredmény. DESCARTES, René, *Elmélkedések az első filozófiáról*, (BOROS Gábor ford.), Budapest, 1994, 27–28.

érzékelésben, és ebből kifolyólag az agyban levő életszellemek abban vannak akadályoztatva, hogy eljussanak a külső rétegekig, és mozgassák azokat.

> [L]es actions des objects exterieurs sont por la plus-part emeschées de passer iusqu'à son cerueaus, pour y estre senties; & les Esprit qui sont dans le cerueaus empeschez de passer iusques aux membres exterieurs, pour les movvoir; qui sont les deux principaux effects du sommeil.[174]

Az álmok Descartes szerint egyrészt abból adódnak, hogy a tobozmirigyből kilépő életszellemek nem egyenlő erővel rendelkeznek, másrészt pedig azokból a benyomásokból, amelyek az emlékezetben találhatók. Azért tűnnek az álomképek élesebbnek a valóságnál, mert azok az agyi szakaszok, amelyek ezeknek a képzeleti képeknek az előállítására szolgálnak, igen atívak, hiszen az agy többi része ellazult állapotban van, ez az oka többek között annak is, hogy ha alvás közben egy külső tárggyal érintkezünk, nem ugyanolyan a hatása, mintha ébren tesszük ezt, hanem erősebb, a megszokottnál jobban érzékelhető.

Henricus Regius utrechti orvosprofesszor, a *Fundamenta phsysices* természetfilozófiai tankönyv szerzője *Philosophia naturalis*ának VI. könyvbeli XV. fejezetében részletesen taglalja az álom és ébrenlét kérdését, illetve álom és ébrenlét okait. Szerinte az ébrenlét az agy kamráinak kitágulása, ami az életszellemek megfelelő és elegendő mozgásából adódik. Ezzel szemben az alvás éppen a kamrák összeszűkülésének az eredménye, mikor az életszellemek nem tudnak olyan aktívak lenni.

> Vigilia, est ventriculorum cerebri & nervorum dilatatione & expansio, a sufficiente copia & motu spirituum animalium orta.
>
> Somnus est ventriculorum cerebri & nervorum eorumque pororum confidentia & angustatio, a deficiente iusto motu vel sopia spirituum animalium originem ducens.[175]

Az álomleírások kapcsán egyre inkább felmerülő és előtérbe kerülő tudományos igény az élet egyéb területén is megjelenik. A középkorban az újlatin nyelvek a latin *somnium* szóból eredő kifejezést használták az álomra (olasz *sogno*, francia *songe*). Jól példázzák a középkori francia felfogást azok a szójátékok, amelyek a *songe-mensonge*[176] szavakra épülnek, kiemelve az álmok gyakran félrevezető mivoltát. A német *Traum* és az angol *dream* szavak esetében a nyelv megőrizte az ősi *draugr* szótövet, amely jelentése 'valaki,

---

[174] DESCARTES, René, *Traité de l'Homme = Oeuvres de Descartes XI.*, ADAM, Charles, TANNERY, Paul (publ.), Paris, Vrin, 1996, V. partie, XV. cap., CI.

[175] REGIUS, Henricus, *Philosophia naturalis*, Amsterdam, Elsevier, 1654. http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k95030z/f4.zoom.r=regius.langEN, 2012. 01. 18. Kritikai kiadása nem készült, reprint kiadásához lásd: *Henrici Regii Ultrajectini Philosophia Naturalis (1654)*, h. n., Kessinger Publishing, 2009.

[176] Álom és hazugság.

aki holtából visszatér, hogy az élőkre vadásszon'.[177] Ez az etimológia álom és halál, álom és túlvilág kapcsolatára helyezi a hangsúlyt. Az európai nyelvek közül a franciában az 17. század közepén új szó jelent meg az álomra, mégpedig a *rêve*.[178] Míg a *songe* ettől kezdve az álom irodalmias megnevezésére szolgál, a mindennapi életben és a tudományos szóhasználatban a helyét átveszi a *rêve.* Ez a váltás időben nagyjából egybeesik Descartes *Traité de l'Homme*-jának megjelenésével, amelyben először szerepel az álmok pusztán testi, fiziológiai leírása, amely az álomlátás folyamatát egyszerűen az agy és az idegrendszer működésére redukálja.

A descartes-i magyarázat nem értelmezhető önmagában, izoláltan. A kor sorozatos tudományos áttörései, például az optika fejlődése szoros kapcsolatban állnak az álmok megváltozott leírásával. Kepler felfedezése, miszerint a látás a fény retinán való visszaverődésének köszönhető, romba döntötte az érzékelés extramissziós hagyományát, nevezetesen azt az elképzelést, hogy a szem aktív módon vezérli a látás folyamatát, amennyiben egyfajta látósugarat bocsát ki, amely tűzből (Empedoklész), fényből (Platón), atomokból (Démokritosz) vagy pneumából (Galénosz) állna.[179] Paradox módon a *rêve* kifejezés, amely újdonságával ezt a változást hivatott kifejezni, jelentésében kapcsolódik a hagyományos magyarázatokhoz, amelyektől épp eltávolodni lett volna cél.[180]

Összefoglalva azt látjuk, hogy a kereszténység változást hozott az álomelméletek terén is, magyarázataikba azoban igyekeztek beépíteni a korábbi nézeteket. A legkorábbi keresztény szövegekben számtalan példát találunk arra, hogy az álmok Isten és ember közötti kommunikációs csatornaként működnek (*Biblia*, szentek életrajzai stb.), ugyanakkor az idő előrehaladtával a szerzők egyre gyakrabban figyelmeztetnek arra az eshetőségre, hogy az álmok ördögi üzenetet is közvetíthetnek, olyan kísértéseket tárva az álmot látó elé, amelyek ellen maga az egyház is küzd. A legtöbb keresztény szerző elfogadta alaptételként, hogy az álmok isteni eredetűek is lehetnek, de ahogy egyre nőtt az egyház hatalma, ezek az auktorok az Isten küldötte üzenetek helyett egyre inkább a „rémálmokra", az ördögi, kísértő álmokra kezdtek fókuszálni. A jósló álmok ugyanis a

---

[177] SHULMAN, David – STROMMER Guy G., *Dream Cultures: Explorations in the comparative history of dreaming*, New York, 1999, 281.

[178] A *desver*, **esver* szótőből eredeztethető, jelentése 'vándorol', később kapcsolódik hozzá a 'félrebeszél'. A *rêve* jelentése – tulajdonképpen '*elveszti az érzékeit*' – szoroson kapcsolódik a magyar *révület* és az angol *rave* szavakhoz. CLÉDAT, Léon, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Párizs, 1904, valamint: „Ce verbe viendrait de °*esver* « vagabonder », d'un gallo-roman °*esvo* « vagabond », du latin populaire °*exvagus*, de *vagus* « qui erre, vagabonde », d'origine inconnue. Le français a produit des mots en rapport avec les songes: *rêverie, rêveur, rêvasser, rêve." Le nouveau Petit Robert: dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, ed. REY-DEBOVE, Josette – REY, Alain, Paris, Le Robert, 2009.

[179] KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A Nyugat kultúrafogalma és kulturális orientációja = Alföld*, 2009/2, 44–55.

[180] SHULMAN, David – STROMMER Guy G., 281.

megerősödött papság közvetítő szerepe miatt „kegyvesztetté” váltak: ha Isten gyakran kommunikál bármelyik hívővel az álmokon keresztül, akkor a papok munkájára kevesebb szükség van.

Ennek ellenére a szóban forgó szerzők a saját életükben, saját álmaikra kiemelt figyelmet fordítottak: jövendölést, betegségek felismerését, megerősítést vagy inspirációt olvastak ki éjszakai látásaikból. A kereszténység soha nem dolgozott ki egységes metódust az álomfejtésre, álommagyarázatra, épp ezért az emberek továbbra is az ókori, görög–római hagyományokra támaszkodnak e téren. Az egyház annak ellenére, hogy hivatalosan tiltja és elítéli az álomfejtést, mindvégig szemet huny a gyakorlat fölött; a vezetői egyedül ahhoz ragaszkodtak, hogy bármilyen megfejtett álombéli üzenet meg kell feleljen a *Biblia* és a vallás tanításainak.

c) A magyar elméleti munkák és azok elhelyezése a rendszerben

Az Európában népszerű elméletek a magyar szerzők munkáiban is megjelentek. A 15. századtól kezdve egyre gyakrabban foglalkoznak az álmok szerepével a magyarországi munkákban. Laskai Osvát (1450?–1511) obszerváns ferences például prédikációiban több helyen foglalkozik az álmok kérdésével, ezek közül kettőben szerepel az álmok osztályozása, illetve az álmok elméletéről szóló bővebb kifejtés. Először a szentek ünnepeire készített kötet Aprószentek napjára írt szövegében ismerteti az álmok hetes felosztását, majd a *Biga Salutis*[181] nagyböjti részében a babonák között említi az álmot és annak fajtáit. Laskai először Izidóroszra, másodszor pedig Szent Gergelyre hivatkozik.[182] A nála szereplő két hetes felosztás két kivételtől eltekintve megfeleltethető egymásnak: a második beszédből hiányzik az álmoknak az a csoportja, amelyek a test vagy a természet szabályaiból, folyamataiból keletkeznek, illetve amelyek az égitestek mozgásából adódnak, ezek helyett tulajdonképpen a másik öt csoport két új kombinációja szerepel. A *Somnia Salomonis*ban szereplő, a tanulmány elején futólag említett felosztás a Laskai-féle második csoportosításhoz áll közelebb.

Laskainál szerepel a természet gyengeségeiből, a túlzott vagy túl kevés evéstől, ivástól, a korábbi gondolatokból, a démonok kísértéseiből, a gondolatok és az ördögi kísértés összjátékából, az isteni kinyilatkoztatásból és a gondolatok és az isteni kinyilatkoztatás összjátékából származó álom.

De Innocentibus	**De primo praecepto**
az agy zavarodottsága	a természet gyengesége
jóllakottság/éhség	az evés/ivás eredménye
napi gondolatok	napi gondolatok
ördögi kísértés	ördögi kísértés
a test/természet hatásai	gondolat + ördögi kísértés
angyali kinyilatkoztatás	isteni kinyilatkoztatás
az égitestek mozgása	gondolat + isteni kinyilatkoztatás

[181] OS 017, *De sanctis innocentibus II*. LASKAI Osvát, *Sermones de sanctis Biga salutis intitulati*. Hagenau 1499. (Bibl. nat. Inc. 1030.). A sermo szövegét átiratban ld. BÁRCZI Ildikó, *Ars compilandi […]*, Budapest, 2007, 320–321.

[182] IZIDÓROSZ, *De summo bono*, Paris, 1515, liber III. és GERGELY, *Dialogorum*, Venice, Andrea Torresano, 1487, liber IV.

Temesvári Pelbárt (1435k.–1504) ferences szerzetes, skolasztikus író, prédikátor két helyen foglalkozik bővebben az álmokkal, a *Pomerium* téli részének egyik prédikációjában,[183] illetve a *Rosarium* II. könyvében,[184] a téma rövidebb kifejtését a *Pomerium* nyári részének két prédikációjában[185] is olvashatjuk. Pelbárt azonban nem foglalkozik az álmok felosztásával, ő leginkább Arisztotelész, Avicenna és Albertus Magnus nyomán az álmok természetéről, az álomlátás erkölcsi vonatkozásáról és az alvás fajtáiról értekezik.[186]

Az Érdy-kódex *Harmad menyegzős vasárnap*i prédikációja az álmokkal foglalkozik. Ebben a szöveg öt regulán keresztül veszi végig az álmokról való legfontosabb ismereteket és útmutatásokat. Eszerint az álom jó szolgálatot tesz annak, aki pusztán a fiziológiai okból szükséges mennyiséget alussza, annak azonban, aki az alvás gyönyörűsége miatt alszik, veszedelmet hozhat. A *Bibliá*ban az szerepel, hogy az Istent szeretőknek minden a javukra szolgál,[187] ezért nekik az álom is érdemükre lesz. Szintén jóra számíthat az álmok terén az, aki irgalmas életet él.

Maga az alvás az Érdy-kódex felfogásában negatív előjellel szerepel, hiszen az Úr szolgálatától, az irgalmas cselekedetektől veszi el az időt, ezért a prédikáció arra buzdít, hogy csak a minimálisan szükséges időt töltse a hallgatóság alvással. Ugyanakkor az isteni álmok lététől nem tekinthet el a szöveg, nemcsak azért, mert a 15–16. században nagyon erős volt a jósló álmokat érintő hagyomány, hanem azért sem, mert a Bibliában többször szerepelnek ilyen álmok.

Zsámboki János, humanista nevén Johannes Sambucus (1531–1584) bölcseleti és orvosdoktor, történetíró a *De imitatione a Cicerone petenda dialogi tres* című munkájának 1563-as, második kiadásával együtt megjelent *Somnium Scipionis*-kommentárban foglalkozik az álmok kérdésével.

---

[183] TH.033, *De Ecclesiae et fidelium statu vario*, DE THEMESWAR, Pelbartus, *Sermones Pomerii de Tempore, I. [Pars hiemalis]*. Hagenau 1498. (Bibl. nat. Inc. 1042.) A sermo szövegét átiratban lásd: BÁRCZI Ildikó, *Ars compilandi (…),* Budapest, 2007, 331–335.

[184] ROS2, *Somnum et vigilia*, DE THEMESWAR, Pelbartus, *Secundus liber Rosarii theologiae*, Hagenau 1504. (RMK III. 125.)

[185] PA 048.B (hamis próféta szinonimája a somniator), PA 029.I (Magdolna álma megtérése viszonylatában isteni beavatkozás). DE THEMESWAR, Pelbartus, *Sermones Pomerii de sanctis II. [Pars aestivalis]*, Augsburg 1502. (RMK III. 104.) Internetes szövegkiadás: http://sermones.elte.hu/pelbart/index.php?file=pa_index, 2009. dec. 4.

[186] Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát e témájú forrásaihoz bővebben lásd a Somnia, rete diaboli fejezetet = BÁRCZI Ildikó, *Ars compilandi: a késő középkori prédikációs segédkönyvek forráshasználata, a hiteles információk összegyűjtésének kevéssé bevallott módszerei, az intertextualitás információs rendszerei*, Budapest, Universitas Kiadó, 2007, 467–483.

[187] Azt pedig tudjuk, hogy akik Istent szeretik, azoknak minden javukra szolgál. Róm. 8:28.

Mint ismeretes, Zsámboki kéziratokat és nyomtatványokat is előszeretettel gyűjtött. Gyűjteménye több száz görög és latin kéziratot tartalmazott, amelyeknek (és tanulmányainak) köszönhetően komoly klasszikus műveltségre tett szert. Könyvtára remekül példázza érdeklődési körét: görög teológiával, filológiával, irodalommal és történelemmel foglalkozott legszívesebben, azonban orvosi és természetfilozófiai műveket is gyűjtött. Nyomtatott könyveinek nagyjából 15%-a volt orvosi-fiziológiai témájú (és érdekes módon hasonló mennyiségű történelmi vonatkozású könyve volt). E főbb témák mellett könyvei tanúsága szerint érdeklődött a neolatin irodalom, az asztronómia, az asztrológia, a mágia és a jóslás iránt.[188] Ez alapján nem meglepő, hogy találunk munkái között az álmokkal foglalkozót is.

Mivel a Somnium Scipionis-parafrázissal az volt a célja, hogy megmutassa a parafrázis műfajának főbb jellegzetességeit, nem igazán tér el Cicero munkájától. A parafrázis alapján úgy tűnik, az álomelméletek terén leginkább Macrobius elméletére támaszkodva, Gerolamo Cardano nézeteihez hasonló elveket vall. Zsámboki fenntartja a lehetőségét annak, hogy léteznek jósló álmok, amelyek szükségszerűen Istentől erednek, ugyanakkor összességében nem túl pozitívan ír az álmokról. Érdekessége a munkának, hogy bár *Somnium Scipionis*-kommentár, a korban szokásos formától eltérően az álmok csoportosítására, kategóriáira vonatkozó nézeteket nem közöl, sokkal inkább az álmok erkölcsi megítélésére helyezi a hangsúlyt.[189] Nem közöl ugyanakkor Cardanóval ellentétben gyakorlati példákat sem saját életére vonatkoztatva, avagy az álmok orvosi, fiziológiai felhasználhatóságának alátámasztására, szorosan az elemzett szövegnél marad. Ebből kifolyólag azonban a dolgozat témájához, az irodalmi szövegekben megjelenő álmok vizsgálatához és a magyarországi álomfejtő könyvek kutatásához Zsámboki elmélete szorosan nem kapcsolódik.

Kecskeméti Alexis János *Dániel próféta könyvének magyarázatja* című munkájában szintén taglalja az álmok osztályozását. Az 1621-es műben a fentebb már bemutatott melanchtoni csoportok köszönnek vissza: „Az Alomnak külömb külömb féle Nemei

---

[188] SIRAISI, Nancy G., *History, Medicine and the Traditions of Renaissance Learning*, The University of Michigen Press, 2008, 99. Zsámboki János munkásságának magyar nyelvű szakirodalmához ld.: VARGA László, *Sámboky (Sambucus) János filológiai munkássága = Acta Classica Universitatis Debrecensis*, 1, 1965, 77–103., VARGA, László, *Quibusnam cum viris doctissimis Europae Sambucus coniunctiones litterarias inierit? (Sambucus Európa mely tudósaival tartott fenn irodalmi kapcsolatokat?) = Acta Classica Universitatis Debrecensis* 3, 1967, 99–115., GULYÁS Pál, *Sámboky János könyvtára*, Budapest, 1941., HOLL Béla, *Sámboki János könyvtárának magyar könyveiről = Magyar Könyvszemle*, 1964, 344– 348.

[189] ZSÁMBOKI János, *De imitatione a Cicerone petenda dialogi tres, Cicero, Marcus Tullius: Somnium Scipionis. Comment. János Zsámboki*, Antwerpen, 1563. (Apponyi H. 374.) VÁSÁRHELYI Judit, Két XVI. századi magyar ciceroniánus = Irodalomtörténeti Közlemények, 1978/3., 273–286.

vadnak: Kiváltképpen pedig Negy: Eggyik Termeszet szerint valo alom, de semmit nem jegyöz, semmi meg tartando dolgot nem mutat. Masik hasonlatoskeppen, mint az elsö termeszet szerint valo Alom: De azonközben valamit jegyöz. Harmadik Istentül bocsattatot Alom. Negyedik Ördögtül szereztetöt Alom."[190] Kecskeméti azonban Melanchtonnál részletesebben fejti ki az Avicenna hatását mutató orvosi-fiziológiai álomelméletét, amikor a nem jósló természeti álmokon belül ő is elkülöníti a temperamentumoknak megfelelő csoportokat.

	Avicenna	**Kecskeméti Alexis János**
Szangvinikus	Cum homo in somniis res videt rubeas aut sanguinem multum ex suo corpore exire aut se in sanguine natare et similia	Az Sanguineusok, tantzal, enekkel, örvendetes dolgokkal almadnak.
Flegmatikus	Somnia in quibus vide[n]tur aque et flumina et niues et pluuie et frigus	Az Phlegmaticusok, vizzel almadoznak, mint ha abban mosodnanak, avagy merülnenek.
Kolerikus	Somnia in quibus videntur ignes et vexilla citrina et videre res que non sunt citrine citrinas et videre incensionem aut calorem balnei aut solis aut his similia	Az Cholerikusok tüzzel, hadakozassal, röpüléssel almadoznak.
Melankolikus	Somnia terrorem facientia ex tenebris et cruciatu et rebus nigris et terroribus	Az Melancholicusok füstel, elhagyatot puszta hazakkal, szomoru avagy rettento dolgokkal, spectromokkal almadnak: mint ha valami allana ember keppen elöttök.

Érdekes, hogy a két szöveg között jelentős különbség csak a szangvinikus temperamentum esetében vehető észre. Valószínűsíthető, hogy Kecskeméti eredeti forrása Avicenna volt, de szükség lenne köztes források feltárására is, ez a további kutatás feladata. A flegmatikus, kolerikus és melankolikus temperamentumokat mindkét szerző ugyanolyan sorrendben tárgyalja, ám míg Avicenna a szangvinikussal kezd, addig Kecskemétinél ez az utolsó csoport. Feltűnő az is, hogy Kecskeméti kihagyja a színeket az álomleírásokból, míg Avicennánál ezek igen hangsúlyosak.

Egy 1635-ben, Debrecenben kiadott álomfejtő könyvecske szerint „az álom sok és különb-különbféle, és nem mindennek, hanem csak némelynek lehet igaz magyarázatja,

[190] KECSKEMÉTI, Alexis János, *Dániel próféta könyvének magyarázata*, sar. Szuromi Lajos, bev. Gombáné Lábos Olga, Budapest, 1974., cap. II., VIII. praedicatio. Itt a második kategória feleltethető meg a melanchtoni jósló álmok csoportjának.

amint Plinius mondja.[191] Mert némely álom csak a mindennapi cselekedetinket forgatja, némely pedig a vérnek nagy bőségéből és teljes voltából származik, holott az embernek az ő agya velejét a vér megrekeszti az ő nedvességével s párájával, melyből oztán csudálatos éjjeli látások következnek."[192] Ez az álmoskönyv fordítása egy 1616-ban, Szebenben kiadott német álmoskönyvnek, amely címében hivatkozik a már említett Melanchton munkásságára.[193] A magyar álmoskönyv a 17–18. században végig igen népszerű volt: a 18. században legalább 6000 példányt nyomtattak belőle.[194]

Figyelemreméltó Zrínyi Miklós álmokkal kapcsolatos teóriája is. A *Szigeti veszedelem*ben Zrínyi gyakran él az álmok nyújtotta költői lehetőségekkel, támaszkodik a narratív szempontból fontos jövendölésekre, miközben a *Vitéz Hadnagy* Aforizmusaiban nem nyilatkozik különösebben pozitívan az álmokról. Azt olvashatjuk itt, hogy az álom „sokszor Isten akaratjából vagyon, sokszor csak az étkeknek füstölgő emésztetlenségéből."[195] Az biztos, hogy az álmok eredhetnek Istentől, tolmácsolhatják a jövőt, inthetnek a veszedelmektől, a csalódásoktól, azonban „Minékünk, kik keresztények vagyunk, nem szabad az álomnak hinnünk, méltán is, mert sokszor az álom minket gonoszra vezérlene, és az Isten imádásátul is elvonna."[196]

Apáczai Csere János *Encyclopaediá*jában már Regius és Alsted munkásságára támaszkodva[197] foglalkozik az érzékek, a szenvedélyek kérdésével. Ő azonban nem említi külön az álmokat; a lelki tevékenységek közül csak az érzékelést emeli ki, a többit nem tárgyalja. Apáczai az álmok létrejöttének pusztán fiziológiai oldalát világítja meg: „Az álom (somnus) az agyvelő kebelecskéinek s inainak és azoknak apró menedékeinek az élő lelkek megfogyatkozásából származott lenyomulások és megszorulások, mellyel az érző részek (tagok) megállíttatnak és elégtelenek lesznek a mozgást elébb bocsátani."[198]

Bethlen Miklós, Zrínyi „barátja", Apáczai tanítványa önéletírásában és *Imádságoskönyv*ében is foglalkozik az álmokkal és az álmok által nyújtott jóslatokkal. Az

---

[191] A vino et a cibis proxima atque in redormitione vana esse visa prope convenit. est autem somnus nihil aliud quam animi in medium sese recessus. *Naturalis Historiae*, X/98. (Abban nagy az egyetértés, hogy az ivást és evést követően avagy újraelalváskor látottak hiábavalók. Az álom ilyenkor nem más, mint a léleknek önmagában való megpihenése. Fordítás tőlem, D. N.)

[192] *Álom magyarázó könyvetske*, 1. Az 1635-ös kiadás szövegét lásd az 4. sz. mellékletben.

[193] RMNy, 1124. Az 1616-os német kiadás átírását lásd a 3. sz. mellékletben.

[194] BENDA, Kálmán – IRNYI, József, *400 éves a debreceni nyomda*, h.n., 1961, 341–343. Érdekes, hogy ebből a 6000 példányból ma egyet sem ismerünk.

[195] ZRÍNYI Miklós, *Vitéz hadnagy* II/16. = *Zrínyi Miklós összes művei*, KOVÁCS Sándor Iván (szerk.), Budapest, Kortárs Kiadó, 2003, 295.

[196] ZRÍNYI Miklós, *Vitéz hadnagy* II/16., 295.

[197] BÁN, Imre, *Apáczai Csere János*, Budapest, 2003, 243–244.

[198] APÁCZAI CSERE, János, *Magyar Encyclopaedia* (bev. és jegyz.: SZIGETI József), Budapest, 1977, VII. rész, XXVI/14.

Önéletírás 8. és 13. részében említi Bethlen, hogy álmában kapott jóslatok beteljesültek, azonban magukat a látott képeket nem írja le részletesen. A 18. részben azonban egy Fogarason látott álmát bemutatja és elemzi is.

> Álmot nem hüvelyezek, de egy ebben az esztendőben Fogarasban látott álmomat leírom. (…)
> Hat hét sem telék belé, Naláczi a felesége testét koporsóban, négy fia, két menye és így hetedmagával, kíséré ki a megírt látás szerént. A fejedelemasszony, és azután a fejedelem is meghalának. A fejedelem testét a látás szerént mü tanácsurak zárók, pecsétlők a bástyába; és így a három elsőt a dolog hamar megmagyarázá. A negyediket én gyanítom, hogy a zernyesti harc, és a hat leány a hatféle, ott igazán valóban véres és veres superlátot felvonó nemzetség: német, török, magyar, erdélyi, havasföldi, moldovai. (…) Más egy ezen esztendőbéli csudálatos álmomat még akkor leírtam, megtalálják, ha akarják.[199]

Az *Imádságoskönyv* elején szereplő, Bethlenért és családtagjaiért „mondott" imában említ egy gyulafehérvári álmot. Az álmok részletes tárgyalására, saját, 13 pontból álló elméletének leírására az 1706. ápr. 16-án látott álma kapcsán tér rá. A szövegben összesen öt, az 1700-as évek elejére datált álmot ír le, valamint egy 1676-osat. Az összesn általa látott és leírt álom vallásos jellegű, mindegyik jósló, azonban lát a saját sorsának rosszrafordulására felhívó álmot is, nem csak jószerencsét ígérőt.

Első pontként leírja, hogy az Ószövetségben gyakoriak voltak az isteni álmok, ugyanakkor az Újszövetségben már alig találni ilyen jóslatokat. A második pontban kitér arra, ahogyan Zrínyi is tette, hogy az álomfejtés tulajdonképpen hiábavalóság és felesleges időtöltés, ugyanakkor fenntartja a lehetőségét annak, hogy Isten, ha akar, kommunikálhat álmokon keresztül az igazi híveivel. Ennek alátámasztására az apostoloktól és római császároktól indulva hoz példákat.

> Ezt én mind helybenhagyom és a római atyafiaktól híresített sok csudákat, látásokat, mind az angliai kvékerek és több olyanok revelációit, jövendölésit hijábavalóknak és veszedelmeseknek is tartom, de nem mondom mégis azzal azt, hogy az Isten az őtet igazán félni igyekező híveit kiváltképpen való módon álom vagy látások által is meg nem vigasztalja (…).[200]

A harmadik pontban saját 1676. ápr. 23-án látott álmát írja le, amely bebörtönzését vetíti előre („Nagysinken álmomban szót hallék, de senkit sem láttam, csak hallám ezen szókat: Ma tégedet megfognak."[201]) Bethlen e kapcsán felveti, hogy talán az ördögnek tulajdonítható az álom, ugyanakkor a korabeli elméletek szerint az ördögtől igaz jósló álom (tehát ami valóra válik) nem eredhet. A negyedik és ötödik

---

[199] BETHLEN Miklós, *Élete írása magáról, XVIII. = Kemény János és Bethlen Miklós művei*, V. WINDISCH Éva (szerk.), Budapest, Kortárs Kiadó, 1980, 806–809.
[200] BETHLEN Miklós, *Imádságoskönyv = Kemény János és Bethlen Miklós művei*, V. WINDISCH Éva (szerk.), Budapest, Kortárs Kiadó, 1980, 1031.
[201] BETHLEN Miklós, *Imádságoskönyv*, 1031.

pontban arra hívja fel a figyelmet Bethlen, hogy ő a jósló álmokat nem kérte az Istentől, emiatt, és a látott képek alapján állítja, hogy isteni álmok voltak (*divinum somnium*).[202] Az álmai isteni eredetét a hatodik és hetedik pontokban is igyekszik alátámasztani bibiliai helyek és további, az álomlátás körülményeire vonatkozó magyarázatokkal. A nyolcadik pontban fontos érvként írja, hogy álmában Jézus kezén nem látszott sebhely, csak a lábain, pedig a szokásos ábrázolásokon az összes végtagon jól láthatóak. Ebből következik, hogy álma nem csak fiziológiai álom (*naturale somnium*), hanem valóban jósló álom.

> Argumentum énelőttem, hogy a kezén sebhely nem látszott, hanem csak a lábán, holott a képében rendszerént mind a kezén, lábán a sebhely meg szokott íratni. És így ebből a 4. 5. 6. 7-dik ratióból megnyugszik a lelkem, hogy nemcsak közönséges naturale somnium, hogy a test, vér és fantázia csinálta volna.[203]

A kilencedik pontban kizárja annak a lehetőségét is, hogy álma ördögi eredetű lett volna (diabolicum somnium), hiszen álmában Jézus vígasztalta is, az ördög pedig nem szokott ilyen kedves gesztust gyakorolni, ráadásul Isten nem is bízná egy követője vígasztalását az ördögre, arról nem is beszélve, hogy az ördög nem merne Jézus képében megjelenni.

> (…) A Szentlélek egyedül az örömnek és a vigasztalásnak (Istene) lelke. Hogy azért ez ördögtől származott volna ex parte diabolicae naturae, az lehetetlen, maga ellen nem cselekszik (Mat. 12:26.) (…) Ez is azért az én álmom az Isten rendeléséből lévén.[204]

Ráadásul a tizedik pont tanúsága szerint nem is férne Isten végtelen jóságához, hogy hívét és követőjét szánt szándékkal megcsúfolja és megcsalja. Ez az elmélkedés azért különös, mert az ördögi álom nem jelentené azt, hogy Isten megcsúfolja az álomlátót, hiszen ismert kategória ez a korabeli elméletekben. Isten akkor tudna álmokkal megcsúfolni, ha hamis álmot küldene, azt viszont, ahogy már korábban szó volt róla, definíció szerint nem küldhet.

A tizenegyedik és tizenkettedik pontokban az 1707. jan. 23-i álma kapcsán méginkább meggyőződik arról, hogy álmai isteni eredetűek voltak. Ezt az álmot nem írja le Bethlen részletesen, de megjegyzi vele kapcsolatban, hogy biztos az álom jósló mivoltában, annak ellenére, hogy elsőre nem tűnik úgy, mintha valóra válna a jövendölés.

---

[202] VOIGT Vilmos, *Régi magyar álmok és álomelméletek = Ethnographia*, 2004/1., 55.
[203] BETHLEN Miklós, *Imádságoskönyv*, 1033.
[204] BETHLEN Miklós, *Imádságoskönyv*, 1033.

> De én jó lélekkel írom és álmélkodom rajta, hogy ezt az álmot én nem értem csak az én testi szabadulásomra, és ez az én szenvedésemnek nyúlása nemhogy kétségbe hozná énelőttem azt a látást, sőt naponként inkább hiteti vélem, mely úgy hiszem tömlöcben történhető halálomig is úgy lészen, melyet én a Szentlélek munkájánál egyébnek nem tarthatok, hogy minden lelki felfuvalkodás nélkül attól a két látástól fogva énbennem az Istenben való bizodalom, hüt, reménség, békességes tűrés.[205]

A tizenharmadik pont lezárja az elmélkedést: „Utólszor soha az ördög a maga munkáját kétségbe nem híná, nem ostromlaná, amint énvélem követi, hanem inkább felfuvalkodtatna véle, és azt mondaná, amit Krisztus Urunknak *Mat. 4:6*".[206]

Bethlen az álmok kapcsán időnként tesz olyan megjegyzéseket is, amelyek a korabeli fiziológiai elméletekre utalnak. Foglalkozik például az alvás körülményeivel. Fogsága alatt például nem tudott jól aludni, korábban leírta azonban, hogy a megfelelő szellemi teljesítőképessége eléréséhez nem sok, ám minőségi alvásra van szüksége. (Fel is rója a nemesség tagjainak, hogy a megfigyelhető hanyatlás többek között a „tunya álomnak" köszönhető). Kitér arra is, hogy biztosan álmokat látott, nem jelenéseket, hiszen a jóslatok kizárólag róla, a személyéről szólnak, nem pedig egyetemes üzeneteket közvetítettek.

Az álmok az emberi lét olyan határterületei, amelyek összekötik (összeköthetik) a fizikai (valódi) világot az emberen túli és a fantáziavilággal. Az álomhoz, álomvilághoz manapság, de már a kora újkor végétől is hagyományosan boldog, nyugodt, vidám képzetek társulnak. Ahogyan Comenius írja: „Somnus est requies sensuum. Az álom nyugodalma az érzékenységeknek."[207] Láthattuk, hogy Comeniusnál és Apáczainál, a kora újkor álomfelfogásaiban már egy újfajta, (mai szemmel nézve) racionálisabb elmélettel találkozunk: az álom fiziológiai felfogásának az előretörésével megkezdődik profetikus erejének elutasítása. Láthattuk, hogy a keresztény álomelméletekben tartja magát az álmok pozitív megítélése, ugyanakkor tudományos elméletek segítségével egyre többen emelnek szót az álmok divinációként való felfogása ellen, hiszen az éjjeli látások értelmezése gyakran félrevezet vagy kétségeket ébreszt, igazságtartalmuk alátámasztására pedig nem vagy nehezen lehet közvetlen bizonyítékot szeretni. Az ókori, a középkori vagy a kora újkori álomelméleteken nincs értelme a racionalitást számonkérni, hiszen a racionalitás kritériumarendszere egészen más volt akkor. Maguk az elméletek konzisztensek, avagy törekszenek a konzisztenciára, az adott kor tudományos paradigmájába tökéletesen illeszkednek.

---

[205] BETHLEN Miklós, *Imádságoskönyv*, 1035.
[206] BETHLEN Miklós, *Imádságoskönyv*, 1036.
[207] COMENIUS, Johann Amos, *Orbis Sensualium Pictus*, hn. én, 85.

Természetesen a 19–21. században egészen mások a tudományosság kritériumai, de ennek figyelembe vételével is úgy tűnik, hogy a korai elméletek több mindenre ráéreztek, reflektáltak, mint amik a mai álomról alkotott elképzelésben is megjelennek. Annak ellenére, hogy nem álltak rendelkezésre a modern technológia kutatást segítő eszközei, az ókori, a középkori, a kora újkori elméletek kitalálói éppen úgy tisztában voltak a testnek az álmok megjelenési formáira és funkcióira gyakorolt hatásával.[208] Az áttekintett korszakban valamiféle a „racionális szkepticizmus", a kétkedő távolságtartás bizonyos fokig az emberek álomfejtéshez való viszonyának visszatérő sajátossága volt, és ez számos olyan magyarázatot, elméletet szült, amely elvetette az isteni okokat, és helyettük az álomlátó testi, érzelmi és környezeti hatásaira helyezte a hangsúlyt.

[208] BULKELEY, Kelly, 125.

II. Irodalmi álmok a 16–17. századi magyar nyelvű szövegekben

A nyugati irodalmi hagyomány bővelkedik álomleírásokban, álommotívumokban. Az irodalmi szövegek nem csak azt mutatják, hogy az álmok iránti lelkesedés korokon átívelve töretlenül fennáll, hanem az emberek alvásról, álomról és az álmok jelentéséről való elképzeléseit is példázzák.

Ahogy már az irodalomelméleti bevezetőben is felmerült, az irodalmi szövegek kapcsán az utóbbi évtizedekben egyre népszerűbb lett a szövegekben megjelenő álmok pszichoanalitikus elemzése. Sokan azonban kételkednek e módszer hatékonyságában, hiszen egyáltalán nem biztos, hogy a polgáriasodás előtti társadalomban van-e egyáltalán létjogosultsága a pszichoanalitikus elemzési módszereknek.[209] A középkorban az álmokkal való foglalkozás jelentősége a megismerhetetlen megismerésére tett kísérletként volt értelmezhető.[210] A középkorban egy „másik" valóságra, annak megismerésére vonatkoztak az álmok. Az álmoknak ez a rétege a világ képszerűségének és olvashatóságának, értelmezhetőségének tipikus középkori felfogásáról tudósít: a világ minden jelensége Isten láthatóvá lett szava.

Ezt a nézetet a későbbi korokra is alkalmazhatjuk természetesen. Az álomnál mindig szükség van álomfejtésre is, hiszen képi, szimbolikus karakterű, így szükségszerűen egy másik valóságra utal. Az álomnak ez a rétege a világ képiségére és olvashatóságára enged következtetni: ennek az álomvilágnak minden jelensége az elme tevékenységének láthatóvá válása.[211]

Jacques le Goff kimutatta, hogy adott kultúrákban az emberek tendenciózusan álmodnak. A korra jellemző tipikus gondok, kérdések, problémák nyomasztják őket, tipikus félelmeik és konfliktusaik vannak. Ezek, és ezek különféle variációi jelennek meg az adott kor álomleírásaiban. Mindezek alapján mondhatjuk, hogy egy adott kor irodalmában megjelenő álmok alkalmasak arra, hogy társadalmi kérdések vizsgálatához, megismeréséhez használjuk őket.[212] Felmerül ugyanakkor valóság és fikció problematikája, a kettő közötti kapcsolat kérdéseket vet fel. Problematikus (lehet) azon

---

[209] BACHORSKI, Hans Jürgen, *Träume, die überhaupt niemals geträumt, Zur Deutung von Träumen in mittelalterlicher Literatur = Weltbilder der mittelalterlichen Menschen*, HEIMANN, Heinz-Dieter, LANGNER, Mrartin M., MILLER, Mario, ZACHE, Birgit (Hrsg.), 2007, 15–51. Vö. ROPER, Lyndal, *Oedipus and the Devil, Witchcraft, sexuality and religion in early modern Europe*, London, New York, 1994.
[210] *Traüme im Mittelalter*, PARAVICINI, A., STABILE, Bagliani G. (Hrsg.), Stuttgart, 1989.
[211] BACHORSKI, Hans Jürgen, 47.
[212] LE GOFF, Jacques, *Dreams in Culture and Collective Psychology ofthe Medieval West = Time, Work and Culture in the Middle Ages*, GOLDHAMMER, Arthur (trans.), Chicago, University of Chicago Press, 1980.

szöveghelyek megítélése, amelyek egy fikciós alkotáson belül írnak le álmokat. Steven Fischer szerint ilyen szövegek esetében az interpretáció egyedül és kizárólag az irodalmi szerkesztés, szerkesztettség, textualitás alapján végezhető.[213] A vizsgált szövegek alapján azonban úgy tűnik, hogy a fikciós alkotásokban megjelenő álomleírások követik a kor ismert és népszerű álomfejtésre vonatkozó elméleteit, a fikciós álmokban megjelenő képek szerepelnek az álomfejtő könyvekben, a magyarázatok megegyeznek a könyvek által adott értelmezésekkel. Különös is lenne, ha nem így lenne, hiszen a szerzők nem tudtak másból táplálkozni, mint a közkeletű álomfejtésekből és álomképekből.

Bachorski tanulmánya szerint az elbeszélő és a szereplők viszonya alapján az álomleírások között különféle kategóriákat állíthatunk fel. Az elbeszélő és a szereplők megnyilvánulásai, megszólalásai egymást összetetten „felülrétegző" elemek.

Az első csoportba tartoznak azok az álmok, ahol az elbeszélő domináns az álmodóval szemben. Fischer definíciója alapján csak ebben az esetben lehet az „álom" beszédmódot használni, ilyenkor beszélhetünk tisztán irodalmi álomról. Az ebbe a csoportba tartozó álmok esetében az álom egyetlen funkciója az epikai előreutalás (leíró formában). Az álom során nem nyílik meg sem személyes, sem társadalmi szinten semmilyen pszichikai jelenségegyüttes. A szereplőt és a szöveget is egy személyben az elbeszélő irányítja.

A második csoportba tartozó álmokra az jellemző, hogy a szerző elméje az álmodó szereplő érzelmei és gondolatai segítségével artikulálja magát. Ilyenkor a szereplő érzelmei és gondolatai öltenek alakot. A szövegben az álmodó elmeszüleményei nyilvánulnak meg, ez a megnyilvánulás pedig az elbeszélő diskurzus egyik eleme. Intellektuálisan, emocionálisan és pszichikailag is motivált, tudatos szerzői beavatkozás ez.

A harmadik csoportban olyan álmok találhatóak, amelyekben az elbeszélő tudatalattija az álmot látó szereplő tudatalattijában jelenik meg. Jellemző ezekre az álmokra, hogy a szövegben kizárólag csak az álom ad lehetőséget a társadalmi, emocionális stb. gátak, korlátok átlépésére, az elnyomott vagy szégyellt indulatok kiélésére. Az önkontroll levetkőzésére, átlépésére csak az álom szövegtípusa által nyújtott eszközzel van lehetőség. Ilyenkor az álom és az irodalmi szöveg nem a tudatos, uralt diskurzus része, hanem az ellenőrizhetetlen, uralhatatlan érzések, vágyak „játszótere": „mindig az adott korszak kényszerképzeteinek és kollektív elfojtásainak gyűjteménye".[214]

---

[213] FISCHER, Steven R., *Dreambooks and the Interpretation of Medieval Literary Dreams = Archiv für Kulturgeschichte*, 1983/1, 5.
[214] BACHORSKI, Hans Jürgen, 48–51.

Közkeletű felfogás az ókortól kezdve, hogy az álom „átmeneti” kategória. Manapság leginkább úgy érhető ez tetten, hogy a valóság és tudományos fantasztikum közötti jelenségnek tartjuk, a fantazmagóriák születési helyének. Az álmok vidékén találkoznak olyan személyek és dolgok, amelyek kizárólag csak az álomban létezhetnek, és a valósághoz máshogy, máshol nem kapcsolódnak. A valóság és fantázia, az élet és halál álomhoz kötődő kettőssége, ahogy láttuk, már a legkorábbi álmokkal foglalkozó szövegekben is megjelenik.

Épp e kettősség miatt gyakran vált ókori történetekben a megfélemlítés eszközévé az álom. Bibliai példázatokban találkozhatunk ezzel a felhasználási móddal, de a laikus szövegekben is fordulnak elő ilyen szöveghelyek. E témáról részletesebben a bibliai történetekben szereplő álmok kapcsán lesz szó.

Az álomértelmezés egyértelműen szimbólumokon alapul. Természetesen ez az irodalmi szövegek esetében különösen fontos jellemző. A szimbolikus értelmezés módszertana, az értelmezés változik kortól, embertől, földrajzi helytől függően, nem egy egyetemes kódot használ.[215] Az álmok nyelvezete tehát nem valamiféle egyedi, különleges nyelv, hanem hagyományokon alapuló szimbolizmus.

Épp ez a szimbolizmus eredményezte azt, hogy a 20. század elejétől kezdve tulajdonképpen kizárólag Freud elmélete alapján próbálták vizsgálni az ókori, középkori és kora újkori irodalmi és nem irodalmi álmokat. A legnépszerűbb álomszimbólumok, főleg azok, amelyek kapcsolatba hozhatók a szexualitással, régi korok néphagyományából eredeztethetőek, és jóval megelőzik Freudot és a pszichoanalízist.[216] Malerba szerint a freudi különbségtétel a manifeszt (nyílt, tudatos) tartalom és a látens (rejtett, tudattalan) tartalom között arra indít bennünket, hogy az álmok esetében az első kategóriát válasszuk, és azokat improvizációként, steril genotextusként értelmezzük, lemondva a látens tartalom olvasásáról, főleg akkor, ha az szimbolikus olvasást eredményezne. Tehát amennyiben egy álomban ciprus jelenik meg, azt cipruskénti értelmezzük, nem pedig fallikus szimbólumként, a hajó pedig hajó, és nem a női nem szimbóluma.

Azt is hozzáteszi, hogy többen kimutatták, hogy Freud álomfejtései olyan szójátékokon alapulnak, amelyek csak németül értelmezhetőek, és értelmüket vesztik egyéb nyelveken „álmodott” álmok esetében. Freud elmélete, mely szerint az álmok az elnyomott vágyak beteljesülését mutatják, nem feltétlenül tartható, hiszen bárki tud hozni saját álmai közül

[215] MALERBA, Luigi, *La composizione del sogno*, Torino, Einaudi, 2002., 10.
[216] HALL, Calvin S., *A Cognitive Theory of Dreams = The Journal of General Psychology*, 1953/49, 273–282.

több olyat, amelyet semmiképp nem tudott a vágyak szintjéhez kötve értelmezni.[217] Gyakran előfordul például, hogy álmunk során fájdalmat élünk át, látjuk szeretteink elvesztését, egy barátunk árulását vagy egy szerelem végét, de tűzvészben leéghet házunk, elhagyhat gyermekünk, ugyanígy gyakori a fizikai fájdalom, például egy darázscsípés, vagy valamilyen betegség álombéli előfordulása, ezek pedig nyilvánvalóan nem vágyaink beteljesülését jelzik. Freud a fia holttesténél virrasztó apa álma kapcsán fejti ki, hogy végső soron a rémálmok is a vágyak beteljesülését jelzik,[218] ez az okfejtés azonban meglehetősen erőltetettnek tűnik. Ahogy Wittgenstein fogalmaz, Freud komoly erőfeszítéseket tett, hogy megtalálja az egyetlen magyarázatot, amely leírja az álmodás folyamatát és az álmot. Meg akarta találni az álmodó esszenciáját, tehát Freud egyetlen magyarázattípus létezését ismeri el, és ez a monokauzális magyarázat.[219]

Ahogy az irodalomelméleti bevezetőben már szó volt róla, a freudi paradigmán keresztül értelmezve a Freud előtti irodalmi szövegekben megjelenő álmokat valóban elveszítünk, elveszíthetünk bizonyos értelmezési rétegeket, ugyanakkor szintén félrevezető megközelítés lehet az álmok szimbolizmustól mentes vizsgálata is.

Az álmok értelmezésekor rengeteg szempontot kell figyelembe vennünk. A leképezések alkotják az álmok kapcsán felmerülő egyik legfontosabb kérdéskört. A valóságban minden eseményben rejlik valamilyen emlékezeti hatás, amely bizarr és előre meg nem jósolható szabályszerűségektől függ (az emlékezet minden valós esemény felidézése során bizarr és előre nem látható módon torzítja el az eredeti emléket).

Ezért ha szeretnénk elemzés tárgyává tenni az álom fenomenológiai vonatkozásait, felül kell emelkednünk a formalizmusok világán anélkül, hogy elhagynánk a tudományos kutatások módszertani kritériumait. Luigi Malerba szerint az álomképek megértésére való törekvés olykor már-már hasonlít az irattárosok pedantériájára, mintha valaki az álomtörténetek bizonytalan labirintusában bolyongva igyekezne fényt deríteni az elmében

---

[217] MALERBA, Luigi, 11.

[218] Az álmotlátó apa halott fia ravatalánál virraszt. Pihenése idejére „bérvirrasztót" bíz meg, hogy fia ne maradjon egyedül. Az álomban a fiú azt kérdi apjától, hogy miért alszik az, nem látja-e, hogy mindjárt elég. Ébredés után kiderül, hogy a ház valóban égett, mivel a virrasztással megbízott személy is elaludt, a gyertyák pedig felgyújtották a házat. Freud szerint az a vágy, hogy élőnek lássa a fiát az apa beteljesült, és annyira erős volt ez a vágy, hogy felülírta a környezeti ingereket, mint a tűz zaja és melege, vagy a füst. FREUD, Sigmund, *Álomfejtés,* Hollós István (ford.), Budapest, Helikon Kiadó, 2003, 355.

[219] "Freud mentions various symbols: top hats are regularly phallic symbols, wooden tables are women, etc. His historical explanation of this symbols is absurd... Consider the difficulty that if a symbol in a dream is not understood, it does not seem to be a symbol at all. So why call it one?" WITTGENSTEIN, Ludwig, *Conversation on Freud = Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*, Oxford, Basil, 1966, 43–44.

éjszaka zajló munkára.[220] Nem csoda, hogy az álmok jelentését szimbólumok, asszociációk, ellentétek, analógiák és szerteágazó fantáziák mentén, Artemidórosztól Freudig számos tudós próbálta már értelmezni, megfejteni.

Az álmok létrejötte elménk reprezentációs rendszerére épül, és a leképeződés módja (a reprezentációs folyamat) többnyire képi, semmint narratív formát ölt, még azokban az esetekben is, amikor a reprezentációs mód nyelvi alakot ölt, az írott nyelv átvitt értelmének használata jelentős nehézségekbe ütközik. Ezekben az esetekben lesz a legsikeresebb az álmodó számára az álomképek felidézése. Az álmokat kutató, az álmok történetét olvasó kívülálló ugyanolyan nehéz helyzetben találja magát, mint az a festő, aki egy olyan virágot szeretne lefesteni, amit nem a saját szemével látott.[221] Ezért fontosak a kora újkori álmok kapcsán az álomfejtő könyvek és a korabeli elméletek, mivel ezek tudják a legkézzelfoghatóbban megragadni a szóban forgó álmokat, még akkor is, ha közvetlen kapcsolatunk természetesen nem lehet velük.

Nem csak a leképezések fontosak az álmok értelmezésekor, hanem magától értetődően a különféle kulturális hatások is. Amikor megpróbáljuk elmesélni az álmunkban látott fantasztikus álomképeket, nagyon nehéz kizárni azt a kulturális kontextust, amelynek segítségével a valóságot értelmezzük.[222] Azonban az álom természetéből fakadóan nehéz az e stratégiáknak való megfelelés, mivel az álom narratívája gyakran fiktív útvonalat követ, amely kikerülheti a narratívák szokásos sémarendszerét. Vagyis amikor álmokat akarunk megérteni, könnyen tévedhetünk: a kaotikus képeket sem elmesélni (a kommunikatív nyelvhasználat révén), sem eljátszani nem lehet. Malerba szerint ugyanakkor veszélyeket rejthet az, ha az álmainkat saját kulturális hátterünk alapján próbáljuk meg értelmezni.[223] Véleményem szerint ugyanakkor az álmok értelmezésekor ez elkerülhetetlen, a történeti álmok kapcsán pedig arra célszerű törekedni, hogy ne a saját kulturális hátterünk, hanem az adott kor kulturális determinációját hívjuk segítségül az álomfejtéshez. Az a törekvés, hogy álomleírásainkat tárgyiasítsuk (objektivizáljuk) és megfosszuk a kulturális kontextustól, hogy eltávolítsuk az álmodót az álomképtől, hogy leválasszuk a szót a képről, kizárólag steril álomértelmezéseket eredményezhet, amely tulajdonképpen semmilyen művelődéstörténeti érdekességgel nem szolgál. Az álomképek leírásakor az álmodó – még ha tudatosan igyekszik is – nem képes, nem lehet képes elvonatkoztatni saját kifejezésmódjának sémarendszerétől, ezért ez a távolságtartásra

[220] MALERBA, Luigi, 15.
[221] KRUGER, Steven F., *Dreaming in the Middle Ages*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, 127.
[222] LE GOFF, Jacques, 201–202.
[223] MALERBA, Luigi, 36.

ösztönző vizsgálati módszer nem lehet sikeres. Az álmokat nem kis mértékben befolyásolja az álmodó személyisége, a mindennapi tevékenységei és az őt körülvevő szociális közeg, és amikor hiányoznak ezek a feltételek, akkor az álmok alárendelődnek az álmodó személyiségének.[224]

Az álomban megjelenő idő soha nem egy pontos dátumot jelöl, nem képzelhető el olyan, hogy az álom során egyértelműen megtudjuk, az események mikor történnek, nincs olyan, hogy tegnap történt vagy holnap fog, mint az írásos művekben. Az álmokban nem érzékeljük a múlt időt, amelybe, akárcsak jelenünkbe, belevegyül az emlékek, az átélt bánatok, vagy éppen a lelkiismeret-furdalások hosszú sora.

Az álmok olyanok, mint egy meg nem írt regény, amely csak a szerző fejében létezik. A képek, amelyek a narratív elbeszélés forrásául szolgálnak, homályosak, illékonyak és hiányosak is lehetnek, csak akkor „szilárdulnak meg" és öltenek formát, amikor papírra vetik őket. Az álomképek ezért csak az írás által, vagyis formális megvalósulásuk által nyernek dimenziót. Maga az álom ezzel ellentétben, bármennyire is törékeny és illékony, olyan, mint egy irodalmi látomás, amely úgy jelenik meg, mint egy teljes mű, a maga képi, auditív és verbális jellegével.[225]

Az álmokhoz kapcsolódó jelentések halmaza, amely a vágyakhoz, a titkos előérzetekhez, a projekciókhoz, a szándékokhoz és a frusztrációhoz nyúlik vissza, és amivel állandóan szembe találjuk magunkat mind az ókoriak kódfejtései során, mind akár a modern álomelméleteket olvasva, napjainkra már kiüresedett, nem ruházzuk már fel valós tartalommal.[226] Az álmok nyersanyaga lehet minden egyes gesztus, tárgy. A valóság összes eseménye mögött valótlan, homályos és hiányos, de lehetséges gesztusok, tárgyak és események végtelen láncolata rejtőzik. Valószínűleg ezek a lehetőségek öltenek testet az álmokban, az álom során láthatjuk az olyan eseményeket, amelyek nem történtek meg ugyan, de akár meg is történhettek volna: az álom bemutathatja az emberiséget mindig is érdeklő „mi lett volna, ha" kérdésre a válaszokat. Az álom maga tehát varázslat is, az ellentmondások és kétértelműségek világa, ahol Hypnos (vagy Morpheus) magára ölti az álmodó személyiségének ruházatát. Lépésről-lépésre, ahogyan formát ölt az álombeli történetek homályos szereplője, kiszabadulunk a „átláthatatlanság" ködéből, mert ez a szereplő arra törekszik, hogy összetartsa a nem-euklideszi világ szétesett darabjait és az

[224] STEINER, George, *The Historicity of Dreams. (Two Questions to Freud) = Salmagundi* 1983/61., 11.
[225] CAROZZI, Claude, *Die drei Stände gegen den König: Mythos, Traum, Bild = Traüme im Mittelalter*, PARAVICINI, A., STABILE, Bagliani G. (Hrsg.), Stuttgart, 1989, 149–161.
[226] LE GOFF, Jacques, 204.

éjszaka folyamán megpróbálja elrendezni, kiszínezni azokat a régi képeket, amelyek megfakultak a hosszú utazás alatt.

Az álom olyan, mint egy múzeum, amely kiállítja a szörnyűségeket, félelmeket, rögeszméket, és ahol egy letűnt világ képei elevenednek meg, a meg nem élt pokol, ahol mindannyian bejárjuk a születés előtti szakaszra jellemző üres tereket, ahol összegyűlnek a mitológiai és álomszerű mesék szereplői.[227] Ebben a kezdetleges régióban találhatunk egyedül magyarázatot azokra az élményekre, amelyek csak egy álomban történhetnek meg, sehol máshol. Az álom kibújik az idő keretei közül is, amely eltorzítja a valós tapasztalást. Az ember folyamatosan képeket és fantáziákat konstruál, amelyek hozzásegítik az őt ahhoz, hogy megtapasztalja a nemlétet, a múltat és a jövőt, amely földi utazását folytatja. Olykor felesleges limlomok halmazának tűnik a fantáziának e játéka, ugyanakkor mindezek az értéktelen kacatoknak tűnő képek minden kétséget kizáróan igazolják a személyiség játékos természetét.[228]

Annak köszönhetően, hogy az álmok színpadán mindenki színre viheti a saját „komédiáját", eljátszhatja a saját világértelmezését, a megbillent lelki egyensúlya stabilizálódhat azáltal, hogy az álmodó végrehajthatja saját terveit, legyen szó bosszúról vagy épp jóvátételről. Ily módon lehetőség van az igazság megkeresésére (a megtalálására nem biztos), amely a hétköznapok szétszórtsága, nyelvzavara, félénksége, vagy szociális félelmei miatt elveszett.

Az álmok az elme akaratától függetlenül jönnek létre, gyakran elhatalmaskodnak, nyomasztóan „nyugalmunk megzavarására" törnek, szinte villámcsapásszerűen. Az irodalmi szövegekben megjelenő álmok alapján úgy tűnik, hogy ennek ellentételezésül az szolgál, hogy az álom helyet ad a végső igazságszolgáltatásnak, megtorlásoknak, a számlák kiegyenlítésének, és az elégtételeknek, amelyek azt a célt szolgálják, hogy a konvenciók, tabuk, igazságtalanságok (és természetesen az elnyomott vágyak) uralta elégedetlen társadalomban rendet tegyenek. Tény, hogy minden álom egyedi és önálló élete van, az álmok megismerése és értelmezése során sok a bizonytalansági tényező. Az egyedüli bizonyosság, hogy csak az álmodó, – aki szerző és néző is egyszerre – képes felélénkíteni fantáziáját, amelyből az álom megszületik.

Az álmok nyelvezete nem követi az írott és beszélt nyelv intézményesült szabályait. Amennyiben feltételezzük, hogy álmodni már az írás és olvasás kialakulása előtt álmodtak

[227] MALERBA, Luigi, 52.
[228] MALERBA, Luigi, 75.

az emberek, ahogyan az emlősök is álmodnak, akkor azt gondolhatjuk, hogy az álmodásra hatással voltak a történelem folyamán fel-felbukkanó nyelvi hatások is, amelyek fokozatosan beépültek az álmodás folyamataiba. Egyértelmű, hogy csak olyan dolgokról álmodhatunk, amit már láttunk, ókori elődeink nem álmodhattak például autóval. Ez a feltétel azonban rontja az álmok jósló természetéről alkotott elmélet hitelét, hiszen a jóslatnak épp az lenne a feladata, hogy még nem ismert információkat osszon meg. Az álom nem születhet a semmiből, hanem kizárólag a minket körülvevő valóságból, élményeinkből, a világ iránti érdeklődésünkből, vizsgálódásainkból szerzett információkból táplálkozik (és ezek alól nem képezhetnek kivételt az irreális álmok sem, hiszen azoknak is már valamilyen ismertből kell fakadniuk). Feltételezhetően a kőkorszaki ember is ugyanazon a narratív és formális nyelvi sémák mentén szőtte álmait, mint a Vergilius vagy Dante kifinomult és nagyszabású költői nyelvét értő olvasó.[229]

Az álmok értelmezése kapcsán gyakran merülnek fel érdekes kérdések és problémák. Vajon az egyiptomiak álmaiban úgy néztek ki az emberek, ahogyan az általuk festett képeken? A quattrocento előtti álmokban nem jelent meg a perspektíva? Egy évszázad alatt a nyelv rengeteget változik, de vajon az álmok nyelvezete változott-e ennyi idő alatt? Sajnos ilyen részleteket nem tudunk meg semmilyen álomleírásból, az, hogy az álmok vizuálisan hogy jelennek meg, nem képezte az álmok fontos részét, hiszen az álom tartalmára ennek nincs hatása.

George Steiner, aki az álmok történetiségével foglalkozott, azt írta, hogy szerinte a férfiak és a nők (és ez önmagában már egy alapvető különbségtétel) a kulturális, társadalmi és gazdasági kontextusnak megfelelően (még a rövid álomtörténeteket illetően is) a belső diskurzus egészen eltérő módjait fejlesztették ki. Véleménye szerint ez igaz azokra a szerteágazó tevékenységekre is, amelyeket az álmok létrehozásához, megformálásához és a tisztán személyes vagy nyilvános emlékhez társítunk.[230]

Bármennyire is rendellenes, szabálytalan és töredékes is az álom, nem akadályozhatja meg, hogy úgy gondolkozzunk róla, mint egy olyan jelenségről, amely bejárt egy saját evolúciós folyamatot, még ha történet eleje homályba is burkolózik, hiszen az álmok evolúciós folyamatát csak az első álomleírásoktól kezdve ismerhetjük meg. Az etnográfusok által a primitív népek álmairól készített tanulmányok és a lejegyzett információk alapján azt látjuk, hogy az álmaikban közvetlenül megjelennek (az általuk ismert) mítoszok és mesék. Ezek a kutatások azt támasztják alá, hogy a mesék és mítoszok

[229] MALERBA, Luigi, 80.
[230] STEINER, George, 13.

nagy valószínűséggel az ilyen korai álmokbólból születtek még azelőtt, hogy szájhagyomány útján elterjedtek és ismertté váltak volna. A kutatások olyan álmokról is beszámolnak, amelyek a *Bibliá*ból ismert történeteket, vagy antik mitológiai eseményeket mondanak el, holott a szóban forgó közösségek tagjai nyilvánvalóan nem ismerhették ezeket a hagyományokat. [231] Az elmúlt években egyre nagyobb érdeklődés övezi a néprajzkutatók körében az álmok problematikáját. A kutatások során olyan kérdések merültek fel, amelyek akár az irodalomtörténeti vizsgálat szempontjából is érdekesek lehetnek. Fontos annak tisztázása, hogy hogyan kapcsolódik az álmok narratívája a kultúrakutatás területén felállított hipotézisekhez. Nem elhagyangolható szempont, hogy hogyan kapcsolódnak az álmokról alkotott elméletek az elméről alkotott nézetekhez.[232]

Az álmok kapcsán egyik közkeletű vélekedés, hogy az álom során nem érzünk fájdalmat, nem érzünk szagokat, tehát érzékszerveink nem működnek. Az irodalmi szövegekben megjelenő álmokra ez nem feltétlenül igaz, többször olvashatunk olyan leírást, amelyben az álmodó arról számol be, hogy érezte az álomban megjelenő fájdalmat és arra ébredt fel.[233] Az álom nem ismeri továbbá a gravitációt, figyelmen kívül hagyja a fizika összes törvényét, az álombéli szilárd testeknek nincs kiterjedése és nincs súlya. Az álom általában egyáltalán nem követi a logika szabályait, de befogadja az abszurditást, irrealitást és az elvont jelentéseket. Malerba úgy írja ezt le, hogy az álmot egy utasoktól zsúfolt repülőtér előteréhez hasonlítja, ahol az utasok beszállásra várnak. Az álmodó ebben a hatalmas térben kering, hogy ülőhelyet találjon magának. Amikor végre talál egy szabad helyet, azon egy piros és fekete koncentrikus körökből álló kispárnát talál, amely egyáltalán nem illik az eredeti környezetbe. Az álmodó ekkor döbben rá, hogy az az ő otthoni kispárnája. Az álmodó ettől összezavarodik és hitetlenkedik, tudatába kerül annak, hogy az események egy álomban játszódnak, ugyanakkor a valóság és álom egyes elemeinek elkülönítése nehézkes és gyakran az álom során nem is sikerül.[234]

Az elme az alvás idejére automatikusan háttérbe szorul, az álom homályába vész, de nem arról van szó, hogy az elme markáns „jelenlétének" hiányában az álmok kizárólag szörnyeket szülhetnek, az álom során megelevenedhetnek kalandok, komédiák, bizarr élmények, vicces történetek, ártatlan vagy ünnepélyes játékok stb., ezeknek a többségére látunk példát az irodalmi álmok között.

---

[231] LOHMANN, Roger Ivar, *Dreams and Etnography = The New Science of Dreaming III.*, BARRETT, Deirdre – MCNAMARA, Patrick (eds.), Westport, Praeger, 2007, 35–69.
[232] Ennek kapcsán már az előző fejezetben szó volt róla, hogy az álmok vizsgálatához érdekes kutatás lenne az álomelméletek és az igazságról alkotott nézetek összevetése.
[233] Ehhez ld. például Chariclia álmát a szeme kivájásáról a *Theagenés és Chariclia* című alfejezetben.
[234] MALERBA, Luigi, 82.

Sok művésznél, többek között Goya alkotásain azt látjuk, hogy talán a festészet a legalkalmasabb művészeti ág az álmok narratív megjelenítésére, a minden valószerű konvenciótól lecsupaszított rémálmok megjelenítésére Bosch alkotásai adnak példát. Hogy a több száz szóba jöhető és említésre méltó mű közül csak kettőt említsek, Giorgione *Vihar* és Botticelli *Rágalom* című művei álommegjelenítést tartalmaznak, és maguk a művek legalább olyan nehezen és homályosan értelmezhetőek, mint egy álom.[235]

A 16–17. századi magyar vonatkozású szövegeket vizsgálva feltűnő, hogy milyen nagyszámú álomleírás, álomjelenet található bennük. Természetesen az epikus szövegekben fordul elő a legtöbb jövendölő álom, mivel ezekben a narratív keret megfelelő környezetet teremt a szereplők életét befolyásoló álmoknak. Az álmok a legtöbbször befolyásolják a cselekményt, bár előfordulnak pusztán fiziológiai folyamatok leírásaként is.

Az irodalmi álmok kapcsán fontos, hogy valamilyen módon rendszerezni próbáljuk az álmokat. Luigi Malerba például a saját álmaiból kiindulva felállított egy saját rendszert. Nála olvashatunk irreális álmokról, a környezetből fakadó álmokról, komikus álmokról, metaszexuális álmokról,[236] félelmetes álmokról, a halálhoz kapcsolódó álmokról, meztelenséget tartalmazó álmokról, banális álmokról, fantazmagóriás álmokról.[237] A középkori és kora újkori álmok kapcsán azonban ez, vagy ehhez hasonló felosztás ahhoz hasonlóan anakronisztikus eredményekkel járna, mint ha a freudi elméletet vettük volna alapul. A vizsgálat módszeréhez jobban illeszkedik egy olyan felosztás használata, amely ismert és használatos volt a szóban forgó korban.

Az irodalmi szövegekben megjelenő álmokat akár a középkorban és kora újkorban töretlenül népszerű, az I. fejezetben már ismertetett macrobiusi felosztás alapján is vizsgálhatjuk az epikus szövegekben. Ezzel a módszerrel a Macrobius által felállított öt osztályból háromra találhatunk példát: e három kategóriába sorolta ő a jövendőmondó álmokat (ahogy az I. fejezetben szó volt róla, e rendszerben az *insomnium* és a *visum* nem értelmezhető divinációként). Az általa felállított osztályok az álom tartalma és metodikája szerint különítik el az álmokat.

E macrobiusi rendszerben az *oraculum* jelenti azon álmokat, amelyekben a jövendő, a jóslat egy közvetítő személyen keresztül válik ismertté az álmot látó előtt. Az *oraculum*nak közvetítő személyétől függően több csoportja van: a tolmács lehet egy isten (jellemzően a

[235] MALERBA, Luigi, 85.
[236] Az ilyen álmok a szerelmi viszonyra (a szó hagyományos és „romantikus” értelmében) adott válaszként születnek. MALERBA, Luigi, 91.
[237] MALERBA, Luigi, 98.

görög-római mondakört feldolgozó műveknél fordul elő, a keresztény Isten álmokban, személyesen, csak igen ritkán jelenhet meg), lehet az ártó hatalom (ördög, sátán, gonosz szellem), illetve az álmot látó ismerőse, barátja, feljebbvalója, mindenféleképpen olyan személy, aki közel áll hozzá, és akiben megbízik.

Az ártó hatalom álomban való megjelenése leginkább eposzokban fordul elő, ahol az alapkonfliktust legtöbbször az adja, hogy a „rossz" küldetést kap valamilyen földöntúli hatalomtól, mely küldetés célja a „jó" oldalon állók helyzetének megnehezítése.

Az ártó szellem mindig éjjel, valakinek az álmában jelenik meg. Az antik eposzoktól kezdve kimutatható az *oraculum*nak ez a fajtája, amely során mindig egy barát, jóakaró vagy egy nagy tudású bölcs képét[238] öltve magára az ármány megszállja a kiszemelt szereplő szívét, hogy így vigye véghez akaratát. Az esetek túlnyomó többségében az álom a harc, a támadás megindítására buzdítja a szereplőt.[239]

Az álmokban megjelenő bajtársak szerepe nem az, hogy álcázza az álomküldőt, hanem feltehetőleg az, hogy közelibbé, személyesebbé tegye az álmot az álmodók számára. Ahogyan az ártó szellemnek is szüksége van arra, hogy az álmodó számára kedves, hiteles személy bőrébe bújva tegye hitelessé a mondanivalóját, úgy a valódi, jósló álmok kapcsán is szükség lehet a meggyőzés e formájára. Itt látszik, hogy mennyire él a köztudatban az álmok félrevezető tulajdonságáról vallott nézet. A történetbeli hősök (és a közönség) számára fontos, megbecsült harcosok által az álomban közvetített feladatok, jóslatok helyességében, valódiságában senki nem kételkedhet.

Az álmokban megjelenő bajtárs mindig hősi halált halt, híres vitéz, aki bátorítást és támogatást nyújt még életben levő barátjának, mégpedig úgy, hogy valamiféle jóslatot mond és cselekvésre szólítja fel a másikat.

A második nagy csoportot azok az álmok alkotják, ahol a jövőt nem tolmácsolja senki az álomlátóknak, hanem a jövő képe maga jelenik meg látomás formájában. Ez az irodalmi szövegekben megjelenő álmok legritkább formája, mivel itt nyílik a legkisebb tere a költői szabadságnak, hiszen egy értelmezést, megfejtést nem igénylő álom sokkal kisebb irodalmi potenciállal rendelkezik.

---

[238] Tehát mindig valaki olyan alakját veszi magára a szellem, aki a megkísértett számára megbízható, olyan, akiben bízik. „Az ily álarcos megjelenés (…) Homér óta annyira közönséges, hogy mintegy a technikához látszott tartozni. Az emberfölötti lény, hogy a föld gyarló fiát mindjárt eleve meg ne rémítse, többnyire színlett alakban lép föl; (…)" ARANY, János, *Zrínyi és Tasso = Arany János Összes Művei,* X. köt., KERESZTURY Mária (sar.), Budapest, 1962, 347. Arany János az *Íliász*ból és az *Odüsszeiá*ból számtalan példát hoz az efféle átöltözésre, ugyanitt.

[239] A jövendőmondó álmok kapcsán bővebben foglalkoztam az antik és barokk eposzokkal szakdolgozatomban, vö. DOBOZY Nóra Emőke, *Álom a régi magyar költészetben – Kutatások a koraújkori magyarországi álomfelfogásról*, Budapest, ELTE, 2007.

Ennek köszönhetően *visió*ra nem találunk példát az eposzokban. A kor igen népszerű műfajában, a (szép)históriákban azonban néhányszor előfordul ilyen álomlátás: például *A Telamon históriájában*.[240]

A *somnium* kategóriájába az allegorikus, szimbolikus álmok tartoznak. Az ilyen álmok esetében alkalmazhatóak leginkább az álomfejtő könyvek, így ezek adnak igazából képet a korabeli álmokat és álomfejtést érintő vélekedésekről, a korabeli elméletekről és az emberek álomfejtéshez való viszonyáról.

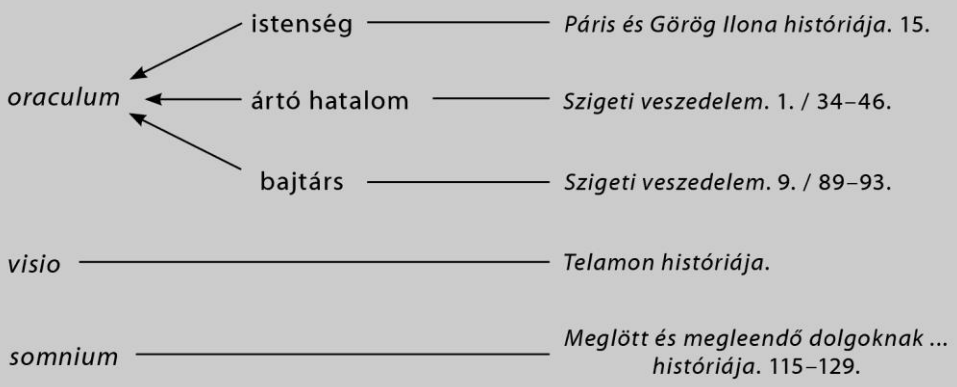

5. ábra
Álomosztályok és irodalmi művek

E felosztás azonban nem fedi le az összes álmot, amely előfordul a kor irodalmi szövegeiben, hiszen az álmokat nem csak szerepük, hanem minőségük alapján is feloszthatjuk. A vizsgált korpuszban az előbbiekhez hasonlóan nagyon fontos szerep jut az igaz-hamis oppozíció mentén szembeállított álmok csoportjának.

E szembeállítás természetesen nem új keletű az irodalomban: már Homérosz eposzaiban is jelentős szerepet kaptak az igaz és hamis álmok. Mind az *Íliász*ban, mind az *Odüsszeiá*ban megjelenik e kettős felosztás, amely csoportosítás hosszú időre meghatározta az irodalmi szövegek álomfelfogását, álommagyarázatát, álomértelmezését. Az álmok leírása hagyományosan kötődik a metaforához és az allegóriához, azonban ezek értelmezése sokszor vitatott. Ha az álmok alapvető tulajdonsága viszont az, hogy hamisak vagy valósak, akkor a leíráshoz használt költői képek verifikálására már nincs szükség.

[240] *Telamon története*, 56 = RMKT 16/9, 525.

Vendégem, hidd el, vannak hiu, balgatag álmok,
s nem mind teljesedik be az ember előtt. Hisz a gyönge
álomképek két kapun át jönnek közelünkbe:
egy szaruból készült, elefántcsontból van a másik.
És amely álomkép *kicsiszolt csonton* csuszik által,
az mind csal, hiteget s mutogat csupa teljesületlent;
és amely álomkép *simitott szarun* át szalad útra,
színigazat mutat az, ha az ember látja szemével.
Úgy vélem: nem ezen jött át ez az én riadalmas
álmom: mely pedig oly jó volna nekem s a fiamnak.
Mást mondok neked én, te pedig vesd jól a szivedbe.[241]
(Kiemelés tőlem)

E felosztás szerint kétféle álom létezik: csalárd és igaz (vö. *somnium* és *insomnium*). Az *insomnium* (rossz álom, csalárd álom) kifejezés az antik osztályozásokban leggyakrabban a nem jövendölő álom terminusa volt, a jövendölő-nem jövendölő felosztás helyett majd a kereszténység terjedésével kezdik az igaz-hamis szembeállítást használni oly módon, hogy az igaz álmok erednek Istentől, a hamisak pedig az ördögtől. Ennek ellenére a kereszténység előtt is felmerült ez a szembeállítás, azonban ekkor még végső soron a hamis álmok is az istenektől eredtek.[242]

Penelopé megkéri az álruhába öltözött Odüsszeuszt, hogy fejtse meg álmát, amelyet épp az előző éjjel látott: húsz ludat nevelt a házban, melyekre egyszer csak egy égből érkezett sas csapott le, megölte mindet, majd szózatot intézett az asszonyhoz, melyben tudatatta, hogy ő maga Odüsszeusz, és visszatért saját házába. A „vendég" úgy értelmezi a hallottakat, hogy ez az álom a szaru kapun át érkezett az asszonyhoz, míg Penelopé nem mer hinni a szép jövőben, és csaló álomképnek gondolja a látottakat.

Vergilius *Aeneis*ében ugyanez az elgondolás kerül elő. Mikor Aeneas hazatér az Alvilágból, két kapun keresztül jöhetne fel az evilágba. Az egyik a csalárd álmok kapuja, a másik a való álmoké. Aeneast végül Sibylla a csalárd álmok kapuján keresztül küldi fel.[243]

Két kapun át járnak föl az Álmok. *Egyik szaru*. Rajta,
Mint mondják, a *való árnyak* szoktak kilebegni;
Hószínfényü, fehér *elefántcsontból* van a másik,
Itt a *csalárd jelenéseket* engedik égnek a mánok.
Erre a *csontkapun át mutat Anchisés utat*, aztán
Szót befejezve, fiát Sybillával kibocsátja;

[241] HOMÉROSZ, *Odüsszeia*, XIX. 558–568., DEVECSERI Gábor (ford.), Budapest, Európa Kiadó, 1991.
[242] Látni fogjuk azonban, hogy a keresztény „kultúrkörben" született szövegekben is jelenik meg olyan álom, amely bár nem hamis, de ártó, csalárd szándékú, és amelyet az Isten küldött. Ezzel bővebben a *Szigeti veszedelem* álomfelfogását tárgyaló részben esik szó.
[243] Egy kis kitérő: Tasso *Megszabadított Jeruzsálem*ében is van egy rész, ahol a szereplők megismerhetik a következő korok történelmét: Ubaldo és Károly, áthajózva Herkules oszlopain, vezetőjük elmélésében megismeri Kolumbusz és a nagy felfedezések történetét. Sok hasonlóság figyelhető meg a két szöveg között. Mindkettőben valamiféle nagy utazás keretében ismerik meg a jövendőt (Alvilág ~ végtelen óceán), mindkettőben egy kívülálló elmesélésében, és mindkettőben figyelmeztetik a szereplőt kötelességére, amit végre kell hajtania ahhoz, hogy az elmesélt jövő valóra válhasson. (*Megszabadított Jeruzsálem*, XVI/27–32.)

Tüstént társaihoz s a dereglyékhez megy a bajnok,
Végig a part mentén, egyenest cáiétai révbe.
Itt horgonyt vetnek, s odasímul a parthoz a tatrész.[244]
(Kiemelés tőlem)

Az Alvilágban Aeneas apjával való találkozás után a csalárd álmok kapuján keresztül tér vissza az evilágba.[245] Feltűnő, hogy a két eposzban megváltozik az álomkapuk funkciója. Míg az *Odüsszeiá*ban nincs központi szerepük, az *Aeneis*ben az eposz egyik alapvető elemét helyezik más megvilágításba. Homérosznál Pénelopé elbeszéléséből, Vergiliusnál a szerző egy megnyilatkozásából értesülünk a kapuk befolyásáról, ráadásul Pénelopé csak „úgy véli", hogy hamis álmot látott, ezzel szemben Aeneas minden kétséget kizáróan a hamis álmok kapuján át jutott vissza az Alvilágból.

Ez az álomfelfogással megjelenik a magyar vonatkozású, 16–17. századi munkákban is. Az igaz-hamis álmok szembeállítása, elkülönítése nagyon fontos szerephez jut több epikus műben, például Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelm*ében.

Az álmoknak további fontos tulajdonsága, hogy kapcsolatban állnak az éjszakával, a sötétséggel (és természetesen valamilyen módon a túlvilággal, esetleg az alvilággal). Álom, éjszaka és halál régóta kapcsolódik össze: az ókori álomisten, Hüpnosz a Halál és az Éjszaka gyermeke volt. Álom és éjszaka kapcsolata egészen triviális, erről hosszasan szólni banálisnak tűnhet. A dolgozathoz használt forrásokban az alvás mindig különleges helyet foglal el és emellett gyakran jelzés értékű az alvás hiánya is. Ha az alváshoz álomlátás is társul, az álomnak mindig valamilyen üzenete van, befolyásolja a cselekményt, kapcsolatban áll a jövővel. Viszont a szereplők ritkán szoktak pusztán az alvás kedvéért, emberi szükségleteik kielégítésére aludni. Akik alszanak, általában[246]

---

[244] VERGILIUS, Maro Publius, *Aeneis*, VI/893–901., ADAMIK Tamás (szerk.), Auctores Latini XXI., Budapest, 2001.

[245] Aeneisnek apja a Birodalom jövőjét tárta fel, megmutatta a híres hadvezéreket, politikusokat, akik az általa alapított Birodalom szülöttei lesznek. Aeneas, feljövén az Alvilágból egyszerű álomként „emlékezett" csupán a Plutó országában tett kirándulásra. Azonban mivel a csalárd álmok szaru kapuján keresztül vezette vissza a világba őt Sibylla, ezért minden, amit látott, amit álmodott, megkérdőjeleződik. MOLYVIATI-TOPTSIS, Urania, *Sed Falsa ad Caelum Mittunt Insomnia Manes (Aeneid 6.896.) = The American Journal of Philology*, CXVI/4 (1995), 642. Nem mondhatni, hogy amit Anchises fia elé tárt, hazugság lenne, hiszen Vergilius a római történelem egy szakaszát meséltette el az Alvilágban, azonban azzal, hogy az egészet „hazugságként", rossz álomként mutatja be, ironikus felhangot kap a szöveg, a patetikus, nagyszerű és lenyűgöző római történelem kérdőjeleződik meg. A szöveghely különböző értelmezéseihez ld. Vince Máté tanulmányát: VINCE Máté, *Ha az álom kapuja kitárul = A rejtélyes Aeneis*, FERENCZI Attila (szerk.), Budapest, 2005, 89–117.

[246] Ariosto eposzában például alig néhányszor kerül elő az álom tisztán költői értelemben, és összesen egyszer fordul elő, hogy varázslat hatására szenderülne valamelyik szereplő mély álomba („(…) s a benn levő picurka fiolából / szemébe (…) cseppnyit spriccentett könnyedén: a pára / ereje, hogy tüstént álomba bájol." *Eszeveszett Orlando*, VIII/48), minden más esetben valamiféle hibával és/vagy tévedéssel van kapcsolatban az álom. Vö. ROLFS, Daniel, *Sleep, Dreams and Insomnia in the Orlando Furioso = Italica*, Vol. 53, No. 4, Tasso-Ariosto (Winter, 1976), 460–461. Párhuzamban állítható Angelica elbájolásával az

negatív szereplők, vagy épp rosszban sántikálnak, ha ők maguk nem is rosszak. Daniel Rolfs Ariosto-tanulmányában kimutatta, hogy az *Eszeveszett Orlandó*ban az álmok a valóság félreértelmezésével állnak kapcsolatban.[247] A valóság félreértelmezése az egyik legtipikusabb tulajdonsága az álomnak.

Az ókori felfogás halál-álom-élet kapcsolatával az 1. fejezetben már említett, lutheránus Josephus Langius is foglalkozik, aki *Polyanthea Novissimarum Novissima* című munkájában azt írja, hogy az álom félúton rekedtnek tűnik élő és nem élő között.[248] Scipione Gentili itáliai jog- és irodalomtudós a magyar özönség körében is népszerű 16. századi Tasso-kommentárjában felhívja rá a figyelmet, hogy e három fogalmat már Petrarca, sőt, Vergilius és Homérosz is rokonoknak gondolta: hogy az álom egy hozzá hasonló anya, az Éjszaka gyermeke.[249]

Az *Aeneis* Alvilág-leírásában olvashatjuk, hogy az Alvilág bejárata előtt a legkülönbözőbb mitikus szörnyek és allegorikus alakok között "(...) a Halál húga is jön, az Álom.",[250] és itt kaptak helyet a csalárd, csalfa álmok is.[251] Charon e szavakkal förmed rá a kivont karddal közeledő Aeneasra: Állj! Lépést se tovább! De felelj tüstént: hova tartasz? / Itt álmok s árnyak vannak s a halál örök éje.[252]

Álom és halál gyakran kapcsolódik össze az epikus szövegekben. Népszerű költői fogás a dorbézolástól kidőlt ellenség álmában való lemészárlása, mintegy büntetésként a helytelen viselkedését.

Feltűnő, hogy bár Tinódinál egyáltalán nem játszanak fontos szerepet az álmok – *álom* maga nem is szerepel históriáiban, *éjjel* is csak ritkán fordul elő, akkor is legtöbbször csak időhatározóként van jelen –, az ellenség álmában való lemészárlásának, lekaszabolásának

---

Alcina által Ruggerióra küldött bűbáj: „A fagyal, a liliom és a rózsa, / mely e kies partvidéken virágzott / alkotta, új módszerrel egybefonva, / a könnyű, de tartós szerelmi láncot, / mellyel nyakát, kezét, lábát lefogta / az ifjúnak, kit rabjává igázott; / majd kocsijára tetette az alvót, / s vele a levegőn át eliramlott." *Megszabadított Jeruzsálem*, XIV/68.

[247] In keeping with his largely negative portrayal of sleep (…) Ariosto for the most part also associates dreams with some misperception of reality. ROLFS, Daniel, 465. Rolfs a tanulmány végén felhívja rá a figyelmet, hogy Ariostónál is előfordul az álmok, alvás vagy akár az álmatlanság profetikus, jövendölő (pozitív) értelmezése. ROLFS, Daniel, 468–469.

[248] LANGIUS, Josephus, 1285*:* „Somnus videtur esse medium inter vivere et non vivere."

[249] GENTILI, Scipione, *La Gerusalemme liberata di Torquato Tasso con le annotatione di Scipion Gentili e di Giulio Guastavini, et li argomenti di Oratio Ariosti*, hn., G. Pavoni, 1617, 33. "(...) poeti finsero il sonno essere parente della morte, come dice il Petrarca, overo come Virgilio, Omero & Esiodo, fratello nato ad un parto di una medesima madre, cioè la notte." (Fordítás tőlem) Gentili hivatkozik Lucretius *De Rerum Natura III*. c. művének 214–215 soraira: Mors omnia praestat, vitalem praeter sensum, calidumque vaporem.

[250] *Aeneis*, VI/278.

[251] *Aeneis*, VI/283.

[252] *Aeneis*, VI/389–390. Az *Aeneis*ben előforduló álom, éjszaka és halál összefüggéseinek, illetve az „Umbrarum hic locus est somni noctisque soporae" sor részletes elemzéséhez, és értelmező fordításához ld. VINCE, Máté, 91–93.

toposza mégis több históriájában megtalálható. Judit asszony históriáján túl, ahol Olofernés éjszakai meggyilkolása nyilvánvalóan szerepel,[253] megemlíthetjük az *Erdéli história* és a *Szegedi veszedelem* című munkákat is.[254] Ezekben a históriákban az éjszakai mészárlás sok közös vonást mutat az ókori toposszal,[255] amelyben a harc utáni mulatozás, iszogatás következtében a katonák igen mélyen alszanak, elfeledkeznek magukról és kiszolgáltatottá válnak, legtöbbször a tábort sem őrzik.

Sőt estve terekek vígan laktak vala
Mert közikbe az bék akkort jutott vala,
Örömekben mind hajjnalig ittak vala,
Sok õ ágyokban ott nyakaztatnak vala.[256]

Derék nagy kapuját várasnak felnyiták,
Az ötezör hajdúk mind bérohanának,
Nagy sivalkodással várast mind elbamlák,
Szántalan tereket hajnalban levágának.

Ejjel az terekek mind nyúgosznak vala,
Senkitõl félelmök õ nékik nem vala,
Ugyan egy imegbe nyakaztatnak vala,
Héder bék az várba ingében szaladt vala.[257]

Érdekes a *Budai Ali pasa históriája*, ahol ez a hagyományos éjjeli kaland annyira nem jár sikerrel, hogy a török katonák lemészárlása és gazdag zsákmányok begyűjtése helyett a magyar vitézeken ütnek rajta a janicsárok:

Lön köztük hasonlás, tárházat feltörék,
Éjjel kiszökének, ottvalót elvivék;
Az jancsárok õket útakon leselék,
Õket mind levágák, Mártont fogva elvivék[258]

[253] *Judit asszon históriája*, 313–332. = RMKT 16/3. Ehhez az álomhoz bővebben ld. a bibliai történeteket feldolgozó szövegek álomértelmezéséről szóló alfejezetet.
[254] TINÓDI LANTOS Sebestyén, *Erdéli história,,* 161–164. = RMKT 16/3., *Szegedi veszedelem*, 73–80. = RMKT 16/3.
[255] Ehhez ld. bővebben a következő fejezetben Juranics és Radivoj epizódját.
[256] TINÓDI LANTOS Sebestyén, *Erdéli história*, III/1065–1068 = RMKT 16/3.
[257] TINÓDI LANTOS Sebestyén, *Szegedi veszedelem*, 73–80 = RMKT 16/3.
[258] TINÓDI LANTOS Sebestyén, *Budai Ali pasai históriája*, 161–164. = RMKT 16/3.

1. Az álmok szerepe a Szigeti veszedelem*ben*

Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című munkája sok szempontból, megközelítésből állt már az irodalomtörténeti vizsgálat fókuszában. A szövegben szereplő álmok kapcsán is születtek tanulmányok, azonban alaposabb vizsgálatnak még nem vetették alá ilyen szempontból.

A szövegben kitüntetett szerep jut az álmoknak, ami azért is figyelemreméltó, mert Zrínyi az I. fejezetben bemutatott elmélete szerint nem tartja helyesnek az álomfejtést, az álmokba vetett túlzott bizodalmat. Ennek ellenére él az álmok nyújtotta költői lehetőségekkel, támaszkodik a *Szigeti Veszedelem*ben az álom jövendölésére. Láthatjuk, költői munkássága során erősebbnek bizonyul a poétikai hagyomány a teológiai-tudományos érveknél: a *Szigeti Veszedelem*ben a keresztény tábor legnagyobbjai hisznek és bíznak álmaikban.

A *Szigeti Veszedelem* cselekményét is egy álom indítja el. Isten a magyarok bűnei miatt küldi Mihály arkangyalt, hogy Alektó fúria közbenjárásával szállja meg Szulejmán szultán szívét. Az álom során a fúria ráveszi az uralkodót, hogy teljes seregével indítson támadást a vétkes magyar nép ellen, így tulajdonképpen Szulejmán teljesíti be a magyarokra kirótt büntetést.

"Fiam, te aluszol, igy kezdé beszédét,
S nem vészed eszedben Istennek kegyelmét,
Hogy erőt adott néked és vitézséget,
Jó eszt, jó tanácsot és elég értéket.
(…)

Kelj fel, éles kardot köss az óldalodra,
Indulj meg hadaddal tévölygő magyarra;
Én leszek melletted, és minden dolgodra
Vigyázok hűséggel s minden nyavalyádra.

Ne félj, mert lám, mondom, én lészek melletted,
Az szent Mahomet is vezeti kezedet.
Osztán, édes fiam, az vitéz embernek
Kell valamit engedni az szerencsének."
(…)

Nagy vigan Alecto eltünék ott mindjárt,
Mert látá, haragra gyujtotta Szulimánt;
Ü penig felugrott: "Fegyvert! fegyvert!" kiált,
Mert szintén eszeveszett Alecto miát.[259]

Az ilyen, a macrobiusi felosztás alapján az *oraculum*ok csoportjába tartozó álmok fontos jellemzője, hogy az ártó szellem álcázza magát. Azzal, hogy az álomlátó szívének kedves ember bőrébe bújva jelenik a fúria, az álomlátó elől takarva marad az álom gonosz szándéka. Ennek következtében az ilyen típusú álmok lehetővé teszik, hogy az álomlátó jóhiszeműen, az általa jónak tartott cél érdekében cselekedjen. Alektó, „*hogy inkább*

[259] ZRÍNYI Miklós, *Szigeti Veszedelem*, I/34–46. = *Zrínyi Miklós összes művei*, KOVÁCS Sándor Iván (kiad.), Budapest, Gondolat Kiadó, 2003.

hamarább elhitesse véle, / És hogy megrettenést szüvében ne tenne: Magára nagy Szelimnek formáját vévé".[260]

Szulejmán álma azonban több szempontból is érdekes. Bár az álmot közvetlenül a fúriától kapja, a fúria megbízatása Istentől ered. Ezért az álom nem sorolható az ártó, gonosz szándékú álmok közé. Ráadásul ahogy az 1. fejezetben szó volt róla, az Istentől eredő álom definíció szerint igaz, és ez az álom igaznak bizonyul a *Szigeti veszedelem* cselekményén belül, az ördögtől eredő álom ugyanakkor szükségszerűen hamis.

Az álom által elérni kívánt cél, mely szerint Szulejmán támadja meg a magyarokat, Szulejmán és a török sereg szempontjából egyáltalán nem furcsa, vagy kifogásolható: az amúgy is hadjáraton levő seregnek illeszkedik a terveibe. Így valójában nem lenne szükség arra, hogy Alektó fúria álcázza magát. Minden bizonnyal az álcázás ebben az álomban az *oraculum* típusú álmok hagyományos megjelenítése miatt kapott szerepet.

Mivel Alektó fúria Isten parancsára küldi Szulejmánt a magyarok ellen, a *Szigeti veszedelem*ben Isten egymaga irányítja a magyar és a török sereg, tábor, nép életét. Ebből következik, hogy Isten rendelése Szigetvár veszése, ugyanakkor a vár védői a harc végéig élvezik támogatását, és hősies helytállásukért cserébe mártírhalált halhatnak, ami az igazi keresztény vitézek számára a legnagyobb kitüntetés.

Álomértelmezés szempontjából érdekes szöveghelyet találunk a *Szigeti veszedelem* II. énekében is. A bevezetőben már láttuk, hogy álom és halál összekapcsolása az ókortól kezdve népszerű toposz volt. Ez a felfogás jelenik meg Zrínyinél is, amikor Turi György vezetésével a magyarok rajta ütnek a felelőtlen török táboron, akik Arszlán vezetésével a palota elfoglalására indultak, azonban vállalkozásuk kudarcba fulladt. Arany János tanulmányában ezt a motívumot Tassóból vezeti le. [261]

> Mély álmában sok janicsár megölettetik,
> *De nem messzi álombul halálba ugrik,*
> soknak teli gégéjéből bor kiomlik,
> Mindnyájan részegségnek ott jutalmát veszik.[262]
> (Kiemelés tőlem)

A törökök dorbézolásának büntetése álombéli haláluk. A török katonák nem csak a katonáskodás szabályai ellen vétettek, hanem megszegték vallásuk előírásait is.

Erre a motívumra felel az a toposz, amelyben álom és halál a legszorosabban kapcsolódik össze, és amelyet Vergilius óta az eposzírók szeretettel alkalmaznak: Nisus és

[260] *Szigeti Veszedelem*, I/33.
[261] ARANY János, 358.
[262] *Szigeti Veszedelem*, II/15.

Euryalus,[263] Odüsszeusz és Diomédész,[264] Medoro és Cloridano,[265] Juranics és Radivoj[266] epizódjaiban. A két hős vitéz, aki segítségért indul az ellenséges táboron át, az éj leple alatt példátlan vérengzést visz véghez az alvó katonák között. Minden esetben két őrszem vigyázta a tábort, azonban ők nem vették komolyan feladatukat. A két barátot azonban végül minden esetben megölik.

A lemészárolt törökök ebben az epizódban is bortól kábultan alszanak, így nem ébrednek fel, a két vajda hatalmas pusztítást vihet véghez. Juranics és Radivoj küldetése azonban nem az volt, hogy mészárolják le az útjukba kerülő török katonákat, hanem az, hogy mielőbb jussanak keresztül a török táboron és kézbesítsék Zrínyi üzenetét.

A Zrínyivel foglalkozó szakirodalom Juranics és Radivoj epizódjáról nem volt különösebben jó véleménnyel, igaz, a jelenet szépségét sokan méltatták. Hadászati szempontból Radivoj döntése, hogy az üzenet célba juttatása helyett visszamegy barátján segíteni, teljességgel hibás, hiszen ezzel meghiúsítja a küldetést és veszélybe sodorja a teljes sereget. A vajdák kihívják maguk ellen a sorsot. Csak azzal törődnek, hogy minél nagyobb kárt okozzanak az ellenfélnek. Ám az eposz végén ez a bosszúszomjjal vegyes elszántság és egyben halálvágy válik az egész védősereg alaphangulatává:

> De pogány törökben tehetsz kárt nagyot is,
> Ha utánna mégyen hadad és magad is.[267]

Érdemes kiemelni, hogy az epizódban a keresztény erkölcsi értékekkel messzemenően mennek szembe a vajdák. Sem a bosszú, sem a válogatás nélküli mészárlás nem igazán illik a keresztény tábor hőseihez. Igaz, hogy a korabeli felfogás szerint a hitetlenek meggyilkolása nem bűn, hanem erény, feltehetőleg ebbe a koncepcióba illeszkedik maga a jelenet.[268] Mindenféleképpen figyelemre méltó, hogy a szöveg mennyire vívódik a poétikai tradíciók, a keresztény értékek és a közfelfogás között (ahogy utaltam már erre az álmok elvi elítélése és a szövegben megjelenő, fontos elemként szereplő álmok közötti ellentmondás esetén is).

---

[263] *Aeneis*, IX/176–449.
[264] HOMÉROSZ, *Íliász*, X/148–579., DEVECSERI Gábor (ford.), Budapest, Európa Kiadó, 1985, 168.
[265] ARIOSTO, *Eszeveszett Orlando*, XVIII/165–XIX/28.
[266] *Szigeti Veszedelem*, IX/15–76.
[267] *Szigeti Veszedelem*, XIII/94.
[268] A bibliai történeteket feldolgozó alfejezetnél lesz szó még olyan jelenetekről, amelyekben Juranics és Radivoj epizódjához hasonlóan éjszaka elkövetett gyilkosságokról van szó.

Radivojék küldetésének szimbolikus értelmű kudarca voltaképpen anticipáció*:* a X. énekben megfogalmazódó, majd a XIII. énekben bekövetkező „szerencsefordulatot" előlegezi.[269] A szerencsére maguk a vajdák is referálnak, míg átvágnak a táboron:

Véghez ment, Juranics, mi minden szándékunk,
Utat törökök közt magunknak csináltunk,
De tovább szerencsével nem jó játszanunk,
Jerünk ki közzülök; nem jó itt mulatnunk.[270]

Fontos azonban leszögezni, hogy a szerencsefordulat következik az eposz alapkoncepciójából: egy, a szenvedésekért kárpótlást hozó végső győzelem reményében a várnak és védőinek el kell pusztulniuk.

A kudarcba fulladt küldetés után Radivoj jelenik meg Deli Vid álmában, közvetlenül az után, hogy Juraniccsal együtt életét vesztette.

Deli Vid álmában elborzad Radivoj vajda (jobban mondva: szelleme) láttán, hiszen csak ekkor tudja meg, hogy nem járt sikerrel a vállalkozásuk, amelynek célja az lett volna, hogy a császárt értesítsék a török túlerőről, és segítséget kérjenek. Deli Vid tudja, hogy Zrínyi nagyon bízott a tervben, ugyanakkor sajnálja a hős vitéz halálát, hiszen így többé már nem lehet a magyarok segítségére.

Radivoj azzal vigasztalja, hogy addig élt, míg Istennek úgy tetszett, hogy életben tartsa őt, de a legnagyobb megtiszteltetés, ami egy katonát érhet, ha mártírhalált halhat Isten szolgálatában, és ez neki megadatott. A horvát vajda buzdítja Deli Videt, hogy tartson ki, továbbra is hősiesen és bátran harcoljon az igaz hit védelmében, és ha így tesz, akkor nem sokára ő is, és várbeli vitéz társai is csatlakozhatnak Radivojhoz és Juranicshoz.

Hogy szólok őhozzá, nékem tetszik vala:
„Ki bánt igy teveled, oh, te vitéz vajda?
Ezt az megaludt vért, mely tested csunyitja,
Kicsoda belőled fegyverrel ontotta?

Nem igy várt tégedet szigeti kapitán,
Az ki tefelőled van nagy gondolatban;
Szigeti sereg is nagy reménségben van,
Segétsége lészen vitézséged után. (…)"

„Mig Isten akarta, Deli Vid, én éltem,
De keresztény hitért most halált szenvedtem
Juraniccsal együtt, s most elődben jüttem,
Én meztelen lélek, töröknél van testem.

Semmit ne irtózzál, Deli Vid, éntülem,
Nem sok üdő mulván leszesz eggyütt velem,
Mert mártyromságot néked is az Isten
Mind urastul együtt rendelt, s helyt az égben."[271]

[269] ÁCS, Pál, *„Elváltozott idők": irányváltások a régi magyar irodalomban*, Budapest, Balassi Kiadó, 2006, 141.
[270] *Szigeti Veszedelem*, IX/57.
[271] *Szigeti Veszedelem*, IX/89–90; 92–93.

Már Széchy Károly is tüzetesen összevetette Vergilius és Zrínyi szövegeit, és megállapította, hogy ebben a jelenetben legtöbbször hűen követi Vergiliust Zrínyi, azonban figyelemre méltóak önálló alakításai. Széchy az álomleírásban látja a két eposzrészlet legfontosabb eltérését. Egyrészt azért, mert ez a jelenet az *Aeneis*ben más helyen szerepel, másrészt Széchy szerint a két álom szerepe egészen más: míg Vergilius Aeneast sürgeti, hogy induljon Trójából, addig Radivoj Deli Vid és Zrínyi Miklós közeli vértanúságát jelenti meg".[272]

Ahogy Király Erzsébet kiemeli,[273] fontos momentum ezekben az álmokban, hogy az élő háromszor megpróbálja átölelni megjelenő társát, azonban nem sikerül neki egyszer sem. A szereplők álmukban bajtársukat valóságos élőként látják, még akkor is, ha tudják, hogy meghaltak, és szembesülnek is a halál jeleivel. Ebből a szempontból kivételt itt Deli Vid jelent, aki az álom során értesül Radivoj és Juranics haláláról.

---

[272] SZÉCHY Károly, *Gróf Zrínyi Miklós, a költő (1620−1664)*, I−V, Bp., 1896−1902, II/183–184. Juranics és Radivoj vértanúságáról ld. ÁCS Pál, *A „helyettes áldozat" allegóriái a* Zrínyiász *IX. énekében = A magyar irodalom történetei*, JANKOVITS László – ORLOVSZKY Géza (szerk.), Budapest, Gondolat Kiadó, 438–446.

[273] KIRÁLY, Erzsébet, *A meghajló és beszélő feszület jelenete a „Szigeti Veszedelem" II. énekében = Adria tengernek fennforgó habjai. Tanulmányok Zrínyi és Itália kapcsolatáról*, KIRÁLY Erzsébet – KOVÁCS Sándor Iván (szerk.), Budapest, 1983, 126. A többször változatlanul ismétlődő (sztereotip) sor eredetije Homérosz *Odüsszeiá*jából (IX./204.) való. Szerepel Vergiliusnál is: „Háromszor próbálta nyakát átfonni, hiába,/ Háromszor surrant ki a testtelen árny, eloszolván, (…)" VI/700–701.), és mása a *Szigeti Veszedelem*ben („Heában utána futok, hogy öleljem / háromszor, de csak esék kezem semmiben." IX./95.) is megtalálható. A *Szigeti Veszedelem*ben Deli Vid álma párhuzamba állítható a háromszor meghajló feszület jelenetével (II.83.).

2. Álmok megjelenése a széphistóriákban és ókori történetet feldolgozó históriás énekekben

Az álmok kapcsán érdemes kitérni még egy kérdésre, egészen pontosan az álmok hiányára. Az álmatlanság, annak leküzdése vagy előidézése régóta foglalkoztatja az embereket. Az *insomnium* fogalma már Macrobiusnál is megjelent, azonban az álmatlanság helyett nála még a nem jövendölő álmot jelentette.[274] Pápai Páriz Ferenc *Dictionarium*ában viszont már ezt olvashatjuk: *Insomnia: „Nem alhatás. Álmatlanság nyavalya*."[275]

Ahogy az álmoknak nem csak a mindennapokban, hanem az irodalomban is fontos szerepe van, úgy az álmok hiánya, az álmatlanság is lehet központi jelentőségű. A kora újkorban az indulatokkal számtalan írás foglalkozott. A szenvedélyek problémaköre foglalkoztatta a kor tudományos életét, igaz, a lélektan mint külön tudományág nem létezett. Alapvetően az indulatok etikai és orvosi vonatkozása állt a kutatás középpontjában, ezzel párhuzamosan vizsgálták az indulatok természetét.[276] A későközépkori, kora újkori epikus szövegek két központi motívuma a hősiesség (hősi erény)[277] és a szerelem. Ez a két affektus igen erős szövegszervező erővel bír: a cselekményt befolyásoló szenvedélyek közül messze kiemelkednek. A hősiesség az álommal állítható párba: győzelmet, csatát, fordulatot vagy éppen mártírhalált jövendölhet.

A szerelem mint affektus ezzel szemben álmatlanságként realizálódik, álmatlanságot eredményez. Az irodalmi szövegek szereplőit ugyan nemcsak a szerelem, hanem sok minden más is ébren tarthatja, mint a kéjvágy vagy a szenvedés,[278] ugyanakkor láthatjuk, hogy az álmatlanság okai minden esetben a szereplők nyughatatlan szenvedélyei, a különböző affektusok, amelyek valamilyen módon kapcsolatban állnak a szerelemmel. Ebből kifolyólag az álmatlanság legtöbbször negatív fényben tűnik fel, gyakran kapcsolatba hozható a józanész elvesztésével, a megfelelő ítélőképesség megkérdőjelezésével.

---

[274] Lásd az előző fejezet Macrobiust tárgyaló részét.

[275] PÁRIZ PÁPAI, Francisci, *Dictionarium Manuale LAtino-Ungaricom et Ungarico-Latino-Germanicum*, Szeben, 1782.

[276] LACZHÁZI Gyula, *A szenvedélyek elmélete Apáczai Csere János* Enciklopédiá*jában = Apáczai Csere János emlékezete*, Kovács Sándor Iván (szerk.), Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társasági, 2004, 189. Ezt az előző fejezetben ismertetett fiziológiai álomelméletek is alátámasztják.

[277] A hősi erényhez legközelebb álló, az eposzokban szintén kiemelt szerephez jutó indulat a nagyszívűség (magnanitimas). Az indulatok tekintetében az eposzokban megnyilvánuló hősi, dicsőségközpontú világértelmezés lehetővé teszi a szenvedélyek pozitív megítélését. Az eposzok és indulatok kapcsolatáról ld. bővebben: LACZHÁZI Gyula, *Hősi szenvedélyek: a heroizmus és a szenvedélyek megjelenítése a XVII. századi magyar epikus költészetben*, Budapest: ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék, 2009, 122–179.

[278] Vö. ROLFS, Daniel, 465.

Ahogy Ludányi Mária írja, a szerelem a széphistóriákban gyakran végzetes, romlást okozó hatalom. Egyes szövegben ez legyőzhetetlen, kontrollálhatatlan, más szövegekben azonban nem az emberek szándéka ellenére érvényesülő, vak erő, hanem valamennyire befolyásolható. Ez a hatalom, a szerelmi kívánság, az ember természetéből adódik, kizárólag úgy válhat pusztítóvá, ha természetellenes akadályokba (rangkülönbség, özvegyi fogadalom stb.) ütközik.[279] Így magától értetődően ez válik a fő okká, amely ébren tartja (tehát romlásba dönti) a szereplőket.

Az álom korbeli értelmezés szerinti átmeneti jellegéből adódik, hogy rendkívül jól illeszkedik a széphistóriák műfajához, hiszen e műfaj szerelemképe meglehetősen összetett. Egyrészt a szerelem elítélendő: „paráznaság", „bujaság". Ugyanakkor a műfajban előtérbe kerül a gyönyörködtetés igénye, a szerelem pedig az egyik legszebb és leggyönyörűbb élménye az emberi életnek. Egyértelmű, hogy a szerelem az egyik leghatalmasabb erő, amely akár emberfeletti cselekedetekre is képessé tehet, akár lealacsonyíthat és kiforgathat az emberi méltóságból.[280]

A fiziológiai eredetű álmokat a mentális vagy pszichikai gyengeség jeleként értelmezték. Azt bizonyították, hogy az álomlátó képtelen uralkodni az érzésein, a vágyain és az impulzusain, és ezek gátolják, hogy elérje az emberi fejlődés legmagasabb fokait. Ez a tétel különösen igaz volt a szexuális töltetű, szerelemhez kötődő, vagy hasonló érzésekhez, szenvedélyekhez kötődő álmokra.

A vallásos álomértelmező hagyományokban háromféle álomértelmezésre nyílt lehetőség: szó szerinti, metaforikus és paradox. A szó szerinti álomértelmezés esetén az álom során látott képeket konkrét jelekként értelmezik, így az álom olyan eseményt jelez, ami az álomlátó ébrenléte során meg fog történni. Ilyenkor az álom jelentése egyértelmű az álomlátó számára, nincs szükség további értelmezésre.

A metaforikus értelmezés sokkal inkább expanzív és eluzív. Úgy tekintik az álmot mint valamely értékes jelentés indirekt lenyomatát, amit értelmezni és megérteni lehet a jelek, szimbólumok, analógiák és allegóriák intuitív elemzése során. Azok a metaforikus kognitív erők, amelyek lehetővé teszik a nyelv, a kultúra és a művészi kreativitás létrejöttét az ébrenlét során, szintén aktívak az alvás és álmodás során. Ilyenkor az értelmező számára a kihívást az jelenti, hogy felfedezze a legerősebb és leghasználhatóbb metaforikus kapcsolatot az álom és az álomlátó élete között.

---

[279] LUDÁNYI, Mária, *A szerelem-kép alakulása a XVI. század végi és XVII. század eleji magyar irodalomban = Irodalomtörténeti közlemények*, 1976/4., 363.
[280] LUDÁNYI Mária, 363.

A metaforikus megközelítést használó hagyomány általában felismerte, hogy az értelmezés az álmodó személyes körülményeitől is függ. Ugyanaz az álom mást és mást jelenthet különböző emberek számára, és minden egyes szimbólumnak több jelentésdimenziója létezik vagy létezhet. A metaforikus jelentést a koherencia, a valószínűség és az „aha-élmény" (*gut-level intuitive response*)[281] adják.

A paradox értelmezések az álom során látott képek közvetlen megfordítását tartalmazzák, azaz az álom során látott esemény a valóságban pont ellentétes módon fog megtörténni. Szkeptikus perspektívából nézve ez a legproblematikusabb értelmezési módszer. Az ember arra irányuló vágya, hogy másokat az álmaim keresztül irányíthasson, hogy befolyásolhassa őket, gyakran megjelenik az ebbe a csoportba tartozó álomértelmezések kapcsán. Bulkeley tanulmányában úgy érvel, hogy nem zárható ki a lehetősége annak, hogy az álmoknak létezik ilyen paradox dimenziója, hiszen a bináris folyamatok alapvetően jelen vannak az agyi funkciókban, és a bináris áthatják a vallási és mitológiai rendszereket.[282]

Két népszerű széphistória, az *Eurialus és Lucretia* és a *Guismunda és Guiscardus* nagyon hasonlóan támaszkodik az álom és álmatlanság által kínált költői lehetőségekre. Ezekben a szövegekben háromféle különböző jelentéssel, tartalommal jelenik meg álom, alvás és álmatlanság. Ez az elkülöníthető három típus azonban nem csak e két szövegben, hanem általánosságban a legtöbb széphistóriában is megjelenik.

Az egyik legszembetűnőbb alváshoz kötődő tulajdonság épp az alvás hiánya, azaz az álmatlanság. A széphistóriákban az álmatlanság a szív nyughatatlanságával áll kapcsolatban. Legtöbbször negatív az álmatlanság megítélése e szövegekben. Tehát ahogy az eposzokban az alvás, álom és álmatlanság egyértelműen a hősiességgel állítható párhuzamba, addig a széphistóriákban ezek a szerelemhez kötődnek.

Eurialus éjjel Lucretiával való találkozása előtt hosszú várakozásra kényszerül a nő ágyasházánál. Eurialust ébren tartja a szerelem, a vágy, a remény és a felélem, Achates azonban csak bosszankodik, őt nem fűti semmilyen szenvedély, csak Eurialus kérése miatt maradt ébren.

> Felette megunta vala már Achates Eurialus várását,
> Átkozta magában, hogy miatta kellett megszakasztani álmát,
> Aztán nem késének, egy kis hasadékon megláták Lucretiát.[283]

[281] BULKELEY, Kelly, *Dreaming in the World's Religions*, New York, New York University Press, 2008, 278.
[282] BULKELEY, Kelly, 279.
[283] *Eurialus és Lucretia históriája*, IV/3. = RMKT 16/9. BULKELEY, Kelly, 279.

Nem csak Eurialus tölti ébren az éjszaka jó részét szívét kitöltő szerelme miatt, hanem „*Semmit nem aluszik Menelaus öccse, csalárdságtól igen fél*”.[284] Achateshez hasonlóan Pandalus is mérgelődik (látszólag) amiatt, hogy nem mehet aludni. Eközben Menelaus öccséhez intézett szavai a korabeli álomhoz kötődő fiziológiai elméletbe engednek betekintést:

„Ne alodjunk-e már – Pandalus azt mondja – semmit az egész éjjel?
Bizony én alhatnám, mert amint aránzom, vagyon immáron éjfél.

Csodálkozom rajtad: ifjú legény lévén, vén természeted vagyon,
Kik virradta felé alhatnak, azokon száraz nyavalya vagyon,
Nem tudom, mit vigyázsz, jerjünk el immáron, szintén ideje vagyon.”[285]
(Kiemelés tőlem.)

A szerelem, a vágyódás, a félelem sokszor tartja ébren a szereplőket. Nem csak az *Eurialus és Lucretia* széphistóriájában találkozunk ezzel a felfogással. A másik népszerű széphistóriába, Enyedi *Gisquardus és Gismunda* históriájában a következőt olvashatjuk:

Az szerelem úta megfoghatatlan,
Azmely szűbe beakad, nyughatatlan,
Sok szép álmot megfojt, mert állhatatlan,
Félelemmel rakva, fáradhatatlan.[286]

Ebben az esetben úgy tűnik, hogy az álom „vágy, elérni kívánt cél” értelemben szerepel, és nem magára az alvásnak a folyamatára vonatkozik. Azonban a szerelemre vonatkoztatott jelzők: nyughatatlan, állhatatlan, fáradhatatlan mindannyian szembeállíthatók az alvás, az álmodás képzetével, így a szöveg már nem annyira egyértelmű. Ráadásul Enyedi ebben a széphistóriában több helyen szerepelteti az álmot, álmatlanságot az Eurialushoz hasonlóan.

Nem csak az Enyedi-széphistóriákban jelenik meg a szerelem kapcsán az álmatlanság. Az *Apollonius históriája* Lucinája sem tud aludni, mikor kínozza a szerelem.

Azon éjjel penig dús szerelme miatt az leány nem alhatik,
Csak Apollonius forga elméjébe, étszaka mind kínlódék,
Reggel atyját kéri, hogy, mint tanítóval, úrfival megszegődnék.[287]

Lucina bele is betegszik a vágyódásba, majdnem elemészti a szerelem.[288]

A második csoportban az álom és halál közötti kapcsolatra utaló szöveghelyek tartoznak. Szerelmi témájú műveknél álom és halál kapcsolata szintén utal a szerelem romboló erőként való azonosítására.

[284] *Eurialus és Lucretia históriája*, IV/103. = RMKT 16/9.
[285] *Eurialus és Lucretia históriája*, IV/103. = RMKT 16/9.
[286] *Historia elegantissima … Guisqardi*, 75. = RMKT 16/8.
[287] *Apollonius históriája*, 74. = RMKT 16/4.
[288] *Apollonius históriája*, 75–76. = RMKT 16/4.

Lucretia szerelme hiányától szenved, bánatában ki sem tud kelni az ágyból, egészségét is elemészti a várakozás, csak kedvese visszatértekor talál vissza az életbe.

> Senki nevetségét nem látta őnéki, sem ágyából felköltét,
> Míglen Eurialus eleiben hallá Zsigmond császár menetét,
> Mintegy mély álomból ottan felserkene, hogy hallá jövetelét.[289]

Másutt azt olvashatjuk, hogy Lucretia élet és halál között lebeg, mikor kedvese távol van tőle. Itt megjelenik a már Scipione Gentili kapcsán említett „nehéz álom" jelzős szerkezet. Az álom természetére, halállal való szoros kapcsolatára maga Lucretia is reflektál, mikor megkérdezi, hogy halott volt-e.

> „Mintha rózsavízzel megöntözték volna, az asszony felserkene,
> Mint nehéz álomból felocsúdott ember, szemeit felemelé,
> Látván szeretőjét, monda: „Holott valék, szerelmem, Euriale?"[290]

Ebben a strófában külön érdekes a „mintha rózsavízzel megöntözték volna" részlet, amely a kor orvoslási szokásaira utal.[291]

Természetesen a Guisquardus és Gismunda históriája is tartalmaz az álom és halál kapcsolatát megjelenítő szöveghelyet. Gismunda utolsó, apjához intézett szavait a méreg bevétele után a halálból visszatérve, mintha álmából ébredt volna, úgy mondja el.

> Már behunyva szép szemei valának,
> Hogy ismére siralmát vén atyjának,
> Mintha véget vetett volna álmának,
> Szemét felemelé, szóla királynak:[292]

A harmadik csoportba az álom hamis, csalóka mivoltára utaló széphistóriabeli álmok tartoznak. Erre remek példa a következő két idézet is: az első az *Eurialus és Lucretia históriájá*ból, a második pedig az *Absolon*ból való, bennük álom és valóság összemosódásának petrarkista toposzai jelenik meg: mindkettő szövegből kitűnik, hogy az álom mindig valóságosnak tűnik, így könnyen becsaphatja az álomlátót, hiszen mindig valami olyan dolgot akar elhitetni, ami nem igaz. Lucretia ezért nem is mer hinni elsőre annak, amit lát, csaló álomnak gondolja azt, és csak akkor nyugszik meg, mikor megbizonyosodott róla, hogy amit lát, az nem álom, hanem valóság.

> Te vagy-é mellettem szerelmem, vagy álom játszódtat most engemet?
> Igaz gyönyörűség vagyon-é szívemben, ki vigasztal engemet?
> Bizony úgy alítom, hogy nem csak az álom fogta meg én elmémet.[293]

---

[289] *Eurialus és Lucretia históriája*, III/19. = RMKT 16/9. Ez az idézet is kapcsolatba hozható álom és halál rokonításával.
[290] *Eurialus és Lucretia históriája*, IV/127. = RMKT 16/9.
[291] Vö. „Ha sok izzadástól esik, hívesítőkkel kell azt visszaverni; *hideg vízzel, rózsavízzel, ecettel* öntözzék az ábrázatját." PÁPAI PÁRIZ, Ferenc, III/VI. *Az elájulásról vagy elhalásról,* 142.
[292] *Historia elegantissima … Guisqardi*, 258. = RMKT 16/8.
[293] *Eurialus és Lucretia históriája*, IV/136. = RMKT 16/9.

Ugyanerről az *Absolonról szóló históriában* ezt olvashatjuk.

Ollyan szintén kihöz ragaszkodtatok,
Mint az álomlátó emberek álmok,
Kik álmokban bírnak nagy gazdagságot,
Ha felserkennek hát semmi nincs nállok.[294]

A *Fortunatusról való széphistória*ban is az álmok csalóka, szemfényvesztő tulajdonságával találkozunk. Az álom valami furcsa agyszülemény, felfoghatatlan, egyfajta valóságtól elrugaszkodott állapot, amiben nem lehet, vagy nagyon nehéz hinni.

Elmulék előle akkoron Fortuna,
Fortunatus vígan az útra indula,
Mikor bokrok közé előjutott volna,
Ugymint egy álomból felébredett vólna.
Kezde csudálkozni, hogy mi rajta esett,
Mint álom úgy tetszék, azmit cselekezett,
Arról gondolkodni, mit leány beszélett,
Gondolá magában, hogy csak esze veszett.[295]

A csalóka álom-értelmezésekkel párhuzamban gyakran megjelenik a szövegekben az „elveszti az eszét", „megbolondul", „képzelődik" kifejezés. A csalfa álmok annyira elképesztő dolgokat tudnak mutatni, hogy józan ésszel nehezen felérhetőek ezek a képek.

Ehhez hasonló képzelődésnek tűnik a szereplőknek, amit látnak és hallanak Békési Balázs *Sodoma és Gomorra veszedelméről* szóló históriájában is, de nincs idejük gondolkozni rajta:

Nekik tetszik, hogy álmot mondanak,
De Lóthot az ifjak siettetik vala; (…)[296]

Vannak olyan történetek, amelyekben a szerelmesek kapcsolata egy álomnak tudható be. Ilyen például az antik görög szerelmi álomtörténet fordítása, a Cegei Névtelen-féle *Effectus Amoris*. A történet Zariadresről, a Tanaistól a Kaspi-hegyszorosig terjedő vidék királyáról szól, aki Aphrodité és Adonis fia volt. A Tanaison túl Homartes uralkodott, neki volt egy Odatis nevű leánya. Odatis álmában látta meg Zariadrest, rögtön szerelemre lobbant az ifjú iránt. Zariadres szintén álmában látta meg a lányt, rögtön beleszeretett. Az ifjú követek útján feleségül is kérte a lányt, de annak apja visszautasította az ajánlatot. Az apa egyik hű emberével kívánta összekötni lánya életét, ezért a szerelmes ifjú felkerekedett és megszöktette szerelmét. Sajnálatos módon a magyar fordításból épp az álom leírása

[294] *História az Absolonról*, 897–900. = RMKT 16/7.
[295] *Az Fortunatusról való szép história*, 873–880. = RMKT 16/8.
[296] *História Sodoma és Gomorra veszedelmérül*, 109–110. = RMKT 16/6.

hiányzik, mivel töredékesen maradt fenn a szöveg. A fordító a szöveggel, ahogy Szentmártoni Szabó Géza rámutatott, a szerelmi házasság mellett érvel.[297]

Zariadres Odatissal nyugovék,
Hütöket voltaképpen megtökélék,
Egymásnak adott kezeket bétölték,
Fogadásokat ekképpen megállák.

Hogy szeretnék egymást, ezzel jelenték,
Egyik az másik ölében elalvék,
Venus istenasszonynak áldozának,
Kertbéli szép rózsákat szaggatának.

Odatis kertében két fejér alma,
Kerte felett esmét két piros alma,
Drágalátos vala Venus illatja,
Ezeket őrzötte, meg is tartotta.

Mostan Zariadresnek ajánlotta,
Sőt ő magával is szabaddá hadta,
Mert véle eljöttét ezért nem szánta,
Szép voltáért Zariedrest kívánta.

Zariadres ám az két fejér almát
Fogdosni kezdé néki, mint sajátját,
Csókolni és harapni az pirosát,
Ilyen jókkal tölté el az étszakát.[298]

A szöveg szépen mutatja, hogy míg a beteljesületlen szerelem, vagy a szerelmesek szétválása, egymástól való eltávolodása álmatlanságot eredményez a széphistóriákban, addig a beteljesedett szerelem esetében az alvás a megnyugvás szimbólumává válik.

A 16. század végéről származik a Clitophonról és Leucippéről szóló görög kalandregény magyar fordítása. Álomleírást ebben a szövegben is találunk.

Egy éjjel láték egy álmot fektömbe,
Övemön alol láttatom kötözve,
Egy szép szűzleány fekszik az én ölembe,
Teste vagyon tűlem külön rekesztve.

Másfelől látok egy asszont előttem,
Egő fáklyát, élös tőrt tart mellettem,
Nagy haragos tekintete mindenben,
Látván őtet én igen megröttentem.

[297] SZENTMÁRTONI SZABÓ, Géza, „*Álmomban azt látám*" = *Ámor, álom és mámor*, SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza (szerk.), Budapest, 2002, 403–404.
[298] *Effectus Amoris*, 457–458.

Vérrel szemei fölfordultak vala,
Haja hosszú s az megborzadott vala,
Oldalamat tőrrel vagdalja vala,
Az szép leánt tőlem választja vala.

Felserkenvén álmomból felijedtem,
De ezt én senkinek sem beszéllettem,
Mi teljék rám, elmém hántam-vetettem,
De értelmét soha fel nem lelhettem.[299]

A látott képek egyértelműen a jósló álmok kategóriájába sorolják az álmot, a szimbolikus látások miatt a *somnium* osztályába tartozó jövendölésről beszélhetünk. Az ilyen típusú álmok leggyakrabban a bibliai történetet feldolgozó szövegekben fordulnak elő, a szórakoztató olvasmányokban ritkán.

Ebben a históriában az álmok természetéről is olvashatunk, nem csak álomleírást találunk. A szöveg egyértelműen a jósló álmok mellett teszi le a voksát, ugyanakkor igen érdekes, hogy felhívja a figyelmet arra is, hogy az álommal előjelzett események nem kerülhetőek el, hiszen Isten küldte az álmot és Isten rendezte a jövendő események forgatókönyvét is. Az álom tehát pusztán előrehozza a jövő megismerését, de segítségével változtatni nincs mód a jövőn.

Sőt még álmunk is gyakran megjelenti,
Azmi dolog életünket követi,
Nem azért, hogy tudnók azt elkerülni,
Mert Isten végezte, s úgy kell történni[300]

Oraculum típusú, azaz közvetítő által tolmácsolt álomra, a széphistóriák között kevés példát találunk. Igazán említésre méltó isteni tolmácsolású álom a Páris és Görög Ilona történetét elmesélő históriában található. A Páris és Görög Ilona históriája tipikus példája annak, hogy hogyan és mi okból jelennek meg istenek az álmokban: Neptunus megjelenik Páris álmában, és rábízza, hogy válasszon a három istennő közül: döntse el, kié legyen az alma.

Páris egy barlangban aluszik vala,
Ida-havasnak oldalában vala,
Neptunus álmában megjelent vala,
Jupiter akaratját érti vala.[301]

Páris álmában értesül tehát az előtte álló feladatról, tulajdonképpen az álom indítja el a cselekményt. E széphistóriában található még egy álomjelenet, amely szintén fontos a történet szempontjából: ebben Páris anyja lát álmot éjjel, amelynek értelmében fia

[299] *Igen szép história az görög Clitophonnak és Leucippének egymáshoz való hívséges szerelmekről,* 50–53.
[300] *Igen szép história az görög Clitophonnak és Leucippének egymáshoz való hívséges szerelmekről,* 46.
[301] *Páris és Görög Ilona históriája*, 15. = RMKT 16/8.

jövőjéről értesül. Ez álom a *visió*k csoportjába tartozik, mivel az üzenet képek által rejtve jelent meg az álomban. Páris születése előtt anyja álmot látott, melyet az udvari bölcsek úgy értelmeztek, hogy a születendő gyermek fogja elveszejteni Tróját. Apja, Priamus parancsba adta az embereinek, hogy öljék meg a gyermeket, születése után rögtön, anyja azonban megakadályozza ezt, és elrejti az újszülött Párist. Érdekes, hogy amikor valaki gyilkossággal szeretné érvényteleníteni a jóslatot, szinte közhely, hogy a terv nem sikerül. Épp erre a közhelyre reflektált a Clitophon és Leucippé magyar fordításának szerzője a fentebb idézett bekezdésben.

Páris az Priamusnak fia vala,
Kivel mikor az anyja terhes vala,
Álmában az asszony ezt láta vala,
Hogy egy lángozó üszögöt szült volna.[302]

A *Telamon históriájában* Diomédés király közvetítő nélkül, színről színre álmodja meg, hogy atyja meg akarja ölni szerelmét. Diomédés rossz érzéssel hagyta magára szerelmét, félt, hogy történni fog vele valami, mikor álma beigazolta balsejtelmeit, rohant haza, de már nem tudott segíteni kedvesén, így az öngyilkosság mellett döntött. Ez a motívum igen népszerű az irodalomban a reneszánsztól a romantikáig.[303]

Diomédés király álmában meglátá,
Hogy az ő mátkáját király, az ő atyja
Megölette volna, álmában meglátta,
Hogy megrettent vala, ő felugrott vala.[304]

Szintén jövendölő *somnium*ra látunk példát Kákonyi Péter, 16. századi református prédikátor, az első reformátorok egyike *Historia Astiagis regis et cyri* … című művében is.

Az király egy álmot leányáról láta,
Kin megszomorodék az ő gondolatja,
Sok túdós bölcseket hamar havíttata,
Látta álom felől bölcseknek ezt mondja:

Az elmúlt napokban én nyúgodalmomban
Tetszik vala nékem én édes álmomban
Leányom méhéből neveködött volna
Magas szelővessző kiterjedett volna

[302] *Páris és Görög Ilona históriája*, 3–4. = RMKT 16/8.
[303] Pl. *Rómeó és Júlia, Zsigmond király* (oláh népballada), *A gyűrű és a kendő* (román népballada), *Dekameron, A rózsató és a vadszőlő* (bolgár elbeszélés), *Kádár Kata balladája* stb. A történet egy XVI. századi prototípusa a következő motívumokból lehetett összeszerkesztve: 1. Egy királyfi/egy nemes úrfi szerelmes egy szegény lányba 2. Az apa vagy az anya ellenzi a házasságot. 3. Hogy a fiút elszakítsák a leánytól, hadba küldik vagy kitagadják. 4. Búcsúzáskor a fiú gyűrűt ad a leánynak vagy kendőt kap tőle. 5. A leányt azalatt vízbe fojtják. 6. A fiú álmában vagy a kendő által megtudja szeretője halálát, visszatér és a leány után a vízbe ugrik. 7. A szeretőket összeölelkezve találják meg a vízben és egy sírba temetik. A balladákban a sírból kinövő és összeölelkező virágok motívuma zárja be az elbeszélést. KIRÁLY, György, 49–50.
[304] *Telamon históriája*, 56. = RMKT 16/9.

Sűrű sok ágának nagy árnyéka vala,
Mind az egész Azsiát el-bégodta volna,
Álomnak értelme nem tudom, mi volna,
Azért megmondjátok, mi jövendő volna?[305]

Az álomban látott szőlő gyakran jelenik meg allegorikus álmokban, hiszen általánosan elterjedt szimbóluma a bőségnek, élvezeteknek, gazdagságnak. A szőlővessző árnyéka azonban már egy sokkal ritkábban előforduló kép.

A különféle 16. századi epikus verseket három főbb csoportra oszthatjuk: a.) bibliai témát feldolgozó, b.) történeti, tudósító munkák és c.) a szerelmi történeteket feldolgozó széphistóriák voltak jellemzőek a korra. A bibliai témát feldolgozó munkák tanítanak, a történeti, tudósító énekek lelkesítenek, a széphistóriák pedig gyönyörködtetek.[306] A históriák e hármas felosztása azonban az álmok szempontjából vizsgálva a szövegeket, nem tartható. A szövegekre jellemző álomfelfogás alapján azt látjuk, hogy a széphistóriákra az álmatlanság, álom és halál összekapcsolása a jellemző, míg a valódi jósló álmok háttérbe szorulnak. A bibliai témát feldolgozó históriák, ahogy a későbbiekben részletesen szó lesz róla, jósló, isteni üzeneteket közvetítő álmokat használnak a leggyakrabban, míg a történeti, tudósító munkák esetében a kétféle szemlélet együttesen, nagyjából ugyanakkora arányban van jelen.

[305] KÁKONYI Péter, *Historia Astiagis regis et cyri* … = RMKT, 16/2., 30–32.
[306] ORLOVSZKY Géza, *A históriás ének = A magyar irodalom történetei*, JANKOVITS László – ORLOVSZKY Géza (szerk.), Budapest, Gondolat Kiadó, 312.

3. Az Árgirus históriája *álomfelfogása*

Az eddigiekkel szemben pozitív képet alkot az álmatlanságról az *Árgirus históriája*, amelyben a három királyfinak éppen hogy ébren kellene maradnia, de az első kettőt elnyomja az álom, nem elég erősek, hogy ellenálljanak a bűbájnak, az álomhozó szellőnek. Árgirus is küzd az álom ellen, tudja, hogy csak akkor nyerheti el jutalmát, ha ébren marad. Itt az álom jelenti a kudarcot, az álmatlanság, azaz az ébrenlét pedig a kitartást, a jutalom elérésének lehetőségét. Ez a felfogás hasonlít az álom és halál kapcsolatát vizsgáló fejezetben elmondottakhoz, ahol az alvás negatív színben (alvó és halott összekapcsolása), esetleg negatív következményekkel (az alvó katonák meggyilkolása) tűnik fel.

Az *Árgirus* álomhozó szellője[307] szép és érdekes metaforája a nem testen belülről eredő, hanem földöntúli hatalomtól kapott álomnak, még akkor is, ha ebben a históriában nem annak van a legnagyobb szerepe, hogy ki mit álmodik.

A *visiók* csoportjába sorolható Árgirus királyfi álma, melyből megtudta, hogy apja jövendőmondójának igaza volt, és a jóslata teljesülni fog, ezért szemrehányást is tesz apjának, hogy feleslegesen és elhamarkodottan ölette meg a jóst.

> Az jövendőmondót megöletéd, látom,
> Mely cselekedeted bizony igen bánom,
> Mert mit jövendölt volt, igaz lészen, tudom,
> Nékem jelentette ez étszaki álom.[308]

Szentmártoni Szabó Géza *Álmomban azt látám* című tanulmányában azt írja, hogy az Árgirusban csak többszöri elalvásról esik szó, mely az eseményeket így vagy úgy befolyásolja, de álomról magáról nem.[309] Igaz, hogy az álombeli történések leírása nem szerepel a szövegben, de a mostani példa mutatja, hogy szó esik az álom jövendölő szerepéről, ráadásul sokszor esik szó az álmok természetéről is. Az *Árgirus históriájá*ban egészen különleges helyet töltenek be az álmok

Árgirus királyfi a *visió*k csoportjába sorolható álmot lát. Éjszakai látása tudatja vele, hogy apja jövendőmondójának igaza volt, és a jóslata teljesülni fog. Árgirus álma hatására szemrehányást is tesz apjának, hogy feleslegesen és elhamarkodottan ölette meg a jóst.

Ennek ellenére az *Árgirus históriájá*ban is (ugyanúgy, ahogyan a széphistóriákban általában) nem a jósló-jövendölő álmok a legjellemzőbbek. A történetben nem az álmok tartalmi, hanem sokkal inkább a minőségi felosztása a meghatározó. A szövegben gyakran

---

[307] Pl. GERGEI Albert, *Árgirus históriája*, I/23.; I/137. = RMKT 16/9.
[308] *Árgirus históriája*, 30. = RMKT 16/9.
[309] SZENTMÁRTONI SZABÓ, Géza, 404.

beszélnek a szereplők álmokról, mindig minősítve azokat. Többször előfordul a *nehéz álom* kifejezés,[310] szerepel egyszer *veszedelmes álom*[311] és egyszer *telhetetlen álom* is.[312] Ezek a jelzők mind értelmezhetők az álom és a halál kapcsolatán belül, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy álom és halál összekapcsolása, megfeleltetése a szövegben több helyen szó szerint is szerepel: először igen hangsúlyos helyen, a történet legelején jelenik meg ez a személet, amikor az aranyalmákat termő fát őrzők alszanak el:

Ért aranyalmákat fán szépeket láttunk,
Egy kis szellőt fúni étszakán hallottunk,
Mely miatt mindnyájan el kellett aludnunk,
Mint egy fél megholtak, földre nyomattattunk.[313]

Álom és halál összefonódása azonban nem csak a negatív szereplőkkel kapcsolatban szerepel a szövegben, Árgirus alvása is a halál párhuzamaként jelenik meg, mikor az álomhozó szellő által szított álomtól nem tud szabadulni, hogy kedvesével találkozzon:

Asszonytól adatott tömlőt megszoríta,
Álomhozó szellőt urára bocsáta,
Mely miatt Árgirus úgy *elaludt vala,*
Mint egy *holt-eleven ágyra* borult vala.[314]

Annak ellenére, hogy az *Árgirus históriája* az alvást és az álmokat egyértelműen negatív színben tünteti fel, a békés halál metaforájaként szereplő álom mégis megjelenik.

Légy egészségben már én utolsó napom,
Melyen ez világból lészen kimúlásom,
Én utolsó órám, melyen *elaluszom,*
Ez csorgó forrásnál majd *lészen halálom*.[315]
(Kiemelések tőlem – D. N.)

Itt a halál és az álom a valóságtól való szabadulás vágyát szimbolizálja, ami szintén gyakori a 16. századi széphistóriákban.

A szövegben azonban nem csak a súlyos, nehéz álmokról esik szó, hanem megjelenik az álmok hamis és igaz kettőssége is, amely, ahogy láttuk, az ókortól kezdve népszerű toposza az irodalomnak. A széphistória általános álomfelfogásába illeszkedve az álmok itt is negatív színben tűnnek fel: mikor szolgálói beszámolnak Árgirus érkezéséről, a tündérleány hazugsággal vádolja őket, illetve csaló álomnak gondolja történetüket.

„Vallyon s ki hinné el, mit hazudsz előttem?
Csal álmodban láttad, azt inkább elhittem.”

---

[310] *Árgirus históriája*, I/23., I/127., I/128. = RMKT 16/9.
[311] *Árgirus históriája,* I/145. = RMKT 16/9.
[312] *Árgirus históriája,* I/173. = RMKT 16/9.
[313] *Árgirus históriája,* I/13. = RMKT 16/9.
[314] *Árgirus históriája*, I/137. = RMKT 16/9.
[315] *Árgirus históriája*, II/9. = RMKT 16/9.

Ahogy az előző fejezetben láttuk, a széphistóriák általában negatív színben tüntetik fel az a szerelemmel, szenvedéllyel összefüggő álmatlanságot. Ezzel szemben az *Árgirus históriája* pozitív képet alkot az álmatlanságról, hiszen a három királyfinak éppen hogy ébren kellene maradnia, ám az első kettőt elnyomja az álom, nem elég erősek, hogy ellenálljanak a bűbájnak, az álomhozó szellőnek. Árgirus is küzd az álom ellen, tudja, hogy csak akkor nyerheti el jutalmát, ha ébren marad. Ebben a szövegösszefüggésben éppen az álom jelenti a cselekvés kudarcát, ha úgy tetszik, a józan ész elvesztését, az álmatlanság, pontosabban az álom (és a neki megfeleltethető bűbáj) pedig a kitartást, a „hősiességet".

Itt érhető tetten az, hogy az *Árgirus históriájá*ban megjelenő álomfelfogás sokkal közelebb áll az eposzok álomértelmezéséhez, mint az általában a széphistóriákban megjelenő elméletekhez. A nem jósló álmok esetén álom és halál összekapcsolódása, illetve maga az alvás folyamata az eposzokban szokott negatív színben feltűnni, vagy negatív következményekkel járni, a széphistóriákban álom és halál megfeleltetése a béke, a nyugalom szinonimájaként jelenik meg.

Végezetül az álmoknak az *Árgirus históriájá*ban betöltött fontos szerepének alátámasztására szeretném még kiemelni, hogy bár ebben a széphistóriában az álmok története valóban nem jut nagy szerephez, mégiscsak az emberek életét befolyásoló, földöntúli hatalomtól eredő álom mozgatja (és kuszálja) leginkább a szálakat. Ennek metaforája az álomhozó szellő, amely a nem testen belülről eredő, nem fiziológiai álmoknak feleltethető meg.

4. *Álmok a* Theagenés és Charicliaban

A pusztán töredékesen fennmaradt, Heliodorosz *Egyiptomi történet*ét feldolgozó *Theagenes és Chariclia*[316] című munkában a cselekmény sok helyen alapul a szereplők álmaira. Külön érdekessége a szövegnek, hogy az eposzokon kívül igen ritkán előforduló *visio*, azaz látomás is szerepel a szövegben.[317]

A sok szálon futó, több elbeszélős történet álomleírásai azért is érdekesek, mert az megfejtése is helyet kap a szövegben. Az első jósló álomra, azaz *somnium*ra az I. rész végefelé kerül sor, amikor is Thiamus álmában memphisi Isis-templomban értesül magától az istenasszonytól arról, hogy Charicliát az ő felelősségére bízzák, ám nem lesz Thiamus kedvére ez a kapcsolat, sőt. A jóslat szerint a tolvajok „hadnagya" Chariclia életére fog törni, azonban nem bánthatja a leányt, a fegyvere nem fog neki ártani.

Viszontag de hamar ismég szöndörödék,
Mert édesb álomtól szeme elbíródék,
Eközben az hajnal étszaktól válódék,
Ilyen álmot láta hadnagy, hogy álmodék:
Hát Memphis várasban lennie látódék.

Isis templomában fel s alá járdogál,
Abban égő gyertya szántalan álldogál,
Mind környül nagy sok tűz habosan lángdogál,
Az oltárok rakvák ölt áldozatokkal,
Egyházat bégfogta sűrő nép zászlókkal.

Hogy penig az templum közepibe ére,
Templomnak istene őhozzája tére,
Mondván: Ím, ez leánt bízom személyedre,
A te tökéletes, jó emberségedre,
Mert noha bírsz véle, de nem lész kedvedre.

Hamis léssz peniglen, tudjad, te őnéki,
De sőt öléssel is fogsz jóért fizetni,
Az elszalad, higgyed, nem fogod azt érni,
Hogy fegyvered miatt ne kellessék élni,
Mert ő épen marad, nem fogja metélni.[318]

Thiamus felébredve rögtön igyekszik megfejteni álmát. Ezen a szöveghelyen kívül nem fordul elő máshol a vizsgált korpuszban olyan álomfejtés, amelynek során felmerül, hogy a magyarázatok az álmodó kénye-kedve szerint interpretálhatók, ugyanakkor itt épp erre láthatunk példát.

[316] *Theagenes és Chariclia* = RMKT 16/10.
[317] *Theagenes és Chariclia,* III/148–167. = RMKT 16/10.
[318] *Theagenes és Chariclia,* I/306–309. = RMKT 16/10.

Fölocsódván kezde magában törődni,
Nagy-sokféleképpen az álmon őrlődni,
És mint ő szerette, aszerint fejteni,
Maga szerelméről eztet mind érteni,
Mint lenne a leány szűz s nem szűz is, vélni.[319]

Thiamus a saját értelmezése szerint az álomnak megfelelően cselekszik, amikor feleségül kéri a lányt, és az értelmezését alátámasztó bizonyítékként értékeli, hogy Chariclia memphisi esküvőt szeretne („Eszébe is juta étszaki álomja, / Memphisben menyegző hogy légyen, javallja”).[320] Thiamus később megfizet kevélységéért, hogy saját örömére magyarázta álmát. Mikor megtámadják a szigetet, és a tolvajok vesztett helyzetbe kerülnek, a hadnagy átgondolja újra álmát. Látja a lángoló szigetet, halott bajtársait, és ezek hatására megérti álma valódi jelentését.

Az förtő is vérrel kezde színlelődni;
Thiamus álmáról foga elmékedni:
Az gyertya bizony tűz, ezt fogja jegyzeni,
Az bő áldozatok sok holtat érteni,
Oltáron piros vér omlott vért ígérni.

És hogy Charicliát bírná, de nem bírna,
Kezeivel ölné, de amaz nem halna,
Ítíli: tolvajok elnyernék, maradna
Anékül, s így álma kárára fordulna,
Az hogy hamis légyen, jobb haza indulna.[321]

Thiamus tehát megkeresi a rejtekbe bújtatott Charicliát és megöli. Miután leszúrta a lányt, reméli, hogy rút álma ezzel valóra vált, és nem fog végül az ő kárára fordulni. Miközben jön el a barlangból, megszólal lelkiismerete, és megsajnálja a leányt, de úgy gondolja, jobb, ha így teljesedik be az álom, mintha a saját kárára fordulna. Thiamus tehát nem csak hogy a saját szája íze szerint értelmezi az álmát, hanem megpróbál szembeszegülni azzal, megpróbálja megváltoztatni a jóslatot. Mint már korábban láttuk, az álmok által nyújtott jövendölések megváltoztatására, alakítására nincs mód, Thiamus sem kerülheti el a végzetét, azonban furcsa ez a hozzáállás azért is, mert a hadnagy álmának leírása előtt a következőket olvashatjuk:

Azonban Thiamus, tolvajok hadnagya,
Kinek Theagenes mátkájával rabja,
Álmából sörkenék, s ezeket forgatja,
Mert a pogány nép azt bizonyosnak tartja,
Álmában hogy mit lát, véli, megvárhatja.[322]
(Kiemelés tőlem.)

[319] *Theagenes és Chariclia,* I/310. = *RMKT* 16/10.
[320] *Theagenes és Chariclia,* I/351. = RMKT 16/10.
[321] *Theagenes és Chariclia,* I/385–386. = RMKT 16/10.
[322] *Theagenes és Chariclia,* I/305. = RMKT 16/10.

Thiamusnak tehát a szöveg szerint (is) vakon kellett volna hinnie álmában. Érdekes ugyanitt, hogy a szerző milyen negatívan nyilatkozik az álmokról és az álomfejtésről, egyértelműen pogány szokásnak állítja be azt, holott a korban a keresztény hagyomány is bővelkedik álomfejtésben (elég csak a bibliai tárgyú történetekben megjelenő álmokra gondolni), vagy az 1. fejezetben ismertetett, álomelmélettel és álmokkal foglalkozó keresztény szerzőkre.

Nem csak itt ír elítélően az álomfejtésről és az álmok jóslatába vetett hitről a szerző. Miután Chariclés és Calasiris áldozatot mutatnak be Isis templomában, jóslatot kapnak. A jóslat részletes bemutatása után a következő olvashatjuk.

Mert álmot s jövendő-mondást akkor értünk,
Mikoron bételik, s már reá is költünk,
Addig csak héjában azokon mi sírtunk,
Mert ezer közül is egyet meg nem fejtünk,
Mivel homályosak, s nem az, amit véltünk.[323]

Egyértelműen elítéli tehát az álomfejtést, a jóslatokat, a jövő megismerésére tett mindennemű kísérletet, hasonlóan ahhoz, ahogy Zrínyi Miklós elméleti és lírai művei esetén láttuk, lírai munkássága és „tudományos" meggyőződése ellentmondanak egymásnak.

Jósló álmot lát Chariclia is, mikor a rejtekben egymásra találnak Theagenésszel, kiderül, hogy Thiamus Thisbét ölte meg (tehát az álma valóban beteljesült, Chariclia megmenekült tőle), és rájuk talál Thermuthis, aki Thisbéért ment vissza. A fáradtságtól mindannyian elalszanak és a leány azt álmodja, hogy egy vén ember gonosz szándékkal közéjük férkőzik és kitépi az egyik szemét.

És mindhárman igen csendeszt aluvának,
Mivel az előbbi nap fáradozának,
Sok bánatok után pihődve nyugvának,
Kik legjobb alvásban mikoron volnának,
Szép Charicliára ily álmok jutának:

Hát egy hosszú hajó vén ember érkezék,
Undok ábrázattal közikben férkezék,
Kinek kezeiből mind vér serkedezék,
Nagy sietve kullog, s beléjek ütkezék,
Szűznek egyik szemét rántá, merészkezék.

Melyet Chariclia érezvén, kiálta:
Hol vagy, Theagenes? Segéts, ím, elronta
Engem az vén ageb tisztán elvakíta!
Amaz fölébredvén mindjárt kardot ránta;
Mi lölt? Kit öljek meg, mi lölköd kívánta?

[323] *Theagenes és Chariclia,* II/412. = RMKT 16/10.

Ezalatt a' szeme elvesztét kiáltja,
De helén találja, hogy jó, tapogatja,
Theagenes magát keményen forgatja,
Kin állja bosszúját, nézi, nem láthatja;
Ezalatt erősen biztatja, nógatja.

De szép Chariclia hamar lőn ítélve,
Hogy álom játékja ijesztette, félve,
S monda: Szállj meg, szívem, s ne légy gonoszt vélve,
Mert álmomban történt, nincs szemem sérülve,
Bizony enmagam is véltem, lett eszmélve.

Itt is találunk utalást az elméleti munkákban és álomfejtő könyvekben olvasható „szakirodalomra": Chariclia bánja, hogy az álmot nem éhségére ébredve látta, hiszen akkor nem jegyezne rosszat az álom.[324]

Émedtem lett volna bár inkább éhomra,
Tudom, hogy kevésbé fordulhatna búmra,
Mert én igen félek, lész több ártalmamra,
Kezd ez a szerencse érni temagadra,
Jaj, veszék, elvesztlek egyőd, nagy káromra![325]

Az álomfejtő szerepet itt Cnemon vállalja magára, aki Cornelius Rufus álmára és annak megfejtésére hivatkozva úgy gondolja, az álombéli szemkitépés egyértelműen Chariclia valamely szülőjének halálát jelzi.

Mert kik ez világra születettünk, s leszünk
Atyánktól, anyánktól; szívő eget veszünk,
Ha épen a napra s világra érkezünk,
És a féneskedő szép Nap s Holdra nézünk,
Azt nékik köszönjük, mert ezek mi szemünk.[326]

A jóslat hallatán Chariclia nagyon szomorú lesz, egyszersmind meg is könnyebbül, ugyanis Cnemon magyarázata nélkül a leány úgy értelmezte a jóslatot, hogy Theagenésnek fog baja esni, és „jobb, hogy édes anyám haljon, s hasznosb nékem". Cnemon felhívja azonban társai figyelmét, hogy nem feltétlenül kell az álomnak hinniük, hiszen „minem

[324] Annyira nem veszik komolyan ezt az álmot a szereplők, hogy nem sokkal később még viccelődnek is az álommal, mikor nekiindulnak, hogy szerencsét próbáljanak Chemmis faluban. Theagenes megjegyzi, hogy majd koldulással keresik kenyerüket, ehhez bepiszkolják-tönkreteszik ruhájukat. Erre tromfol rá Cnemon, és megjegyzi, így, hogy Charicliának csak fél szeme van, nem lesz ember, aki ne adna nekik alamizsnát. „Monda Theagenes: Addig kuldulással / Keressük kenyerünk, almozsna-adással, / Jó ruhánkat leszek mind elmocskolással, / Sőt apró fótokkal azt befódozással, / Bátrabban hogy legyek ez utat járással. // Jó dolog és illő gondolat! mond Cnemon, / Ugyanis, mint látom, azt tanultad otthon; / **Charicliád is vak, s ím, fél szeme vagyon**, / Bizony jól illik ez, s te sántálj is nagyon, / Nem lészen oly ember, néktek ki ne adjon. // Mely szók noha igen gonoszkort esének, / **De mindazonáltal rajta nevetének**, / Tréfálván egymással de nem soká lének, / Hajnal kék lovai hegyekre érének, / Szép világossággal földet eltöltének." (Kiemelés tőlem.) *Theagenes és Chariclia,* II/192–194. = RMKT 16/10.
[325] *Theagenes és Chariclia,* II/151–155. = RMKT 16/10.
[326] *Theagenes és Chariclia,* II/161. = RMKT 16/10.

minden álom / oly, kiben lehetne holmi bizodalom", ezért felesleges búsulni egy ilyen jóslat miatt.[327]

Különösen érdekes a III/148. versszaktól kezdődő „álomleírás". Itt a szöveg alapján úgy tűnik, nem is álomról van szó, hanem látomásról.

Ezt mondván, énreám fejekkel intének,
Mindjárást látható jeleket tevének,
Melyből, hogy valóság, megesmértetének,
Nem álom, sem árnyék, azmit míelének,
Kivel vén szívemben igen röttentének.

Ütközém fölötte ezen meg magamban,
Reszket minden testem, ereim agyamban,
Hol fázom, hol hévség vagyon tagaimban,
Nagyon verétkezém az orcolatomban,
Nem tudék rémöltem sok gondolatimban.

Ugyanakkor a jóslat leírásának elején azt olvashatjuk, hogy Calasiris *elmúlt előálmát* szeretné újra előcsalogatni, márpedig az elméleti munkák tanúsága szerint az előálom során, az éber és alvó tudatállapot határán jellemzően az álmok *visum* csoportjába tartozó látásokat kapnak az emberek, azaz látomásszerű álmot. A macrobiusi felosztásban szerepel a *visio*k csoportjába tartozó álom is. A *visio* alvás közbeni látomás. Mivel a két kifejezés meglehetősen hasonlít egymásra, ráadásul az álmok csoportján belül *visio* könnyen összetéveszthető az isteni jelenéssel, *visio*val, így valószínűsíthetjük, hogy a szövegben terminológiai zavar esete áll fenn. Amennyiben a történetben álomról és nem látomásról van szó, akkor besorolása igen nehéz. *Somnium*ra utal, hogy allegorikus képeket lát Calasiris (felhő, ajtó, Diana, Apolló stb.), ugyanakkor az előálom időmeghatározás *visum*ot feltételez, a látomásszerű megjelenés pedig *visio*t.

Én is búcsút vevék Theagenesemtől,
Kinek orcám teljes lőn ű sok csókjától,
Mely származék kedves szű-indulásától.
Megyek hazafelé terhes étszakától,
Elmúlt előálmom vártam az hajnaltól.

S házamhoz érkezvén lenyugván ágyamban,
Egy kisded zsoltárkát elmondván magamban,
Mikor volnék szintén édesebb álomban,
Fáradt tagaim is kedvesebb nyugtokban,
Felébredém ugyan véletlen azonban,

S gondolkodni kezdém a meglett dolgokról,
Theagenesemről és Charciliámról,
A sok különbféle céremóniákról,
Ahhoz Pythiának adott válaszáról,
Napestig elforgott dolgok mivoltáról.

[327] *Theagenes és Chariclia,* II/164. = RMKT 16/10.

Azonban világos fölyhőt láta szemem,
megnyílék az ajtó, ki jön bé, úgy nézem,
hát sok fénességgel Apollót személem,
véle Diana is, amiként ismérem,
nem álom, úgy tetszik énnékem, lött vélem,[328]

További érvek is szólnak amellett, hogy valójában nem látomás, hanem valamilyen kevert típusú álom során kapta a jóslatot Calasiris Apollótól. A jóslat felépítése ugyanis megfelel a korábban látott *oraculum* típusú álmok leírásának. Apolló indulásra szólítja fel Calasirist, büntetést helyez kilátásba arra az esetre, ha nem fogadná meg a jóslatot és Calasiris jóindulatát azzal igyekszik megnyerni, hogy számára kedves emberekre, Theagenésre és Charicliára „hivatkozik". Ugyanezeket az elemeket láthattuk akkor, amikor például Alektó fúria Szulejmánt a magyarok elleni támadásra buzdította álmában.

Sőt Apolló kezén vagyon Theagenes,
Dianának penig Chariclia kegyes,
Mindkettő hát pirul és igen szemérmes,
Fejeket hajtották földre. Lén beszédes
Így Apolló hozzám, mondván: Vén, érdemes

Calasiris! Halljad tehozzád mi szónkat,
Vegyed és fogadjad most akaratunkat,
Meg is teljesítsed parancsolatunkat,
Mert nyilván megérzed érette bosszúnkat,
Hogyha elhallgatod hozzád mondásunkat!

Ideje immáron, hogy hazádban fordulj,
Azért siess vissza, és innejt elmozdulj,
Istenek akarják, hogy hamar kiindulj,
Igen gyorsalkodjál, az határból sadulj,
Párkák így végezték, kik ellen ne mordulj!

És ez két személt is elvigyed magaddal,
Az ifjat és szüzet, köz társaságoddal,
Mint te magzatidat, úgy neveld gondoddal,
Tartsad, őrizzed szorgalmatosságoddal,
Igazgasd és építsd aggott tanácsoddal.[329]

Azonban ha a *visum*ok csoportjába tartozó álomnak tartjuk a jóslatot, akkor az álomnak nem jövendölő álomnak kellene lennie, hanem jelentést nem hordozónak, hiszen erre a típusú álmokra nem jellemző a jövő felfedése. Ugyanakkor a szövegben mégiscsak jövendölésként értelmezik, sőt, maga Apolló is kijelenti, hogy muszáj jóslatként értelmezni az elhangzottakat, ez ismét a *visio* melletti érvként értelmezhető.

[328] *Theagenes és Chariclia,* III/148–151. = RMKT 16/10.
[329] *Theagenes és Chariclia,* III/152–155. = RMKT 16/10.

Isteneknek gondja is lészen ezekre,
Jűnek őmelléjek buzgó kérésekre,
Segétséget tesznek ő előmentekre,
Te is mindjárt készülj, ne várj más szelekre,
Mert eszköz léssz az ő elmenetelekre.[330]

A tény, hogy a szerző tisztában volt az előálom fogalmával, gyakran felhasználja az álmok jóslatai által nyújtott cselekménybefolyásoló tényezőket, arra mutat, hogy a szerző valóban ismerhette a kor népszerűbb álomelméleteit, az álmok egyes fajtáit, még akkor is, ha egy ókori történet fordításáról-átdolgozásáról van szó. Nem ismerte ugyanakkor elég alaposan e munkákat ahhoz, hogy a hasonló terminológiák között elég magabiztosan igazodjon el.

A jósló álmok mellett utal a szöveg az álmok halállal való rokonságára, kapcsolatára is, ahogy a széphistóriák esetében ezt már láttuk. Rögtön az I. részben azt olvashatjuk, hogy:

Legközelebb egy ifjú hozzája heverve
Nagy sebekbe fekszik, vérébe förtengve,
Erre vagyon szűznek minden esze veszve,
Mely mintha mozgana s volna még hörögve,
Úgy tetszik, s **halálnak álmából** ébredve.[331]
(Kiemelés tőlem.)

A II. részben Theagenés halva találja szerelmét Thiamus rejtekhelyén, „elhal nagy rémölésében". Siratja Charicliát, „az holttestre esék mert epeségében, / mint egy gutaütött, nincs érzés testében". Aztán megpróbálja összeszedni magát, igyekszik felülkerekedni érzelmein.

Kevéssé eszéhez hogy kezde érkezni,
Elholt, hideg vére erekben férkezni,
Őmagához térvén könyve serkedezni,
Mint nagy mély álomból így fölébredezni,
Szája tátogatva nagy lassan szelezni.[332]
(Kiemelés tőlem.)

A szöveg érdekessége, hogy amikor kiderül, nem Chariclia, hanem Thisbé feküdt holtan, és Theagenés szerelme még él, a fiatalok egymásra találásakor „örömökben végre ők elájulának, csak kevés héja lőn, hogy meg nem halának",[333] azaz a boldogságnak a fájdalomhoz nagyon hasonló tünetei, következményei vannak.

Már-már ironikus szövegkörnyezetben is előfordul álom és halál rokonítása a szövegben. Thermuthis Cnemont vádolja szerelme, Thisbé halála miatt, ezért mikor ketten

[330] *Theagenes és Chariclia,* III/164. = RMKT 16/10.
[331] *Theagenes és Chariclia,* I/44. = RMKT 16/10.
[332] *Theagenes és Chariclia,* II/32. = RMKT 16/10.
[333] *Theagenes és Chariclia,* II/72. = RMKT 16/10.

vágnak az erdőn át, az éjszaka leszálltával azon gondolkozik, hogyan ölhetné meg a másikat, hogy beteljesítse bosszúját. Ekkor:

> Elnyugovék azért, **de hosszú álmot tén**,
> Az nagy istenektől ily sentencia lén,
> Áspiskígyó mará, **élete véget vén**,
> Nyaka eldagada, ott marada fekvén.[334]
> (Kiemelés tőlem.)

Álom és halál összekapcsolásának egyik legkülönlegesebb megvalósulása szintén ebben a munkában fordul elő. Mikor Thiamus a fent részletezett módon revideálja álomfejtését és megöli „Charicliát", a rejtekhelyről kijövet azt kívánja, hogy „hazudjon az álom-istenasszony ebben", azaz abban, hogy Charicliát nem tudja bántani és az álom a hadnagy számára lesz negatív következményekkel. Az álmot és a jóslatot ugyanakkor Isis küldte, legalábbis az álomban Isis jelenik meg, aki pedig nem az álom, hanem az alvilág istene.

A széphistóriákra jellemző másik vonás, a nyughatatlan szenvedélyek miatti álmatlanság is megjelenik a szövegben. Több utalást is találhatunk arra, hogy a szereplők fájdalmuk, kétségeik, keserveik miatt nem tudnak aludni.

Chariclia Theagenés állapota miatti aggódás következtében nem hajthatja álomra a fejét, mikor Thiamus fogságába esnek és megismerkednek Cnemon történetével.

> Csakhogy Chariclia nem tud elalunni,
> Keserves szívében nem lát álom menni,
> Rajta lett dolgain kezdék sopánkodni,
> Szerelmes mátkája sebein búsulni,
> Jövendő kárától s szégyenétől félni.[335]

Calasiris, a fentebb részletezett látomása/álma után szintén gondolatai miatt nem tud aludni.

> Így sarkallnak vala engem gondolatim,
> Nem is múltak szintén az éjjeli álmim,
> Hajnal felé vagyon, érnek szunnyadásim,
> Virrasztatnak vélem étszaki látásim,
> Hallván én ajtómon lett csikorodásim.[336]

Az álomleírások és álomfejtések szempontjából különösen sajnálatos, hogy a mű nem készült el végig. A Héliodórosz féle *Egyiptomi történet* 8. könyvében szerepel ugyanis egy olyan álomleírás, amely feltétlenül említésre méltó, hiszen az itt megjelenő álom az álmok egy különös válfaját képviseli. Ebben a könyvben Theagenés és Chariclia ugyanazt az

---

[334] *Theagenes és Chariclia,* II/208. = RMKT 16/10.
[335] *Theagenes és Chariclia,* I/103. = RMKT 16/10.
[336] *Theagenes és Chariclia,* III/164. = RMKT 16/10. Itt a szóhasználat, illetve a leírás szintén arra enged következtetni, hogy az Apolló által tolmácsolt jóslat mégis inkább álom lett volna, nem pedig látomás.

álmot látja. Az ilyen álmokat a szakirodalom *kettős álom*nak[337] nevezi, és épp ez a féle álom mutatja igazán, az álomlátások milyen kreatívan alkalmazhatóak a különféle irodalmi formákban. A kettős álomban két szereplő egymástól függetlenül egyszerre álmodik, az álomfejtés során értesülnek arról, hogy a másik is álombéli jóslatot kapott. A kettős álmok során látott képek lehetnek teljesen azonosak, hasonlóak, vagy akár épp ellentétesek is, a lényeg, hogy valamilyen módon kapcsolódjanak össze, azaz meglegyen az álmodók között a *kölcsönösség körülménye* (*circumstance of mutuality*).[338] Ennek következtében a kettős álomleírások igen kifinomult és szórakoztató irodalmi eszközként funkcionálhatnak a cselekmény felépítése során.

Ilyen kettős álomleírásra az első példa Josephus Flavius *A zsidók története* című munkájában fordul elő.[339] Onnantól azonban igen népszerű eszközzé válik, a Bibliától kezdve (*Máté evangéliuma*) a szórakoztató művekig gyakran találkozunk ezzel az álomtípussal. A kettős álom narratívája kimondottan hasznosnak bizonyul az álomleírások mint irodalmi eszközök népszerűsítésében, és az álomban rejlő lehetőségek illusztrálására.[340]

Mivel a szöveg töredékesen maradt fenn, ez a rész hiányzik a Czobor-féle szövegből, és Gyöngyösi *Új életre hozott Charicliá*jában sem szerepel, így magyar verziója ennek a különösen izgalmas álomlátásnak nincs.

---

[337] *Double-dream*.

[338] HANSON, John S., *Dreams and Visions in the Graeco-Roman World and Early Christianity* = Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt (ANRW) 1980, II|23., 1395–1427.

[339] FLAVIUS, Josephus, *A zsidók története,* Dr. RÉVAY József (ford.), Budapest, Talentum Kiadó, 2008, 11.326-33

[340] DODSON, Derek S., *Reading Dreams, An Audience-Critical Aprroach to the Dreams in the Gospel of Matthew*, London, 2009, 70–74.

5. Álmok a bibliai témákat feldolgozó epikus művekben

A *somnium* kategóriájába azok az álmok tartoznak, amelyekben az üzenetet jelek takarják el: az álom során látott képek allegorikus megfejtése fedi fel a jóslat tartalmát. Allegorikus álmokra se találhatunk példát az eposzokban, a históriákban is csak kevés akad, ráadásul ezeknek egy jelentős részében az álmokról csak áttételesen, elbeszélés szintjén esik szó, múltbeli eseményekként, érdekes fordulatokként fordulnak elő. A bibliai álmok azonban mindig allegorikusak, és általában nem tudja őket bárki megfejteni, csak egy bölcs, vagy Isten kegyeltje.

A bibliai álmok a legismertebb, legtöbbet idézett és hivatkozott álmok, hiszen a Bibliát alaposan ismerő vallásos népesség ezekkel találkozott a leggyakrabban, ezekre támaszkodva próbálta megérteni az álmokat, hozzáférni jelentésükhöz. A bibliai történetekhez, könyvekhez íródott kommentárokból, magyarázatokból és prédikációkból származik az álomelméletek, álomleírások egy jelentős része – elég csak a fent idézett Kecskeméti Alexis Jánosra gondolni, de a szintén hivatkozott Melanchton is komoly figyelmet szentelt Dániel könyvének. Nem csoda, hogy ezek az álmok a széphistóriákban is megjelennek.

Ahogy Oláh Szabolcs részletesen kifejti, a bibliai történeteket feldolgozó históriákban a tanítás gyakran válik a disputáció részévé,[341] ezért már nem tartható Toldy Ferenc korábbi felosztása, amely az irodalmi érték kritériuma mentén különíti el az eposzi és didaktikai műveket úgy, hogy az előbbi rendelkezik csak művészi értékkel.[342]

A bibliai történeteket feldolgozó kora újkori álmok kapcsán feltétlenül ki kell térni arra a szakirodalomban gyakori nézetre, hogy az álmok és az alvás az ókortól kezdve könnyen válhattak a megfélemlítés eszközévé. Már az ókori álomfejtések kapcsán felmerül, hogy a jelentések értelmezése gyakran volt használatos a megfélemlítés vagy elbátortalanítás eszközeként. Jó példa erre József álma, amely tulajdonképpen teljeskörű, totális próféciaként értelmhező, emiatt pedig különösen alkalmas arra, hogy az álmot látót elbizonytalanítsa és félelemmel töltse el. A kinyilatkoztatás az álmok között (amennyiben elfogadjuk az isteni, jósló álmok létét) a legmagasabb „rangú”, mindenek fölött álló. A törekvés, hogy az álmok értelmezése kapcsán megfelelő struktúrát építsünk fel, hogy az álmot nem pusztán narratív, de figuratív és szimbolikus értelemmel is felruházzuk, szintén

[341] OLÁH Szabolcs, *Tanítás, buzdítás, affektusok Batizi András verses világkrónikájában = Studia Litteraria*, XXXVI (1998), 16.
[342] TOLDY Ferenc, *A magyar költészet Zrínyitől Kisfaludy Sándorig*, Pest, 1854, 189–190.

erősíti az álmok félelemkeltő jellegét. Tekintettel arra, hogy az álmok születése, az álmok során látott képek és események az emberi akart által nem befolyásolhatóak, magától értetődő volt, hogy ezt a folyamatot valamilyen transzcendens erőhöz próbálták kötni, hiszen így lehetővé válna a felsőbb hatalommal való kommunikáció (legyen az mégoly egyirányú is).[343] Az álom az emberi elme homályos, de egyben lenyűgöző „szüleménye", olyan jelenség, amely ki képes a tudat irányítása alól szabadulni, ugyanakkor behatárolja valamiféle felelősség, mivel egyszerre utal a személyes és kollektív emberi aggodalmakra.[344] A bibliai álmok gyakran utalnak e megfélemlítésre, nyomásgyakorlásra.

A két legismertebb bibliai álom leírása (Nabukodonozor álma, József álmai) mellett számtalan szövegben olvashatunk *somnium*ról, hiszen, ahogyan már korábban szó volt róla, ezek az irodalmi szempontból legnépszerűbb álmok. Bár az Istennel való kommunikációnál várható lenne, hogy *visió*ra, azaz közvetlenül, allegória, szimbólumok és közvetítők nélkül küldjön üzenetet a bibliai történetek szereplőinek, ilyenre nem igazán találunk példát. Azon álmoknál, ahol Isten maga jelenik meg, általában „erősítésként" szerepelnek szimbólumok is, amelyek már a *somnium* kategóriájához közelítik az álmot.

Batizi András *Meglött és megleendő dolgoknak … históriájá*ban központi szerepet kap Nabukodonozor király álma. Ez a toposz Dániel könyvéből való: a második fejezetben az egymást váltó négy monarchiának és Krisztus örökké tartó királyságának megjelenítése a pogány uralkodó fejéből kitörlődött álomhoz kötődik: az isteni eredetű álomtól megrettent Nabukodonozor a fejezet végén már hívőként borul arcra Dániel előtt, aki angyali segítséggel fejtette meg az álmot.[345]

Ez az álom egy igen lényeges mozzanatban különbözik az összes többi fabulás álomtól: a király felébredvén nem emlékszik álmára, csak arra, hogy álmodott, és hogy ez az álom fontos a jövő szempontjából.

Az álmot hogy látá, igen megijede,
És ő ijedtében álmát elfelejté,
Azért a bölcsekért, varázslókért külde,
Jövendőmondókat, jósokat bégyőjte.

Monda ő nékiek: "én egy álmat láték,
De az álom kezben igen megijedék,
Az én látott álmom fejembel kimúlék,
Nagy hirtelenségvel álmomból serkenék.

[343] Nietzsche azt írja, hogy a civilizáció korai történetében az emberek hittek abban, hogy a való világon túli, tulajdonképpeni második valóság ismerhető meg az álmok által és ez a képzet lenne a metafizika alapja. NIETZSCHE, Friedrich, *Emberi, nagyon is emberi,* HORVÁTH Géza (ford.), Budapest, Osiris Kiadó, 2008, 18.
[344] MALERBA, Luigi, 76.
[345] Melanchthon kommentárt írt 1543-ban Dániel próféta könyvéhez; ő a király heves érzelemkitörését az istenismeret alkalmaként olvassa: eszerint a megrettentés intés a helyes tiszteletre, vö. OLÁH, Szabolcs, 24.

Eszembe az álmat azért juttassátok,
És az ő értelmét megmagyarázzátok,
Mert ha ti énnékem meg nem mondhatjátok,
Nagy szörnyű halállal kell mind meghalnotok!"[346]

Az udvari bölcsek és csillagjósok, Nabukodonozor tudósai ilyen feltételek mellett az álmot nem tudják megfejteni, emiatt az exegétikai tradíció az álomfejtő főembereket ostobának és kérkedőknek szokta mutatni.[347] A bölcsek csak úgy tudnák megfejteni az álmot, ha ismernék azt, míg a király arra hivatkozik, hogy csak akkor hiszi el, hogy igaz a magyarázat, ha ki tudják találni, mit álmodott.

Nabukodonozor megtérését épp az indokolja, hogy megérti, Dániel csak Isten segítségével tudta „felidézni" és megfejteni álmát, illetve hogy álma Isten üzenete, Isten jóslata volt. Dániel álomfejtése több műben is szerepel, ezek általában Batizihez hasonlóan a történetet ismertetik, újat nem tesznek hozzá a toposzhoz, például: *Török császárok krónikája*.[348]

Nagybánkai Mátyás, aki feltételezhetően saját fogsága által ihlette szerezte a *História az Jákob pátriákra fiáról, Józsefről* című munkát, amely ugyanezt a történetet dolgozza fel. Nagybánkai munkájában olvashatjuk, hogy József kétszer is álmot lát saját jövőjéről, mindkettőt elmeséli testvéreinek, apjának, akik felháborodnak azon, hogy József föléjük akar kerülni.[349] Testvérei azonban ellen próbálnak szegülni a jóslatnak, és megpróbálják megölni Józsefet, végül egy karavánnak adják el, mert azt hiszik, hogy az álom legyőzhető.

Jer üljük meg úgymond, lássuk az ő álmát,
Hogy ha holta után ő nékie használ.[350]

József élete folyamán nem szabadul az álmoktól, Egyiptomban három álmot is megfejt, ezzel tesz nagy hírnévre, hatalomra és elismerésre szert. A fáraó két egymást követő álma a hét bő és hét szűk esztendőről a legismertebb bibliai álmok közé tartozik.[351] Remek példája ez annak, hogy a jövőt nem lehet elkerülni, de ha az álmok előre jelzik azt, fel lehet rá készülni.

Batizi András egy másik, a *Vitéz és istenfélő vitéz Gedeonról* való históriájában is olvashatunk allegorikus álomról és álomfejtésről.

---

[346] *Meglött és megleendő dolgoknak … históriája*, 115–129. *RMKT* 16/2.
[347] OLÁH, Szabolcs, 21.
[348] *Török császárok krónikája* = *RMKT* 17/1.
[349] NAGYBANKAI Mátyás, *História az Jákob pátriárka fiáról Józsefről,* 13–20; 25–28. = RMKT, 16/4.
[350] *História (…) Józsefről*, 49. *RMKT* 16/4.
[351] *História (…) Józsefről*, 205–225. *RMKT* 16/4.

Mikoron immár Geden ott volna,
Egyik kezdé álmát társának beszélleni:
Hó társom, ez csoda álmat láttam!
Kezdé Gedeon igen meghallgatnia.

Nékem úgy tetszék egy árpa pogácsa
Hát az égben forog, miközinkbe leszálla,
A tábort megüté, fenékkel feldőjté;
A földhöz veré, oly hatalmas vala

Felel néki az ő társa, monda:
Az nem egyéb, hanem a Gedeon fegyvere;
Isten néki adta az mi táborunkat.
Gedeon szóla az istent dícsére.[352]

A szövegben nagyon tömören szerepel mind az álom leírása, mind a látott képek értelmezése. Érdekessége ennek a leírásnak, hogy a korabeli álomfejtő könyvekben nem találjuk a szövegben szereplő képeket és magyarázatokat. Ugyanakkor feltételezhető, hogy ez az értelmezés a képekhez közkeletű kellett legyen, hiszen különben nem ilyen magától értetődően szerepelne a szövegben.

Fekete Imre deák, akiről mindösszesen annyit tudunk, amennyi a verseiből kiderül a személyéről, 1546-ban 528 sorban „fordította a Bibliából" Sámuel, Saul és Dávid históriáját, amelyben természetesen fontos szerep jut az alvásnak és az álmoknak is. Maguk az események a Zrínyi kapcsán már vizsgált toposzt, Nissus és Euryalus történetét idézik: Saul Dávid ellen indul, azonban mikor megpihennek, minden katona elalszik, nem felügyelik a tábort. Dávid könnyedén bejut Saul sátrába, akár meg is ölhetné, hiszen senki nem zavarja, erre társa biztatja is, hiszen sok kellemetlenségtől megóvnák magukat.

Saul felkészüle háromezer néppel,
És Dávidot megkeresni indúla,
Mikor jutott volna ő egy kietlembe,
Népét megszállítá, Dávid ezt hogy megérté;
Csak másod magával az táborba méne,
Saulnak táborát mindenestől megkémlé.

Isten akaratja! Egész tábor népe
Álom miatt megnehezedtek vala;
Király sátorába Dávid el-bémene,
Sault ő ágyában akkor alva találák,
Véle való monda: ihon uram Dávid,
Te ellenségedet isten kezedbe adta.

Szóla Abisai ki Dáviddal vala:
Ha akrod, láncsával általverni,

[352] *Az drága és istenfélő vitéz Gedeonról* = RMKT, 16/2.

Mert az király téged minden szándékával,
Igyekezetivel korosként kész megöletni!
Dávidnak ő lelke rajta könyörűle,
Az királt megölni ott Dávid nem engedé.

Az király fejénél az földbe felütvén
Hegyes láncsát ők találtanak vala,
az király ágyának az egyik szarvában
Egy palaszk hideg vizet ők is leltenek vala;
Az láncsát, az vizet Dávid parancsolá,
Hogy ők elvinnéjek, ki nékik nagy jel lenne.[353]

A toposszal ellentétben azonban Dávid nem hajlandó álmában meggyilkolni Sault, a keresztényi könyörület nem hagyja ezt a gyalázatos tettet véghez vinni. Megparancsolja a többieknek is, hogy ne bántsák Sault, pusztán jeleket hagynak, a lándzsát (amellyel megölhették volna), valamint egy palack vizet. Látható, hogy a históriában a keresztény értékek felülkerekednek a hagyományokon és hadászati megfontolásokon.

Ahogy már az éjszaka és halál összekapcsolódásának tárgyalásakor szó esett róla, Tinódi ritkán ír olyan műveket, amelyekben fontos szerep jut az álmoknak vagy az alvásnak. Természetesen kivétel ez alól a *Judit asszon históriája*, hiszen ennek a történetnek csúcspontja Holofernés éjszakai meggyilkolása.

Vigan az hopmester es elment vala,
Az bor miatt mind elaludtak vala,
Az Olofernes es elbágyadt vala,
Asszony Judit hgoy ezt meglátta vala:

Nem kell alunni ott az jó asszonnak,
Hamar parancsolá leján Ábrának,
Kívül őrzője lenne az sátornak,
Előtt megállapék az királnak.

Gyakor könyvhullásokkal imádkozék,
Az izráel népejért esedözék,
Akaratja szerént cseleködhetnék,
Rabságtul az nép megmeneködhetnék.

Az szép Judit bízék bárotrságára,
Hamar feltekinte az árboz-fára,
Az királnak szép aranyas kardjára,
Azt levevé, hamar lépék az ágyra.

Ragadá üstökét Olofernesnek,
Ottan fejét vevé az kegyötlennek,
Adá az fejét Ábrának szép szűznek,
Erzsényébe tenné, úgy elmennének.

[353] FEKETE Imre, *Sámuel, Saul és Dávid históriája*, 460–483. = *RMKT* 16/2.

Igen hamar sátorból kimenének,
Senki nem kérdi, hogy hova mennének,
Vélik vala, imádkozni mennének,
Nagy békével táborból kimenének.[354]

Az előző história hasonló epizódjával ellentétben Judit nem könyörül meg az alvó férfin, hanem álmában fejét veszi. Érdemes megfigyelni, hogy ugyanúgy, ahogy a Nissus és Euryalus-féle toposzban, itt is a bor miatt alszanak Holofernésék, az öntudatlan ember meggyilkolása itt is hőstettként van beállítva.

Alexandriai Szent Katalin 16. századi verses legendája hagyományosan nagy tárháza a *somnium* kategóriájában tartozó jövendölő álmoknak. Nem csak álmok adnak jóslatot azonban a szövegben. Katalin születése előtt csillagjóslás leírását adja a szöveg, amely jóslat eredményeképp kiderül, hogy a királynak lánya születik, aki továbbviszi és felvirágoztatja országát.

Azért es éjjelre hogy juta,
Királnak hívséget mutata:
Elő álomkor felkele,
Mert akkor igaz lőn helye.
Csillagokra föltekinte
És az ég forgása lőn inte.
Őrizőket megköveté
És az királhoz siete,
Kinek nagy vígságot monda,
Ilyetén nagy jó hírt hoza:
„Kerály, ha vigyázsz es, víg légy,
Ha alussz es, örömet végy.
Oka vagyon öremednek!
Mert ezt mondom felségednek:
Ez éjjel lőn egy leányod,
Kire marad te országod.
Kinek – úgy mond ég forgása –
Hogy nagy lészen országlása.
Mert mesterségemből tudom,
És bizonsággal azt látom:
Égben mené csillag vagyon,
Néki minden javára vagyon.
Minden csillag azt jelenti,
Hogy őt sok jó követi.”[355]
(Kiemelés tőlem.)

Bár a csillagjóslás szorosan nem kapcsolódik az álmokhoz, azért érdekes ez a leírás, mert itt is előkerül az előálom kiemelt szerepe. Feltűnő, hogy míg az álmok által nyújtott

[354] *Judit asszon históriája*, 313–336. = RMKT 16/3. Ugyanezt a történetet dolgozta fel többek között Sztárai Mihály is, magán a toposzonon, az értelmezésen nem változtat azonban a szöveg, így külön tárgyalni nincs értelme. SZTÁRAI Mihály, *Az Holofernes és Judit asszony históriája* = RMKT, 16/5.
[355] *Alexandriai Szent Katalin legendája*, 480–484. = RMKT 16/1.

jóslatok tekintetében az élőálom során kapott jóslatot hamisnak gondolják, addig a csillagjósláskor biztos jóslat elérése érdekében a legideálisabb időpont épp ez. Katalinnak nem csak születését jósolták meg éjszaka, hanem éjszaka is született. Apja, a király éjjel, álmából felkeltve értesül az örömhírről, hogy lánya született, így az éjszaka-álom-jóslat fogalmak összefonódnak Katalin születése kapcsán.

Álmát ottan hátra hagyá,
És ágyából felszökellék,
Ingyen ottan letérdeplék.
Az nagy Istennek ad hálát,
És neki ajánlja leányát[356]

Katalin legendájában kiemelt szerep jut Katalin álmainak. Az első álomlátása előtt olvashatjuk, hogy Katalin – az eddig látott irodalmi szereplőkhöz hasonlóan – súlyos gondolatai, szomorúsága miatt nem tud aludni.

És nem lőn kedve őneki vigasságra.
De csak alég várja vala jöttét
És az éjnek setétültét.
Mené kedég éjre juta,
Tőle álom mind elfuta.[357]

Fohászkodása és sírása közben azonban elalszik (a sírás megtisztítja a gondoktól), és igen részletesen leírt, jósló álmot lát. Álmában egy leányt lát, aki csodaszép királyfit tart a karján. Azonban amikor Katalin megpróbálja szemügyre venni az asszonyt, hogy megtudja, kicsoda ő, a gyermek észreveszi Katalint és elfordul tőle. Katalin az anyához fordul (akiről a szöveg alapján Katalin már tudja, hogy Szűz Mária, azonban a leírás a felismerést nem tartalmazza) és kéri, hogy mutassa meg neki a gyermeket, azonban Jézus kéri anyját, hogy ne tegye, hiszen Katalin nem jó szolgálója.

Ő sírtában elszunnyada,
És élyetén álmot láta,
Hogy Katerina oly mezőn volna,
Kinél szebbön nem volt volna,
És ott ő láta egy lejánt, (…)
És ez lejány tart vala karján
Egy szépségű királyfiat, (…)
De hogy oda közelített volna,
Úgy lőn dolga, hogy ingyen sem vélheté:
Mert hogy őt az gyermek látá,
Őtőle magát elfordítá.
És Katerina kezdé nézni,
Hogy láthatná, és kerengeni,
De ő mind ellent tart vala,
Idestova forog vala.

[356] *Alexandriai Szent Katalin legendája*, 446–469. = RMKT 16/1.
[357] *Alexandriai Szent Katalin legendája*, 1055–1059. = RMKT 16/1.

Katerina hogy ezt látá,
Az remete szavát tartá,
És az gyermek anyjához esék,
És őneki reménkődék,
Kérvén, hogy őneki azt adná,
Hogy ő fiát megmutatná.
Szíz Mária, hogy ezt látván,
Szent Fiához hajla mondván:
„Én édes, szerető Fiam, Jézus,
Ki testet vél csak éntőlem,
Látod-é ez Katerinát,
Ki tégedet látni kévánt?”
Az gyermek ő anyjának mondá:
„Én jó anyám, hagyj békét annak,
Mert nincs szükségem ez lejánra,
Mert jól tudod bizonsággal,
Hogy mentűl küsebb szolgálóm
És küsebb utánam járóm
Ennél bölcsebb és naggyal ékösb,
Naggyal dicsőbb és naggyal nemösb.”
Ezt meglátván felserkene,
Reggelre jutván felkele.[358]

Az álom tipológiai besorolása kérdéseket vet fel. A verses legendával foglalkozó írások Katalin mindkét álmát allegorikus álomnak tartják, azaz *somnium*nak. Ugyanakkor ebben az álomban a látott képek nem szorulnak különösebb magyarázatra. Katalin közel szeretne jutni Jézushoz, de ő addig elfordul tőle, amíg Katalin nem „méltó” a figyelmére. Felébredvén Katalin elmondta álmát a remetének, aki előre értesült egy angyaltól, hogy pogány királylány fogja felkeresni, akit a keresztény hitre kell oktasson. A remete vigasztalta Katalint, megmagyarázta neki, hogy álma azt jelenti, hogy akkor fordul majd felé Jézus, megtér és megkeresztelkedik.

Az remete neki szóla
És erről eképpen monda:
„Az királyfia, kit mondék,
Az az Isten, kit mutaték,
Szíz Mária, az ő anyja,
Ki te kértedet meghallja. (…)
De miért ezt énnálam megleljék.
És ez hit után ezt kell tenned,
Hogy meg kell keresztelkedned.
Kit ha megtész, ím azt fogadom teneked,
Hogy őt neked megmutatom,
És hogy tégedet megszeret,
És mennyországban helheztet.
Mert megszépülsz megföredvén,
És meglátod bizonság vevén.”
Katerina ezt megérté...
És ottan megát megkereszteltete.[359]

[358] *Alexandriai Szent Katalin legendája*, 1070–1119. = RMKT 16/1.

A magyarázat megértése után Katalin megkeresztelkedik, tehát az álom jóslata beigazolódik.

A keresztelő után Katalin hazaérve ismét elalszik. Álmában tulajdonképpen megismétlődik korábbi álma, a megkeresztelkedés hatására azonban a végkifejlet megváltozik.

Esmeg álmat láta, mint azelőtt,
Mert láta egy szép mezőt,
És egy szép szíz lejánt az mezőben
És egy szép gyermeket ő ölében, (…)
Katerina csodálkodék,
És hozjájok közelb lépék,
Hogy őket jobban láthatná,
És vigasságokat vallhatná.
Kit Asszonyunk Szíz Mária, hogy megláta,
Szent Fiának ily szót monda:
„Én édes szerető Fiam, Jézus,
Ki vagy mennyben dicsőséges,
Ím, ez Katerinát tekéntsed meg,
Ki szódnak mindenben enged."
Urunk Jézus megfelele,
Nagy víg szóval így beszéle
„Ez Katerina immár kedves
Nékem és igen kellemetes,
Mert azt látom, hogy megszépült,
Méltán én előmben készült." (…)
„Azért jó Asszonyom s Édesanyám, örülvén tészem,
Hogy őt jegyesemmé veszem.
És ennek jelenségére,
És őneki tisztességére,
Ím, gyűrőmet neki adom,
És ím, ma őt jegyesemmé fogadom."[360]

Maga az álom jóslatot tulajdonképpen nem tartalmaz, pusztán a korábbi álombéli jóslat validálása történik. Valódi jóslatra akkor kerül sor, amikor Jézus angyali küldötte révén előjelzi Katalin vértanúságát és mártírhalálát. Erre a jóslatra azonban nem álom, hanem látomás keretében kerül sor.

Kőrösi Radó István, aki I. és II. Rákóczi György két hívének „ösmeretségnek okáért és csekély ajándék gyanánt" ajánlotta *Az Jakob lajtoriai példazata*[361] című munkáját, amelyben szintén találunk *somnium*ot. Jákob álmának igen részletes leírását adja a szöveg, amelynek központi motívuma az égből leereszkedő lajtorja. Az álom szerint Isten megjósolja Jákobnak, hogy az övé lesz a föld, amelyen épp tartózkodik.

---

[359] *Alexandriai Szent Katalin legendája*, 1284–1314. = RMKT 16/1.
[360] *Alexandriai Szent Katalin legendája*, 1328–1371. = RMKT 16/1.
[361] *Az Jakob lajtoriai példazata* = RMKT 17/9.

Ez áldot kőnyőrgés az Eghekben hata
Műllyel bű áldomást Istenetől vára
Egy magos laytoriát mert álmában láta
Mellyet nem látott volt az kerek főld háta.

Ennek alsó része az főid hátán állott
kire az Ur Isten főllyül réá haylot
ahonnan Jacobnak illyenkeppen szollot
oltalmat s kegyelmet utyára ajánlott.

En vagyok Istene Attyadnak Isaknak,
és Isák Attyának az nagy Ábrahámnak
én akarok lenni Istene magadnak
czillagha s. vezére minden utaidnak

Műllyőn most alulszol az főid tied leszen
és Maradekidra száll sok ezer izén
benned és magadban áldást minden vészen
Istenségem veled illy kegyelmet tészen

Szírlecz nap nyugotra, kelíre északra
és délre, mert magvad lészen olly szapora,
mint nyári időben száraz főidnek pora,
avagy mint esőknek temerdők zápora

Azonban az kék égh kezde piroslani
Holdis el eniszven széden haynallani
mint Éghő szövetnek az nap czillámlani
fői ebrede Jákob s, igy kezde szollani.

Jákob, miután felébredt, értelmezni próbálja az álmot. Az álomfejtésnek is szokatlanul részletes leírását kapjuk. Jákob azonnal hozzálát, hogy a jóslatnak megfelelően járjon el, hiszen tudja, hogy a lajtorja álmában Istent szimbolizálta, ezért kétsége sem lehet afelől, hogy álma igaz és valóra fog válni.

Az a Lajtoria czak Christus Urunk lehet
kire ha valaki hit által szőrt tehet
azon igyenessen Menyorszagban mehet
fáratsági után nyugodalmat vehet

Laytoriának alsó része emberségét,
fölső penigh jedzi Christus Istenségét
kinek elme meghnem foghattya mélségét,
nyelv sem mondhattya ki diczős fényességét.[362]

Ahogy a bevezetőben már szó esett arról, hogy vannak „vegyes” típusú álmok, Jákob története kapcsán láthatjuk, hogy bár Jézus megjelenik az álomban, az álom

[362] *Az Jakob lajtoriai példazata* = RMKT 17/9.

értelmezéséhez a képek megfejtése is szükséges, tehát a *visio* és *somnium* jellemzői keverednek. Bár a vegyes típusú álmok viszonylag gyakoriak, főleg az irodalmi szövegekben, Jézus álombéli megjelenése miatt különös, hogy maga az álom nem egyértelműen *visio*: a transzcendens hatalom megjelenése általában értelmezést nem kívánó álmokat szokott jelenteni, hiszen egyértelmű az álom igaz és jósló mivolta. A démoni eredetű álmokban nem jelenhet meg Isten semmilyen formában, mivel az ördög még álomban sem veheti fel az Isten alakját. Különösen érdekes lenne pedig egy démoni álom, ahol az ártó hatalom Isten képében jelenik meg, hiszen az első fejezetben látott elméletek alapján Isten álombéli megjelenése csak igaz álmot eredményezhet, így az ördög által küldött álom valójában igaz lenne, annak ellenére, hogy a démoni álom nem lehet igaz. Minden bizonnyal ezen feloldhatatlan ellentmondás kiküszöbölésére kötötték ki, hogy a démoni álmokban nem jelenhet meg Isten.

6. Az álom megjelenési formái a 17. századi lírai szövegekben

A lírai szövegek esetében a vizsgálat tárgyát a 17. századi munkák képezik, ugyanis ebben az időszakban figyelhető meg koncepcióbeli váltás az álmok felhasználásának terén. A teljes lírai korpusz vizsgálata egy külön értekezés témáját képezheti.[363]

Az egyik legfontosabb stíluseszköz a nyelvi kép, már Arisztotelész is kiemelt jelentőséget tulajdonít ennek a jelenségnek *Poétiká*jában. A költői képek kapcsán kétféle megnyilatkozásról beszélhetünk: léteznek a.) reális kijelentések és b.) kvázi kijelentések. Ez utóbbiak a reális kijelentésekre vonatkozó poétikai reláció-kijelentések, nincs valóságtartalmuk (vagy nem értelmezhető valóságtartalmuk), költői fikciók, ilyenek például a metaforák, valamint a legtöbb költői kép.[364] A kvázi kijelentések tehát pusztán közvetve vonatkoznak a szövegen kívül objektív valóságra. A két kategória között azonban nincs éles határ, hiszen az, hogy egy közlés reális kijelentés vagy kvázi kijelentés három tényezőtől is függ(het). Függhet egyrészt attól, hogy szinkrón metszetben vagy diakrón folyamatként képezi a vizsgálat tárgyát, másrészt szövegbeli elhelyezkedésétől (egy kijelentés lehet reális kijelentés az őt követő kijelentéshez képest, míg a megelőző megnyilatkozás viszonylatában kvázi kijelentésként értelmezhető), harmadrészt a szöveg műfajától.[365]

A 17. századi lírai szövegekben az álmok kapcsán érdekes kettősséget találunk. A művek egyik fele a korábbi irodalmi művek kapcsán látott, „hagyományos" álomfelfogással operál, azaz az álmok jóslataira támaszkodik, vagy épp ez ellen lép fel. Koháry István *Egykori álmomban nyugodván csendessen* című lírai munkájában található álomleírást egy *somnium*ot mutat be, valamint a mű közli az álom megfejtését is. Mivel a lírai szövegek legtöbbször nem narratívak, ezért ilyen álomfejtésre ritkán adódik mód e művekben, annak ellenére, hogy alvásról, álmokról, az álom különféle értelmezéseiről sokszor szó esik.

Egykori álmomban nyugodván csendessen,
láték egy Iffiat röpülni sebessen,
érkezék elömben, tekintget kegyessen,
szép kegyes személyét fogadán kedvessen.

---

[363] Természetesen a vizsgált korszakot megelőzően, például Janus Pannonius, vagy akár Balassi Bálint lírai munkáiban is találunk álmokat és álomfejtéseket. Ezekről bővebben ld. VOIGT Vilmos, *Régi magyar álmok és álomelméletek = Ethnographia*, 2005/1, 47–62.

[364] VOIGT Vilmos, *Kísérlet a két vers [Babits:* Ősz és tavasz között*; Kassák:* A ló meghal, a madarak kiröpülnek*] összehasonlító-tartalmi elemzésére = Formateremtő elvek a költői alkotásban*, HANKISS Elemér (szerk.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971, 339–355.

[365] KEMÉNY Gábor, *Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2002, 30.

Mellyrül rövideden hogy mostan szólhassak,
vigasztalásomra okot találhassak,
az epesztö búnak vég búcsú adhassak,
állandó örömet szivemene láthassak.

Örzö Angyalomnak hivom segtségét,
kinek tapasztaltam mindenben készségét,
meg nem vonnya tülem szokot kegyességét,
meg adgya mostani szivem csendességét.

Emlitet vendégem mihelen érkezet,
éleké, vagy halok, azonnal kérdezet,
köszöntvén engemet alig foga kezet,
minden dolgaimrúl böven értekezet. (…)[366]

A lírai szövegek között találunk azonban már-már tudományos igényű értekezést is az álmokról. Példaként említhető többek között Weber János *Amuletum* című munkája, amelyet az 1644–1645-ben Magyarországon pusztító pestisjárvány idején írt. A mű előszava tanúsítja, Weber Galénosz-követőnek vallotta magát, emiatt a galeniánus gyógymódok (ajánlottak és kipróbáltak egyaránt) népszerűsítését tűzte ki céljául. Weber művének jelentőségét a magyarországi orvostörténet fejlődése szempontjából Magyary-Kossa Gyula vizsgálta.[367]

Azt olvashatjuk nála az álmok kapcsán, hogy Catóra hivatkozva elítéli mind az álomfejtést, mind a tunyaságot, azaz az alvás túlzásbavitelét.

> Ezt eszekbe vegyék ama túnya és álomban gyöngyörködö emberek, kik életeknek nagyob részét álommal mulattyák-el és semmi dólgot nem tésznek, bár jól tanúllyák meg az Cato sententiáját:
>
> Plus vigila semper nec somno deditus esto,
> Nam diutruna quies vitiis alimenta ministrat.
>
> Idöd tölcsed vigyázással,
> Inkáb hogy sem aluvással,
> Mert hoszszú álom nem hasznos,
> Töb kárt, gonoszt te reád hoz.
>
> Sit brevis, aut nullus tibi somnus meridianus,
> Febris, pigrities, capitis dolor, atque Catharrus,
> Haec tibi proveniunt ex somno meridiano
>
> Déli álomtól távozzál,
> Kicsint, vagy semmit se aludgyál,
> Nátha, fö-fájás és testseg,
> Hideg, és egyéb betegseg,
> déli álomtól származik.

[366] KOHÁRY István, *Egykori álmomban nyugodván csendessen* = RMKT 17/16.
[367] MAGYARY-KOSSA Gyula, *Magyar orvosi emlékek III.*, Budapest, 1931, 363–365.

A szövegben látszólag keveredik az *álom* és *alvás* szavak jelentése, hiszen úgy tűnik, mintha pusztán a déli alvást ítélné el a szerző (erre utal a bevezető mondatban a tunyaság emlegetése is). Azonban ha figyelembe vesszük, hogy Weber az orvosi elméletek kapcsán ír az álomról, akkor láthatjuk, hogy valóban az álomlátás az, ami délben gondokat okozhat, ezt nem csak Galénosz, hanem a legtöbb, az álmokat fiziológiai szempontból vizsgáló tudós is állította.

A széphistóriák kapcsán is látott elmélet jelenik meg a kálvinista Prágai András, Rákóczi György szerencsi udvari prédikátorának *Fejedelmek serkentő órája* című művében is.[368] A sok gond, az elme nyughatatlansága ébren tartja az embert.

Non venit ad duros pallida cura toros

Nem igen sarkallya annac alom szemet,
Az kinec az soc gond furdallya elméjét,
Könnyebben az kapás megh nyugotta testét,
Mikor soc gond nélkül küre haytya fejét. [369]

Érdekessége Prágai szövegeinek, hogy ő specifikálja is azon „gondokat", amelyek (átmeneti) álmatlanságot okozhatnak. A nála felmerülő nagyravágyás és fösvénység a korábbiakban látott szövegekben nem fordult elő, mint álmatlanságot okozó tényező, jellemzően a szerelem, a harag, a féltékenység tartotta ébren az epikus művek szereplőit.

Exercent rabidam truculenta insomnia mentem

Miképpen széllel jár az meg ehült farkas,
Ugy nem nyughatic az tisztesseg kivanás,
Elméjét furdállya az nagyra vagyodás,
Az jó lakás után csendes az jó álom,
De az kivánságban nincsen nyugodalom
Az másera siet praedalo hatalom.

Foedaque avaritiae complexae pectora matris
Insomnes longo veniunt examine curae

Az kinec az lábát tövis sertette,
Igyenes járást töle el vette,
Az ki szivét csac gondnac ereztette
Nyugodalomtúl elméjét mentette,
Mert ollyan az ragadozó fösvénysegh,
Hogy az maga sorsában nincs elegsegh,
Ha tüzben öntetic olay kövérsegh
Annyival inkab gerjed az melegsegh.[370]

---

[368] PRÁGAI András, *Fejedelmek serkentő órája*, cc = RMKT 17/8., 30.
[369] Ugyanez a strófa szerepel Debrecen város számadáskönyvének verses záradékai között is. Az, hogy egy ilyen jellegű munkában is helyet kap a gondok miatti álmatlanság témája, azt mutatja, hogy valóban igen népszerű elméletről van szó. RMKT 17/9.
[370] PRÁGAI András, dd = RMKT 17/8.

Nadányi János református lelkész és történetíró *Kerti dolgoknak leírása* című művében foglalkozik az álmokkal. Nem meglepő, hogy Weberhez hasonlóan őt is az álmok és orvoslás kapcsolata érdekli. A kor gyógyfüveiről és orvosságairól alkotott elképzeléseibe enged bepillantás az a szöveghely, ahol az antik irodalmi hagyomány keveredik a modern orvosi elméletekkel.

Hogy Alcides szopta Junonak emlöjét,
Edes, s kedves álom el-nyomta elméjét,
Ebgöl csepegtetett maradando tejet
Hogy földre öntetett. s liliom lött helyet.

A kertnek salát nagy gyöngyörüsége
Mivel hideg nedves s álomnak szerzője
A mint ezen kívül hogy test éltetésre,
Hasznos masok felett, és vér teremtésre.[371]

Figyelemre méltó a saláta és álom kapcsolatának említése. A szöveg szerint a saláta segít az álomhozásban, valamint a vérképzésben. Már e kettő együttes említése is különös, hiszen a fiziológiai orvosi elméletek szerint a túl sok vér épphogy gátolja az alvást. Ráadásul a 16–17. századi álomfejtő könyvek tanúsága szerint a salátával való álmodás halált jelent.[372]

Ács Mihály, evangélikus lelkész *Az arany lantz* versbetéteiben[373] több helyen is foglalkozik az álmokkal. Ez a népszerű, 1696-ban kiadott imádságoskönyv újabb kiadásoknak köszönhetően egészen a 18. század végéig forgalomban volt. Először egy fohászt olvashatunk, amelyben azt kéri a szerző, hogy éjjel álmában Jézus legyen vele.

Éjjel álmomban
az én ágyomban,
Légyen szivemben Jésus nyugtomban
Oltalmában,
Hogy légyek bátor a setét házban.

Maga a fohász nem közöl érdemi információkat az álmokról, hacsak nem tulajdonítjuk ezt az álombéli isteni megnyilatkozás lehetőségének kinyilvánításának, azonban erről a szövegben semmilyen további fogódzót nem találunk.

Haller János, Torda megye főispánja, Kemény János bizalmasa *Az békességes tűrésnek Payssa* című munkájában szereplő versbetétekben már „ismerős" nézetek köszönnek

[371] NADÁNYI János, *Kerti dolgoknak leírása* = RMKT 17/10.
[372] Vö. FISCHER, Steven R., *The Complete Medieval Dreambook, A Multilingual, Alphabetical 'Somnia Danielis' Collation, Bern und Frankfurt am Main, Peter Lang, 1982*, 21.
[373] ÁCS Mihály, *Az arany lantz,* k) = RMKT 17/11.

vissza. Az ókortól fogva népszerű, álom és halál közötti kapcsolatot feltáró szöveghelyeket találunk, rendre auktorokra való hivatkozással.

> Semmi nincs az halálhoz hasonlóbb az álomnál, Cicero mondása-szerint. Seneca pedig mind magának, mint a több halandó embereknek azt mondgya: Alomra menvén ezt a verset vigan énekellyük:
>
> Vixi, et quem dederat cursum fortuna, peregi.
>
> Mely rövid életre hozott vólt szerencs!
> Eltem, s'el-is végeztem.
>
> Az álom, mint-egy kevés ideig-tartó halál, az halál pedig tovább tartó álom. Talám azért mondja Ovidius:
>
> Stulte, quid est somnus, gelidae nisi mortis imago,
> Longa quiscendi tempora fata dabunt.
>
> Esztelen, nem egyébb az álom, halál kép:
> Sokkáig nyugtató nyoszolyád, ha meg-lép.[374]

Bár a lírára kevésbé jellemző a narratív tartalom, találunk olyan műveket, amelyekben valódi jósló álmok leírására kerül sor. A 17. század szerelmi költészetének leggazdagabb forrásaként számon tartott, 1672 körül összeírt *Vásárhelyi daloskönyv*[375] versei között több jósló álom leírására bukkanhatunk. A XIII. számú vers ugyan említ álmot, itt azonban jóslatról nem esik szó. A szerelmes fiatalember kedvesével álmodik („Éjjel is álmomban, / Édesem, gyakrabban / Almadozom te véled.").[376] A jósló álmok tekintetében sokkal izgalmasabb a következő, XIV. számú szöveg. Az ifjú álmában szerelmét látja, valóságosnak tűnik számára, hogy kedvese próbálja felébreszteni (tehát álmában tudatában van annak, hogy alszik). Felébredvén azonban nem találja a lányt, rájön, hogy csak álmodta a jelenlétét.

> 1 . Csak nem régen láték egy szép virágszálat;
> Hogy nem beszélhetek véle kettőt, hármat:
> Elesnék szivemről az iszonyú bánat
> Az éjszaka láték felőle ily álmát:
>
> 2. Orozva hát mellém feküdt én ágyamban,
> Csak gyengén serkenget, hallom, hogy azt mondja
> „Oh én édes szivem, álom mint elnyomta;
> Kelj fel, ifjú, ez volt szived kévánsága."

---

[374] HALLER János, *Az békességes tűrésnek Payssa,* FFF–GGG. = RMKT 17/11., 155
[375] *Vásárhelyi daloskönyv: XVI-XVII. századi szerelmi és tréfás énekek*, FERENCZI István (szerk.), Budapest, Franklin Társulat, 1899.
[376] *Vásárhelyi daloskönyv XIII.*

3. Mingyárast felugrám, ágyamot tapasztam;
De hogy csak álmomban látám, azt megtudám;
Szivem nagy bánatba esek, im azt mondám:
Oh én édes árva, jaj mint megcsalattam.[377]

A szöveg, ahogy látható, hamis álomnak titulálja az éjjel látott képeket. Azért érdekes ez a jóslat, mert, ahogy az első fejezetben szó volt róla, a keresztény kultúrkörben hamis álom csak úgy képzelhető el, ha az az ördögtől származik.

A XXXIII. számú szövegben visszamenőleges álombéli jóslatról olvashatunk. A 7. versszak a XIV. számú dalhoz hasonló álmokról ír, amelyben a szerelmes ifjú kedvesét látja, hívja álmában.

7. Még most is hajnal hasad előttem, hogy látlak,
Ha rám nézsz, reám jőnek még- mégannyi álmok;

Álmomban ágyamban gyakran téged hílak,
Mutass kedvet, vig örömet hozzám édes alak,
Álmomban ágyamban gyakran téged hílak. (…)

A 16. versszak idéz fel egy korábbi álmot, amely megjósolta az ifjú szerelmének visszatértét. Bár igen szűkszavú az álom leírása, ráadásul áttételes, a szöveg alapján megállapítható, hogy itt *somnium*ról, tehát allegorikus álomlátásról esik szó.

Karomra szállott immár kis sívó solymocskám,
Vállamra reá repült siróka madárkám:

Nem régen ezt éppen álmomban megláttam;
Mert tőrömből elszalasztott galambom megfogtam,
Nem régen ezt éppen álmomban megláttam.[378]

A CV. számú dal 1. versszaka szintén visszautal egy korábbi álomlátásra. A szövegből nem derül ki, hogy a jóslat valóra vált-e, az sem, hogy vajon milyen fajtájú álom jelezte az ifjúnak szeretőjével való, rövidesen bekövetkező találkozását, pusztán annyit tudunk, hogy az álom hatására, az álom jóslatában bízva készül a találkozásra.

1. Példázta a minap éjszakai álmom:
Az én szeretőmet rövid nap meglátom.
Xenophontes sípját az mikoron hallom,
Ilyen szép versekkel énekemet mondom.[379]

Szerepel álomra való utalás a következő, CVI. számú dalban is. Ebben a műben valójában nem sok információ szerepel az álmokról, a korábbi idézetekhez hasonlóan a fő motívum,

[377] *Vásárhelyi daloskönyv XIV.*
[378] *Vásárhelyi daloskönyv XXXIII.*
[379] *Vásárhelyi daloskönyv CV.*

hogy a szerelmes fiatalember kedvesével álmodik. A szöveg érdekessége abban rejlik, hogy az álma kapcsán olyan irodalmi szereplőket említ, akik saját történetükben találkoztak jósló álmokkal, vagy épp szenvedtek az álmatlanságtól.

Még álmomban is szépséged nézvén:

Parisnak engedtem Helénát,
Euriahisnak Lucrétiát;
Ám bírja Cimon Virginiát,
Guisquárdus is szép Gismiindát,

Jáson is az szép Mediát,
Csak én szomorú szivem hajlékát;
Ám birja minden ő javát,
Csak én egyetlen egyemet.[380]

A CXXVII. számú dal különösen érdekes, nem pusztán azért, mert részletes álomleírást találunk benne. A szöveg utal arra, hogy a szerelmes ifjú nem tud aludni, ébren tartja a szerelme miatti nyughatatlanság, nem csak nappal, de éjszaka is kitölti a gondolatait. Amikor pedig elaszik, hajnaltájt (a rémálmok születésének idejében) meglehetősen ijesztő álmot lát.

2. Az éjszaka is sok gondolatim után
Tetszik hajnal tájban, hogy én elalunnám;
Szeretőm személyét én álmomban látám.
Megrettenek tőle; haragvék én reám.

3. Tetszik: mintha volna egy kézijj kezében.
Kinek mérges nyila vetvén idegében;
Aranyozni kezde nagy hirtelen engem,
Ily szókat felelék neki ijedtemben:

4. „Ne siess megölni, lelkem szép asszonyom
Ezt érdemlette-é tőled szolgálatom,
Hogy miattad essék ily szörnyű halálom?
Oh lelkem! mit kénozsz, te lész-e gyilkosom?”[381]

A lányt látszólag nem hatja meg az ifjú könyörgése, azt válaszolja, hogy mindenképpen meg kell halnia és a lány kezétől kell vesznie. Végül mégis megenyhül az álombéli leány, megígérteti az ifjúval, hogy az megtartja a fogadalmát, „cserébe” a lány nem veszi el az életét. A Balassi Bálinttal foglalkozó szakirodalom régóta megállapította, hogy ez a daloskönyvbéli vers Balassi XX. sorszámú, *Somnium proponit* című, 1578 körülre

[380] *Vásárhelyi daloskönyv CVI.*
[381] *Vásárhelyi daloskönyv CXXVII.*

datálható versének kibővített változata.[382] Míg Balassinál azonban a mű úgy ér véget, hogy az ifjú álmában értesül szerelem abbéli szándékáról, hogy ő megölje, addig itt megnyugtató lezárást kapott a szöveg, hiszen a lány is biztosítja szerelméről a fiút.

Sajnálatos módon azonban az álom értelmezése nem kapott helyet a műben. Nem derül ki, hogy az íjnak tulajdonítottak-e különös értelmet, nem derül ki, hogy hogyan értelmezik a szerelmes gyilkos szándékát. Az korabeli álomfejtő könyvekben szerepel ugyan olyan magyarázat, amely íjhoz vagy nyílhoz kötődök, sokkal közelebb a „megfejtéshez" azonban nem visz bennünket. A magyar vonatkozású könyvek közül három tartalmaz ilyen jóslatot: a *Codex Acephalus*,[383] a *Somnia Salomonis*[384] és a *Traumbüchlein*.[385]

> Acrum tendere sagittas mittere honorem et [fortitudinem].[386]
> Arcum quicunque se portare viderit: negocium bonum significat.[387]
> Arcum tendere vel sagittas mittere: Angustiam vel laborem significat.[388]
> Arcum perdere vel frangere: honorem significat.[389]
> Handbogen getragt: geschafft.[390]

Már ezek alapján is látható, hogy maga az íj többféle dolgot jelölhet, tüzes íj, szerető által tartott íj azonban nem szerepel egyik munkában sem. Az álomhoz legközelebb az első, a harmadik és az ötödik magyarázat áll, a német verzióban szereplő Handbogen kifejezés pedig a kézíj megfelelője lehet (bár a korabeli történeti szövegekben a Handbogen sokkal inkább szokott számszeríjat jelenti, ugyanakkor kevéssé valószínű, hogy egy törékeny nő számszeríjjal próbálja megölni szeretőjét). Ezek alapján azonban maga a jóslat nem tűnik negatívnak azon információk alapján, amit a könyvek adnak. Ha a jóslatokat kibővítjük Steven R. Fischer *Complete Medieval Dreambook* című munkájában található magyarázatokkal,[391] azt látjuk, hogy tulajdonképpen bármit jelenthet az álomban látott íj, így a megfejtéshez nem jutunk közelebb, különös tekintettel arra, hogy tüzes íj, tüzes nyíl,

---

[382] VOIGT Vilmos, 2004, 52.
[383] Cod. Lat. 405. Bemutatását ld. a következő fejezetben
[384] RMK IV/40. Bemutatását ld. a következő fejezetben.
[385] RMNy 1124. Bemutatását ld. a következő fejezetben. Tekintettel arra, hogy az 1635-ös debreceni álmoskönyv fordítása ennek a szövegnek, feltételezhető, hogy abban is szerepelt eredetileg a jóslat, a betűszerinti mutató azonban megszakad a B betűnél.
[386] *Codex Acephalus*
[387] *Somnia Salomonis*
[388] *Somnia Salomonis*
[389] *Somnia Salomonis*
[390] *Traumbüchlein*
[391] FISCHER, Steven R., 1982, 38–39. Arcum tendere vel sagittas emittere, angustiam magnam significat. Arcum tendere vel sagittas mittere, laborem vel anxietatem significat. Arcum tendere vel sagittas (mittere) significat anxietatem. Arcum portare significat desiderium vel tormentum. Arcum trahere significat honorem vel fortitudinem. Sagitas trahere cum arco significat magnam angustiam. Arcum tendere vel sagittas mittere: angustiam vel laborem signat. Arcum perdere vel frangere: honorem signat. Arcum tendere vel sagictam emittere: auxilium. Hant bogen tragen: geschefft. Hant bogen auff spannen: arbayt. Hant bogen aus schiessen: angst.

szerető általi fenyegetés nem szerepel az ebben a munkában összegyűjtött jóslatok között sem. Az viszont biztosnak látszik, hogy pusztán a tény, hogy álmában a szeretője meg akarja ölni, nem feltétlenül jelent negatív jóslatot (saját halálunkat látni álmunkban a közkeletű értelmezések szerint jót, szerencsét, hosszú életet jelent), ezért lenne az álomértelmezések szempontjából izgalmas, ha az ébredés utáni történések is szerepelnének a műben, avagy kapnánk magyarázatot is.

Ahogy Szilasi László írja, a 16. század közepén a retorika koncepcióváltáson megy át, ekkor alakul át a trópusok művészetévé. Ez a változás elsősorban Petrus Ramus nevéhez kötődik, ő az, aki a klasszikus, öt részből álló retorikát (*inventio, dispositio, elocutio, memoria, actio*) mindössze két elemre szűkítette le. Ramus rendszerében az *inventio* és a *dispositio* a dialektika részét képezte, a *memoria* azonban önálló tudománnyá alakult. Így a retorika kötelékében csupán az *elocutio* és az *actio* maradt. A 16–17. század fordulója tehát a retorika történetében az „ortodox rámizmus" korszaka. Az a tény sem változtat ezen, hogy Ramus követői előszeretettél egészítették ki „mesterük" kétrészes retorikáját a klasszikus elemek pótlásával, különös tekintettel a dialektikába kerültekre (*oratoria*).

Magyarországon a 16. század utolsó negyedében nagy számban voltak elérhetőek olyan retorika-tankönyvek, amelyek (az előadás, az *actio* kérdései mellett) szinte kizárólag a szóképek és az alakzatok (*tropologia* és *schematologia*) kérdéseire koncentráltak. Jellemzően az ilyen könyvek egyáltalán nem foglalkoznak a beszéd-elrendezés, a bizonyítás, a *genera causarum*, a *genera dicendi* vagy a *statusok* kérdéseivel. Az első fejezetben is említett Philipp Melanchthon és követői felléptek a négyes értelem (*sensus litteralis, allegoricus, moralis, anagogicus*) órigenészi tana ellen (ami a betű szerinti értelem átvitt értelmekké történő transzformációival szembeni állásfoglalást jelentett). Ők az átvitt értelemnek a betű szerintire való visszavezetésében jelölték ki a Biblia-értelmezés feladatát, emiatt egy újfajta olvasásmódot ajánlottak, amely újra kiemelt fontosságot tulajdonított a trópusoknak és figuráknak, hiszen a feladat innentől kezdve abban állt, hogy az évszázadok során a bibliai szöveghelyre rakódott értelmezéseket lefejtve, magából a szövegből kiindulva, a szöveg saját trópusait használva értelmezzék a Bibliát.[392]

Oláh Szabolcs Kosztolányi által használt metaforák kapcsán írja, hogy a régi kor keresztény embereinek a hitélményben megragadható alanya még nem individuum, hanem egyedi létezőként az általános allegóriája is (tehát a lélek harca harc a lélekért, a test a

[392] SZILASI László, *Balassi Bálint költészetének utóélete a 17. század elején* = A magyar irodalom történetei I. A kezdetektől 1800-ig, JANKOVITS László – ORLOVSZKY Géza szerk., Budapest, Gondolat Kiadó, 2007, 436.

teljes kozmosz is egyben, az ember léthelyzete pedig az emberiség üdvtörténeti állapota egyszersmind).

A régi magyar líra még nem szubjektív érzelmi líra, hanem lélektani értelmében vett bensőség költészete. Ebből kifolyólag nem célszerű a hegeli elképzelés felől vizsgálni.[393]

Douglas Berggren *A mítosztól a metaforáig* című tanulmányában úgy fogalmaz, hogy az ókori és középkori emberek életében háromféle zavar gátolta a megértést. Egyrészt, az empirikus jelvivők keveredtek a nem empirikus értelmekkel, másrészt, a voltaképpeni keveredett az eszményivel, harmadrészt a szó szerinti jelentés keveredett a metaforikussal. A mitikus kétértelműség analóg formái beleivódtak a tudomány életébe is, elválaszthatatlanok voltak egymástól. Ezek a zavarok teremtették meg annak igényét, hogy a mitikus elváljon, egyértelműen megkülönböztethető legyen a „valóságostól".[394] Ezzel párhuzamosan válik egyre fontosabbá a különféle költői képek használata. A tudományos szövegekben és gondolkodásban összekeverednek az oksági összefüggések empirikus tényei az elméleti magyarázó eszményekkel. A vallás demitologizálása azt igényli, hogy a vallási nyelvet metaforikusan értelmezzék. A folyamat egyik példája, hogy a 17. századi irodalmi szövegekben található álomleírások egyre inkább távolodnak a konkrét álmok leírásától és azoknak értelmezésétől, hogy helyüket átvegye az álom metaforikus használata.[395]

A képes beszéd alapja a misztikától mindennapivá lett elmélkedés, szemlélődés a misztérium a titkairól. A vizualitás érzelmi túlfűtöttséggel kapcsolódik össze, mivel a hit érzelmi átélése a jellemző. A fő kompozíciós eljárás a halmozás és a részletezés. Ma már ezek a konkretizáló metaforák különösnek hatnak.[396]

A teljesség igénye nélkül ez a szemléletmódbeli változás jelenik meg például Harsányi Ferenc *Ítélet napjáról való ének című munkájában (Serkeny fel kereszteny, az te melly almadbol…)*,[397] Solymosi N. Mihály *Serkenj fel álmodból Poeták serege című versében*,[398] vagy az alábbi szövegekben: *Ad dominum consolem: Skólánk, serkenj fel ismétlen*

---

[393] OLÁH, Szabolcs, *Az arcképfestőről, aki fogalmakkal bíbelődik, de amit mond, csupa test = Hang és szöveg, Költészettani kérdések a lírai modernségben*, BEDNANICS Gábor – BENGI László – KULCSÁR SZABÓ Ernő – SZEGEDY-MASZÁK Mihály (szerk.), Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 202–226.
[394] BERGGREN, Douglas, *A mítosztól a metaforáig*, (ford. KÁLMÁN C. György) = *Helikon*, 1990/4., 390–406.
[395] OLÁH Szabolcs, *Líra, trópus, szubjektum és valóságképzet (A líra előtörténete a kora újkori lelki éneklés kultúratudományi távlatában) = Nemzet – identitás – irodalom, A nemzetfogalom változatai és a közösségi identifikáció kérdései a régi és a klasszikus magyar irodalomban*, BÉNYEI Péter, GÖNCZY Monika (szerk.), Debrecen, Egyetemi Kiadó, 2005, 155–197.
[396] SZABÓ Zoltán, *Metaforák stílustörténeti megközelítésben = A metafora grammatikája és stilisztikája*, KEMÉNY Gábor (szerk.), Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2001, 254–255.
[397] RMKT, 17/14, 341–345.
[398] RMKT, 17/14, 416.

álmodból,[399] *Apud dominum sedis judicem Petri die: Poéták seregi, mit alusztok ennyit*,[400]az *Ébredjél fel, világ, bűneidből*;[401] a *Serkenj fel, álmodból*; Szabó István, *Serkenj lelkem, mély álmodból, vigyázz magadra*,[402] valamint az *Engemet jó kedvel, Istenem, álmombul*;[403] *Istenem, álmombul minden nap, jó kedvel*.[404]

Ezen versek közül némelyik az álom mint a bágyadtság, a tunyaság metaforája kiegészül a halál metaforájával is: erre szép példa a *Hogy fel serkentettél nagy bő irgalmadból* című vers.[405]

[399] RMKT, 17/14, 436–437.
[400] RMKT, 17/14., 439–440.
[401] RMKT 17/15A., 159.
[402] RMKT 17/15A., 130
[403] RMKT 17/16., 84
[404] RMKT 17/16., 85
[405] RMKT 17/16., 110

III. Magyar vonatkozású álomfejtő könyvek

Ahogy már a bevezetőben is szó volt róla, jelen dolgozat céljaihoz sokkal jobban illeszkedik annak vizsgálata, hogy a kora újkori emberek mit gondoltak az álmokról általában és saját álmaikról, mint ezen álmok modern elméletek hatókörének való alávetése. Bár a „premodern" korszak embere szilárdan hitte, hogy az álmok révén különféle jóslatokat, értelmezéseket kaphat, nem tartotta az álmokat az elméhez való hozzáféréskulcsának. Stéphane Moses Freud álomfejtéseiről szóló tanulmányában felhívja rá a figyelmet, hogy a modernség előtti álmokat legtöbbször profetikus álomnak tartották, egyértelműen a jövőre utaltak. Ezzel szemben Freud számára az álmok az álmodó múltjára vonatkoznak.[406]

Ugyanakkor fontos szem előtt tartani, hogy (ahogy az 1. fejezetben is láthattuk), különféle nézetek éltek egymás mellett, gyakran egymást erősítve, nem ritkán egymást gyengítve az álmok megítéléséről. Ezek közül bizonyos elméleteket komolyabban vettek a kortársak, míg mások legfeljebb érdekességszámba mehettek csak. Manapság például gyakran előfordul, hogy futólag elolvassuk a heti horoszkópunkat puszta szórakozásból, vagy veszünk egy érdekesnek ígérkező, olcsó könyvet az álomfejtésről, ugyanakkor nem igazán hiszünk a csillagok jósló erejében, vagy akár magában az álomfejtésben. A kora újkorban is léteztek olyan szövegek, könyvek, amelyek az álomfejtésről szóltak ugyan, de szórakoztató céllal íródtak, míg voltak egyértelműen megbízhatónak elkönyvelt írások, amelyekhez bizalommal fordultak az álomképek értelmezésekor.

Az álomfejtő könyvek a kora újkorban (a korábbi ilyen témájú könyvekhez hasonlóan) közkézen forgó álomértelmezéseket gyűjtöttek össze. Az értelmezések kiterjedtek mind az álom során látott képekre, mind a lezajlott eseményekre, történésekre. Gyakran előfordul az ilyen munkákban, hogy az értelmezések egymásnak ellentmondanak, hiszen különféle forrásokból dolgozták össze ezeket a szövegeket, így ez elkerülhetetlen volt. Ahogy az elméleteknél láttuk, az sem ritka, hogy az értelmezések függnek az álom kontextusától. Például az alma kapcsán olvashatjuk, hogy amennyiben rohadt almát látunk, az veszteséget jelent, az alma levét inni pedig bánatot vagy fáradtságot jósol. Ugyanakkor a másnak adott alma jó szerencsét hoz, az alma a szeretőknek jót jelent, az édes alma azonban tartoztatást

[406] MOSES, Stéphane, *The Cultural Index of Freud's Interpretation of* Dreams = *Dream Cultures: Explorations in the Comparative History of Dreaming*, ed. SHULMAN, David – STROUMSA, Guy G., New York, Owford University Press, 1999, 303–314.

jövendöl.[407] Különféle jóslatok tartozhatnak az állatokhoz is. A barom (szarvasmarha) jelenthet viaskodást, szűk és bő esztendőt, örömöt, gyűlölséget.[408] A különféle virágok gyakori szereplői az álmoknak.[409] A különféle fajtáknak eltérő álombéli jelentése lehet, ezek gyakran kötődnek a hozzájuk társított szimbolikus jelentéshez. Nem csak a növények vagy az állatok, hanem a legtöbb álombéli kép jelenthet több mindent. Egy fog elvesztése közeli barát halálát mutatja, a vérző fog azonban az álmodó saját halálát jósolja.[410]

Annak felismerése, hogy az álmok a történelmi korok kapcsán új információkkal szolgálhatnak, azt eredményezte, hogy egyre több kutató kezdett az utóbbi években a témával foglalkozni.[411] Az álmok kapcsán új szegmensekkel bővült a középkori vallás és politika közötti kapcsolatról alkotott kép,[412] de születtek az álomelmélet felől közelítő tanulmányok a kínai katolikus-buddhista együttélés kapcsán is.[413]

A külföldi álmoskönyvek feldolgozása és összehasonlítása több éve nagy erőkkel folyik, ugyanakkor a magyar könyvek létezéséről egyáltalán nem tud a szakirodalom. Ennek nem nyelvi akadályai vannak: az ismert 5 könyv közül összesen egy magyar nyelvű, 3 latinul és egy németül íródott. A könyvek keletkezési ideje egybeesik a nyugat-európai „álmoskönyv-hullámmal": 15–17. századi munkák, amelyek szervesen kapcsolódnak az európai hagyományba. Steven Roger Fischer *Complete Medieval Dreambook*[414] című munkájába sem kerültek be a magyar könyvek, pedig a mű mind címében, mind előszavában deklaráltan a teljességre törekszik (valamint Fischer későbbi munkáiban is

---

[407] Alma rothat, Veßteseg. / Almabol az levet ßinni, Bánat. / Alma levet innya, Fáratság. / Almát másnak adni, Nagy jó ßerencse. / Almát látni, Szeretőknek jó. / Almát édesset enni, Tartoztatás. *Álom könyveczke*, Debrecen, 1635. Ld. Az 1635-ös álomfejtő könyvről szóló részt és a 4. sz. mellékletet.

[408] Barmot látni öklelni, Viaskodás. / Barmot ößtevert látni, Szűk esztendő. / Barmot kövert látni, Bő eßtendő. / Barmot haytani, öröm. / Barmot hegyen látni, Semmire nem jo. / Barmot látni enni, Gyűlölség. / Barmot külömb külömb félét egy csordába latni, Bő eßtendőt jegyez. *Álom könyveczke*

[409] Blumen so schön sind empfahen: Ehre. / Garten so mit schönen Blumen gezieret je mehr der Blumen sind, je grösser die Freunde. / Lijlien blumen: auffzug und verletzung. *Traumbüchlein*, 1603.

[410] Zeen aus fallen: Freund wöllen sterben. / Zeen aus dem Mund klauben: des Hirns schwindung. / Zeen essen: Sterben. / Zeen all aus dem Mund einem andern fallen: Reichthumb. *Traumbüchlein*, 1603.

[411] Az egyik közelmúltban megjelent, igen részletes tanulmány az angol reneszánsz korának álomelméletét foglalja össze: LEVINE, Carole, *Dreaming the English Renaissance*, New York, 2008, 7–9., de itt említhetjük az angolszász szakirodalom több más remek darabját is: MILLER, Pamela Cox, *Dreams in Late Antiquity, Studies in the Imagination of a Culture*, Princeton, Princeton University Press, 1994,, CAMPBELL, Mary Blaine, *Dreaming, Motion, Meaning: Oneiric Transport in Seventeenth-Century Europe = Reading the Early Modern Dream*: *The Terrors of the Night*, ed. HODKIN, Catharine – O'CALLAGHAN, Michelle – WISEMAN, Susan, New York, Routledge, 2007., FUDGE, Erica, „*Onely Proper Unto Man": Dreaming and Being Human in the Renaissance = Reading the Early Modern Dream*: *The Terrors of the Night*, ed. HODKIN, Catharine – O'CALLAGHAN, Michelle – WISEMAN, Susan, New York, Routledge, 2007, 31–44.

[412] MOREIRA, Isabel, *Dreams and Divination in Early Medieval Canonical and Narrative Sources: The Question of Clerical Control = The Catholic Historical Review* 2003/89.4, 621–642.

[413] PO-CHIA HSIA, R., *Dreams and Conversions: A Comparative Analysis of Catholic and Buddhist Dreams in Ming and Qing China*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

[414] FISCHER, Steven R., *Complete Medieval Dreambook: a Multilingual, Alphabetical Somnia Danielis Collation*, Bern, Peter Lang, 1982.

úgy hivatkozik erre a kiadásra, mint az összes elérhető álomfejtő könyvet feldolgozó munka), igaz, viszonylag szűk idő és műfajkerettel dolgozik, azonban a két legrégebbi magyarországi *Somniale Danielis* bőven az általa vizsgált időhatárba esik, és mindkettőben találhatóak olyan jóslatok, amelyek így nem szerepelnek az elkészített álmoskönyv-összesítésben.

Az álomfejtő könyvek nem pusztán filológiai szempontból érdekesek, bár adódnak izgalmas kérdések, problémák e téren is. Ezek a kiadványok fontos szerepet töltöttek be az ókortól kezdve az irodalmi hagyományban, vizsgálatuk, kutatásuk hozzásegíthet a dolgozat elején felvetett történeti kontextus felvázolásához, hiszen sok más korabeli szövegnél egyértelműbben mutatják be a korszak szimbolikáját.

Ebben a fejezetben először az álomfejtő könyvekről általában esik szó, arról, hogy miért lehet létjogosultsága e munkák irodalmi célú felhasználásának, majd ezt követően a magyarországi, vagy magyar vonatkozású álomfejtő „könyvek" kerülnek sorra bemutatásra. Ezek közül kettő meglehetősen rövid, amelyet pusztán a műfaji hagyományok miatt emlegetünk könyvként, négy viszont még európai, sőt, világviszonylatban is igencsak terjedelmes munka. Ezeknek a kiadványoknak még a 17–18. században is hatalmas példányszámú új kiadásai jelentek meg, ami mutatja az ilyen és ehhez hasonló könyvek népszerűségét.

1. Az álmoskönyvek mint speciális kordokumentumok

Az irodalmi szövegekben megjelenő álomjelenetek, álomleírások értelmezése több módon történhet. Első lehetőségnek adódik a szövegkörnyezetből kiinduló értelmezés: ez az esetek jó részében kézenfekvő megoldás, viszonylag egyszerű, komoly metodikai buktatókat sem rejt magában.

Ha a szöveg alapján allegorikus jelentést sejtünk az álom mögött, a *Biblia*-kommentárok, középkori enciklopédiák segíthetnek eligazodni a rendelkezésre álló megfejtések között, valamint használhatóak a korabeli képi ábrázolások is: miniatúrák, szobrok, akár még épületek is segíthetnek az értelmezésben. Jelen eljárás legnagyobb hátránya, hogy exegetikus megközelítést igényel, viszont az irodalmi álmoknak csak egy nagyon kis része táplálkozik a keresztény szimbolikából.[415]

Ezért praktikusak az álomfejtő könyvek, akár az ókoriak, akár a közép- és kora újkoriak, hiszen segítségükkel rekonstruálhatjuk azt a kontextust, amelyen belül saját korukban értelmezték az álmokat.

A különféle álmoskönyvek közül azok, amelyek nem foglalkoznak az álom tartalmával, nem használhatók természetesen álomfejtése, Steven Fischer a gyakorlati alkalmazási körből még az orvosi, tudományos könyveket is kizárja emiatt. Véleményem szerint azonban nem igaz, hogy az ilyen könyvek soha nem használhatóak konkrét álmok értelmezésekor: ahogyan a széphistóriákban megjelenő szomatikus álmok kapcsán az előző fejezetben már láttuk, ezek a munkák segíthetnek eligazodni az affektusokat, érzelmeket visszatükröző, bemutató álmok esetében.

Kétség nem férhet viszont ahhoz, hogy a legáltalánosabb, legszéleskörűbb felhasználást a *Somnia Danielis* könyvek csoportja nyújtja az irodalmi álmok értelmezése terén, mivel ezen könyvek fordítják a legnagyobb figyelmet az egyes álmok tartalmára, a megjelenő képekre, az onirikus eseményekre, valamint ezek a könyvek voltak a legnépszerűbbek is a középkorban és a kora újkorban.

Bár az álomfejtő könyveket a felvilágosodás óta gyakran csak közhelygyűjteményként tartják számon, ezek eredetileg éppen praktikus segítséget kívántak nyújtani a mindennapi jövendölésekhez, épp ezért fordul elő gyakran a könyvek bevezetőjében, előszavában, hogy nem csak az álom tartalma, hanem az álmodó személye, az álom ideje, a holdciklus, az álmodó neme és csillagjegye is fontos lehet az álom megértéséhez). Fischer szerint

[415] FISCHER, Steven R., *The Dream in the Middle High German Epic*, Bern, Peter Lang, 1978.

éppen erre a törekvésre cáfolnak rá mégis maguk a könyvek, amikor egy-egy képhez pusztán egy magyarázatot fűznek.[416] Azonban elég csak megnéznünk a magyar álmoskönyveket, hogy lássuk, több jelentés is nyugodtan szerepelhet egy képhez:

Almabol az levet ßinni, Bánat.
Alma levet innya, Fáratság.[417]

E jelenség azt mutatja, hogy az álommagyarázathoz értők valóban figyelembe vehették az álmodó személyét, fizikai és mentális jellemzőit, a „laikus" álomfejtők pedig választhattak maguknak megfelelő „jóslatot" (igaz, ez végképp a ponyvairodalom felé terelte az álomfejtő könyveket).

Az álomfejtés – ahogyan az 1. fejezetben is látható volt –, kettős megítélés alá esett, ennek köszönhetően az álomfejtő könyvek, valamint az álomfejtéssel foglalkozók is gyakran kerültek nehéz helyzetbe. Az álomfejtés e helyzete miatt kerültek minden bizonnyal e munkák ponyvára a 17. század végére, mikor népszerűségük továbbra is töretlen volt. Nem csak az egyház állt ellen erősen az álomfejtő könyvek terjesztésének, hanem az igazságszolgáltatás is igyekezett e munkák bojkottjára ösztönözni az embereket.

A cél az volt, hogy érvényt szerezzenek Gratianus *Decretum*ának, amely tekintélyes kánonjogi gyűjtemény, ahogy láttuk, elítélte az álomfejtő kézikönyveket, mivel az álommagyarázat pusztán a babona szüleménye és pogány szokás. A jóslás művészetét a középkor idején végig ellenzik, mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az olyan elméleti traktátusok, mint például Augustinus Triumphus *Tractatus contra divinatores et sompniatores*e, amely a 16. század elején minden álommal és álomfejtéssel kapcsolatos szokást, praktikát bírál, mivel szerinte ezek az eljárások a hamis vallásosság örökségei. Mindezen folyamatos és ismétlődő „lejárató kampány" ellenére az álomfejtési, jóslási praktikák folyamatosan terjednek, az álomfejtő könyvek egyre nagyobb népszerűségre tesznek szert, nemcsak a könnyen befolyásolható és babonák iránt fogékony szegényebb néprétegek között, hanem a művelt, tanult emberek körében is.

[416] FISCHER, Steven R., *Dreambooks and the Interpretation of Medieval Literary Dreams = Archiv für Kulturgeschichte*, 1983/1., 7.
[417] Részlet az 1635-ben, Fodorik Menyhárt által kiadott *Álom könyveczké*ből.

2. Az európai álmoskönyv-hagyomány

A középkori német irodalmat részletesen tárgyaló *Verfasserlexikon*[418] a gyakorlati álomfejtő könyveket 5 fő csoportra osztja. Ezek közül az első csoportba a laikus asztrológia álomfejtő könyvei, a lunárok sorolhatóak, amelyek a csillagok állásából magyarázzák az álmokat. Olyan holdciklusra alapozott könyvek ezek, amelyekben minden holdhónap összes napjához tartozik egy magyarázat, függetlenül az álom tartalmától. Az álomfejtés legtöbbször arról is szolgál információval, hogy mikor teljesedik be a jóslat. E könyve hátulütője, hogy minden jóslat, értelmezés csak az adott holdhónap egyetlen napján érvényes, így ha az álom megfejtésére nem a látással megegyező napon kerül sor, már problémákat vet fel, hogy melyik naphoz tartozó magyarázat a célravezető – gyakran a kedvezőbbet választják. A magyar könyvek között erre a típusra nem találunk példát. A lunárok esetében pusztán csak másodlagos szerep jut az álmok tartalmának, a látott képeknek nincs relevanciája a jóslat tekintetében, kizárólag a holdfázis határozza meg az álom jelentését. Épp ezért a lunárok irodalmi szövegekhez való alkalmazása is meglehetősen korlátozott.

A második csoport a *Somniale Josephi* típusú könyvek csoportja, amelyek véletlen döntéseken alapuló jóslatokat kapcsolnak az álmokhoz. Ezen belül a leggyakoribb eljárás a betűjóslás: egy *Miatyánk*, egy *Ave Maria* és három *In nomine* után vagy az adott nap sorszámának megfelelő zsoltár első betűjéhez tartozó magyarázat adja az adott álom megfejtését, vagy a véletlenszerűen felütött zsoltárok könyve aktuális zsoltárjának első betűje. A „hátránya" ezeknek a könyveknek, hogy nagyon szűk értelmezési bázist kínálnak, a jóslatokat nehéz személyre szabottan értelmezni, így az ilyen könyvek megbízhatóságába vetett hit a vizsgált időszakra megkopik. Az ilyen, a véletlen szerencsén alapuló könyvek álomfejtési módszere a jóslat „valóra válását" tekintve nem túl megbízható. Az ilyen könyvek jóslatait a jövőre vonatkozóan nem vették figyelembe. Tehát az ilyen álmoskönyvek nem használhatók az irodalmi álmok megfejtése esetében.

Az orvosi alkalmazású, tudományos könyvek alapvetően a Rasi-hagyományra[419] épülnek, nem az álmok szimbolikus jelentésével foglalkoznak, hanem a négy testnedv tudománya segítségével betegségeket próbálnak diagnosztizálni és gyógyítani. A könyvek

---

[418] SPECKENBACH, Klaus, *Traumbücher = Das Verfasserlexikon - Die deutsche Literatur des Mittelalters ist in seiner zweiten Auflage*, band 9., hrsg. STAMMLER, Wolfgang, LANGOSCH, Karl, RUH, Kurt, Berlin, 1998, 1014–1028. (*Verfasserlexikon*)

[419] Shlomo Yitzhaki francia rabbi, 1040–1105, az ő nevéhez fűződik a Talmud és a Tanakh első kommentárja, a Rashi névnek két jelentése lehet: Izrael tanára vagy éljen a rabbi.

módszere az álomban látott képeket tünetként való azonosítása: így az ilyen könyvek szerint a betegségek előre jelezhetők, ami megkönnyíti kezelésüket. Az 1. fejezetben ismertetett Gerolamo Cardano hasonló módszerrel kívánta a betegségeket diagnosztizálni, saját és környezete álmait ennek az eljárásnak megfelelően értelmezte. E könyvek hátulütője, ami Cardano munkásságánál is látszott, hogy a diagnosztizálás nem feltétlenül sikerül, azonban az orvosi közbeavatkozás előbb-utóbb felismeri az aktuális betegséget – ilyenkor az álomfejtő utólag igazíthatja hozzá a magyarázatot a feltárt problémához (ahogyan azt Cardano saját álmai esetében többször is tette). A magyar könyvek között erre a csoportra sem találunk példát.

Érdekessége ezeknek a munkáknak, hogy az efféle jóslást a korban tudománynak tekintették, így az egyházi és világi hatóságok soha nem is ítélték el, a fiziológiai alapú álommagyarázat nem számított tiltott tevékenységnek.[420]

Az ilyen orvosi álomfejtő munkák akkor válnak igazán népszerűvé és akkor indulnak világszerte hódító útra, amikor Arisztotelész oneiromantikáját felfedezte magának Európa. A fiziológiai álmoskönyvek terjedésével a jósló álmoskönyvek nem vesztették el népszerűségüket, a fiziológiai álomfejtés azonban egész új megközelítést nyújtott az álomfejtéshez. Épp ezért a 20. század közepe óta ezek a munkák állnak az érdeklődés középpontjában.

Steven Fischer szerint az irodalmi szövegek vizsgálatához azonban az ilyen munkák használhatatlanok.[421] Véleményem szerint ez a megállapítás pontosításra szorul. Az irodalmi szövegekben megjelenő, allegorikus álmok megfejtéséhez valóban nem adnak plusz információt az orvosi álomfejtő könyvek. Ezzel szemben, ahogy az előző fejezetben láttuk, az irodalmi szövegek nem kizárólag allegorikus álmokat tartalmaznak, hanem számtalan fiziológiai álomleírás is szerepel ezekben. Az ilyen álmok vizsgálatakor épphogy az álmoskönyvek negyedik csoportjába tartozó munkákra támaszkodhatunk többek között.

Fischer szerint a fiziológiai álmoskönyvek terjedése után az álmot sokkal kevésbé értelmezik divinációként, enigmatikus tapasztalatként, mint a Szent Tamás-féle belső testi okként (*causa corporalis interior*), amely kizárja annak a lehetőségét, hogy bármilyen irodalmi formával kapcsolatba kerüljön.

---

[420] Vö. Lynn Thorndike és Nancy Siraisi munkáit. THORNDIKE, Lynn, *A History of Magic and Experimental Science*, New York, 1941. és SIRAISI, Nancy G., *History, Medicine and the Traditions of Renaissance Learning*, The University of Michigen Press, 2008.
[421] FISCHER, Steven R., 1983, 3–5.

A lexikon által utolsóként tárgyalt két csoportba a *Somniale Danielis* és a tárgyszavas *Somniale Danielis* könyvek tartoznak. Steven Fischer álmoskönyv-felosztása e ponton eltér a Verfasserlexikonétól. Szerinte ebbe a csoportba a valódi álmoskönyvek tartoznak, ezek pedig 3 alosztályra bonthatóak: a.) Pascalis Romanus compilatiói; b.) arab álmoskönyvek („pseudo-Achmet"), c.) *Somnia Danielis* könyvek (ezek a görög álmoskönyv-hagyományból eredeztethetőek).

A *Verfasserlexikon* meghatározása szerint a *Somnia Danieli*sek két csoportja között a különbség csak az álmokhoz adott magyarázatok rendezésében érhető tetten: míg az egyik ABC-rendben, addig a másik tárgyszavanként fejti meg az álmokat. Ezek a könyvek az álom tartalmából indulnak ki és a jövő előrejelzésére szolgálnak. A *Somnia Danieli*sek a legszélesebb körben használt és elterjedt munkák, mivel ezek kínálják a legtöbb magyarázatot az álmokhoz. Nagyjából bármilyen, álomban valaha előfordult kép, tárgy, személy beazonosítható a segítségével, az álmok a legapróbb részletekig lebonthatók: ha például valaki azt álmodta, hogy erdőben fut napsütésben, akkor a könyv ad magyarázatot az erdőre, a futásra és a napsütésre is. Más kérdés, hogy ezek a magyarázatok gyakran ellentmondanak egymásnak – könyv szerint azonban ekkor jön az álomfejtő szerepe, akinek az a dolga, hogy koherensé tegye az álomértelmezést ismeretei és tapasztalatai segítségével. Az biztos, hogy az ebbe a csoportba tartozó könyvek alkalmazhatóak a legjobban irodalmi szövegek esetében. A valódi álmoskönyvek legtöbbször Artemidóroszra támaszkodnak.[422]

A szakirodalomban egyetértés van az ügyben, hogy az álmokhoz kötődő jóslatok valaha olyan elterjedt, már-már közhelyes ismeretek voltak, amelyek magától értetődő mivolta miatt álomfejtő könyvre nem volt szükség. A kora újkor végéig tehát az olvasóközönség számára adottak voltak az irodalmi szövegekben feltűnő álmok magyarázatai és jelentései, ezek általános ismert tudásanyag részét képezték, míg a mai ember számára ezeket csak hosszas és bonyolult módszerekkel lehet hozzáférhetővé tenni.[423]

A szövegekben megjelenő álmokat többféleképpen próbálhatjuk a mai ember számára is hozzáférhetővé tenni. Az egyik lehetséges eljárás a jelentés kontextusból való kikövetkeztetése, amelynek során kevés esély van a tévedésre. Ha egy álomleírás olvasásakor allegóriát sejtünk, bibliai és enciklopédikus tudásanyagra támaszkodhatunk a jelentés megfejtésekor. Nem csak irodalmi műveltségből, hanem akár korabeli művészeti forrásokból is kiindulhatunk (miniatúrák, építészet, festmények stb.). Az utóbbi időben

[422] *Verfasserlexikon*, 1024
[423] FISCHER, Steven R, 1983, 20.

megjelent szakirodalmak köszönhetően remek modern kézikönyveket is segítségül hívhatunk. Ezek a források mindazonáltal exegetikus megközelítést kívánnak meg, amely csak az álmok kevesebb mint egynegyedénél hozhat releváns eredményt. A zsidó-keresztény hagyományon kívül eső álmok megfejtésében gyakran segítenek a középkori álmoskönyvek.

Sok álmoskönyv megemlíti, hogy az álmok jelentésének megfejtésekor nem pusztán az álomlátás ideje fontos, de a holdfázis is, sőt, az álmodó neme és a társadalmi helyzete, csillagjegye változtathat a jelentésen.

Az álomfejtés során az első lépés, hogy el kell dönteni, az „éjjeli látás" álom volt-e vagy vízió. Amennyiben biztosan álomról beszélhetünk, a következő lépés, hogy azonosítsuk, milyen fajtájú álomról beszélünk. Ehhez a középkorban alapvetően Macrobiust használták, ahogy már korábban láttuk.

Az irodalmi álmokban a különféle hagyományok gyakran összekapcsolódnak, együtt jelennek meg. Ennek kapcsán fontos tisztázni, hogy mi például a teendő, ha egy álmoskönyvi toposz és egy keresztény szimbólum találkozik: melyik értelmezésnek van elsősége. Számtalan híres, álmokhoz szorosan kötődő szövegben egyértelmű, hogy az álom során látott képeknek komoly egyházi hagyományai vannak, azok keresztény szimbólumok, ugyanakkor a korabeli közönség az álom-interpretációkat is ugyanúgy ismerte és hozzáértette a szöveghez.[424]

Akár az is előfordulhat, hogy egy irodalmi szövegben a két hagyomány nem támogatja, hanem éppen ellentétezi egymást, ilyenkor ez a kérdés még fontosabb szerephez jut.

A hagyományok ilyen találkozásakor az álomfejtéssel foglalkozó szakirodalom úgy vélekedik, hogy amennyiben egy „álombéli látás" már elvesztette a mitikus-mágikus jelentését, és a középkori európai irodalomban hatékony irodalmi eszközzé vált, akkor maga a látott kép, legyen az allegória vagy szimbólum, már nem rendelkezik természetfeletti jelentéssel, ezért tekinthetünk rá pusztán költői eszközként.[425]

Az az álmoskönyvekkel foglalkozó szakirodalomból, valamint a korabeli irodalmi és tudományos munkákból is egyértelműen kiderül, hogy a középkorban és a kora újkor az álomfejtő könyvek megítélése ellentmondásos volt. Ahogy az első fejezetben láttuk, az egyház hivatalos álláspontja szerint elítélte az álomfejtést. Ennek ellenére az álomfejtő könyvek igen népszerűek voltak, évszázadokon át egyre nagyobb példányszámban kerültek

[424] LEVIN, Carole, 59.
[425] FISCHER, Steven R., 1983, 20.

elő a hasonló munkák. Steven Kruger ezzel kapcsolatban úgy vélekedik, hogy téves az az első látásra kézenfekvő megállapítás, hogy a kettősség a tanult egyháziak és műveletlen olvasók ellentétéből fakad.[426] Igaz, hogy az álmoskönyvekre vonatkozó szabályokat olyan magasan képzett, művelt, a társadalom legfelsőbb rétegébe tartozó klérus hozza, akik érdeke, hogy próbálják visszaszorítani a „népi" hagyományokat és megőrizni a keresztény doktrínák tekintélyét. Ezzel szemben a szóban forgó munkák leginkább az alsóbb népréteg körében voltak népszerűek, akik gyakran tanulatlanok, vagy kevésbé képzettek voltak, akik ráadásul nem is mindig értették teljes egészében a keresztény tanításokat és dogmákat, ellenben lenyűgözte őket annak lehetősége, hogy álmaikon keresztül kapcsolatba léphetnek az életüket befolyásoló természetfeletti erővel.

Azonban ha a kettősség oka valóban ez a társadalmi különbség lenne, nem találnák olyan egyháziakat, és különösen nem egy későbbi pápát, aki foglalkozik az álmok jósló szerepével és álomfejtéssel.

Ellentmond ennek a feltételezésnek az is, hogy – bár minden kétséget kizáróan pogány hagyományokból is táplálkozik az álomfejtés „kultusza" – az álomfejtő könyvek és az álomfejtéssel foglalkozó szövegek nagyon korán beépültek a keresztény hagyományba, elterjedésük irodalmi szövegek közvetítésével történt, azaz nem a népi, populáris, hanem a magas, irodalmi regiszterben. Az álmoskönyveknek a 7. századtól való folyamatos jelenléte a művelt, arisztokrata rétegnek köszönhető, akik átmentették az antik görög hagyományból e műfajt.

Ráadásul az álmoskönyveknek bizonyíthatóan voltak magasrangú, arisztokrata olvasó is. Több olyan *Somnia Danielis* is fennmaradt, amelyet híres patrónusoknak ajánlottak, vagy akár az ő megrendelésükre készült. Az ilyen álomfejtések legtöbbször történeti munkákkal, királytükrökkel, politikai értekezésekkel egybekötve készültek. Sőt, a 14. századból olyan angol *somnialé*k is fennmaradtak, amelyek egyházi körökben készültek, szerzetesek, papok tulajdonát képezték.[427] A kódexekben vallási szövegekkel, imákkal kerülnek egybe. Ilyen kódexre példa a következőkben tárgyalandó *Gyöngyösi Kódex* és a benne található álomfejtő szöveg.

Feltételezhető, hogy az álomfejtős kettős megítélése annak köszönhető, hogy még a legműveltebb, legtanultabb egyháztudósokban is erősen élt a világ kiismerhetetlen és a jövő kifürkészhetetlen dolgainak megismerésére irányuló vágy, akkor is, ha ez ellentmondott a keresztény tanításoknak. A lehetőség, hogy az álmokon keresztül

[426] KRUGER, Steven, 1992, 14.
[427] KRUGER, Steven, 1992, 15.

megismerhető a jövőnek, vagy éppen Isten szándékának egy szeglete, csábítóbb, mint a racionális és/vagy autoriter egyházjogi megfontolások. Ezért a *Biblia* tekintélyére támaszkodva megindokolható, hogy miért van szükség mégis az álomfejtésre, annak fenntartásával, hogy természetesen vannak félrevezető, rossz szándékú, ördögtől eredő, illetve jelentéssel nem rendelkező álmok is – ezzel csökken a felelősség, hiszen az álmodó feladata annak eldöntése, hogy egy álom vajon melyik kategóriába kerül, ezért a be nem következő jóslatokért senki nem „reklamálhat”.

3. A magyar álmoskönyvek

Magyar nyelvű álomfejtő könyv egy darab maradt fenn a vizsgált korszakból, a hat darab *somniale* közül 4 latin nyelvű, egy pedig német. Keletkezési idejük a 14. század vége és a 17. század közepe közé esik, azonban három ezek közül a 15. század vége és a 16. század első harmada közötti időintervallumban, a további 2 pedig 15 év különbséggel a 17. század első harmadában látott napvilágot.

A két legrégebbi magyar vonatkozású álmoskönyv a 14. századból maradt fenn. Az egyik a *Tractatus diversi theologici et astronomici* címet viselő kódexben,[428] a másik pedig a *Codex Acephalusb*an.[429] Bár ez két munka nem a vizsgált időszakra datálható, még fontos e szövegek szerepeltetése, hiszen igen kevés álomfejtő könyv maradt fenn, ráadásul az álomfejtő könyvek szövegei egymásra épülnek, a jóslatok hagyományozódnak, így a későbbi álommagyarázatok vizsgálatához elengedhetetlen az előzmények vizsgálata. A Cod. Lat. 59. jelzetű kódex a magyar vonatkozású álmoskönyvek tekintetében azért kiemelkedő, mert ez az egyetlen olyan mű, amelyben egy *Somnia Danielis* és egy *Somniale Josephi* együtt szerepel.

A *Codex Acephalus*ban, az egykor az esztergomi székesegyház tulajdonában lévő, gazdag és változatos kódexben sokféle szöveget olvashatunk. E munkában található a *Budai Krónika* családjába tartozó legkorábbi, 14. századi szövegvariáns, utána 13 üresen hagyott lap következik, majd egy Nagy Sándorról szóló gesta, a német császárkoronázás rendjének leírása, amit Odoricus de Pordenone olasz ferences kelet-ázsiai útleírása követ, majd matematikai jegyzetek másolata után szerepel a *Somniale Danielis*, majd egy asztrológiai jegyzet után szinonimagyűjtemény maradt fenn az eredeti kódexből.[430]

A Gyöngyösi-kódexben szereplő *Somniale* az egyetlen olyan magyar vonatkozású álomfejtő könyv, amely nem a *Somniale Danielis* könyvek, hanem a *Somniale Josephi* betűjósló könyvek közé tartozik. E szöveg a Gyöngyösi-kódex 2001-es kiadása óta remekül hozzáférhető, olvasata problémákat nem vet fel.[431]

A kronológiai sorban a következő az 1516-os *Somniale Danielis*, amely címében – minden bizonnyal szövegromlás vagy másolói tévedés nyomán – Salamonra hivatkozik

---

[428] OSzK Cod. Lat. 59.
[429] OSzK Cod. Lat. 405
[430] KÖRMENDY Kinga, *Az Acephalus kódex esztergomi vonatkozásai* = Magyar Könyvszemle, 115. évf. 1999/1.
[431] *Gyöngyösi Kódex az 1500-as évek elejéről, a nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata bevezetéssel és jegyzetekkel*, DÖMÖTÖR Adrienne (kiad.), Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete, 2001.

Dániel helyett. Ez a leghosszabb és legteljesebb magyar vonatkozású álomfejtő könyv, ráadásul szerencsére az MTA Könyvtárában őrzött nyomtatvány remek állapotban maradt fenn.

Az utolsó két itt említendő munka szoros kapcsolatban áll egymással: ismerünk egy 1616-ban kiadott, német nyelvű álomfejtő könyvet (*Eyn newes Traumbüchlein),*[432] amelyet az 1635-ben, Debrecenben kiadott, magyar nyelvű *Álom könyveczke, mikeppen az eyjeli latasokat, jeleneseket es almokat érteni es magyarazni kel*[433] előzményének tart a szakirodalom. Mindkét nyomtatvány rossz állapotban maradt fenn, erősen töredékesek, levelek hiányoznak belőlük, így a pontos összevetése a két szövegnek mindeddig nem történt meg.

[432] RMNy, 1124.
[433] RMNy, 1603.

a.) A *Tractatus diversi theologici et astronomici* kódex álomfejtő könyvei

A kódex, ahogy a címe is mutatja, különféle asztrológiai és teológiai szöveget tartalmaz. Ezeknek témához szorosan kapcsolódik a kódex végén, a 40r–44v foliókon található két álomfejtő könyv: egy *Somnia Danielis* és egy *Somniale Josephi*.

A német és angol álmoskönyv-hagyományban több példát is láthatunk arra, hogy két különböző felhasználású álomfejtő könyv együtt szerepel egy kiadványban, ugyanakkor a magyar vonatkozású anyagban ez az egyetlen ilyen kódex.

Ez a két 13–14. század fordulójára datálható szöveg a legkorábbi ismert magyar vonatkozású álomfejtő munka. Ha megnézzük, milyen művek találhatóak a kódexben, rögtön látszik, hogy e két álomfejtés szervesen illeszkedik a kódex tartalmába. Olyan, a csillagok állásával, az égitestek tulajdonságaival foglalkozó szövegeket találunk, mint a *Tractatus de cratione mundi*, a *Tractatus brevis astrologicus*, a *Canon ptolemei et pictagore* (!), a *De presagiis solis lune et ignis*, az *Admonitiones de moribus et vivendi corporaliter norme* stb. Ezen munkák sorát zárja a két álomfejtő könyv. A címleírás szerint a két álmoskönyvet egy bizonyos „Georii Rietenburg" barát másolta.

A *Somnia Danielis* egy viszonylag hosszú, sok jóslatot tartalmazó mű, azonban az elméleti bevezető teljességgel hiányzik. Nem ad instrukciókat a szöveg a használatra, nem ad támpontokat az álmok értelmezéséhez, pusztán a jóslatok szerepelnek abc-rendben felsorolva.

A *Somniale Josephi* a holdhónap minden egyes napjához ad jóslatot. Használati utasítást itt sem kapunk, bár viszonylag magától értetődően attól függ az álom jelentése, hogy mely napon láttuk azt. Ugyanakkor így kimarad az álomfejtés kapcsán bármilyen vallási tradícióra való utalás, a könyv nem hivatkozik semmilyen egyházi tekintélyre, nincs szükség a Biblia vagy a zsoltárok könyvének használatára, ami szokatlan az ilyen típusú könyvek esetén. Így ugyanis a jósló álmok nem isteni üzenetekként értelmezendőek, a jóslat nem Isten mindenhatóságából ered, a megfejtéshez sincs szükség transzcendens „segítségre". Ahogy a bevezetőben szó volt róla, vagy, ahogy a *Gyöngyösi Kódex somnialéj*a esetében látni fogjuk, a szerencsén alapuló álomfejtő könyvek általában kötik a jóslatokat vagy imádsághoz, vagy a *Biblia* használatához.

b.) A *Codex Acephalus Somnia Danielis*e

A legkorábbi fennmaradt magyar álomfejtő könyv a 15. század végéről származik. Ez a munka a *Somniale Danielis* könyvek csoportjába tartozik, az elején rövid utalással Dániel prófétára. Hiányzik belőle az elméleti bevezető rész, így tágabb kontextusba helyezése nem lehetséges, csak a szerepeltetett jóslatok alapján a források nem beazonosíthatóak.

Valószínűsíthető, hogy az álmoskönyvet másoló hely- vagy időszűkében volt, mivel az első 3-4 betűhöz még 20-30 jóslat tartozik, utána viszont egyre fogynak a betűnkénti magyarázatok, a könyv végén már csak 2-3 található. Az ABC első 3-4 betűjéhez írt magyarázatok alapján a mintául használt álomfejtő könyv nagyjából a következőkben ismertetésre kerülő 16–17. századi könyvekkel lehetett azonos terjedelmű. Az ilyen terjedelmű könyvekhez szinte mindig tartozik elméleti bevezető, mivel az adja a munkák tudományos alapját, az szolgálja a „hitelesítést", ezért feltételezhető, hogy olyan munkát használt a másoló, amely szintén rendelkezett valamilyen bevezető résszel, fejezettel. Ennek elhagyása is magyarázható az előbb már felvetett hely- és/vagy időhiánnyal, ugyanakkor a szöveg elhelyezkedése a helyhiányt nem feltétlenül támasztja alá: az álomfejtő könyv új oldalon kezdődik, igaz, a következő asztrológiai feljegyzés közvetlenül a Z betűhöz társított magyarázatok után kezdődik. A *somnialé*t és az asztrológiai jegyzetet ugyanaz a kéz írta, témájukban is összekapcsolódnak.

Ritoókné Szalay Ágnes *Eleink szórakoztató olvasmányairól* szóló cikkében úgy fogalmaz, hogy *Codex acephalushoz* hasonló munkák legfontosabb része a bennük található krónika, amely különleges értékénél fogva a következő évszázadokon keresztül valamiféle védelmet nyújt az egész kötetnek. A krónikán kívül megmaradt lapokra azután különböző történeteket, históriákat másoltak, vagy akár tudományos szövegeket másoltak a szabadon maradt helyeket teljesen kitöltve, (célszerű volt takarékoskodni a papírral), így a krónikán felüli „járulékos" része e köteteknek általában jóval hosszabb volt, mint maga a központi mű. A kéziratokat olykor nem egy kéz másolta végig, az is előfordult, hogy több részből kötötték össze, mit például *Codex acephalus* esetében.[434]

Az elméleti rész elhagyásának oka lehetett az is, hogy a másoló nem értett egyet a benne foglaltakkal: ahogy már láttuk, az egyház elítélte az álomfejtő könyveket, az álomfejtés gyakorlatát, ez ellen viszont az szól, hogy épp a bevezető fejezetek szoktak

[434] RITOÓKNÉ SZALAI Ágnes, *Eleink szórakoztató olvasmányairól = Irodalomtudományi Közlemények,* 1980/5–6., 650.

egyházi auktoritásokra hivatkozni, ezzel alátámasztandó, hogy a munka, az álomfejtés nem az ördögtől való, hanem vannak bibliai hagyományai.

Ligeti Lajos a *Codex acephalusban* található matematikai, fizikai és orvosi jegyzetek vizsgálata során kimutatta, hogy ezek alapvetően Arisztotelész és Albertus Magnus munkásságából merítenek.[435] Az 1516-os (későbbiekben részletesen tárgyalt) *Somnia Salomonis* szintén támaszkodik Arisztotelész munkásságára, így feltételezhetjük, hogy a *Codex acephalusba* került álomfejtő könyvet egy, az 1516-os kiadványhoz hasonló munkáról másolták.

Az is elképzelhető, hogy a másoló már „pusztán" szórakoztató olvasmányként gondolt az álomfejtő könyvre,[436] ezért nem volt szüksége a hosszú és bonyolult bevezetőre. Ez viszont nem magyarázza az álommagyarázatok számának drasztikus csökkenését, hiszen épp ez a része a könyveknek az, amelyek később is nagy érdeklődésre tarthatnak számot.

[435] LIGETI Lajos, *Pordenonei Odoricus budapesti kézirata = Magyar Nyelv* 1936/32., 160–168.
[436] Ritoókné Szalay Ágnes a 11. lábjegyzetben jelzett munkája is szórakoztató olvasmányként tartja számon ezt a munkát, vö. RITOÓKNÉ SZALAI Ágnes, 656.

c.) A *Gyöngyösi-kódex Somnialéj*a

Amint az ismert, a Gyöngyösi Kódex néven számon tartott magyar nyelvemlék nyolc kéz munkája, ennyien jegyeztek bele különféle egyházi és világi szövegeket. Mindegyik *scriptor* azt jegyezte le az ívfüzetekbe, ami fontos volt számára, a kódex nem mutat semmiféle szerkesztői szándékot. A törzsszöveg több mint egyharmadát az igen fontos magyar nyelvű emlékek közé ékelődő latin szöveget alkotják, tanítások, imádságok, özvegyek regulája, sorsvetés és különféle bejegyzések között található az egyetlen ismert magyar vonatkozású *Somniale Josephi* típusú álomfejtő könyv.[437] A kódex rendi hovatartozása nem állapítható meg egyértelműen, rendeltetésének oka is kérdéseket vet fel: valószínűleg apácáknak szánhatták az imagyűjteményt, de a másolók az idők során eltértek ez eredeti szándéktól. Dömötör Adrienne szerint ezt támasztja alá a latin nyelvű álomfejtő könyv valamint az utána következő sorsvetés.[438] Lázs Sándor felhívja rá a figyelmet, hogy ezen két szöveg megjelenése a kódexben mindenféleképpen különös, hiszen a hasonló munkák általában okkult tudományokkal foglalkozó kódexekben szoktak előfordulni, nem pedig vallásos környezetben. Ahogy már fentebb láttuk, az egyház hivatalos álláspontja szerint tiltotta az álomfejtés és a jóslás bármilyen formáját,[439] ugyanakkor több olyan egyházi kézben lévő kódex ismert, amelyben álomfejtő könyv is található, így pusztán ezen szövegek kódexbe kerülése nem segít eldönteni ezt a kérdés.

---

[437] A Gyöngyösi Kódexben található álomfejtő könyv szöveghagyományához lásd: LÁZS Sándor, *A Gyöngyösi Kódex írói és műveltségük = Irodalomtudományi Közlemények,* 2007/4–5., 426–427.

[438] DÖMÖTÖR Adrienne, *A Gyöngyösi kódex magyarul író kezei* = Magyar nyelv, 2002/4, 451.

[439] *Decretum Gratiani*, Pars II, Causa XXVI: „Quidam sacerdos sortilegus esse et diuinus conuincitur apud episcopum, correctus ab episcopo noluit cessare, excommunicatur, tandem agens in extremis reconciliatur a quodam sacerdote episcopo inconsulto, indicitur penitencia sibi sub quantitate temporis canonibus prefixa." Sőt, a szöveg név szerint is említi a Somnia Danielis könyveket: „Qui (…) per Pitagoricam, nigromantiam egrotantium vitam vel mortem, vel prospera, vel adversa futura inquirunt, sive qui adtendunt, ***somniale scipta, et falso in Danielis nomine intitulata***, et sortes, qui dicuntur sanctorum, Apostolurum et auguria avium, sciant, se fidem Christianam, et baptismum prevaricasse, et paganum, et apostatam, id est retro abeuntem et Dei inimicum, iram Dei graviter, in eternum incurisse, nisi ecclesiastica penitentia emendatus Deo reconcilietur." Lázs Sándor így foglalja össze a fontosabb vonatkozó „bizonyítékokat": „A 15. század elején magyarországi domonkos kolostorokban – Nagyszombatban és Sopronban – is tevékenykedő inkvizítor, a bajorországi Martin von Amberg elítélte az álomfejtéssel foglalatoskodókat. A kódexszel egybekötött *Confessionale*, amelyet Pál bíró – és a mellette vagy vele együtt működő közösség – a bejegyzések tanúsága szerint használt, szintén tiltotta a sorsvetést, a jövő kikémlelését a betűk segítségével, valamint azt, hogy az álmoknak hitelt adjanak. A *Confessionale* negyvennapi vezeklést rótt ki az ilyen vétekkel megtévedtekre. A világi törvények sem kímélték a fekete mágiát űzőt: pellengérre állították, majd ha újra megkísérelte kifürkészni a jövőt, bolondokházába csukatták, ha mindezek után ismételten tetten érték, akkor eretnekként megégették." LÁZS Sándor, 423–424.

Az álomfejtő könyvet és azt követő sorsvetést a kódex 5. keze írta, e kézhez ezen munkákon kívül egy *non commovebitur* kezdetű mondás és két tollpróba köthető, tehát összességében meglehetősen keveset másolt a kódexben.

A *Gyöngyösi Kódex* álomfejtéssel foglalkozó szakasza összesen három lap terjedelmű, itt egy Józsefnek tulajdonított álomfejtést és egy befejezetlenül maradt sorsvetést olvashatunk. Lázs Sándor *A Gyöngyösi Kódex írói és műveltségük* című tanulmányában kimutatta, hogy magyar nyelvemlékekben – annak ellenére, hogy (ahogyan az előző fejezetben is látható volt) a 15–17. század folyamán igen népszerűek voltak az álomfejtések Magyarországon – egyedül a *Gyöngyösi Kódex*ben találhatunk *somniale*t. A *somniale*k leggyakoribb fajtái az *Ószövetség*ből jól ismert híres álomfejtők tekintélyén alapszik, Józsefén és Dániel prófétáén. Az ő történetüket tartalmazó szentírási helyek azok, amelyek alapján az elvileg érvényben lévő tiltás ellenére is hallgatólagosan megtűrtté tették az álomfejtést. Az első fejezetben láthattuk, hogy jellemzően foglalkoztak az egyházi személyek az álmokkal és azok magyarázatával, hiszen az általánosan elfogadott nézet az volt, hogy Isten kommunikálhat az álmokon keresztül. Emiatt állhat fenn az a kettősség, ami az egyház álomfejtéshez való viszonyát jellemzi.

Ahogy a bevezetőben is szó volt már róla, a *Somniale Josephi* típusú könyvek sokkal inkább tekinthetőek egyfajta sorsvetésnek, mintsem álomfejtésnek. Számtalan megkötés vonatkozik az ilyen szöveget használatára. Fontos, hogy közvetlenül ébredés után (étlen-szomjan) kell nekilátni az éjszakai álomképek megfejtésének, ráadásul a jövendölés előtt imádkozni kell. A szóban forgó *Somniale* egy *Miatyánk*ot, egy *Üdvözlégy*et és egy *Hiszekegy*et ír elő.[440]

Ahogy a *Codex acephalus* jóslatai esetében, úgy itt is azt látjuk, hogy az álmoskönyv jóslatai meglehetősen egyszerűek, nem sokat bíznak a véletlenre. A jövendölések jelenthetnek örömöt és vidámságot,[441] hatalmasságot,[442] hosszú életet, párkapcsolatot,[443] közeli hozzátartozó halálát[444] vagy vérontást.[445]

Maga a szöveg, ahogy az összes álomfejtő könyv, két részből áll. A bevezető rész a terjedelemnek megfelelően meglehetősen rövid. Ahogy az európai álmoskönyv-hagyományban szokásos, a szöveg Józsefre és a fáraó tömlöcében folytatott álomfejtésre hivatkozik, majd ismerteti, hogy hogyan kell használni a művet. Az álomfejtések

[440] *Gyöngyösi Kódex* 29v: 20–24.
[441] E significat gaudium et leticiam.
[442] L significat magnum dominum.
[443] P significat longam vitam vel copulacionem mulieris vel viri.
[444] H significat mortem propriam parentum tuorum.
[445] F significat effusionem sanguinis.

alfabetikus sorrendben követik egymást. Mivel jelen esetben véletlenszerű az egyes jóslatok álomhoz rendelése, magától értetődően betűnként egy jövendölést találunk mindössze (szemben a *Somnia Danielis* könyvekkel, amelyek az álomban megjelenő képekkel foglalkoznak, így betűnként több jóslatot is adnak).

d.) Az 1516-os velencei *Somnia Salomonis David regis filii*

A következőkben az 1516-ban Velencében megjelent *Somnia Salomonis* kapcsán felmerülő kérdésekre térek ki. Először magáról a kiadásról, annak felépítéséről, fejezeteiről, illetve fontosabb elméleti alapvetéseiről, majd Schaller Jakabról, a könyv kiadójáról, végül pedig a *Somnia Salomonis* lehetséges kontextusba helyezéséről lesz szó.

A könyv, *Somnia Salomonis David regis filii una cum Danielis prophete somniorum interpretatione: novissime ex amussim recognita quisbusquae mendis expurgata,*[446] a Magyar Tudományos Akadémia kézirattárában őrzött, 16. századi, gyakorlati álomfejtő könyv, első pillantásra is tipikus *Somnia Danielis*, amelynek első fele az álmok részein keresztül ad betekintést az álomfejtés művészetébe, míg a második része Dániel próféta álomfejtései nyomán az egyes álomképekhez jóslatokat rendel. A mű hat könyvből és az előbb említett álomfejtő mellékletből áll. Az első könyv első része az álomfejtés elméletét és művészetét, illetve annak történetét fejti ki,[447] a második része a természetfeletti álmokban való beavatkozásáról szól.[448] A második könyv az álomban megjelenő földről és vizekről;[449] a harmadik könyv a különböző házi és vad állatokról;[450] a negyedik könyv az emberről és a testrészekről, az ételekről és az öltözködésről;[451] az ötödik könyv az emberek viselt dolgairól, tulajdonságairól;[452] a hatodik könyv a fák, a növények és a gyümölcsök álmokban való megjelenésének értelmezéséről szól.[453]

A bevezető háromféle álmot különböztet meg: az igaz álmot, amikor valami jó dolog önmagában jelenik meg (ezek a jósló, való álmok), a napi cselekedetek vagy gondolatok eredményeként születő álmot és az ördög kísértésének eredményeképpen létrejövő álmot.

---

[446] RMK III 49, MTAK RM IV-40.

[447] Primus itaque liber in se habet bimembrem divisionem: quarum prima docet artem et radicem interpretandi somnia: secunda docet modum explicationis dei et coeli et corporum super coelestium. *Somnia Salomonis…,* prologus

[448] Primus itaque liber in se habet bimembrem divisionem: quarum prima docet artem et radicem interpretandi somnia: secunda docet modum explicationis dei et coeli et corporum super coelestium. *Uo.*

[449] Secundus liber tractat de ipsa terra et de iis: quae in ea sunt: et de mari atque fluminibus et de aliis aquarum generibus. *Uo.*

[450] Tertius liber continet binam divisionem / sed expostionem animalium domesticorum et silvestrium et atque avium: et sub istis prima pars huius codicis terminatur. *Uo.*

[451] Quartus liber habet tres divisiones prima tractat de homine et membris eius particularibus. Post modum secunda divisio continet expositionem ciborum et potuum hominum convenientium. Tertia divisio tractat satis dilucide explanare somnia omnium generum vestimentorum. *Uo.*

[452] Quintus liber tractat de expositione diversarum rerum homini convenientium, quantum ad laudem eius sive vituperium. *Uo.*

[453] Sextus liber dat modum et artem interpetrationis (sic!) somniorum arborum et herbarum atque fructuum et granorum atque hedeficiorum. *Uo.*

> Primo autem est somnum verum: quod sibi videt homo bonus ipse vel alius. Secundo est somniare in nocte scibus illud quod est actum vel cogitatum de die: quia mens solicita dat intelligere anime cogitanti/imaginari et videre ea, quae in die preterita tractatabantur. Tertio autem modo eveniunt somnia ex temptatione diaboli: quod humano insidiatur generi.[454]

Ezek további felosztásával az álmoknak összesen hét csoportja különíthető el, így segít a könyv a sokféle álom közötti eligazodásban, illetve abban, hogy mikor érdemes hozzáfogni egyáltalán az álmok megfejtéséhez.

> 1. Somnium sive verbum ex Deo sient illud fecit scire angelus. 2. Illud quod ostendit tibi angelus somniorum similitudo sit in tuo somno peccati. 3. Tertius autem modus videndi est misterer videlicet malarum rerum. 4. Quartus autem modus est coluire in somno eum muliere ubi. 5. Est ex parto colere vel flates vel aliorum humorum autem ex reflectione comestionis et potus. 6. Videndi somnia pertinet ad ipsum diabolum. 7. Quod mente revoluit i[]e nude etiam revoluit id animus cogitantis in nocte.[455]

Ahhoz nem férhet kétség, hogy az első csoport próféciaként értelmezhető, az igaz álmok valóra válása pusztán idő kérdése, a másik két csoportba tartozó álmok azonban az esetek többségében nem hordoznak információt a jövőről, ugyanakkor a mű kitér arra, hogy ezek az álmok is valóra válhatnak, ám magyarázatuk, illetve az ilyen álmokba vetett hit könnyen eltérítheti az álomlátót a helyes, Istenfélő útról.

Az álmok csoportosítása után az alvásra is kitér a mű. Az alvás módjától függően négy csoport különíthető el. Aki a hátán alszik, így a szeme és a szíve a Teremtő felé néz, annak igaz álmai lesznek. Aki a bal oldalán alszik, annak teste az aznapi táplálék emésztésével van elfoglalva, így nem lesznek álmai, mivel lelke nem tud azokkal foglalkozni; aki pedig a jobb oldalán alszik, annak csupán csalfa és haszontalan álmai lesznek. Aki hason fekve alszik, ezzel elzárva a szemét és a lelkét a Teremtőtől, csak az ördögtől eredő álmokra számíthat.

Erre az utolsó két eshetőségre megoldást is kínál a kézikönyv: ha az álomban megjelenő jóslat nem nyeri el az álmodó tetszését, lehetősége van rá, hogy közvetlenül ébredés után elmondjon egy imát (amelynek szövege természetesen szerepel az álmoskönyv bevezetőjében),[456] hogy így érje el az esetlegesen rossz prófécia érvénytelenítését. Az éjszaka elején megjelenő álom húsz éven belül, az éjszaka közepén születő álomkép

---

[454] *Somnia Salomonis…,* lib. 1. cap. I.
[455] *Somnia Salomonis…,* lib. 1. cap. XI.
[456] Oratio contra mala somnia (cap. V.): quae tibi non placuerit: convertete super aliud bracium et expue ad sinistrum tribus vicibus dicensque hoc verbum. Munio me cum domino deo esu Mosye et Abraam ut malignitas somnia quam vidi invisione mea: mihi non noceat in lege mea ne cin seculo meo et in vita mea non alius deus praeter te. Deus omnium caelestium/terrestium et infernorum et deus omnium creaturarum sapiens ebsentium presentium et futurorum minio me cum deo glorioso et excelso: cum quo munierunt se angeli et prophete quatenus a malignitate quam vidi in somno meo: non accedat mihi inde aliud mali.

(amely egyébként szükségszerűen csalfa) öt éven belül, a hajnalhasadtakor vagy reggel látott álom pedig tíz éven belül válik valóra.

Az elméleti bevezetőt követő öt könyv tematikus csoportosításban, részletesen ismerteti az egyes álomképek jelentését és értelmét, úgy, hogy a jelentéseket meg is magyarázza, míg a hat könyvhöz csatolt melléklet ábécésorrendben pusztán az álmok által szolgáltatott jóslatokat ismerteti. A melléklet igyekszik biztosra menni, ezért a legtöbb álomkép négyféle jövendölésként értelmezhető: jelenthet jót vagy rosszat és hasznot-gazdagságot vagy veszteséget-szegénységet. Gyakran előfordul, hogy egy-egy álomban megjelenő képhez több, akár különféle jelentés is párosul a mellékletben: ez mutatja, hogy az álomfejtő könyvek valóban hosszú idő alatt hagyományozódtak, az érdekesnek, hasznosnak tűnő jóslatokat átvették-átörökítették. Fischer már fentebb említett *Complete Mediaeval Dreambook*ja tanúsága szerint épp e átvételek miatt összességében a nagyszámú fennmaradt álomfejtő könyvben viszonylag kevés különböző jóslat található.

Ezt a *Somnia Salomonis*t 1516-ban, a kiadás kolofonja szerint Schaller Jakab budai könyvárus megbízásából nyomtatták ki Velencében.[457] Ezenkívül a könyvnek még két kiadását ismerjük, azokat is Velencében nyomtatták Melchiorre Sessa és Petrus Ravanis felkérésére, az elsőt 1501-ben, a másikat – Schalleréhoz hasonlóan – 1516-ban.[458]

A hazai humanista könyvgyűjtők igényeit a szerény magyarországi üzemeknél sokkal jobban ki tudták elégíteni a Budán megtelepedett és itt működő külföldi kiadók és könyvkereskedők, akik megrendeléseikkel külföldi nyomdákhoz fordultak: többek között a Velencében, Bécsben és Krakkóban működő műhelyek voltak igen népszerűek. Az ilyen ismert budai könyvkereskedők egyike a *Somnia Salomonis* kiadója, Schaller Jakab, aki rejtélyes alakja a 16. század eleji könyvkiadásnak és könyvkereskedelemnek.

Életéről és munkásságáról keveset tudunk:[459] Kemény József kutatásai szerint Schaller svéd származású könyvkereskedő volt.[460] Fitz József leírja róla, hogy működése során öt munkát adott ki: két esztergomi, két egri liturgiát és egy egyházi beszédgyűjteményt; az utolsót *(Breviarium Strigoniense)*[461] Kaym Orbánnal közösen.[462] Sem Kemény, sem Fitz

---

[457] Expliciunt somnia Daniels Novissime emendata et ex mandato et impensis providi et circumpecti viri Iacobi schaller bibliopole budensis.

[458] *Somnia Salomonis regis filii David*, 1501. és *Somnia Salamonis David regis filii vna cum Danielis prophete somniorum interpretatione…,* Venezia, Melchiore Sessa & Pietro de Ravani, 1516.

[459] A Tübingeni Egyetem matrikulája szerint 1524. június 8-án beiratkozott az egyetemre egy bizonyos Jacobus Schaller. Kétséges, hogy a két Jacobus Schaller ugyanaz a személy-e, mindenesetre az egyéb rendelkezésre álló adatok alapján nem kizárható, hogy a budai könyvkereskedő Schaller iratkozott volna be az egyetemre. *Die Matrikulen der Universität Tübingen 1477–[1817], Band I,* hrsg. HERMELINK, Heimlich, Stuttgart, 1906.

[460] KEMÉNY József, *Magyar és erdélyi nyomdászok külföldön*, h. n., 1858, 98.

[461] RMK III 195, *Breuiarium Strigoniense*, Velence, 1514.

nem említi a *Somnia Salomonis*t, a nyomdatörténeti szakirodalomban erről a munkáról nem nagyon találunk említést.

Schaller személyéről sem maradt fenn sok adat, a Magyar Országos Levéltár összesen egy vele kapcsolatos iratot őriz: egy Joannes Khottával közösen kiadott, 1525-ös iratot, amelyben bizonyos Jacob Vischerrel kötött szerződésük érvényesítését szeretnék kieszközölni.[463] Ebben a levélben Schaller *Buchführer*ként szerepel: „Nemlich Jacob Schaller *pŭechfŭerer* unnd Johannes Khotto peyde mitpŭrger der Offen", azaz olyan könyvkereskedőként, aki maga nem működtet ugyan nyomdát, ám megbízóként különböző nyomdákkal dolgoztat, és ő maga értékesíti az elkészült könyveket.

A sok rejtély és hiányosság ellenére ismerjük Schaller kiadójelvényeit, ezek ugyanis az általa rendelt kötetekben fennmaradtak: ezek tanúsága szerint összesen kettőt használt, és ezek eredetileg Johannes Paep jelvényei voltak. Az egyik[464] 1514-es jelvény Szent János evangélistát ábrázolja, aki tudvalevőleg Paep védőszentje volt, nem pedig Schalleré. A másik jelvényen (amely szintén 1514-es)[465] Szent Adalbert szerepel, éppen ugyanaz az ábrázolás, amelyet korábban, 1508-ban és 1509-ben szintén Paep használt. Az *Esztergomi Breviárium*ban a kép alatt Schaller monogramja szerepel, illetve szedésben, nem pedig metszetben a neve is. Mivel Paep és Schaller keresztnevének (Johannes és Jacobus) kezdőbetűje azonos, a monogramhoz a dúcon csak a P-t kellett S-re igazítani, így viszonylag egyszerű volt a jelvények átalakítása. A Schaller-féle *Postilla Guillermi super epistolaseuangelia* című gyűjtemény kiadásának címlapján az igazítás nem sikerült jól, így a monogramon még láthatóak a dúc kivésésének nyomai. A *Breviarium*ban a betűket már nem vésték át, hanem újjal pótolták őket.[466]

Schaller rendszerint Paep utolsó nyomdászánál, Lucantonio Giuntánál nyomatott Firenzében, itt jelent meg az 1514. évi esztergomi *Breviarium* is, ám például az ugyanazon a héten elkészült egri *Ordinarius* Nicolaus de Franckfordia velencei nyomdájából származik. Feltehetőleg ez az egyidejűség tette szükségessé, hogy a két könyvben két

---

[462] FITZ József, *A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története I.,* Budapest, 1959, 135.

[463] MOL DF 243583, U 438 / 5540. A MOL katalógusában Jacob Schaller és Jarmuth Khotter okleveleként van számon tartva, feltehetőleg valamilyen adminisztratív hiba folytán. Johannes Khotta számára vagy által kiadott irat több is van az országban, különböző feljegyzésekben is megtalálható, jól beazonosíthatóan ő dolgozott Schallerrel. Vö. pl. 1525. Registrum litterarum, per egregium dominum Stephanum de Werbewcz, prothonotarium personalis praesentiae, manibus nobilium Johannis Cotta et Pauli Pelionis, civium Budensium, datarum. (E chart.) (EK)

[464] Az 1512-es szentbeszédgyűjtemény és az 1514-es egri *Ordinarius* (RMK III 34, *Postilla Guillermi super epistolas euangelia (...)*, Velence, 1512. és RMK III 197, *Ordinarius secundum veram notulam siue rubricam alme ecclesie Agriensis. de obseruatione diuinorum officiorum et horarum canonicarum*, Velence, 1514.

[465] Ez látható a *Breviarium strigoniensé*ben.

[466] FITZ József, 137.

különféle jelvény dúcait használják fel. Borsa Gedeon[467] szerint abból a tényből, hogy Schaller részére nem készült külön jelvény, hanem Paep dúcait használta, ráadásul Paep halála után ugyanazokban a nyomdákban dolgoztatott, mint mestere, az következik, hogy Schaller lett Paep üzleti utóda. Borsa Gedeon ugyanebben a cikkben felhívja rá a figyelmet, hogy Kaym és Giunta csak Schaller működésének megszűnte, tehát 1515 után lépett egymással kapcsolatba. Figyelembe véve, hogy a *Somnia Salomonis* 1516-os kiadású, az biztosan megállapítható, hogy Schaller nem fejezhette be a működését 1515-ben. Schaller tevékenységének datálása Fitz Józsefnél is helytelen, ő 1515–1519 közötti könyvkiadásról ad számot, azonban a Schaller által kiadott *Postilla* 1512-es, tehát a kezdődátumnál jóval korábbi; ráadásul az a tény, hogy az 1525-ben kelt iratban Schaller *Buchführer*ként hivatkozik önmagára, azt mutatja, az 1519-es dátum sem állja meg a helyét, hiszen még később is dolgozott, legfeljebb üzleti tevékenysége nem volt kifizetődő.

Láttuk, hogy ez az 1516-os, Schaller-féle *Somnia Salomonis* a gyakorlati álomfejtő könyvek öt osztálya közül a *Somniale* vagy *Somnia Danielis*-csoportba tartozik. Ezek a munkák Dániel próféta álomfejtésére alapozva adják meg az egyes álmok jelentését úgy, hogy minden esetben az álom tartalmából indulnak ki az álomfejtés során, és egyértelműen jósló-jövendölő álmokat magyaráznak, leggyakrabban betűrendben vagy tematikusan. Ebbe a csoportba tartozik a most taglalt *Somnia Salomonis* is, amely már a címében hivatkozik Dániel prófétára: *Somnia Salomonis David regis filii una cum Danielis prophete somniorum interpretatione.* Ez a mű egyedülálló a maga nemében a magyar vonatkozású álomfejtő irodalomban.

A *Somnia Danielis*-könyvek felépítésük és tartalmuk alapján további alcsoportokra oszthatók. Egyes könyvek Dánielnek címzett ajánlással kezdődnek, míg mások rögtön az álomfejtéssel indítanak; emellett az is változhat, hogy van-e elméleti bevezető, vagy nincs, illetve hogy a könyvben hol szerepel a gyakorlati álomfejtő rész. A *Somnia Salomonis*t is magába foglaló alcsoportba tartozó szövegek jellemzően viszonylag hosszú elméleti bevezetővel kezdődnek, amelyben hosszabban-rövidebben megemlítik Dániel prófétát, majd részletesen tárgyalják a különféle álomelméleteket.

A Schaller-féle *Somnia Salomonis* a meglehetősen hosszú elméleti bevezetőben sehol nem említi meg forrásait (egyedül Dániel prófétára hivatkozik a műfaji sajátosságoknak megfelelően), de Arisztotelész és Avicenna hatása a nem isteni eredetű álmoknál egyértelműen érezhető a szövegen. Ahogy a következő fejezetekben tárgyalandó

[467] BORSA Gedeon, *Adalékok a középkori budai könyvkereskedők történetéhez* = *Magyar Könyvszemle* 1955, 296–298.

könyveknél látni fogjuk, e két szerző elméleteinek használata amúgy is gyakori ezekben a könyvekben, a fentebb említett gyakori, álomfejtő könyvek közötti átvételek miatt pedig még inkább valószínűsíthető, hogy hasonló forrásokat használnak a különféle könyvek szerzői-szerkesztői.

Nem csak a hagyományok, hanem az elméleti bevezetőben található ellentmondások is arra engednek következtetni, hogy a művet több, hasonló témájú munka alapján állították össze, egymás után másolva a vonatkozó részeket. Így szerepelhet például a VI. caputban az, hogy aki a jobb oldalán alszik, Istentől származó álmot lát, annak ellenére, hogy három caputtal korábban a jobb oldalon való alvás egyértelműen csalfa álmot eredményezett.[468]

Az első könyv IX. caputjában található felosztás, amely hét csoportba sorolja az álmokat, igen népszerű volt a 15–16. században. A *Somnia Salomonis* megjelenésével nagyjából egy korban alkotó Laskai Osvát az 1. fejezetben ismertetett elmélete második csoportosításhoz áll közel Schaller kiadványának álomfelosztása.

Laskainál, ahogy láttuk, szerepel a természet gyengeségeiből, a túlzott vagy túl kevés evéstől, ivástól, a korábbi gondolatokból, a démonok kísértéseiből, a gondolatok és az ördögi kísértés összjátékából, az isteni kinyilatkoztatásból és a gondolatok és az isteni kinyilatkoztatás összjátékából származó álom. A *Somnia Salomonis* a hétből hat kategóriát maga is felsorol, szerepelnek az isteni és az ördögi álmok, illetve a természeti és a testi folyamatok eredményeként létrejövők, egyedül a gondolatok és az isteni kinyilatkoztatás kapcsolatából születő álmot nem találjuk, helyette egy homályos kategória elemei, a rossz dolgok eredményezte álmok szerepelnek a szövegben.

Látható tehát, hogy a *Somnia Salomonis*ból feltűnően hiányzó források, hivatkozások ellenére feltételezhető, hogy a szövege korábbi, hasonló álomfejtő könyvek alapján készült, hogy a korban ismert és népszerű álomelméleti ismeretanyagot használja és mozgósítja.

Ritoókné Szalay Ágnes *Eleink szórakoztató olvasmányairól*[469] szóló cikkében beszámol róla, hogy a fentebb ismertetett, 15. századi *Codex Acephalus*ban található kéziratos *Somnia Danielis* e munka előzménye. A *Codex Acephalus* álomfejtő könyve és a *Somnia Salomonis* szövege között szorosabb rokoni kapcsolatot a rendelkezésre álló információk elégtelensége okán nem tételezhetünk fel, bár időbeli közelségük miatt a feltételezés jogos. A 16. század elejéről fenn a már ismertetett, Gyöngyösi-kódexbeli *Somniale*. A szövege

[468] „[D]ormiunt supra dextram partem: est fallax et inutile", Cap. IIII., és „Dixerunt eniqui dormi super dextrum latus/ quod videt: est ex deo." Cap. VI.
[469] RITOÓKNÉ SZALAI Ágnes, 656.

ugyan szintén nem mutat rokonságot a most tárgyalt álmoskönyvvel, azonban ez álomfejtő könyvek ezen álomfejtő könyvek léte jól példázza, hogy a 15–16. század fordulóján a városi kultúra megjelenésével a megváltozott piac igényeit egyre inkább laikus szövegekkel lehetett kielégíteni, így az ehhez alkalmazkodni akaró nyomdászok, köztük Schaller is, a népkönyvek kiadása felé mozdultak el.

e.) 1616-os szebeni *Traumbüchlein*

A *Somnia Salomonis*on kívül még két magyar vonatkozású álmoskönyv maradt fenn a 16–17. századból. E két hosszú és részletes szöveg közül az első egy 1616-os szebeni, német nyelvű könyv, amelynek szövege hiányosan és sok helyen olvashatatlanul maradt fenn az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának gyűjteményében.

A másik pedig egy 1635-ös debreceni, magyar nyelvű kiadvány,[470] amely Fodorik Menyhárt nevéhez fűződik. Ez a két könyv azonban nem a *Somnia Danielis*-csoportba sorolható, hanem a tudományos igénnyel született álomfejtő könyvek közé, amelyek többek között Arisztotelész, Avicenna és Melanchton munkásságára támaszkodnak. Annak ellenére, hogy ez a két könyv nem a *Somnia Salomonis* csoportjába tartozik és a szövegeik között szorosabb kapcsolat nem mutatható ki, az általuk tárgyalt elmélet sokban hasonlít a Schaller által nyomtatott könyvben leírtakra.

A textológiai-filológiai kérdések tekintetében minden bizonnyal az 1616-os, német nyelvű, Szebenben kiadott álmoskönyv a legérdekesebb, amelynek eredeti, 16. századi előzményét szerzője Artemidórosz álmoskönyvéből fordította.[471] Az 1606-os kiadvány eredeti dokumentuma a romániai Ecelen (Hetzeldorf) található, romlott és nehezen hozzáférhető állapotban, az Országos Széchényi Könyvtár pedig mindössze erősen rongálódott fotómásolatot őriz a könyvről. A címlevél tanúsága szerint a nyomtatványt 1616-ban Jacob Thil (vagy Thilo) nyomtatta, és Benjamin Fiebick adta ki. Fiebick volt az első erdélyi könyvkiadó, aki saját nyomda híján más műhelyében nyomtatott. 1616-tól kezdve Thilóval gyakran dolgoznak együtt, főleg vallási témájú műveket nyomtattak együtt.

A *Traumbüchlein*ból összesen 6 levél maradt meg, a címlevél után *Vorrede an den christlichen Leser und Anleitung der nächtlichen Gesichten Träumen, ihr Bedeutung zu erfahren* a mű használatát magyarázza. Ezt követi *Auslegung und Bedeutung der nächtlichen Gesichten, Vorbildung und Träumen* címmel betűrendben az álomképek megnevezése és azok rövid jelentése, amely a fennmaradt egyetlen példányban az első ív végén a Brück szóval szakad meg. A mű kötéstáblából kiáztatott töredékéről először Gernot Nussbächer adott hírt a *Volkszeitung*ban, 1966-ban. A roncsolódott eredeti példány, és a rossz minőségű fotó a meglevő 6 levél átírását és feldolgozását is nagyban nehezíti. Az

[470] *Álom magyarázó könyveczke*, 1. Ld. a következő alfejezetet.
[471] ld. GRENZMANN, Ludger, *Traumbuch Artemidori. Zur Tradition der ersten Übersetzung ins Deutsche durch W. H. Ryff*, Baden-Baden, 1980.

1635-ös, debreceni *Álom könyveczké*t e szebeni német nyelvű mű magyar fordításának tartja a szakirodalom, ez alapján e szebeni álmoskönyv teljes szövegét 32 levél terjedelműre becsülik. Szerencsére egy 1603-as, Berlinben őrzött, Jacob Ginger általi kiadás alapján[472] e töredékes szöveg teljes egészében rekonstruálható.

A berlini Staatsbibliothek négy álmoskönyvet őriz *Traumbüchlein*: *Wie man nechtlicher Gesichten / Fürbildungen und Träumen / Bedeutungen erkennen und lernen mag.* (Aus Alten und Newen künstlichen Traumbüchern mit gantzem Fleiß in die Kürtze gezogen und gestellet) címen: egy év nélküli és egy 1591-es nürnbergi példányt, előbbi Valentin Fuhrman, utóbbi Christof Lochner és Johann Hofmann közreműködésével született, illetve egy 1591-es magdeburgi és egy 1603-as erfurti példányt, amely utóbbi Jacob Singe munkája.[473] Ez a könyv mindössze 13 évvel a szebeni álmoskönyv előtt látott napvilágot, így ennek szövegével vetettem össze Fiebick munkáját.

Az összevetés eredményeként megállapítható, hogy a két szöveg között leginkább helyesírási (kis- és nagybetűhasználat, ejtéskönnyítő betűk stb.), és kötőszóbeli különbségek vannak. A két szöveg közötti legnagyobb eltérés az, hogy a szebeni példány az elméleti bevezető végén egy félmondat erejéig hivatkozik Homéroszra, amely utalás a Singe-féle változatban nem szerepel.

Így a Singe-féle kiadás alapján a romlott szebeni kötet nagyrészt helyreállítható, egyrészt a kérdéses olvasatok, vagy olvashatatlan részek pótolhatók, másrészt a betűrendes álomfejtő rész *Brück* szótól hiányzó része is megfejthető.[474]

A kiegészített szöveggel lehetőség nyílik arra is, hogy az 1635-ös, Debrecenben, Fodorik Menyhárt által nyomtatott könyv szövegével is alaposabban összevessük a német szöveget. Az 1635-ös kiadványnak csak töredékes próbanyomata ismeretes, mégpedig az „A”-ív egyik fele, amelyre nyolc lapot nyomtattak, míg az ív másik fele, vagyis hátlapja üres maradt. Így a szövegből csak minden második lap maradt fenn. Ezek a címlapot, és a bevezetés második, harmadik és befejező, hatodik, valamint a főrész első, negyedik, ötödik és nyolcadik lapját tartalmazzák. A szöveg egyezik az 1756. évi kiadás[475] szövegével, amely alapján a debreceni kiadás kiegészíthető.

---

[472] *Traumbüchlein, Wie mann nechtlicher Gesichten Fürbildungen und Traumen Bedeutungen erkennen und lernen mag.* Na, 4930, Zentral und Landesbibliothek, Berlin.

[473] *Traumbüchlein/ : Wie man nechtlicher Gesichten/ Fürbildungen und Träumen/ Bedeutungen erkennen und lernen mag. Aus Alten und Newen künstlichen Traumbüchern mit gantzem Fleiß in die Kürtze gezogen und gestellet,* Na6261 (Nürnberg); Na5261 (1591, Nürnberg); NA4929 (1591, Magdeburg); Na4930MF (1603).

[474] A két szöveg átírását és összevetését ld. a mellékletben.

[475] OSZK Phys. 579e.

A helyreállított és kiegészített német szöveg alapján valóban úgy tűnik, hogy a debreceni munka előzményével állunk szemben: nemcsak a magyar szöveg bevezetője fordítása a németnek (a szebeni kiadás 3b lapja, majd a 4b-től végig), hanem az összevethető álomfejtések is sorra megegyeznek a két különböző nyelvű kiadásban, ugyanakkor szokatlan az eljárás, hogy az elméleti bevezetőt csak részben fordították le a magyar kiadáshoz.

f.) Az 1635-ös debreceni *Álom könyveczke*

Az *Álom könyveczke* első kiadása 1589-ben látott napvilágot,[476] szintén Debrecenben. Annak szövegéből Fraknói Vilmos adott közre részeket, ugyanakkor pontosan datálnia nem sikerült a művet. Az 1635-ös kiadásnak[477] két későbbi, 1756-ból és 1783-ból származó újabb kiadása is ismeretes, de később ebben a formában nem nyomtatták újra a könyvet.[478] Ahogy már az első fejezetben szó volt róla, a 18. században 6000 példányt nyomtattak ki ebből az álomfejtő könyvből, ami egyértelműen mutatja mind a kiadvány, mind a műfaj népszerűségét.[479]

Az 1635-ös kiadványnak csak töredékes próbanyomata ismeretes, mégpedig az „A”-ív egyik fele, amelyre nyolc lapot nyomtattak, míg az ív másik fele, vagyis hátlapja üres maradt. Így a szövegből csak minden második lap maradt fenn. Ezek a címlapot, és a bevezetés második, harmadik és befejező, hatodik, valamint a főrész első, negyedik, ötödik és nyolcadik lapját tartalmazzák. A szöveg egyezik az 1756. évi kiadás szövegével, amely alapján a debreceni kiadás kiegészíthető.[480] A mű tanúsága szerint a nyomtatás Fodorik Menyhárt nevéhez fűződik, aki 1630-ban vette át a nyomda irányítását. Mivel Fodorik nem érte el azt a szakmai szintet, amivel elődje, a Rheda nyomdászcsalád rendelkezett, a város vezetése írásos szerződést kötött vele.[481] A szerződés értelmében pusztán a tipográfia került a nyomdász tulajdonába, de a nyomda működésébe a tanács (és rajtuk keresztül a város) beleszólhatott, cenzúrajogot gyakorolhatott felette. Fodorik szerződésében azt is kikötötték, hogy semmiféle újítást a könyvek kibocsátásában ne merészeljen foganatosítani,[482] ezért az álomfejtő könyvek tekintetében szerencsésnek mondható, hogy a nyomda már a 16. század végén nyomtatott egy álmoskönyvet.

A szöveg Pliniusra hivatkozik az álomfejtés elméletének bevezetésekor, ami azért is érdekes, mert Plinius saját álomelméletet nem dolgozott ki, alapvetően a saját álmait, és azok saját életére vonatkoztatható jelentését próbálta értelmezni a kortársai által kidolgozott elméleti keretben.

---

[476] RMNy, I. S622A
[477] RMNy, II. 1603
[478] Vö. LENDVAY Imre, 48–50.
[479] LENDVAY Imre, 49.
[480] A kiegészített szöveget ld. a mellékletben.
[481] Ez a legkorábbról fennmaradt magyarországi nyomdaszerződés. Vö. BENDA, Kálmán – IRNYI, József, 341–343.
[482] PÉNZES Tiborc Szabolcs, *A paszkvillus műfaj és a váradi Pasquillus rendhagyó vonásai = Studia Caroliensa*, 2009/4., 48. (45–59.).

Az előző alfejezetben ismertetett, helyreállított és kiegészített német szöveg alapján valóban úgy tűnik, hogy a debreceni munka előzménye az 1606-os *Traumbüchlein*: nem csak a magyar szöveg bevezetője a német fordítása (a szebeni kiadás 3b lapja, majd a 4b-től végig), hanem az összevethető álomfejtések is sorra megegyeznek a két különböző nyelvű kiadásban, ugyanakkor szokatlan az eljárás, hogy az elméleti bevezetőt csak részben fordították le a magyar kiadáshoz.

Bibliográfia

Források

ÁCS Mihály, *Az arany lantz*, k) = RMKT 17/11., VARGA Imre (kiad.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986, 114.

Ad dominum consolem: Skólánk, serkenj fel ismétlen álmodból = RMKT, 17/14,

ÁGOSTON, *Vallomások*, ford. dr. VASS József, Budapest, Szent István Társulat, 1999

Alexandriai Szent Katalin legendája, 480–484. = RMKT 16/1., SZILÁDY Áron (kiad.), Budapest, MTA, 1877.

Álom magyarázó könyvetske, Debrecen, Fodorik Menyhárt, 1635. (RMNy, 1603.)

ANGLICUS, Bartholomeus, *De proprietatibus rerum*, lib. VI, cap. 25–28, Nürnberg, 1492. (books.google.com, 2009. 09. 22.)

APÁCZAI CSERE János, *Magyar Encyclopaedia* (bev. és jegyz.: SZIGETI József), Budapest, 1977.

Apollonius históriája = Régi Magyar Irodalmi Szöveggyűjtemény II. A 16. század magyar nyelvű világi irodalma (szerk. és kiad. KŐSZEGHY Péter – SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza), Budapest, 2000, 460–477.

Apud dominum sedis judicem Petri die: Poéták seregi, mit alusztok ennyit = RMKT, 17/14., JANKOVICS József (kiad.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1991, 439–440.

ARIOSTO, Ludovico, *Eszeveszett Orlando*, SIMON Gyula (ford.), Budapest, 1994.

ARISZTOTELÉSZ, *Lélekfilozófiai írások*, ford. STEIGER Kornél, Budapest, 2006.

Artemidoro di Daldi, Il libro dei sogni, DEL CORNO, D. (a cura di), Milano, 1975.

ARTEMIDOROS, *De somniorum interpretatione, libri quinque*, Basileae, Hieronymum Frobenium, Nicolaum Episcopium, 1539.

AUGUSTINUS Hipponensis, *De Genesi ad litteram = Opera omnia: Patrologiae latinae elenchus (*http://www.augustinus.it/latino/genesi_lettera/index2.htm, 2013. 04. 02.*)*

AUGUSTINUS, *Confessiones: An Electronic Edition*, ed. O'Donnell, James, Stoa Consortium, 1999. (http://www.stoa.org/hippo/, 2013. 04. 08.)

AVICENNA, *Liber canonis; De medicinis cordialibus; et Cantica*, Gerardo Carmonensi, 1556.

Az Fortunatusról való szép história ének szerént szerezve = RMKT, XVI. sz., VIII., (kiad. DÉZSI Lajos), Budapest, 1930, 337–435.

BARANYAI DECSI János, *A török császárok krónikája* = RMKT 17/1., BISZTRAY Gyula, KLANICZAY Tibor, NAGY Lajos, STOLL Béla (kiad.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959.

BATIZI András, *Az drága és istenfélő vitéz Gedeonról való szép historia = RMKT*, XVI. sz., II., (kiad. SZILÁDY Áron), Budapest, 1880.

BATIZI András, *Meglött és megleendő dolgoknak ... históriája = RMKT*, XVI. sz., II., (kiad. SZILÁDY Áron), Budapest, 1880.

BEAUVAIS, Vincent, *Speculum naturae = Speculum maius*, h. n.

BÉKÉSI Balázs, *História Sodoma és Gomorra veszödelmérül = RMKT*, XVI. sz., VI., (kiad. SZILÁDY Áron), Budapest, 1896, 265–269.

BETHLEN Miklós, *Élete írása magáról, XVIII. = Kemény János és Bethlen Miklós művei*, V. WINDISCH Éva (szerk.), Budapest, Kortárs Kiadó, 1980.

BETHLEN Miklós, *Imádságoskönyv = Kemény János és Bethlen Miklós művei*, V. WINDISCH Éva (szerk.), Budapest, Kortárs Kiadó, 1980

BEYERLINCK, Laurentius, *Magnum theatrum vitae humana*, VII. tom., Köln, Hierat, 1631.

Biblia, Dr. GÁL Ferenc (ford.), Budapest, Szent István Társulat, 1976.

BOCCACCIO, Giovanni, *De Casibus lllustrorum Virorum*, a cura di RICCI, Pier Giorgio, ZACCARIA, Vittorio, Milano, A. Mondadori, 1983.

BOCCACCIO, Giovanni, *Genealogiae deorum gentilium libri*, liber 1, cap. XXXI., ed. ROMANO, Vincenzo, Bari, 1951.

BOCCACCIO, Giovanni, *In Defence of Poetry: Genealogiae Deorum Gentilium Liber 14*, ed. REEDY, Jeremiah, Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1978.

BOETHIUS, *De Somniis = Opera*, vol. VI. (ed. GREEN-PEDERSON, N. G.), Koppenhága, 1976.

CALCIDIUS, *Commentarius in Timaeum Platonis*, ed. WASZINK, J. H., Leiden, Brill, 1962.

CARDANO, Girolamo, *Synesiorum somniorum = Opera Omnia*, Lyon, Hugvetan–Ravaud, 1663, lib. I, cap. 5.

CAUCER, Geoffry, *Az apáca meséje = Canterbury mesék* (ford. BENJÁMIN, László), Budapest, 1987.

COMENIUS, Johann Amos, *Orbis Sensualium Pictus*, hn. én.

Czobor Mihály, Theagenes és Chariclia = RMKT, 16/10., KŐSZEGHY Péter (kiad.), Budapest, Akadémiai Kiadó–Balassi Kiadó, 1996.

DE CHARTRES, Bernardus, *Glosae super Platonem*, DUTTON, Paul Edward (ed.), Toronto, 1991.

DE CONCHES, Guilleaume, *Dragmaticon philosophiae*, *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis 152*,. ed. RONCA, Italo, Brepols, 1997.

DE CONCHES, Guilleaume, *Glosae super Platonem*, *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis 203*, ed. JEAUNEAU, Édouard, Brepols, 2006..

DE CONCHES, Guilleaume, *Philosophia*, a cura di ALBERTAZZI, Marco, La finestra, 2010.

De Ecclesiae et fidelium statu vario, DE THEMESWAR, Pelbartus, *Sermones Pomerii de Tempore, I. [Pars hiemalis]*, Hagenau 1498. (Bibl. nat. Inc. 1042.)

DE LA ROCHELLE, Jean, *De l'âme*, trad. VERNIER, Jean-Marie, Paris, 2001.

DE LA ROCHELLE, Jean, *Tractatus de divisione multiplici potentiarum animae*, Paris, 1964.

De sanctis innocentibus II. LASKAI Osvát, *Sermones de sanctis Biga salutis intitulati*, Hagenau 1499. (Bibl. nat. Inc. 1030.).

DE THEMESWAR, Pelbartus, *Sermones Pomerii de sanctis II. [Pars aestivalis]*, Augsburg, 1502. (RMK III. 104.)

Decretum Gratiani, (http://geschichte.digitale-sammlungen.de/decretum-gratiani/online/angebot, 2013. 04. 19.)

DESCARTES, René, *Elmélkedések az első filozófiáról*, (BOROS Gábor ford.), Budapest, 1994, 27–28.

DESCARTES, René, *Traité de l'Homme = Oeuvres de Descartes XI.*, ADAM, Charles, TANNERY, Paul (publ.), Paris, Vrin, 1996.

Ébredjél fel, világ, bűneidből = RMKT 17/15A., STOLL Béla (kiad.), Budapest, Argumentum Kiadó–Akadémiai Kiadó, 1992, 159.

Effectus Amoris = Régi Magyar Irodalmi Szöveggyűjtemény II., A 16. század magyar nyelvű világi irodalma, JANKOVICS József, KŐSZEGHY Péter, SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza (szerk. és kiad.), Balassi Kiadó, Bp., 2000, 456–460.

Engemet jó kedvel, Istenem, álmombul = RMKT 17/16., KOMLOVSZKI Tibor, S. SÁRDI Margit (kiad.), Budapest, Balassi Kiadó, 2000, 84

ENYEDI György, *Historia elegantissima regis Tancredi filiae necnon secretarii regis Guisqardi = RMKT*, XVI. sz., VIII., (kiad. DÉZSI Lajos), Budapest, 1930, 222–257.

Eurialus és Lucretia históriája = RMKT, XVI. sz., IX., (sar. HORVÁTH Iván, LÉVAY Edit, ORLOVSZKY Géza, STOLL Béla, SZABÓ Géza, VARJAS Béla), Budapest, 1990, 405–465.

FEKETE Imre, *Sámuel, Saul és Dávid históriája = RMKT* 16/2., SZILÁDY Áron (kiad.), Budapest, MTA, 1880.

FLAVIUS, Josephus, *A zsidók története,* Dr. RÉVAY József (ford.), Budapest, Talentum Kiadó, 2008.

FREUD, Sigmund, *Álomfejtés,* Hollós István (ford.), Budapest, Helikon Kiadó, 2003.

GERGEI Albert, *Árgirus históriája = RMKT*, 16/9, HORVÁTH Iván, LÉVAY Edit, ORLOVSZKY Géza, STOLL Béla, SZABÓ Géza, VARJAS Béla (sar.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990, 371–401.

GERGELY, *Dialogorum*, Venice, Andrea Torresano, 1487.

HALLER János, *Az békességes tűrésnek Payssa,* FFF–GGG. = RMKT 17/11., VARGA Imre (kiad.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986, 155.

Harsányi Ferenc *Ítélet napjáról való ének (Serkeny fel kereszteny, az te melly almadbol…)* = RMKT, 17/14, JANKOVICS József (kiad.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1991, 341–345.

Henrici Regii Ultrajectini Philosophia Naturalis (1654), h. n., Kessinger Publishing, 2009.

HOLKOT, Robert, *In librum sapientiae regis Salomonis praelectiones*, lectio 103, Bázel, 1586.

HOMÉROSZ, *Íliász*, X/148–579., DEVECSERI Gábor (ford.), Budapest, Európa Kiadó, 1985.

HOMÉROSZ, *Odüsszeia*, XIX. 558–568., DEVECSERI Gábor (ford.), Budapest, Európa Kiadó, 1991.

Igen szép história az görög Clitophonnak és Leucippének egymáshoz való hívséges szerelmekről, 50–53. = *Régi Magyar Irodalmi Szöveggyűjtemény II., A 16. század magyar nyelvű világi irodalma*, JANKOVICS József, KŐSZEGHY Péter, SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza (szerk. és kiad.), Balassi Kiadó, Bp., 2000, 477–485.

Istenem, álmombul minden nap, jó kedvel = RMKT 17/16., KOMLOVSZKI Tibor, S. SÁRDI Margit (kiad.), Budapest, Balassi Kiadó, 2000, 110.

IZIDÓROSZ, *De summo bono*, Paris, 1515.

JANKOVICS József (kiad.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1991, 436–437.

KÁKONYI Péter, *Historia Astiagis regis et cyri* … = RMKT, 16/2., kiad. SZILÁDY Áron), Budapest, 1880.

KECSKEMÉTI Alexis János, *Dániel próféta könyvének magyarázata*, sar. SZUROMI Lajos, bev. GOMBÁNÉ LÁBOS Olga, Budapest, 1974.

KOHÁRY István, *Egykori álmomban nyugodván csendessen* = RMKT 17/16., KOMLOVSZKI Tibor, S. SÁRDI Margit (kiad.), Budapest, Balassi Kiadó, 2000, 214–265.

Kőrösi Radó István, *Az Jakob lajtoriai példazata* = RMKT 17/9., . VARGA Imre (kiad.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977.

LA ROCHELLE, Jean de, *Summa de anima*, ed., BOUGEROL, Jacques Guy, Paris, Librairie Philosophique J. Vrin, 1995.

LANGIUS, Josephus, *Polyanthea Novissimarum Novissima*, Velence, Iannes Guerilius, 1616.

LULLUS, Raimundus, *Liber proverbiorum* = Opera VI., Mainz, 1737.

MACROBIUS, Ambrosius Theodosius, *Commentarium in somnium scipionis*, WILLIS, Jacobus (ed.), Stuttgart–Leipzig, 1994.

MAGNUS, Albertus, *Summa de creaturis = Opera omnia vol. XXXV*. (ed. BORGNET, A.), Paris, Vivés, 1890–1899.

MELANCHTON, Phillipp, *Admonitio de somniorum generibus et coniectione = Opera quae supersunt omnia, vol. XX.*, ed. BINDSEIL, Heinrich Ernst, 1854.

NADÁNYI János, *Kerti dolgoknak leírása* = RMKT 17/10., VARGA Imre (kiad.), Bp., Akadémiai Kiadó, 1981.

NAGYBANKAI, Mátyás, *História az Jákob pátriárka fiáról Józsefről = RMKT*, XVI. sz., IV., (kiad. SZILÁDY, Áron), Budapest, 1883, 5–26.

NIETZSCHE, Friedrich, *Emberi, nagyon is emberi*, HORVÁTH Géza (ford.), Budapest, Osiris Kiadó, 2008.

Páris és Görög Ilona históriája = Régi Magyar Irodalmi Szöveggyűjtemény II. A 16. század magyar nyelvű világi irodalma (szerk. és kiad. KŐSZEGHY Péter – SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza), Budapest, 2000, 325–330.

PÁRIZ PÁPAI, Francisci, *Dictionarium Manuale LAtino-Ungaricom et Ungarico-Latino-Germanicum*, Szeben, 1782.

PICCOLOMINI, Eneas Silvius, *Dialogus*, hrsg. von HENDERSON, Duane R., Hannover, Hahnsche Buchhandung, 2011 (Monumenta Germaniae Historica, Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters, 27).

PRÁGAI András, *Fejedelmek serkentő órája*, cc = RMKT 17/8, VARGA Imre (kiad.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977.

RAZI, Ibn Zakariya, *Liber ad almansorem*, Venetiis, Bonetum Locatellum, 1497.

REGIUS, Henricus, *Philosophia naturalis*, Amsterdam, Elsevier, 1654. (http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k95030z/f4.zoom.r=regius.langEN, 2012. 01. 18)

S. Eusebii Sophroni Hieronymi, *Commentarium in Isaiam Prophetam*, ed. KNABENBAUER, Joseph, Paris, P. Lethielleux, 1887.

SARESBERIENSIS, Johann, *Polycraticus*, liber II., cap. XIV., ed. WEBB, Clement Charles Julian, Oxford, 1909.

SCOTUS, Michaelis, *De secretis naturae*, Velence, 1477.

Serkenj fel, álmodból = RMKT 17/15A., STOLL Béla (kiad.), Budapest, Argumentum Kiadó–Akadémiai Kiadó, 1992, 130

SOLYMOSI N. Mihály *Serkenj fel álmodból Poeták serege* = RMKT, 17/14, JANKOVICS József (kiad.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1991, 416.

Somnum et vigilia, DE THEMESWAR, Pelbartus, *Secundus liber Rosarii theologiae*, Hagenau 1504. (RMK III. 125.)

SZABÓ István, *Serkenj lelkem, mély álmodból, vigyázz magadra* = RMKT 17/15A., STOLL Béla (kiad.), Budapest, Argumentum Kiadó–Akadémiai Kiadó, 1992, 130

SZTÁRAI Mihály, *Az Holofernes és Judit asszony históriája* = RMKT, 16/5. SZILÁDY Áron (kiad.), Budapest, MTA, 1886, 140–156.

TASSO, Torquato, *Megszabadított Jeruzsálem*, HÁRS Ernő (ford.), Budapest, 1995

Telamon históriája = RMKT, XVI. sz., IX., (sar. HORVÁTH Iván, LÉVAY Edit, ORLOVSZKY Géza, STOLL Béla, SZABÓ Géza, VARJAS Béla), Budapest, 1990, 525–538.

TINÓDI Lantos Sebestyén, *Összes művei = RMKT*, XVI. sz., III. (kiad. SZILÁDY Ákos), Budapest, 1881.

TORKOS János, *História az Absolonról = RMKT*, XVI. sz., VII., (kiad. SZILÁDY Áron), Budapest, 1999, 49–78.

Vásárhelyi daloskönyv: XVI-XVII. századi szerelmi és tréfás énekek, FERENCZI István (szerk.), Budapest, Franklin Társulat, 1899**.**

VERGILIUS, Maro Publius, *Aeneis*, ADAMIK Tamás (szerk.), Auctores Latini XXI., Budapest, 2001.

VILLANOVA, Arnaldus de, *Praxis medicinalis*, Lyon, 1586.

ZRÍNYI Miklós, *Szigeti Veszedelem*, I/34–46. = *Zrínyi Miklós összes művei*, KOVÁCS Sándor Iván (kiad.), Budapest, Gondolat Kiadó, 2003, 24–222.

ZRÍNYI Miklós, *Vitéz hadnagy = Zrínyi Miklós összes művei*, KOVÁCS Sándor Iván (szerk.), Budapest, Kortárs Kiadó, 2003, 259–367.

ZSÁMBOKI János, *De imitatione a Cicerone petenda dialogi tres, Cicero, Marcus Tullius: Somnium Scipionis. Comment. János Zsámboki,* Antwerpen, 1563. (Apponyi H. 374.)

WITTGENSTEIN, Ludwig, *Conversation on Freud = Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*, Oxford, Basil, 1966.

Álomfejtő könyvek

Alom magyarázó könyveczke, Debrecen, 1589. (RMNy I. S622A.)

Alom magyarázó könyveczke, Debrecen, 1756. (RMNy I. S622A.)

Alom magyarázó könyveczke, Debrecen, Fodorik Menyhárt, 1635. (RMNy 1603.)

Alom magyarázó könyveczke, h.n., 1756. (Phys. 579e)

Codex Acephalus (OSzK Cod. Lat. 405.)

Somnia Salomonis David regis filii, Velence, Schaller Jakab, 1516. (RMK III 49.)

Tractatus diversi theologici et astrologici (OSzK Cod. Lat. 59.)

Traumbüchlein, Erfurt, Jacob Singe, 1603. (BSB Na4930MF)

Traumbüchlein, Herma[n]stadt, Thil, Fiebick, 1616. (RMNy 1124)

Szakirodalom

ÁCS Pál, *A „helyettes áldozat" allegóriái a* Zrínyiász *IX. énekében = A magyar irodalom történetei*, JANKOVITS László – ORLOVSZKY Géza (szerk.), Budapest, Gondolat Kiadó, 438–446.

ÁCS, Pál, *„Elváltozott idők": irányváltások a régi magyar irodalomban*, Budapest, Balassi Kiadó, 2006.

ARANY János, *Zrínyi és Tasso = Arany János Összes Művei,* X. köt., KERESZTURY Mária (sar.), Budapest, 1962, 330-443.

BACHORSKI, Hans Jürgen, *Träume, die überhaupt niemals geträumt, Zur Deutung von Träumen in mittelalterlicher Literatur = Weltbilder der mittelalterlichen Menschen,* HEIMANN, Heinz-Dieter, LANGNER, Mrartin M., MILLER, Mario, ZACHE, Birgit (Hrsg.), 2007, 15–51.

BÁN Imre, *Apáczai Csere János*, Budapest, 2003.

BÁRCZI Ildikó, *Ars compilandi: a késő középkori prédikációs segédkönyvek forráshasználata, a hiteles információk összegyűjtésének kevéssé bevallott módszerei, az intertextualitás információs rendszerei,* Budapest, Universitas Kiadó, 2007.

BARTONIEK Emma, *Codices manu scripti latini*, Budapest, OSZK, 1940.

BASSETTI, Claudio L., BISCHOF, Matthias, VALKO, Phillip, *Dreaming: a neurological view = Schweizer Archiv für Neurologie und Psychiatrie*, 157/8, 399–404.

BENDA Kálmán – IRINYI József, *400 éves a debreceni nyomda*, h.n., 1961.

BERGGREN, Douglas, *A mítosztól a metaforáig*, (ford. KÁLMÁN C. György) = *Helikon*, 1990/4., 390–406.

BÓDIZS Róbert, *Alvás és álom* = Általános pszichológia 1., szerk. CSÉPE Valéria, GYŐRI Miklós, RAGÓ Anett, Budapest, Osiris Kiadó, 2007.

BORSA Gedeon, *Adalékok a középkori budai könyvkereskedők történetéhez = Magyar Könyvszemle* 1955/4, 296–298.

BULKELEY, Kelly, *Dreaming in the World's Religions: A Comparative History*, New York, New York University Press, 2008.

CAROZZI, Claude, *Die drei Stände gegen den König: Mythos, Traum, Bild = Traüme im Mittelalter*, PARAVICINI, A., STABILE, Bagliani G. (Hrsg.), Stuttgart, 1989, 149–161.

DEL CORNO, D., *Introduzione = Artemidoro di Daldi, Il libro dei sogni*, DEL CORNO, D. (a cura di), Milano, 1975.

Die Matrikulen der Universität Tübingen 1477–[1817], Band I, HERMELINK, Heimlich (hg)., Stuttgart, 1906.

DODSON, Derek S., *Reading Dreams, An Audience-Critical Aprroach to the Dreams in the Gospel of Matthew*, London, 2009.

DÖMÖTÖR Adrienne, *A Gyöngyösi kódex magyarul író kezei* = Magyar nyelv, 2002/4, 450–461.

FATTORI, M., *Sogni e termperamenti = Sogni nel medioevo*, TULLIO, Gergory. (a cura di), Roma, 1985, 87–109.

FEHÉR Ferenc, *Az álom mint régészet, az álom mint prófécia = Thalassa*, 1 (1993), 34–41.

FIORAVANTI, G., *La „scientia somnialis" di Boezio di Dacia, = Atti della Accademia delle Scienze di Torino, Classe di scienze morali, storiche e filologiche*, 101 (1966–1967), 329–350.

FISCHER, Steven R., *Dreambooks and the Interpretation of Medieval Literary Dreams = Archiv für Kulturgeschichte*, 1983/1, 1–20.

FISCHER, Steven R., *The Complete Medieval Dreambook, A Multilingual, Alphabetical 'Somnia Danielis' Collation,* Bern und Frankfurt am Main, Peter Lang, 1982.

FISCHER, Steven R., *The dream in the Middle High German epic: introduction to the study of the dream as a literary device to the younger contemporaries of Gottfried and Wolfram*, Bern und Frankfurt am Main, Peter Lang, 1978.

FITZ József, *A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története I.,* Budapest, 1959.

GRENZMANN, Ludger, *Traumbuch Artemidori. Zur Tradition der ersten Übersetzung ins Deutsche durch W. H. Ryff*, Baden-Baden, 1980.

GULYÁS Péter, *Hobbes „aktualitása": Quentin Skinner és Yves Charles Zarka amszterdami vitájáról* = Helikon, 2009/1–2., 70–89.

Gyöngyösi Kódex az 1500-as évek elejéről, a nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata bevezetéssel és jegyzetekkel, DÖMÖTÖR Adrienne (kiad.), Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete, 2001.

HALÁSZ Péter – BÓDIZS Róbert, *Az alvás és álmodás ideglélektana = Hippocrates*, 2001/3, 169–175.

HALL, Calvin S., *A Cognitive Theory of Dreams = The Journal of General Psychology*, 1953/49, 273–282.

HANSON, John S., *Dreams and Visions in the Graeco-Roman World and Early Christianity* = Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt (ANRW) 1980, II|23., 1395–1427.

HAUBRICHS, Wolfgang, *Offenbarung und Allegorese. Formen und Funktionen von Vision und Traum in frühen Legenden = Formen und Funktionen der Allegorie*, Symposium Wolfenbüttel 1978, (hg. v. HAUG, Walter), Stuttgart 1979, 243–264.

HOBBES, Thomas, *Leviatán,* VÁMOSI Pál (ford.), Budapest, Kossuth Kiadó, 1999.

HOBSON, J. Allan, *Dreaming: an Introduction to the Science of Sleep*, New York, Oxford University Press, 2002.

HOLLES, Gervase, *Memorials of the Holles Family*, 1493–1656, Wood A. C. (ed.), London, Camden Society, 1937.

JOUVET, Michel, *Alvás és álom*, ford. GÉCSEG Zsuzsanna, Budapest, Typotex, 2008.

KAGAN, Richard L., *Lucretia's Deams, Politics and Prophecy in Sixteenth-century Spain*, Berkely, Calif, 1990.

KELLY, John DAVIDSON, Norman, *Szent Jeromos élete, írásai és vitái*, Budapest, Paulus Hungarus: Kairosz, 2003.

KEMÉNY Gábor, *Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2002.

KEMÉNY József, *Magyar és erdélyi nyomdászok külföldön*, h. n., 1858.

KESSELS, Antonius H. M., *Ancient Systems of Dream-Classification = Mnemosyne*, 1969/4., 389–425.

KISS Farkas Gábor, *Képalkotás és imagináció a Syrena-kötet címlapján = Ó szelence – A magyar barokk költészet*, ORLOVSZKY Géza (szerk.) (http://www.szelence.com/tan/cimlap.pdf, 2013. 04. 08.)

KÖRMENDY Kinga, *Az Acephalus kódex esztergomi vonatkozásai* = Magyar Könyvszemle, 115. évf. 1999/1., 65–69.

KRUGER, Steven F., *Authority in the Late Medieval Dream = Reading Dreams: The Interpretation of Dreams from Chaucer to Shakespeare*, Oxford, 2002.

KRUGER, Steven F., *Dreaming in the Middle Ages*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.

KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A Nyugat kultúrafogalma és kulturális orientációja = Alföld*, 2009/2, 44–55.

LACZHÁZI Gyula, *A szenvedélyek retorikája a kora újkorban = Ó szelence – A magyar barokk költészet*, ORLOVSZKY Géza (szerk.) (http://szelence.com/tan/laczhazi_szenved.html, 2012. 03. 10.)

LACZHÁZI Gyula, *A szenvedélyek elmélete Apáczai Csere János* Enciklopédiájában *= Apáczai Csere János emlékezete*, KOVÁCS Sándor Iván (szerk.), Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társasági, 2004, 189–195.

LACZHÁZI Gyula, *Hősi szenvedélyek: a heroizmus és a szenvedélyek megjelenítése a XVII. századi magyar epikus költészetben*, Budapest, ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék, 2009.

LÁZS Sándor, *A Gyöngyösi Kódex írói és műveltségük = Irodalomtudományi Közlemények,* 2007/4–5., 421–457.

Le nouveau Petit Robert: dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française, ed. REY-DEBOVE, Josette – REY, Alain, Paris, Le Robert, 2009.

LE GOFF, Jacques, *Dreams in Culture and Collective Psychology ofthe Medieval West = Time, Work and Culture in the Middle Ages*, GOLDHAMMER, Arthur (trans.), Chicago, University of Chicago Press, 1980.

LENDVAY Imre, *Az álmoskönyv*, Budapest, 1941.

LEVINE, Carole, *Dreaming the English Renaissance*, New York, 2008.

Lexikon des Mittelalters VIII., Stadt (Byzantinisches Reich) bis Werl, ANGERMANN, N. et al., München, Zürich, 1997.

LIGETI Lajos, *Pordenonei Odoricus budapesti kézirata* = Magyar Nyelv 1936/32., 160–168.

LOHMANN, Roger Ivar, *Dreams and Etnography = The New Science of Dreaming III*., BARRETT, Deirdre – MCNAMARA, Patrick (eds.), Westport, Praeger, 2007, 35–69.

LUDÁNYI, Mária, *A szerelem-kép alakulása a XVI. század végi és XVII. század eleji magyar irodalomban = Irodalomtörténeti közlemények*, 1976/4., 359–371.

MAGGI, Armando, *Satan's rhetoric: A Study of Renaissance Demonology*, Chicago, University of Chicago Press, 2001.

MAGYARY-KOSSA Gyula, *Magyar orvosi emlékek III*., Budapest, 1931.

MALERBA, Luigi, *La composizione del sogno*, Torino, Einaudi, 2002.

MANCIA, Mauro, *Il sogno e la sua storia*, Venezia, Marsilio Editori, 2004.

MILLER, Patricia Cox, *Dreams in Late Antiquity: Studies in the Imagination of a Culture*, Princeton, Princeton University Press, 1994.

MOLYVIATI-TOPTSIS, Urania, *Sed Falsa ad Caelum Mittunt Insomnia Manes (Aeneid 6.896.) = The American Journal of Philology*, CXVI/4 (1995), 639–652.

MOSES, Stéphane, *The Cultural Index of Freud's Interpretation of* Dreams = *Dream Cultures: Explorations in the Comparative History of Dreaming*, ed. SHULMAN, David – STROUMSA, Guy G., New York, Owford University Press, 1999, 303–314.

OBERHELMAN, Steven M., *Dreambooks in Byzantium*, Ashgate, Texas A&M University, College Station, USA, 2008.

OLÁH Szabolcs, *Líra, trópus, szubjektum és valóságképzet (A líra előtörténete a kora újkori lelki éneklés kultúratudományi távlatában) = Nemzet – identitás – irodalom, A nemzetfogalom változatai és a közösségi identifikáció kérdései a régi és a klasszikus magyar irodalomban*, BÉNYEI Péter, GÖNCZY Monika (szerk.), Debrecen, Egyetemi Kiadó, 2005, 155–197.

OLÁH, Szabolcs, *Az arcképfestőről, aki fogalmakkal bíbelődik, de amit mond, csupa test = Hang és szöveg, Költészettani kérdések a lírai modernségben*, BEDNANICS Gábor – BENGI László – KULCSÁR SZABÓ Ernő – SZEGEDY-MASZÁK Mihály (szerk.), Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 202–226.

OLÁH, Szabolcs, *Tanítás, buzdítás, affektusok Batizi András verses világkrónikájában = Studia Litteraria*, XXXVI (1998), 16.

ORLOVSZKY Géza, *A históriás ének = A magyar irodalom történetei*, JANKOVITS László – ORLOVSZKY Géza (szerk.), Budapest, Gondolat Kiadó, 310–322.

Orvosi pszichológia, szerk. KOPP Mária, BERGHAMMER Rita, Budapest, Medicina, 2009.

PARKINSON, R. B. - QUIRKE, S., *Papyrus*, London, The British Museum Press, 1995.

PARMAN, Susan, *Dream and Culture: an Anthropological Study of the Western Intellectual Tradition,* New York, Praeger, 1991.

PEDEN, A. M., *Macrobius and Mediaeval Dream Literature* = Medium Aevum 1985 (54), 59–73.

REDDOCH, Michael Jason, *Dream Narratives and Their Philosophical Orientation in Philo of Alexandria*, 2010.

RICKLIN, Thomas, *Der Traum der Philosophie im 12. Jahrhundert, Traumtheorien zwischen Constantinus Africanus & Aristoteles,* Leiden, 1998.

RITOÓKNÉ SZALAI Ágnes, *Eleink szórakoztató olvasmányairól = Irodalomtudományi Közlemények*, 1980/5–6., 650–655.

ROLFS, Daniel, *Sleep, Dreams and Insomnia in the Orlando Furioso = Italica*, 1976/4., (Vol. 53.), 453–474.

ROPER, Lyndal, *Oedipus and the Devil, Witchcraft, sexuality and religion in early modern Europe*, London, New York, 1994.

RUSSELL, J. Stephen, *The English Dream Vision: Anatomy of a Form*, Ohio, 1988.

SCHMITT, Jean-Claude, *The Liminality and Centrality of Dreams in the Medieval West = Dream cultures explorations in the comparative history of dreaming*, ed. SHULMAN, David Dean, New York, Oxford University Press, 1999

SHULMAN, David – STROMMER Guy G., *Dream Cultures: Explorations in the comparative history of dreaming*, New York, 1999.

SIRAISI, Nancy G., *History, Medicine and the Traditions of Renaissance Learning*, The University of Michigen Press, 2008.

SKINNER, Quentin, – ZARKA, Yves Charles, *Hobbes – The Amsterdam Debate*, ed. BLOM, Hans, Hildesheim, George Olms, 2001.

SKINNER, Quentin, *Értelem és retorika Hobbes filozófiájában* = Helikon, 2009/1–2., 50–69.

SPECKENBACH, Klaus, *Traumbücher = Das Verfasserlexikon - Die deutsche Literatur des Mittelalters ist in seiner zweiten Auflage*, band 9., hrsg. STAMMLER, Wolfgang, LANGOSCH, Karl, RUH, Kurt, Berlin, 1998, 1014–1028.

STEINER, George, *The Historicity of Dreams. (Two Questions to Freud) = Salmagundi* 1983/61, 6–21.

STEVENS, Anthony, *Private Myths: Dreams and Dreaming*, Boston, Harvard University Press, 1997.

SZABÓ Zoltán, *Metaforák stílustörténeti megközelítésben = A metafora grammatikája és stilisztikája*, KEMÉNY Gábor (szerk.), Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2001, 253–262.

SZÉCHY Károly, *Gróf Zrínyi Miklós, a költő (1620−1664),* I−V, Budapest, 1896−1902.

Szent Ágoston misztikája, HEIDL György szerk. és ford., Budapest, Paulus Hungarus – Kairosz, 2004, 55–56.

SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, „*Álmomban azt látám*" = *Ámor, álom és mámor* (SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza szerk.), Budapest, 2002., 389–406.

SZILASI László, *A történeti poétika története (1982–2000) = Buksz*, 2001/ 3, 258–264.

SZILASI László, *Balassi Bálint költészetének utóélete a 17. század elején* = A *magyar irodalom történetei I. A kezdetektől 1800-ig*, JANKOVITS László – ORLOVSZKY Géza szerk., Budapest, Gondolat Kiadó, 2007, 436.

THORNDIKE, Lynn, *A History of Magic and Experimental Science*, New York, 1941.

TOCCI, Michelini, *Teoria e interpretazione dei sogni nella cultura ebreica medievale = Sogni nel medioevo*, TULLIO, Gregory (a cura di.), Roma, 1985.

TOLDY, Ferenc, *A magyar költészet Zrínyitől Kisfaludy Sándorig*, Pest, 1854, 189–190.

VÁSÁRHELYI Judit, Két XVI. századi magyar ciceroniánus = Irodalomtörténeti Közlemények, 1978/3., 273–286.

VOIGT Vilmos, *Kísérlet a két vers [Babits:* Ősz és tavasz között*; Kassák:* A ló meghal, a madarak kiröpülnek*] összehasonlító-tartalmi elemzésére = Formateremtő elvek a költői alkotásban*, HANKISS Elemér (szerk.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971, 339–355.

VOIGT Vilmos, *Régi magyar álmok és álomelméletek = Ethnographia*, 2004/1, 47–62.

VOIGT, Georg, *Enea Silvio de' Piccolomini, als Papst Pius der Zweite, I–III.* Berlin, 1856–1863.

WHITE, Hayden, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore & London, Johns Hopkins University Press, 1973.

WHITE, Hayden, *Metatörténelem, A 19. századi Európa törtélemi képzelőereje*, ford. KISANTAL Tamás – SZEBERÉNYI Gábor = *Történetelmélet II.*, szerk. GYURGYÁK János – KISANTAL Tamás, Budapest, Osiris Kiadó, 2006.

Ábrák jegyzéke

1. ábra: Az álmok általános felosztása

2. ábra: Artemidórosz álomfejtő rendszere

3. ábra: Macrobius álomfejtő rendszere

4. ábra: Az álomaktivitás okai Jean de la Rochelle-nél

5. ábra: Irodalmi álmok Macrobius kategóriái alapján

1. sz. melléklet: A Tractatus diversi theologici et astronomici álomfejtő könyvei

Incipit Daniel de sompniis secundum alphabetum.
Aquilam super se volare vel ledere honorem sig[nificat].
Arcum tendere vel sagittas mittere laborem sig[nificat].
Apes volantes videre [purignam] sig[nificat].
Aves contra se pugnare [verecundiam] sig[nificat].
Aves apphendere lucrum sig[nificat].
Aves sine [plumis][483] turpitudinem sig[nificat].
Avem aliquid ad se [verisam] fuisse dampnum sig[nificat].
Agnos vel edos habere consolationem sig[nificat].
Arma portare honorem sig[nificat].
Arma perdere vel frangere dampnum sig[nificat].
Arborem cum fructu videre lucrum sig[nificat].
Arbores aridas videre decepcionem sig[nificat].
Arborem ascendere honorem sig[nificat].
Arbores cadentes videre amicum perdere sig[nificat].
Aves perdere dampnum sig[nificat].
Astra celi videre leticiam sig[nificat].
Aeren limpidum videre expeticionem (!) sig[nificat].
Aerem turbulosum videre impedicionem sig[nificat].
Asinos pascentes videre sedicionem sig[nificat].
Asinum videre egritudinem sig[nificat].
Asinum sedere laborem sig[nificat].
Abestiis infestari abinimicis [vinci] sig[nificat].
A[mi]gam currentem videre iram cum [proprinquis] sig[nificat].
Anulos accipere securitatem sig[nificat].
Anulos darem vel pedere dolorem sig[nificat].
Aurum vel argentum tractare tempora feliciora sig[nificat].
Acetum potare[484] molestiam sig[nificat].
Assas carnes videre vel conmedere dampnum sig[nificat].
Albam vel dalmatica videre vel induere leticiam s[ignificat].

40v
Aquam libere[485] lucrum s[ignificat].
Arare habundanciam s[ignificat].
Bellum vel barbaras videre iram s[ignificat].
Barbarum decrimentum s[ignificat].
Barbam prolixam fortitudinem s[ignificat].
Barbam radere dampnum s[ignificat].
Brachia magna habere potestatem s[ignificat].
Brachia parva desolacionem s[ignificat].
Bubonem sedere decepcionem s[ignificat].
Braccas induere aliquid [perfectim] s[ignificat].
Balneo lavari tedium s[ignificat].

[483] A többi vizsgált álomfejtő könyvben *pennis*.
[484] *Portare*.
[485] A többi vizsgált álomfejtő könyvben *bibere*.

Bestias domare gratiam ab inimicis s[ignificat].
Baculo ambulare [languorem] s[ignificat].
Boves pascentes vel dormentes gaudium.
Bene vestitum se videre gaudium cum leticia s[ignificat].
Brachia ornamentum s[ignificat].
Coronatum se videre lucrum s[ignificat].
Celum ascendere honorem s[ignificat].
Currere velociter leticiam s[ignificat].
Currere non posse imperdimentum s[ignificat].
Ceram [arberitem/arbentem] videre gaudium s[ignificat].
Cum mortuo loqui bonum prosequitur s[ignificat].
Cum virgine cubare angustiam s[ignificat].
Cum sorore cubare dampnum s[ignificat].
Cum meretrice cubare lucrum s[ignificat].
Clamide vestire consolacionem vel securitatem s[ignificat].
Codicem legere nunccium bonum s[ignificat].
Conburere videre Calumpniam s[ignificat].
Cum rege loqui dignitatem s[ignificat].

41r
Cythara audire [mama][486] verba s[ignificat].
Caput album habere lucrum s[ignificat].
Caput tonsum habere decepcionem s[ignificat].
Caput crinibus longis habere fortitudinem s[ignificat].
Caput lavare a periculo liberari s[ignificat].
Calciamenta vetera habere angustiam s[ignificat].
Canes latvantes[487] videre inimicos superat s[ignificat].
Canes [tetum ludere] gratiorum? cum aduersariis s[ignificat].
Caseum recentem conmedere lucrum s[ignificat].
Cartam legere nunccium bonum s[ignificat].
Carbones vinos videre de mala loqui s[ignificat].
Carnes humanas manducare bonum adeo missum s[ignificat].
Deum adorare gaudium s[ignificat].
Decollare se videre inimicum superare s[ignificat].
Domum edificare consolacionem s[ignificat].
Domum cadere vel destruere dampnum s[ignificat].
Dentes superiores sibi cadere de parentibus mori s[ignificat].
Dentes inferiores aut molares pluribus proximum perdere s[ignificat].
Dulce accipere decepcionem s[ignificat].
De infarnibus laudari denotis [glavi] s[ignificat].
Equos albos sedere jocunditatem s[ignificat].
Equos ruffos habere nuncium bonum s[ignificat].
Equos migros habere anxietatem cum dampno s[ignificat].
Equm castrare videre secreta s[ignificat].
Ervantem se videre molestiam s[ignificat].
Eunucum se videre dampnum s[ignificat].
Ebrium se videre infirmitatem s[ignificat].
41v

[486] Vana.
[487] A többi vizsgált álomfejtő könyvben *ludentes*.

Exilium videre criminibus opprimi s[ignificat].
Expolitatum se videre a propriniquis [demidari] s[ignificat].
Ferro percussum se videre desolacionem s[ignificat].
Faciem suam formosam videre honorem s[ignificat].
Flumen pacificum transire securitatem s[ignificat].
Flumen tribidum transire tempestatem s[ignificat].
Fontes videre aut bibere lucrum s[ignificat].
Fossas videre aut in eis cadere calumpniam s[ignificat]. ?
Fontem domum suam transire periculum s[ignificat].
Fratres vel sorores videre Eratem longam s[ignificat].
Fantasma videre anqietatem s[ignificat].
Flores videre aut colligere lasciniam s[ignificat].
Fabricare se videre laborem s[ignificat].
Focum videre vel in tempo cadere dampnum s[ignificat].
Frumentum videre gaudium s[ignificat].
Falcem videre lucrum s[ignificat].
Gaudere in sompnis triscitiam s[ignificat].
Grandinem videre dampnum s[ignificat].
Gladiatores videre angustiam s[ignificat].
Gladium accipere discordiam s[ignificat].
Gallos cantantes videre sollicitudinem s[ignificat].
Grues videre vel audire litem s[ignificat].
Gradum aliquem ascendere laborem cum honore s[ignificat].
Gallinam cum pullum videre animam felicem s[ignificat].
Gemmas videre trepidacionem s[ignificat].
Glandes colligere aut manducare effectum bonum s[ignificat].
Horologum accipere lucrum imitacionem s[ignificat].
Herbam accipere angustiam s[ignificat].
Hyrcos vel arictes videre vel habere habundanciam s[ignificat].
Horrea edificare iocunditatem s[ignificat].

42r
Horem in bestiam conversum deum offensum s[ignificat].
Hospites suscipere in vidias magnas s[ignificat].
Hostem multiplum ambulare angustiam s[ignificat].
In fonte vel in claro flumine lavari leticiam s[ignificat].
In fonte sordido vel turbulento flumine accusacionem s[ignificat].
In cendi se videre periculum s[ignificat].
In carte se nieludi subinimicis superari s[ignificat].
In hortem vel pomiis ambulare letum s[ignificat].
In tabulis se depingi vitam longam s[ignificat].
In primam suam se videre mortem in curre s[ignificat].
In firmatum se videre vonum s[ignificat].
In choro dormire vel ambulare anxietatem s[ignificat].
In arborem ardere expedicionem s[ignificat].
In tabulis sorbem calumpniam s[ignificat].
In magines videre mutacionem s[ignificat].
Karutam habere honorem s[ignificat].
Kassidem habere securitatem.
Lunas plures videre potestatem s[ignificat].

Lunam sanguineam videre periculum s[ignificat].
Lunam de celo cadere languorem s[ignificat].
Ligatum se videre impedimentum s[ignificat].
Lectum et formosum se videre fidelem uxorem s[ignificat].
Leonem videre vel domare languarem s[ignificat].
Lunas albas videre lucrum s[ignificat].
Lapides colligere egritudinem s[ignificat].
Luminaria accipere lucrum s[ignificat].
Lardo vesci parentem mortuum s[ignificat].
Lites super se videre matulam s[ignificat].
Lectum in cubiculo habere domum suam amittere s[ignificat].
Mare limpidum videre expedicionem s[ignificat].
42v
Mare tempestare videre anxietatem s[ignificat].
Manus suas inquinatas videre dampnum s[ignificat].
Minorem se factum videre utilem[488] s[ignificat].
Migrare de facto habitacionem mutare s[ignificat].
Mortum videre vel loqui cum ipso gaudium s[ignificat].
Mutuum se factum impedimentum s[ignificat].
Manus suas lavare apeccato liberari s[ignificat].
Montem ascendere laborem s[ignificat].
Mensam perdere ad nihilum de venire s[ignificat].
Mustum bibere tempora feliciora s[ignificat].
Navem ascendere nuncium bonum s[ignificat].
Natare impedimentum s[ignificat].
Nidos auium in venire negotia bona s[ignificat].
Nupcias facere planctum s[ignificat].
Nudis pedibus ambulare tristicia cum labore s[ignificat].
Nebulam videre nuncium bonum s[ignificat].
Nucem conmedere discordiam s[ignificat].
Nives videre leticiam aut glaciem videre tristiciam s[ignificat].
Olivas colligere aut videre leticiam s[ignificat].
Oleum cidere vel virgi? bonum s[ignificat].
Oves tondere dampnum s[ignificat].
Osculum accipere lucrum s[ignificat].
Osculum darem non bonum s[ignificat].
Oraciones facere feliciora tempora s[ignificat].
Organum cantare discordias s[ignificat].
Ossa mortuorum vel corpora videre odium s[ignificat].
Opera magna tractare impedimentum s[ignificat].
Oculum destrum amissum arcum vel proximum perdere s[ignificat].
Olera conmedere anxietatem s[ignificat].
43r
Ortum tractare Lucrum s[ignificat].
Pluvias videre habundaciam s[ignificat].
Pilosum se videre fortitudinem s[ignificat].
Puteum videre vel in eum cadere calumpniam s[ignificat].
Plorare gaudium Palmas accipere honorem s[ignificat].

[488] *Utilitatem*.

Piper tractare cum inimicis pungnare s[ignificat]. ?
Pontem firmum tonsire vel videre securitatem s[ignificat].
Porcos aut plubum videre infirmitatem s[ignificat].
Panem ordeaceum conmedere anxietatem s[ignificat].
Panem album conmedere lucrum s[ignificat].
Pedes lavare expedicionem s[ignificat].
Pedes pilosos habere impedimentum s[ignificat].
Pisces magnos videre Leticiam
Quadrigas et equos ascendere honorem s[ignificat].
Quadripedi loqui in inimici tui in fugam conu[]tentur s[ignificat].
Reges videre de facto migrare s[ignificat].
Ridere aut videntem videre lucrum s[ignificat].
Rippam descendere vel cadere bonum persequitur s[ignificat].
Rippam ascendere laborem s[ignificat].
Soles plures vid[e]re gaudium s[ignificat].
Solem splendidum videre stabilitatem regis s[ignificat].
Solem tenebrosum videre periculum regis s[ignificat].
Stellas de celo cadere prelium s[ignificat].
Solem cum luna videre malum s[ignificat].
Sanguinem de corpore cadere dampnum s[ignificat].
Serpentes infestare inimicos superare s[ignificat].
Tenebras videre infirmitatem s[ignificat].
Telas vel textrices videre nuncium bonum s[ignificat].
Terre motum audire inpedimentum s[ignificat].
43v
Tonitrua audire verba forcia s[ignificat].
Vindemiare hyllaritatem s[ignificat].
Venacionem facere aquisicionem s[ignificat].
Volare se videre locum mutare s[ignificat].
Vestimenta conbusta habere decepcionem s[ignificat].
Vestem formosam habere graciam s[ignificat].
Vxorem ducere dampnum s[ignificat].
Vunguentum facere angustiam s[ignificat].
Vapulare se videre gaudium s[ignificat].
Xristo loqui iocunditatem s[ignificat].
Xristum crucifixum videre dampnum s[ignificat].
Xristum adorare gaudium s[ignificat].
Ympnos cantare expedicionem s[ignificat].
Ympnos audire leticiam s[ignificat].
Ydrias plenas videre habundanciam s[ignificat].
Ynfirmos videre bonam pamam audirea s[ignificat].
Zonam auream cingere gaudium s[ignificat].
Zonam veterem languorem s[ignificat].
Zizaniam seminare ira vel scandalum s[ignificat].

Explicit sompniarius per manus fratris Georij (!) „Rietenberg".
Luna 1 Quicunque sompniaverit ad gaudium perveniet significat.
Luna 2 Non duas sompnium tuum s[ignificat].
Luna 3 Roga deum ne malum tibi contingat s[ignificat].
Luna 4 Sompnium tuum bonum est s[ignificat].

Luna 5: In ventum est sicut quarta eveniet
Luna 6 Non dicas sompnium tuum sicut videbam s[ignificat].
Luna 7 Verum erit sompnium tuum s[ignificat].
Luna 8 Cito veniet s[ignificat].
Luna 9 Cito videbis sompnium tuum s[ignificat].
Luna 10 Nichil significat s[ignificat]. (!)
Luna 11 Vsque ad 3 dies non dicas sopnum tuum s[ignificat].
Luna 12 Cum gaudio videbis s[ignificat].
Luna 13 In fra 4 dies eveniet s[ignificat].
Luna 14 In fra 9 dies eveniet s[ignificat].
Luna 15 Brevem effectum habebit s[ignificat].
Luna 16 In fra multum tempores eveniet sompnum s[ignificat].
Luna 17 In fra 2 dies eveniet sompnum s[ignificat].
Luna 18 In fra 10 vel 20 vel 30 dies eveniet bonum erit s[ignificat].
Luna 19 In fra 9 dies eveniet sompnum s[ignificat].
Luna 20 Vsque ad 3 dies non dicas sopnum tuum s[ignificat].
Luna 21 Vsque ad 9 dies non dicas s[ignificat].
Luna 22 [] gaudium perveniet s[ignificat].
Luna 23 Nalis concepcionem in fra paucos dies s[ignificat].
Luna 24 Sompnia permittent de salute hominum s[ignificat].
Luna 25 Metum futurum significat infra paucos dies eveniet s[ignificat].
Luna 26 Vera eveniet s[ignificat].
Luna 27 Bonum significat s[ignificat].
Luna 29 Bonum significat et effem habuem s[ignificat].
Luna 29 Certum erit sompnium s[ignificat].
Luna 30 Infra 2 vel 3 dies ex eveniet et non dicas s[ignificat].

2. sz. melléklet: A *Codex acephalus* álomfejtő könyve

[f. 119v]. In diebus Nabucodonosor regis quando petebat a consulibus ciuitatis et principibus sapientibus populorum suorum sibi eius sompnia et visionem declarati. Autem Daniel propheta hec omnia scripsit ei ad legendum dicens ergo facta fuisse adeo declarata. Incipiens ab *a* prima littera deinde per ordinem procedo.

Ascendere in arborem uidere honorem significat. Arborem uidere lucrum exp- / erimentum significat. Arborem grandem uidere principatum significat. Arborem sedere / nunccium bonum. Anulum tenere uel uidere securitatem significat. Aurum portare in- / uidiam significat. Aurum uel argentum inuenire inuidiam [siue] negocii expedicionem. / Argentum tractare lucrum. Anulum dare dampnum. Ardere uidere domum / periculum uel scandalum. Alciorem se uidere grandem langorem significat. Aerem se- / renum videre lucrum. Aerem turbulentum uidere negocii expedicionem / ad se cadere et deum adorare gaudium. Altum se uidere leticiam. Acci- / pitricem uidere et accipere et prendere lucrum. Animalia pinguia uidere et tum ipsis pu- / gnace litem. Aquam se intrare se uidere infimitatem. Aues in somp- / nis capere lucrum expertum. Aues uenientes super se uidere inimicos et ma- / lam locutionem. Aues super se uolare perfidias personales mouere uel sibi / nocere. Aues inter se pugnantes uidere iracundiam potentum. Aues / cum fetu suo uidere peregrinos. Apes in domum intrare uidere decepiens. / Ab aduersario se defendi lucrum. A testiis se intestarii uidere abinimi- / cis superari. Asinos cecos uidere lucrum. Asinos clamantes uel solutos / currere crimen et alias lites adversariorum. Asinos et ecos[489] (!) uidere crimen significat. / Arma tractare et portare tutum significat. Ambulare se uidere lucrum. Acrum tendere / sagittas mittere honorem et [fortitudinem]. Arare sepulturam laborem. Aquam cali- / dam bibere et in ea lauari infirmitatem. Albam uestem uel candidam uel aram / consecrare iocunditatem. Aram destruere uel destructam uidere leticiam. Ad / sacrificium se uidere et latificare similiter. Atrium uidere uel in eo dormire detrimentum. / Assam carnem manducare et uidere dampnum. Absincium bibere lucrum. Acetum / tractare et potare infirmitatem. Agrimonium uidere bonum nunccium. Aquas

[f 120r] uidere multitudinem populorum. Arma accipere inimicos superare. Arbores / siccas uidere negocium [deponicionis] significat. Aureos montes uel argenteos uidere / leticiam. Ab imperatore se osculari lucrum. Agnos uel ecos[490] (!) uidere conso- / lacionem. A serpente infestari a femina uel ab amicis accusari significat. / **B**arbam aridam uidere uel habere leticiam. Barbam sibi tondi dampnum. / Barbam sunt[491] (!) radi aliquid amittere. Barbam sibi grandem uidere detrimentum. / Barbam tonsam uidere crimen. Balneo lauari anxietatem. Balneum edificare / tedium. Brachia arida habere crimen. Brachia preciosa habere bonam / diminuacionem. Brachia decora habere amiciciam. Brachia deturpata / habere ascensionem. Baltheum sibi cingere honorem. Brutum se uidere gaudium. / Brutum uidere et sedere infirmitatem. Burdonem habere deceptorem. Barbas / uidere securitatem.

[489] Equos.
[490] Equos.
[491] Significat.

Braccas uidere perstin[492] (!) aliquid significat. Beluum uel elephantes / domare molestiam. Bestias domare equos habere ab adversariis infes- / tari. Bestias currentes uidere aliquam tribulationem. Bestias loquentes grauem / molestiam. Bestias pascentes honorem. Boues dormientes maliciam. / Boues percipas ascendere nichil boni significat. Bouem aiantem gaudium. Bouem / album uidere et sedere honorem. Bouem nigrum periculum. Bouem sine cornibus uidere / inimicorum expediciones. [Burrum]bibere et edere gaudium. Benedicere se uidere gaudium. / **C**oronam de varÿs floribus temporis equilitatem. Coronam accipere le- /ticiam. Coronam / auream habere dignitatem. Capillos de capite tol- / li ammissionem amicorum. Caput tonsum habere lucrum. Capillos uidere anxietatem. /Caput sibi uidere dampnum. Caput lauari ab homine pessimum significat. Caput al- / bum habere detrimentum. Caput tondi dampnum. Cecum se uidere iurgium. Cla- / mide se uestiri securitatem. Coronam alicuius regis accipere honorem. Cas- / side uestiri similiter. Ceruicem suam flectere ab inimicis cadere uel infirm- / itatem significat. Currere non posse detrimentum. Cum pedibus ambulare amiciciam. / Calciamenta uetera accipere detrimentum. Calciamenta noua gaudium. Cibum / uomere secreta sua [dyabolica] significat. Celum aureis litteris uidere litem. Celum flore- / um uidere aliquas vanitates deponere. Celum ascendere honorem. Celum uidere

[f 120v] in terra expedicionem. Celum flammeum uidere aliquas iniquitates. Cruci- / figi se uidere tribulacionem. Crucifixum uidere infirmitatem. Crucem por- / tare mortuum sepelire. Caput longum cum crinibus honorem fortitudinem. Cum / deo loqui pessimum. Cymbalum et cytaras aut cordas tangere litem. Car- / bones uiuos et mortuos uidere inimiciciam. Carcere se uidere reclu- / di sollicitudinem. Concumbere cum meretrice lucrum. Cum uxore litem. Cum soro- / re dampnum. Cum aliqua alia infirmitatem. Cum uxore amici gaudium. Corpus / pilosum habere inpedimentum. Canes latrantes uidere uel a testiis infestari / ab aliquo superari. Coniugem suam nuptam uidere conclusum negotium. Concum- / bere se uidere calumpniam. Cecos uidere securitatem. Ceras uel cereos uidere / gaudium. Cassem de cera uidere aliquem parentum mortuum. Cesum uel ab eo infesta- / ri leticiam. Columbam uidere tristiciam. [Cutellum] dare inimiciciam. Cutellum acci- /pere de te malum loquere. Cartam scribere accusationem. Cartam legere nunccium bonum. / Codicem legere uel legentem audire gaudium. Canem secum ludere crimen significat. / Cadere se uidere angustiam. Cum magistro loquere lucrum. Citer euellere gaudium. / Cum baculo ambulare sollicitudinem. Cervicem amittere amici mortem. Cur- / rere se uidere anxietatem. Custodiam tenere tedium. Cyteras uel cymbala au- / dire uelocitatem. Ceruum uidere nunccium bonum. / **D**eum qui se uiderit rogare gaudium. Cum deo loqui pessimum. Domum / suam cadere et destructam uidere dampnum. Domum suam edificare / consolacionem. Domum suam spoliatam uidere dincias[493] (!). Domum suam ardere fu- / mosam dampnum. Domum suam cum scopis mundatam paupertatem. Domum / suam gaudere tristiciam Deo iimolare lucrum. Dracones uidere gaudium. Den- / tes cadere uidere aliquem parentum mori uel dona perdere. Dentes sibi frangere / angustiam. Donare se uidere ab alio accipere. Donum dare de mor- / tuo gaudere. Decollari se uidere ab

[492] Presertim.
[493] Dicias.

adversariis superari. Diligere se / uidere dampnum. De deo tractare laborem. Digitos plures habere pecuniam amplificare. / **E**qum mortuum sedere anxietatem. Equm rubeum uelociter equitare / angustiam. Equm dormire inimicum inpedentem habere. / Equm ru- /

[f 121r] beum rubere nunccium bonum. Equm mortuum uidere dampnum. Equm uidere lucrum. / Elephantem uidere honorem. Errantem se uidere molestiam. Exspoliatum se / uidere uerecundiam habere. Egrotum se uidere aliquem accusatorem. Ebrum se uidere dampnum. / **F**erro se percussum sollicitudinem. Ferrum trahere infirmitatem. Faciem suam for- / mosam uidere honorem. Faciem suam in aqua uidere cuncta per lucrum evenire. / Faciem suam turpem habere detrimentum. Flumen inpetuosum transire securitatem. / Flumen turb[ulentum] transire anxietatem. Flumen limpidum uidere securitatem. Foue- / as uidere et in eas cadere et intrare anxietatem. Formas hominum uidere gaudium. / Feminas uidere dubium. Fantasma videre anxietatem. Feras uidere et accipere locum / mutare. Formicas uidere gaudium. Frumentum trahere infirmitatem. Fabas / trahere curacionem. Flores colligere et accipere gaudium. Fratres et soro- / res procul se uidere gaudium. Flammam uidere pecuniam accipere. Fontes in /domo sua nascere uidere leticiam. / **G**emmas uidere uanitatem. Glaciem uidere uel per eam ambulare in- / pedimentum. Gaudere in sompnis tristiciam. Gladiatorem uidere ne- / gociari. Glandinem uel tempestatem dampnum. Galinarum oua ponere / lucrum. Gallos cantantes uidere uel audire gaudium. Grues uidere uel au- / dire lucrum. Grifes uidere apostatam. / **H**ospites habere inuidiam. Herculem uidere lucrum. Hircos et caprum / uidere inpedimentum. Humanam carnem manducare leticiam. Hominem / in bestiam conuersum durum [offendiculum] significat. Hircum album uidere leticiam. / **I**ncendia et quocumque loco uidere periculum significat. Ignem uidere periculum. In hoste et / prelio ambulare angustiam. In fonte et claro fonte lauari leticiam. / In fonte sordido lauari dampnum. Infantes uidere aliquem consolitudinem. / In pomeris ambulare uel sedere anxietatem. In ecclesia se uidere dampnum. / Infantem se uidere leticiam. Cum imperatore habitare gaudium. Cum inimi- / co loqui dampnum. ¶ **K**aules[494] colligere se uidere dampnum. / **L**unam uidere claram detrimentum. Lunam in sanguine uidere dampnum. / Lunam de celo cadere laborem. Lunam nouam [similiter. Lunam colorem

[f 121v] habere dampnum. Lunam de celo cadere laborem. Lunam novam similiter.[495] Lunas duas uidere gaudium. Lunam currentem uidere negocii expedicionem. Leonem dormientem uidere occultum inimicum. Leonis infestacionem uidere inimici infestacionem. Luminaria accipere et lumen de celo uidere gaudium. Luminaria tractare dampnum. Ligatum se uidere impedimentum. Luco ambulare peccatum. Luctare se uidere fecunditatem. Lectum turpem uidere uxorem adulteram. Lectum formosum uidere uxorem fidelem. Luctum audire cantum. Lac bibere bonum significat. Leporem uidere et capere dampnum. **M**ortuum se uidere gaudium. Mortuum osculari innumera / vicia significat. Cum mortuo loqui lucrum. Matrem suam mortuam et uidere gaudium. / Mensam paratam uidere cantum de mortuis significat. Mulierem expansis crinibus / uidere tristiciam. Manus

[494] Caules.
[495] Feltételezhetően másolási hiba miatt szerepel kétszer.

suas lauare molestiam. Manus inquinatos habere / dampnum. Milites uidere leticiam. Maiorem se honorem uidere detrimentum. Marem / pedibus ambulare inpedimentum. Manipulos colligere reges uel principes / significat. Mulierem nubere langorem significat. / **N**vces colligere leticiam. Naue ambulare inicium boni. Nidos au- / ium uidere langorem. Niues uidere leticiam. Nebulam uidere uenientem / bonum. Nupcias facere dampnum. Nudum se uidere et ambulare similiter. Nu- /bes uidere dampnum / **O**rganam cantare uidere litem. Oraciones facere / feliciora tempora. Oues habere veritatem. Oues tondire dampnum. Oc- / culum erui similiter. Olyuas uidere lucrum. Oleum uidere et habere leticiam. Ossa m- / ortuorum (!) uidere laborem. Osculum dare dampnum. Osculum accipere lucrum. Or- / tum uidere habundanciam. / **P**lorare in se gaudere. Pissces maris / uidere anxietatem. Palmas accipere honorem. Porcos uidere infirmitatem. / Plumbum tractare similiter. Pedes lauare anxietatem. Parare mulieres se- / curitatem. Puellas uidere honorem accipere et bonum temptacionem. Panem ordea- / ceum accipere leticiam. Puteum uidere et in eum cadere calumpniam. Patrem uidere / bonum significat. Pluuiam uidere habundanciam. Cum populo loqui gaudium. Pontem destructum uidere anxietatem. Poma uidere dampnum. Panem calidum comedere inimiciam. / **Q**uadrigam uidere inpedimentum. Quadrupedem uidere anxietatem. Quadi- /

[f 122r] dam (!) ascendere bonum significat. Quadrigam descendere honorem priuati. / **R**eges plures uidere de seculo migrari. Cum rege habitare gaudium. / Ripam descendere bonum temptationem significat. Ripam ascendere laborem. Rosam / uidere ualitudinem. Ridere aut ridentes uidere lucrum. Rotas uoluentes uidere leticiam. Ruinam habere decepcionem. / **S**oles duos videre gaudium. Solem et / lunam uidere litem. Stellas plures uidere et menia et potentes gaudium. / Sanguinem de corpore stillare dampnum. Serpentem in festum pati inimicorum / sedicionem. Serpentem ad se accedere mulierum infidias. Scalas ascendere / honorem. Saltare uidere iniquitatem negocii. / **T**onitrua audire nunccium bonum. Tempestatem uidere lucrum. Tem- / pestatem super se uidere crimen. Terre motum uidere aliquam malignitatem. / Tenebras uidere leticiam. Testamentum facere gaudium. Telam quamcumque texere / uel frangere pessimum. Tabulas aureas uidere leticiam. / **U**uas maturas uidere uel habere leticiam. Viriditatem uidere claritatem. / Volare se uidere locum mutare uel infirmitatem. Vestimenta comburere / dampnum. Vrsum in festum pati uidere inimicorum sedicionem. Vvam habere nunccium / bonum. Vuas albas maturas edere lucrum. Vuam manibus uel pedibus / calcare inimicos superare. Vestem formosam habere uel accipere leticiam. Vigi- / lare se uidere honorem. Vxorem accipere dampnum. Viam molestiam ambulare mo- / lestiam. Venationem facere acquisicionem. Vnguentum facere angustias. Vnguentum / tollere similiter. Vitrum uidere angustias. / **X** Christum adorare iocunditatem. Christo loqui similiter. Christum crucifixum uidere in- / firmitatem et dampnum. ¶ Ymnos audire leticiam. Ymnum can- /tare inpedimentum. Yrcos inuenientes bonum significat. Ydreas plenas uidere / consolacionem et leticiam. ¶ **Z**onam uidere sollicitudinem. Zonam auream accingere lucrum. / Zonam ueterem uidere langorem. Zyzanias seminare rixas uel scandalum.

3. sz. melléklet: Az 1603-as erfurti és az 1616-os szebeni álomfejtő könyvek összehasonlítása

A mindkét kiadásban meglévő szövegrészeket két párhuzamos hasábban közölöm, az ezt követő rész *-gal elválasztva már csak az 1603. évi kiadásból szerepel.

***Traumbüchlein*, Erfurt, 1603.**	***Traumbüchlein*, Szeben, 1616.**
Traumbüchlein Wie mann necht licher Gesichten / Fürbil dungen und Traumen / Bedeutun gen erkennen und lernen mag. Aus Ale eren und Newen künstlichen Traumbüchern mit ganzem Fleiß in die Kürtze gezogen und gestellet.	Traumbüchlein Wie man auff al- lerley ahrt unnd jeglicher Ge- sichten die Treume eigendtlich auss- legen und deuten soll nach dem eim je- den treumet. Mit fleiss aus allerley schönen Traumbüchern und auch aus den schrifften dess hochgelehrten Herrn Philippi Melanthon: Auffs kürtzte zusammen getragen und Ordentlich nach dem Abc gerichtet jeglichem Verstendigen zu einer guden nachrichtunge.
Deßgleichen zu vor nie in dem Druck außgangen. Gedrückt zu Erfordt / bey Jacob Singe Im Jahr 1603.	Gedruckt in der Hermanstadt Durch Jacob Thil mit verlegung Beniamin Fiebick. Im Jahr / 1616.
Vorrede an Christ lichen Leser / und Einleitung / der Nächtlichen Gesichte und Träume Bedeutung zu erfahren.	Vorrede an den Christlichen Leser unnd anleitung der Nechtlichen Ge- sichten und Traumen ihr Bedeutung zuer- fahren.
Es ist beij aller Welt jetzt sonders im Traum und nimpt noch je lenger je mehr vor tag zu tag zu, daß man die Hohen und trefflichen Künste (so uns Gott der Herr durch unserer Voreltern fleissig und arbeitsam achten und erforschen ihm zu [L]ob und uns zu Nutz an Tag kommen und scheinen lassen), verachtet verwirsst verdutzet und hiemit in Finsterniß auch endlich in gantzen Abgang richtet. Daraus wol zu dencken und abzune-	Es ist bey aller Welt jetzt sonders im traum und nimpt je lenger je mehr von tag zu tag zu, das mann die hohe[n] und trefflichen [K]unst, so un[s] GOT die Herr durch unsere Voreltern, fleissig unnd ar- beitsam achten und erforschen, [i]mt zu Lob, uns zu [nutz], an Tag kommen und scheinen lassen verachtet verw[ir]sst, ver[]enschert, und hie mit inn Finsternis, auch erlicher in ganzen abgang ri- chtet. Daraus wol zu gedencken und abzunemen ist [] man von diesem Tractat Nechtlicher Erscheinung Fürbildungen, und Treum auszulegen, die weil solche Kunst sehr veraltet,

***Traumbüchlein*, Erfurt, 1603.**

men ist das man von diesen Tractat natürlicher Erscheinung Fürbildungen und Traum außzulegen, die weil diese Kunst sehr veraltet nicht viel schetzen und halten werde jedoch guter Zuversicht und Hoffnung so ein jeder dieser Kunst, Grund und Eijgenschafft was die seij woher sie geflossen und welche Träume außzulegen versteht er werde sich stillen diese Kunst nach eigentlich erwegen der unsere Voreltern mechtig gebraucht für gerecht und guth achten.

Und

Und zum ersten so viel antreffen thut die al ler ersten Erfinder dieser Kunst die Nächtlichen Fürbildungen zu vergleichen oder außzulegen befin den wir in Göttlicher Schrifft das Joseph der Sohn Jacobs der erste gewesen seij. Polydorus Virgilius de inventoribus rerum. Item Plinius schreibet daß Amphiction beij den Heijden der erste seij der Treum und Nächtlicher Gesichte Bedeutung angezeiget und derselbigen Kunst Unterweisung und Lehr gegeben Welche aber als man beij allen Schribenten darvon findet Erfahrniß und Außlegen der Träume darbeij gehabt daß sie argenommen wie ein Traum einem solchen oder andern ding so uns selbsten oder ander leut antreffen vergleicht möcht wer den. Als wann der Traum was von einem Löwen so das einem Obersten oder fürgesetzten traumet be traff der ihn selbst. Einem schlechten Bürger seine Obrigkeit von wegen daß solches Thier ein König aller Könige genennet wird. Oder aber Fewrsnoth Pestilentzische Kranckheit und hitzige Fieber darumb daß dis Thier unter des Gestirs zeichen hitzig geach tet wird.

So aber einen träumet wie er seinen Bruder seht oder seine eigene Kinder bedeutet es auff ihn selbst daß sie gleich wie unser Fleisch weren und so es denen wolgieng auch uns wol gehe dann wir uns frewen so es unsern Kindern oder Brüdern wol

***Traumbüchlein*, Szeben, 1616.**

nicht viel schetzen noch halten werde, Jedoch guter Zuve[r]sicht und Hoffnung, so ein jeder dieser Kunst, Grund[s] und Eygenschefft was die sey woher sie geflossen, und welcher Treum auszulegen verstehet, er werde sich stillen dieser Kunst nach eygentlichen, erwegen deren (sic!) unser Voreltern, mechtig gebraucht und le[]bt, für gerecht […] gut achten […] wirdigen.
Und Erstlich, was [antreffen thut diese Kunst der Nechtlichen Fürbildung. So ist Joseph der Sohn Jacobs fürnemen gewesen. Polidorus Vir-

Virgilius de inventoribus rerum. Item. Plinius schreibet dass Amphiction beij den Heijden der erste sey der Traum und nechtlicher Gesichte Bedeutung anzeigt und derselbigen Kunst Unterweissung und Lehr geben Welche aber als man bey allen darvon schreibinden findet Erfahrniß und Außlegen der Treume darbeij gehabt daß sie wargenommen wie ein Traum einem solchen oder anderen ding (so uns selben oder andere Leut antreffen) vergleicht möcht werden. Als wen der Traum was von einem Löwen so das einem Obersten und fürgesetzten traumet betraff der ihn selbst. Einem schlechten Bürger seine Obrigkeit von wegen daß solches Thier ein König aller Könige genennet wird. Oder aber Fewrs Noht pestilentzische Betrübnis und hitzige Fieber darumb daß diß Thier unter deß Gestirs hitzig geacht wird.

So aber einen träumet wie er seinen Bruder seht oder seine eigene Kinder bedeutet es auff ihn selbst daß sie gleich wie unser Fleisch weren und so es den wolgienge auch uns wolgienge. Dann wie denn solche sind dergleichen andere Ding auch wermissen und abzunehmen sind. Darvon wir warhafftige auß Biblischer und Weltlicher Historischer Beschrifft mancherley Exempel und Beyspiel haben deren etliche Vergleichung in ihnen selbst ertragen andere aber gentzlichen wie sie fürkommen ergangen und verlauffen. Als in dem Exempel Joseph. Item Judicum wie eine unter Gedeons deß Hauptmans Kriegsvolck traumet. Item Maccabeorum am 15 Cap. Judas Traum da er von seines Traumes wegen alles Volck er quicket unnd mütig ma-

***Traumbüchlein*, Erfurt, 1603.**

gehet als ob es uns glücklich gienge. Und wie dann solche und dergleichen an der ding auch zu ermessen

und

und abzunemen sind. Darvon wir warhafftige aus Biblischer und Weltlicher Historischer Schrifft mancherleij Exempel und Beijspiel haben derdetliche Vergleichung in ihren selbst ertragen anders aber gentzlichen wie sie fürkommen ergangen und verlauffen. Als in dem Exempel Joseph. Item Ju dic. wie einem unter Gijdeons des Hauptmans Kriegsvolck traumet. Item 2. Maccab. 15. Judas traumet da er von seines Traumens wegen alles Volck er quicket (?) und mütig macht. Item im Buch Ester am 1. Capit. wie Daniel des Königs Traum in dem Schlaf zu nacht fürgebildet und entdecket ward und dergleichen Träume und Fürbildunge mehr so jeder wol selbst in Göttlicher Schrifft der länge nach suchen mag.

In Historischer Weltlicher Schrifft befinden wir beij Cicerone das zweene junge Gesellen auß Arcadia ihnen fürgenommen mit einander eine Reiß zu verbringen und als sie in ein Stad so man Megara nennet kommen ist der eine Gesell zu sei nem guten günner der ander aber in ein schlechtes Wirtshauß gangen und sich ein jeder an dem Ort (wie gemeldet) beherbergen lassen. Nach dem nun der so in seines Freundes Hauß zu Nacht gessen sich an die Ruhe begeben ist ihme fürkommen wie sein Gespan und sein Gesell von seinem Wirt geschlagen und verletzt werde ihn bittende ihm hülff zu verlei hen und erwachet hiemit lugt umb sich aber er sach noch höret niemand vermetnt (sic!) derhalben es were nur

ein

ein Fantaseij und eiteler Traum leget sich widerum[b] nider und entschläfft widerumb kömpt ihme gleicher Gestalt wie vor solches

***Traumbüchlein*, Szeben, 1616.**

cht. Item. In dem Prophetem Daniel am 2. Cap. Wie

Wie Daniel deß Königs Traum in dem Schlaff zu nacht fürgebildet und entdecket ward und dergleichen Träume und Fürbildungen mehr so teglicher wol selbet in Göttlicher Schrifft der lenge das wol suchen mag. In Historischer Weltlicher Schrifft befinden wir beij Cicerone das zweene junge Gesellen auß Arcadia ihnen fürgenommen mit einander eine Reiß zu verbringen und als sie in ein Stadt so man Megara nennet kommen ist der eine Gesell zu seinem guten Günner der ander aber in ein schlechtes Wirtshauß gangen und sich ein jeder an dem Ort wie gemeldet beherbrigen lassen. Nach dem nun der so in seines Freundes Hauß zu Nacht gessen und sich an die Ruhe begeben ist ihm fürkommen wie sein Gespan und Gesell von seinem Wirt geschlagen und verletzt werde ihne bittende ihme hülffe zu verleihen und erwachet hiemit unnd schawer umb sich, sahe und hörete abet niemand vermet[nis] derhalben es were nur ein Fantasey und eyteler Traum leget sich widerumb nider und entschläfft widerumb kompt ime gleicher gestalt wie vor solche Gesicht und ermahnen für unnd umb so viel weiter. So er ihme nicht helfen könne noch möge solle er doch thun als er ihme wol trawete und den Morgen zu dem Thor gehen und d a verharren biß sein Wirt der ihn beherberget ein Fuder Mist außführe und dann denselbigen Mist ersuchen werd er ine ermordet auff dem Wagen mit Mist verdecket finden. Darauff er nachmal erwachet und thet wie er ihm im Schlaff geheissen war und fand also seinen lieben Gesellen wie gemeldet auff dem Wagen unter dem Mist welcher Traum denn also gewißt war.

Demnach befinden wir ein Exempel in Plini

Ge-

Geschrifften das auch etliche Künst der Artzney durch Treum, nechtlicher gesichte gelernet worden. Als daß ein Kriegßman gewesen den ein tobender Hund gebiessen daß ihn niemand heilen mochte kam seiner Mutter zu Nacht vor eine Fürbildung einer Wurtzel die sie darzu brauchen solte deren sie fleissig warnam durch

***Traumbüchlein*, Erfurt, 1603.**

Gesicht und ermahnen für und umb so viel weiter so er ihme nicht helffen kön ne noch möge solle er doch thun als er ihme wol tra we und den morgen zu dem Thor gehen und da ver harren biß sein Wirt der ihn beherberget ein Fuder Mist außführe und dann denselbigen Mist ersuchen werde er ihn ermordet auff dem Wagen mit Mist verdecket finden. Darauff er nachmal erwachet und that wie er im Schlaff geheissen war und fand also seinen lieben Gesellen wie gemeldet auff dem Wa gen unter dem Mist.

Demnach befinden wir ein Exempel in PlinijSchrifften das auch etliche Künst der Artzneij durch Träume und Nächtliche Gesichte gelernet worden. Als daß ein Kriegßman gewesen den ein tobender Hund gebiessen daß ihn niemand heilen mochte kam seiner Mutter zu Nacht vor eine Fürbildung einer Wurtzel die sie darzu brauchen solte derer sie fleissig warnam durchsucht am morgen die Wiesen fand sie und legt sie dem Kriegßman auff seinen Scha den er ward zu hand genesen.

So nun aber alle Träume ungleich sind und Nicht alle sondern etliche als Plinius warhafftige Bedeutung auff ihnen tragende anzeiget denn etliche eitele Fantaseijen und Fürbildungen der Dinge Damit wir teglich umbgehen oder offt von des Bluts aber flüssigkeit oder völle herkommen da das Hirn

mit

mit Feuchte und Dämpffen beladen und sich daraußseltzame Gesichte erzeigen. Die aber als Cicero sagt so sich mässiglich und weißlich halten was solchen traumet zu seier Zeit war werde.

Demnach ist auch gewiß wie die Gelerten als Aristoteles, Fabianus und Plinius sagen. So einer am Rücken ligt das ihm viel mehr und wunderbarlichers fürkömpt denn so er an der Seiten ruhet. So liegt es auch an der Zeit, denn so bald einer schlaffen kömpt gleich auff das Essen

***Traumbüchlein*, Szeben, 1616.**

sucht morgen die Wiesen fand sie und liegt sie dem Kriegsman auff sein Schaden unnd er ward zu handt genesen.

So nun aber alle Treum ungleich sind unnd nicht alle sondern etliche als Plinius warhafftige bedeutung auff inen tragende anzeiget denn etliche eytele Fantaseyen und Fürbildungen der Dingen. Damit wir teglichen umbgehen oder offt von des Bluts oberflüssigkeit oder völle herkommen da das Hirn mit Feuchte und Dämpffen beladen unnd sich darauß seltzam Gesichte erzeigen. Die aber als Cicero sagt so sich mässiglich und weißlich tragendt was solchen Treum zu iren seier [] war werende. Demnach ist auch die Gelerten als Aristoteles Fabianus und Plinius sagendt (ist auch gewiß) so einer am rücken ligt daß im viel mehr und wunderbarlichers fürkompt denn so er an der Seiten ruhet. So ligt es auch an der zeit denn so bald einer schlaffen kompt gleich auff das Essen so dränget ihn die Speise schlefft wol und hart schafft aber alles daß das Hertz vor vülle der Speiß verschlossen denn die dempff dermassen groß daß es ver[]scht und umbgehen gleich als kein leben da sey wircket zwar der Geist mag aber die Gesicht von völle wegen der dempfe nicht ins Gedechtniß kommen daß wir es wie es der Geist eingibt verstand oder behalten möchte werden.

Item. Es sind noch andere Gesichte so sich beim Menschen offt von dass Monscheins auff und abgang zutragen als die so vermeinen mit etwas Geistern die sie mütig Heer nennen herumb zu lauffen daß ihr Geist sich dermassen [] daß sie gantz schwach werden und offtmalen nach solchen Treumen in das Todtbett kommen das einer so sie hört davon reden schier vermeinet also zu sein daß sie mit Geistern herumb gesagt

***Traumbüchlein*, Erfurt, 1603.**

so dränget ihn die Speise schlefft wol und hart das schafft aber alles daß das Hertz vor Fülle der Speiß beschlossen denn die Dämpff dermassen groß das es umbgehen gleich als ob kein leben da seije wircket zwar der Geist mag aber die Gesicht von völle wegen der Dämpffen nicht ins Gedechtnis kommen das wir es wie es der Geist eingibt behalten mögen. Item. Es sind noch andere Gesichte so sich beijm Menschen offt von des Monscheins auff und abgang zutragen als die so vermeinen mit etwas Geistern die sie wütend Heer nennen herumb zu lauffen das ihr Geist sich dermassen ubet das sie schwach werden und offtmalen nach solchen Träumen in das Todtbett kommen das einer so sie gehört darvon reden schier vermeinte also zu sein daß sie mit Geistern herumb gejagt werden so es aber nur ein Fürbildung ist und dem Geblüte vons Monscheins regierung vorschwebet denn so es nicht ein Traum wer würden sie nicht nur die Nacht sondern auch den Tag darzu getrieben werden.

Demnach

Demnach geschehen auch etliche Gesichte fast (wie obgedacht) Träum aber allein denen so sieh bösen Geistern ergeben die auff GOtt (sic!) nichts halten und aus ihrem Hertzen fallen lassen da der böse Geist ihnen fürbildet wie sie auff einem Stecken Schemel oder Katzen auff Prattelenmatten Bowald oder in einem Holtz zu einer Versamlung der Arbeitseligen Menschen kommen und getragen werden. Das aber ihnen der böse Geist nur fürbildet und mit solchem Gesicht dermassen ire leib vexirt (?) das sie darauff sehr kranck und betrübet werden ist aber ein lauter Gespenst. Welche und dergleichen Träum Fantaseijen und Fürbildungen von bösen Geistern herreichende wir hie außlassen denn uns der anzunemen nicht gebüren wil.

***Traumbüchlein*, Szeben, 1616.**

werden. So es aber nur ein Fürbildung ist und dem Geblüte von deß Monscheins regierung vorschwebet, dann so es nicht ein Traum were würden sie nicht nur die Nacht sondern auch den Tag darzu getrieben werden. Demnach beschehen auch etliche Gesichten fast die obgedachte Treum, aber allein denen so sieh bösen Geistern ergeben auff Gott nichts halten und aus ihrem Hertzen fallen lassen da der böse Geist ihnen fürbildet wie sie auff einem Secken, Sichemel, oder Katzen auff Prattelenmatten, Bowald, oder in einem Holtz zu einer versamlung der arbeitseligen Menschen kommen und getragen werden. Daß aber inen der böse Geist nur fürbildet und mit solchen Gesicht dermassen ihrn Leib vixiret (?) daß sie darauff sehr Kranck und betrübt werden ist, aber ein lauter Gespenst. Welche und dergleichen Traum, Fantasey, und Fürbildungen von bösen Geistern herreichende wir hie aussen lassen, denn uns deren anzunehmen nicht gebühren wil.

Weiter. So ist es auch ein [] aberglaub []ff gantz hieher nicht zuvergleichen das etliche mit diesen närrischten Stücken umbgeh 10. Pater noster und so viel Ave Maria etc. Oder solche und anders Kraut zu nacht unter das Küssen legen, denn ihm sein Glück oder Unglück damit angezeigt werde.

Aber die so natürlich unnd uns durch unsere von Gott gebne Geister zu einer Ermahnung oder warnung fürkommen durch abnehmung langen brauchs, wie denn andere tägliche versahungen beschehen, da man ein ding durch bedeutung eines andern, in dem das sie sich fast vergleichen, verstehen, mag werden solche Treume in zwey theil (aber als Homerus spri[…], in []iv[o] Porre[s] abgetheilet.

***Traumbüchlein*, Erfurt, 1603.**

Weiter. So ist es auch ein sonderer Aberglaub und gantz hieher nicht zu vergleichen das etliche mit diesen närrischen Stücken umbgehen zehen Pater noster und so viel Ave Maria etc. Oder solches und anders Kraut zu nacht unter das Küssen legen denn ihme das Glück oder Unglück hiemit angezeiget werde.

Aber die so natürlich und uns durch unsere von Gott gebne Geister zu einer Ermanung oder Warnung fürkommen durch abnemung langes Brau
ches wie dann etliche andere tägliche Fürsehung geschehe da man ein ding durch bedeutung eines anderen in dem das sie sich fast vergleichen verstehen mag werden solche Traum in zweij Theil getheilet.

Der

Der erste Theil ist ein Traum so vor ziemender Zeit als vor Mitternacht fürschweden da unser Blut und Geist mit unsern täglichen Sachen und Handthierungen umbgehen darauß keine Bedeutung kommen noch zu erwegen ist der Mensch seij denn gantz oberauß messig in Speiß und Tranck auch nicht zu viel nüchtern das Hertz von Schleim umbfast unser Blut vom selbigen Schleim verunreiniget und von den bösen unnatürlichen Dämpffen unser Hirn da unser Geist und Vernunfft liegt unnatürliche Fürbildungen eingeben die werden unnütze Träume davon nicht viel zu verhoffen oder zu urtheilen geachtet und gennenet.

Der ander Theil der Träume von denen zu urtheilen und so zuvergleichen sind als nemlich wenn wir die grösten Feuchtigkeiten so unsern Leib mit ihren außgetheilten Gängen wie das Ta[w] netzen zerfallen und unser Hertz auch andere Ort da unser Vernunfft und Geist verborgen ligt nicht mehr beschweret und besinnlichen behalten

mögen werden kommen uns seltzam
für werden aber in gemein
also vergleicht.

***Traumbüchlein*, Szeben, 1616.**

Der erste Theil ist ein Traum, so unns vor ziemender zeit, als vor Mitternacht fürschweden da unser Blut und Geist mit unsern täglichen sachen und Handthierungen um[bgehen], darauß kein bedeutung kommen noch zu erwegen ist der Mensch sey denn gantz oberauß messig in Speiß und Tranck auch nicht gar zuviel nüchtern das Hertze von Schleim umbfast unser Blut vom selbigen Schleim verunreiniget, und von den bösen unnatürlichen Dämpffen unser Hiren da unser Geist und Vernunfft ligt unnatürliche Fürbildungen eingeben die werden unnütze Träume davon nicht viel zuverhoffen oder zu urtheilen geachtet und gennenet.

Der ander Theil der Träumen von denen zu Urtheilen und so zuvergleichen sind als nemlich wenn wie die grösten Feuchtigkeiten so unsern Leib mit ihren außgetheilten gengen Wie das Thaw netzen zerfallen und unser Hertz auch ander Ohrt da unser Vernunfft und Geist verborgen ligt nicht mehr beschweret und unbesinlich behalten mögen werden kommen uns seltzam für werden aber in gemein
also vergleicht.

***Traumbüchlein*, Erfurt, 1603.**

DER Ersten des gantzen Menschen halb was uns träumet hinder uns beschehen bedeutet zukünfftig vorwartz aber gegenwertige dinge.
Das Haupt auff die Obrigkeit lehrmeister Vater, Mutter auch unsere Nehesten Freund.
Beide Seiten Rechte Männlichs lincke Weiblichs Geschlecht
Ohren rechtes Bruder, linck Schwestern.
Augen auff unsere Kinder.
Backen auff die Weiber.
Wangen und Lefftzen Auff Kinder.
Bart Sich selbs von nechste Freund.
Oberen Zeen Die Eltesten im Hauß
Undern Zeen Die jüngeren und ringeren dann wir.
Mund unser Hauß und Haußhaltung
Die Zeen Die Einwohner
Die Zeen auff der rechten seiten die Eltesten.
Die Zeen der lincken seiten Die jüngsten
Grosse Zeen unser Gut.
Spitzig Zeen Unser gemein schlecht Gut.
Vordern Zeen Haußrath.
Item Grosse Zeen Heimliche Ding.
Spitzige Zeen Das noch nicht offenbar ist.
Die

Die fördern Zeen Was schon am Tag und gemein ist
Weiß Haar Langsam
Schartz Haar Schnell.
Roth Haar Schnell.
Blut Verwandschafft.
Achseln Geschwistere.
Dutten Kind.
Händ Knecht und Dienst. Item sie bedeuten auch das Handwerck darmit sich einer ernehren mus.
Bauch und Eingeweide Haab und Gut.
Nabel Vater und Mutter.
Innerliche Glieder: Hauß und Hoff.
Hertz und Lungen: einem Man sein Weib Einer Frawen ihr Man.
Leber sein Kind und Nahrung.
Gall Gold und Geld.
Miltze Frewd.

***Traumbüchlein*, Szeben, 1616.**

ZUm Ersten des ganzen Menschen halb was uns traumet / hinder uns beschehen /bedeutet zukunfftige vorwartz aber gegenwertige dingen.
Das Haupt auff die Obrigkeit Lehrmeister Vater und Mutter auch unsere Nehestene Freunde.
Beid Seiten rechte Mennlichs lincke Weiblichs Geschlecht.
Ohren rechts bruder linckes schwest.
Augen auff unsere Kinder.
Backen auff die Weiber.
Wangen und lefftzen auff Kinder.
Bart sich selbs und rechste Freunde.
Obern Zeen die eltesten im Hauss.
Undern Zeen die jungen unnd ringern dann wir.
Mund unser Haus und Hausshaltung.
Die Zeen die Einwohner.
Die Zeen der rechten seiten die eltesten.
Die Zeen der lincken seiten die jungsten.
Grossen Zeen unser Gut.
Spitzig zeen unser gemein schlecht gut.

Vördern Zeen Haussraht.
Item / gros Zeen Heimlicher Ding.
Spitzigen Zeen Was noch nicht offenbahr ist.
Die vördern Zeen Was schon am tag und gemein ist.
Wiess Haar Langsam.
Schwartz Haar / Schnell.
Rot Haar Schnell.
Blut Verwandtschafft.
Achseln Geschwistere.
Dutten Kinde.
Hend (sic!) Knecht und Dienst. Item sie bedeut[e]n auch das Handweck damit sich einer ernehren muss.
Bauch unnd Eingeweid Haab unnd Nabel Vater und Mutter. (Gut.
Innerliche Glieder Hauss und Hoff
Hertz und Lung einem Man sein Weib, einer Frawen ihr Mann.
Leber sein Kind und Nahrung.
Gall Gold und Gelt (sic!).
Miltze Freud.
Nieren Bluts[]verwandten.

***Traumbüchlein*, Erfurt, 1603.**

Nieren Blutsverwandten.
Scham bedeutet unser Eltern Bulschafft sein Geschlecht Reichthumb und was einem heimlich lieb ist. Deßgleichen bedeuten auch unsere Schenckel.

Durch die Knie werden uns bedeutet wandel. Den Krancken so etwas darauß wechst

Wechst der Tod auch Brüder Günner und gute Gesellen Item auch die Boten so wir außgeschickt haben.

Füß bedeuten Bottschafften Knecht und Megd (?).

Der Kücken und Hindertheil wird unsern Jahren und Alter zugerechnet der Untertheil zimliche Zeit und Alter aber der Obertheil lange Zeit oder auff die Letzte unsers Alters.

Aus diesem unterscheid der Glieder ist leichtlich zu mercken so uns von solchen ein Traum fürkeme ob der uns unser Geschlecht Verwandte oder andere die uns nicht zugehören antreffen thut.

Aber alle andere Gesichte so als Mittel und Werckzeug sind (böses oder guts auff
ihnen tragen) werden ihrer Complexion Eigenschafften Vergleichungen in gantzer vollkomener Substantz Wesen Massen Gestalten wo wenn und wie geurtheilet und ermessen wie das ein jeder wol auß hiernach ordentlicher dem Alphabet nach gestelter Alter und Newer Träum beschriebenen jedes namhafften ding oder so denen zu vergleichen eigentlich Urtheil findet.

Außle-

Außlegung und Bedeutung
der Nächtlichen Gesichte Fürbildungen und Träumen

A

Artzte sehen: So lieblich mit uns reden: Kranckheit. So sie aber schweigen: Unfall unserer Freunde.

***Traumbüchlein*, Szeben, 1616.**

Scham

Scham bedeuten unsere Eltern Bulschafft sein Geschlecht Reichthumb
unnd was einem heimlich lieb ist.
Desgleichen bedeuten auch unsere Schenck[e]l.
Durch die Knie werden uns bedeutet wandlen.
Den Krancken so etwas draus wechst der Tott
Brüder günner und gute Gesellen auch die Boten so wie aus geschickt.
Föss bedeut Bodtschafften Knechten und Magden.
Der Kücken unnd hindertheil wird
unsere Jahren und Alter zugerechnet der untertheil zimliche Zeit und alter aber die obertheil lange Zeit
oder auff letzten unsers Alters.
Aus diesem unterscheid der Glied Anderen ist leichtlich zu mercken So uns von solchen ein Traum fürkeme
ob die uns unser Geschlecht Verwandte oder andere die uns nicht zuthun antreffen thut.

Aber

Aber alle andere Geischten so als mittel und werckzeug sind böses oder guts auff inen tragendt werden ihrer Complexion eigenschaften vergleichungen in ganzer volkommener Substantz wesen massen gestalten wo wenn unnd
wie geurtheilt und ermessen wie das ein jeder wol aus hirnach geschriebener ordentlicher dem Alphabet nach gestelter ding unterscheidlicher alter und newer Traumbeschriebnen jedes namhaffter Ding oder so denen zuvergleichen sein ausslegung und eigentlich urtheil so Gott will finden wird.

Ausslegung und Bedeutung
der Nechtlichen Gesichten / Fürbildung und Traumen.

A

Artzet sehen So lieblich mit uns reden Kranckheit, so sie aber schweigen unfal unser Freunden.

***Traumbüchlein*, Erfurt, 1603.**

Aal außziehen: Krancken Gesundheit.
Aussetzige Leute mit ihnen zu schaffen haben: Newe Zeitung.
Agetstein: Verirrung seines fürnemens.
Alt werden: Böß.
Affen sehen: Liebe denen so bulen (?) andern
Kranckheit.
Adler sehen: Reichen guth auch denen so kauffen und verkauffen.
Angesicht verdecken: Böß.
Adler haben: Böß.
Aegeln beissen: Böser Neid und Schand.
Ab Bäumen fallen: Todt.
Acker sehen: Arbeit.
Ammechtig ligen: In schwere Bekümmernis fallen.
Adern haben gelassen: Siechthumb.
Angesicht schön erscheinen: Friede und Frewd.
Aussetzige

Aussätzig Leut sehen: Unmuth.
Alt Gebäw oder alte Hauser sehen: Verachtung.
Arm groß haben: Krieg.
Arm klein haben: Frewd und Freundschafft.
Angesicht im Wasser sehen: Feindschafft.
Amessen sehen: Grosse Ehre.
Agrimonia wurtzel essen: Gute Bottschafft.
Aichhorn sehen oder junge Vögel: Kinder uberkommen.
Armbrost oder Büchsen ihm selbst zerbrechen: Gut.
Armbrost selbst spannen: Noth.
Art und Beil sehen: Auffruhr.
An einem Stecken gehen: Böß Kranckheit

B

Brieff lesen: Gute Botschafft jedoch nach dem im Brieff stehet.
Brieff sehen: Vor Dieben sich hüten.
Bücher sehen oder lesen: Trawrigkeit.
Bücher lernen: Gewin.
Brautlauff: Todt.

***Traumbüchlein*, Szeben, 1616.**

Ahal(?)

Ahal aussziehen: Krancken gesundheit.
Aussetzigen Leuten mit inen zu schaffen haben :Newe Zeitung.
Agetstein: Veritrung seines fürne- (mens.
Alt weredn: Böss.
Affen sehen: Liebe denen so bul[e]n andern Kranckheit.
Adler sehen: Reichen gut auch denen so kauffen und verkauffen.
Angeschicht verdecken: Böss.
Adler haben: Böss.
Aegeln beissen: Böser neid und schand.
Ab beumen fallen: Todt.
Ackar sehen: arbeit.
Ammechtig liegen: in schwer bekümmernis fallen.
Adern haber gelassen: Siechthumb.
Angsicht schön erscheinen: fried und freud.
Assetzige Leut sehen: Unmut.
Alt gebew oder alte Heuser sehen: Verachtung.
Arm gross haben: Krieg.
Arm klein haben: Fried und Freund- (schafft.
Ange-

Angesicht in Wasser sehen: Feindschafft.
Amessen sehen: grosse Ehre.
Agrimon wurtzel essen: gut bottschafft.
Aichorn sehn oder junge Vögel: Kind oberkommen
Armbrust selbst spannen: Noth.
Armbrust oder Büchsen ihm selbst zerbrechen: Gut.
Art und Beiel sehen: Gut.
An einen steckt gehen: böse kranckheit.

B

Brieff lesen: Gute Botschaft, jedoch nach dem im Brieff stehet
Brief sehen: Vor Dieben sich hüten.
Bücher sehen lernen oder lesen: Traw- (rigkeit.
Bücher lernen:Gewin
Brautlauff: Todt.

***Traumbüchlein*, Erfurt, 1603.**

Beeren sehen: Listige Hinderrede.
Brunnen mit viel läuterm Wasser sehen: Gut und Reichthumb.
Bienen auffliegen: Fewr.

Bücher

Bücher verbrennen sehen: Abgang eines guten Gönners.
Beltzwerck: Zeitlich gut.
Beraubt werden: die nechste Freund werlie-
Baum mit Früchten: Gewinn. (ren.
Blitzen sehen: grosser gewinn.
Baum auffsteigen: Ehre.
Blumen so schön sind empfahen: Ehre.
Berg auffsteigen: Widerwertigkeit.
Baum auffsteigen: grosse Freundschafft und ehre.
Brunnen entspringen sehen: Frewd.
Brunnen in das Hauß fliessen: Schaden.
Bäum brennen: Trawrigkeit.
Brüder oder Schwester sehen: langs Leben.
Bäum so dürr sind sehen: böß.
Bloß sich sehen mit Gewehr: List seines Feindes sich hüten.
Brodt warm essen: Frewd.
Brod haben: Ehre.
Blut von im gehen: Schaden.
Blut von im auff die Erden fallen: gut.
Bildniß: Kind und unser oder unser Freunde Weiber.
Bild schnitzen und anbeten: Kummer.
Bild schnitzen denen so etwas lernen: gut.

Buchßbaum

Buchßbaum: Leid so viel Männer und Wieber antrifft.
Bäume sehen so weit umb sich und grün: Reichthumb.
Bäume steigen so grün sind: guth.
Bruch anlegen: Ehr.
Bruch verliern: Verlust seiner Hab.
Blaw Kleid anlegen: stete Sicherheit.
Bleich Angesicht: sterben.
Brodt sehen: Verdruß.
Brodt auff dem Rücken tragen: Verlust.
Barfuß gehen: Unglück.
Blind sein: Siechthumb oder Hinderung.
Bach sehen in sein Haus fliessen so lauter

***Traumbüchlein*, Szeben, 1616.**

Beeren sehen: Listige Hinderrede.
Brunnen mit viel lauterem Wasser sehen: Gut unnd Reichthumb.
Bien aufflegen: Fewer.
Bücher verbrennen sehen: Abgang eines guter gönners.

Belcz-

Belczwerk: Zeitlich gut
Beraubt werden: die nechste freund ver-
Baum mit früchten: gewinn. (lieren.
Bliczen sehen: grosser Gewinn
Baum auffsteigen: Ehre.
Blumen so schön sind empfahen: Ehre.
Berg auffsteigen: Grosse Freundtschafft unnd Ehre.
Brunnen entspringen sehen: Freud.
Brunnen in das Haus fliessen: schaden.
Baum brennen: Trawrigkeit.
Bruder oder Schwester sehen: langes
Baum so dür sind sehen: böss. (leben.
Bloss sich sehen mit gewehr: List seines Feindes sich hüten.
Brodt warm essen: Freud.
Brodt haben: Ehre.
Blut von ihm gehen: Schaden.
Blut von ihm auff die Erd fallen: gut.
Bildniss: Knd und unser oder unser freunde Weiber.
Bilt schniczen oder anbeten: kummer
Bild schnitzen: denen so etwas leren (sic!): gut.

Buchs-

Buchsebaum: Leid so viel Manner und Weibern antrifft.
Beum sehen so weit umb sich und grüne: Reichthumb.
Beum steigen so grün sind: gut.
Bruch anlegen: Ehre.
Bruch verlieren: Verlust seiner Hab.
Blaw Kleid anlegen: stetei sicherheit.
Bleich Angesicht: sterben.
Brot sehen: verdruss.
Brot auff dem Rücken tragen: verlust.
Barfuss gehen: Unglück.
Blint sein: Siechthumb hinderung.
Bach sehen in sein Hauss fliessen so lau-

***Traumbüchlein*, Erfurt, 1603.**

ist: Reichthumb.
Bach so trüb ist darein fliessen: Brunst oder Kranckheit und Betrubniß.
Brieff haben von grosser Gewalt und Glauben zu Ehren guter günstiger Leute: Fürderung in seinem thun und lassen.
Brück so starck ist: Ehre.
Brück so zubrochen: ein Creutz in seinem Fürnemen.
Brieff so zerrissen haben: Seiner Ehren geschwächt.
Bart brennen: Guter Gewinn.

Baden

Baden in läuterm Wasser: Gut.
Buchstaben lernen: Arbeitsmang gut. Müssiggengern böß denen so Kinder begeren:
Baumgarten gehen: Ungefall. (gut.
*
Brieff empfahen und die lesen: wird war.
Bettler sehen: Glück.
Blintzen: mangeln.
Backen so feist sind: Gut.
Backen so zerkratzt und mager: Böß.
Bart an einer Frawen: Todt ihres Mans, Witwen: gut, Knaben: sein Todt.
Bretspiel: Guth aber mit andern spielen: Böß.
Bart außgeraufft sein: Schad.
Blut samlen: Gut.
Blut speijen: Böß.
Blut trincken: Gut.
Brust mit haar: Manner: gut. Weibern: böß.
Brust verwund sein: Alten: Böß, Jungen: Gut.
Bild sehen oder machen: Bulern: gut.
Blaßbelg haben und blasen: böß Zanck.
Birn essen so matt sind: Gros Guth jedoch nur ihme zu nutz.
Bäumen tragen: Ehre.
Badstuben baden: Siechthumb.

Burg

Burg hinein gehen: Angst und Noth.
Burg beschlossen sein: Erlöst aus Nöthen.
Burg oder Hoff brennen sehen: grosse Lügen.

***Traumbüchlein*, Szeben, 1616.**

ter ist: Reichthumb.
Bach so trüb ist darein fliessen: Brunst oder Kranckheit und betrübniss.
Brieffe haben von grossem gewalt und glauben zu ihren guter günstiger Leute fürderung: in seinem thun und (lassen.
Brück so starck ist: [Ehre].
Brück so brochen :ein Creutz in seinem fürnehmen.

Brieff-

Bonen essen: Siechtag.
Beschissen sein und sich gewaschen haben: glück.

C

Christum anbeten: Frewd.
Creutz auff dem Häupt haben: Nachrede.
Cijmbalen schlahen: Krieg.
Christum reden sehen: Fröligkeit.
Christum gecreuziget sehen: verderbung.

D

Donnnern oder auff Donner tretten: oberwindung der Feinden und gute Bottschafft.
Dijadem sehen: Fröligkeit oder gewinn.
Drachen oder Lindwurm sehen: Verachtung.
Drachen oder Lindwurm haben: Wirdigkeit.
Dorn und was stechen thut bedeutet Liebe Kranckheit jedoch nach dem einer gesinnet.
Dannen so hoch sind sehen: Allein gut.

Donnern

Donnern und blitzen aber nicht schiessen: vertrag mit seinen Feinden.
Donner oder Straal einen geschossen und berühret: bekümmernis.
Dutten und der viel haben: Ehebruch.
Dürsten und zu trincken finden denen so etwas begeren: glück.
Dürsten und zu einem Brunnen kommen aber nicht können trincken: Vergebne Arbeit, es wird im nicht nach seinem Willen gehen.
Dantzen und fauchtzen: Todt und unglück, einem gefangnen und bekümmerten: gut.

E

Esel schlahen oder treiben: vergebne Arbeit.
Esel kauffen: gewinn.
Esel fahen: Zwitracht.
Esel reiten: Arbeit.
Elend oder sich selbst mager sehen: Schuld.
Ehrin geschirr sehen: Zorn.

Endten sehen: Unfall Nachred dem wanderden: Regen
Endten essen: groß Ehr verbrunst und Leider so uns verklapperen.
Erbs essen: Siechthumb.
Essig trincken: gut gewinn.

Eule

Eule sehen: lange Frwde
Elend gros sich sehen: Verspottung oder Schmach
Elephanten sehen: reichen: gut, armen: böß
Ebelgestein sehen: Noth und Angst.
Enthaupt sehen: oderwindung seiner Fein-
Enthaupt sich zu sehen: Gewinn. (den.
Erdbidung sehen oder hören: Enderung.
Eimer oder Wassergeschirr: Tröstung.
Erdrich sich auffthun sehen Denen so viel schüldig: gut.
Eichbaum: Reichthumb und alte Leute.
Eichlen klauben: Frewd.
Eichhorn sehen oder junge Vögel: Kinder oberkommen.
Eijer sehen: Kranckheit.
Eijer legen als die Hüner: Kinder ziehen.
Eijer haben: Gewinn.
Eijer essen: Zorn, Fewer, Freundes Todt.
Engen Weg gehen: Bekümmernis.
Erstochen und umbgebracht sein: Angst.
Ein Engel werden: gut.
Ein Engel anreden: böß.
Edelgestein empfahen: gut.
Elend sein: Sorg.
Erdreich sehen: grosser gewinn.

Erhencke

Erhencke sein: alles Glücks freij.
Ermel solang sind sehen: grosse Ehr.

F

Feiste Kinder sehen: gute Jahr.
Finger verlieren: Schaden.
Füß haben und viel allen denen so nicht viel Diensten haben: böß, andern: Trew ihren Dienst.
Fliegen in Lufft: betrug, aber bulern: gut.
Fliehen sehen: Fewr.
Fewr unter den Füssen haben: Läuffern

gut, andern Leuten: böß
Fechten: böß.
Füchß sehen: feindschafft.
Fisch geberen: Stummen oder Todt.
Fisch beij ihm nacket haben: Unfall seines Leibs.
Fürchten böß denen so nicht wissen warumb Jedoch: Armen etwan (sic!): gut. Reichen aber stets böß.
Fallen und sich enthalten: Zimlich gut.
Fallen in ein Grab: Hinderrede.
Fewr sehen oder darein fallen: schaden oder grossen Zorn.
Flügel von ihm geben oder verlieren: schaden.

Finger

Fingerling geben oder ste (?) verlieren: schmertzen.
Fingerlein nehmen: Sicherheit.
Frewen sich in dem Schlaff: Trawrigkeit.
Frewde empfahen: Zwitracht.
Frawen beten sehen: gute Zeit.
Finstere sehen: Schwer Stechtagen.
Frawe werde ein Mann oder Mann eine Fraw: Verechlichung so sie ledig wann nicht Hureren oder böser Leumbden.
Flesch essen: Schäffin Leid, Kindern wenig [N]utzes Schweinen: gut.
Feigen essen: gut.
Fleisch, das rauch ist essen: Kranckheit.
Fleisch von Gänsen essen: Nutzbarkeit.
Ferben sich selbst: Aussatz.
Fliegen mit andern Vögeln Ist Reichen und Armen: gut, aber wann er für die Dächer außfleugt ist es böse besonders denen so gern etwas heimlichs herten.
Fischbrüe trincken: Schwindsucht oder sterben.
Fisch so schlä[]fferig sind: vergeben Arbeit.
Frösche todten: Erhöhung seines Stands und Würde.
Fliegen nicht weit von der Erden: wandern.

Flachs.

Flachs: gute Liebe gegen den Weibern.
Füsse waschen: grosse Noth.
Fraw mit ihrem Haar sehen: Verlierung der Freunde.
Frid mit den Freunden machen: Streit.
Freund sehen: grosse Trübsal.

Fisch sehen die gros sind: gewinn.
Fisch aus dem Meer sehen: noth und angst.
Federn nemen: Ehre.
Felsen oder Steinklufft auffsteigen: Noth und Angst.
Felsen auffsteigen: gute Nachfolgung.
Frawen küssen: gewinn.

G

Gott anbeten: Frewde.
Gott sehen und mit im reden: nicht gut.
Geboren werden: den Armen gut, Hand wercksman: leid Reichen: leid, dem verehlichten: verlierung seines Weibes, Diensten: gut, Gaucklern: böß, frembden: wider in sein Land, Krancken: den Todt.
Geberen: Todt seiner Freunde.
Geigen oder Harffen bedeutet Neid oder Auffsatz.
Gott reden sehen: fröligkeit.
Glatt ding sehen: oberwindung der Feinde

Gla[]

Gekrönt sich sehen: abthun Trawrigkeit.
Grünem graß gehen: langes Leben.
Gürtel verlieren oder zerbrechen: von Liebe gescheiden werden.
Geldt oder viel Pfennig haben: verlust wenig gut.
Glocken giessen: Verachtung.
Gericht stehen: Irrung der Welt.
Gewand newes haben: Wirtschafft und Ehr.
Gesegnen: Trew und Seligkeit.
Groß gruben sehen: In kurtz alles guts.
Gefängniß eingehen: betriegligkeit.
Geschlagen werden mit Eijsen: verletzung.
Graben sehen oder darein fallen: nicht gut.
Geissen sehen: böß.
Garben machen: gut mit grosser Arbeit.
Gericht darvor seine Sach verlieren: dem gesunden Forcht, krancken: sterben.
Gut außgeben: Reichen Todt, Armen: gut.
Gewapnet sein: Ehehändel.
Greinen in dem Schlaff umb einen abgestorbenen Menschen: Frewd.
Grab machen: gute Heijrath.
Gifft essen und sterben: Todt seiner Freundde oder ander unfall.

Garben

Garben sehen so voller ähren: guth und Reichthumb.
grüne Heijde sehen: gewin und glück.
Glut darauff sitzen: Nachred.
Glocken hören leuten: Feindschafft.
Glaß: betrug.
Gänß sehen: Ehre.
Gewaschen werden auß brunnen: erlösung.
Grosse Schwer sehen: Schaden.
Gäst Zukunfft: Neid.
Gebunden sich sehen: Irrigkeit oder Hinderniß.
Gewin sich zu sehen: Reichen abgang.
Gestorben sich sehen: verhinderung und not.
Gebraten Fleisch sehen oder essen: schaden.
Gestirn des Himmels sehen: Frewd.
Gestirn sehen: schaden oder trawrigkeit.
Gestirn verwirret sehen: Zanck. (?)
Geberen sehen: Trost.
Grosse Werck wircken: Irrung.
Garten der grün ist sehen oder hinein gehen: Frewde.
Geld nehmen oder rauben: Zanck.
Gemäld sehen: betrübniß.
Grab darinne verschlossen sein: Schaden leiden.

Gesell

Gesellschaft machen: Nichts guts.
Gülden Rock sehen: grosse Ehr.
Grün Reiß oder Ast mit Rosen oder welcherleij das seij bedeutet Jungen und Alten grosse Ehr.
Garben Korn vor ihm sehen stehen: gewalt ober (sic!) Feinde.
Garten so mit schönen Blumen gezieret je mehr der Blumen sind, je grösser die Freunde.
Gürtel wol gegurtelt werden: den Reichen nicht gut.
Gülden Gürtel: groß Reichthumb.
Gold und Silber: glück.
Gülden Fingerring empfahen: grosse Ehr.
Gülden Kleiden anlegen denen so es nicht zustehet deutet Neid und haß (sic!).
Gülden Thurn sehen: Neid und Haß.
Gold vor ihm gehenckt: Auffsatz und hinderlist.

Gold an ihm tragen mag ihm kein Auffsatz: nicht schaden.
Glied verlieren: grosse Noth.
Geißbock sehen: Mehrung unser Dingen.
Groß und feist sein: Reichthumb.
Grün Kleid anlegen: glück und ehre.

Geel

Geel Kleid anlegen: Kranckheit oder sonst etwas, das er nicht gern hat.
Graw Kleid: grosse Arbeit.
Gerstenbrodt essen: glück.
Gast in seinem Hauß haben: haß.
Gott loben: Schmertzen.
Güldene Schnur sehen oder umbgürten: gewinn.
Gold haben: gut.
Geistliche Gericht fürgehn: Beklagung.
Güldene Kränz: Reichen glück, Armen böß.
Gold schmiden: Verlust.
Güldenen oder aus köstlichen Silbern Geschirren trincken: gut, gläßnern aber böß.

H

Habich: sehen Liebe.
Hanen hören kreen: Lang Siechtagen.
Hanen sehen Eijer legen: Fried.
Hännen mit viel jungen Hünlinen: Viel glück in kurzem.
Handbogen tragen: geschäffte.
Hunde hören bellen: Von Feinden ober wunden.
Haupt sehen das kaal ist: ein bößes Außgang seines fürnemens.

Haupt

Haupt sehen das weiß ist: gewinn.
Haupt mit langem haar: ehre
Haupt beschoren sehen: betriegligkeit.
Haupt waschen sehen: vom ubel entlediget werden.
Heilig mit heiligen reden: groß glück.
Himmel und die Sonne klar sehen: Frewd.
Hirten sehen: gut.
Hirten sehen, der sein Schaff verlohren: betrug vorhanden.
Haarlocken sehen: gute bottschafft.
Haupt so schwartz: arbeit.

Haubt (!) so weiß oder grün: frölich.
Haar abscheren: sorge.
Haar das weiß und lang ist: gut.
Haar abschroten: gewin.
Haubt (!) groß haben uber di mass: Einem so rüwig: unmuß, Krancken: Haubtwehe, Kriegsman: Arbeit, Knechten: guth, Reichen: Ehr, Armen: Reichthumb, Wuchtrern: gut, Dem gewaltigen so an dem Regiment sitzt: böß.
Haupt klein haben: obgedachtem außlegen das Widerspiel.
Haupt haben mit ungestaltem verwirreten Haar: Unglück.

Haupt

Haupt mit starcken haar (!) wie Sewb[]rsten (?): Unglück Dienstbarkeit.
Haar im Wund haben: böß Todt.
Hörner haben: grimmen Todt.
Hände verlieren: Rechts Vater, Lincke betrifft unser Mutter.
Haar auff den händen waschen: böß.
Hände viel haben: Jederman gut.
Hanff (?) : böß.
Herdstatt oder Fewerstatt denen so nicht vermählet: verchlichung, andern: kranckheit oder enderung des Platzes.
Hurneissen und Bremen: böß Fewer.
Häwschrecken Thewre und allen andern Dingen: so wir thun wollen kurtzen bestand.
Hebammen sehen: Offenbarunge seiner Heimligkeit Einer Frawen so nicht schwanger Kranckheit.
Hund schmeichlen: hinderlistigkeit.
Hund so klein sind: Wollust, Weiß aber die besten.
Hund an Zeenen: Feindschafft.
Hunde die taub: Schendliche Nachrede.
Hochzeit mit einer andern Frawen haben und seine noch nicht abgestorben: Verlehrung seiner sachen.

Haar

Haar haben das schön ist: Männern und Weibern gut.
Himmel darinnen sein und GOtt sehen: Verlust.
Haar lassen biß auff die Ohren abscheren:

Ist gesunden böß, krancken gut.
Haar lassen abscheren wie man sonst thut:
Reichen gut, Armen böß.
Häute gerben: böß.
Hirsch sehen lauffen: Schnellen fürgang seines fürnemens.
Heeren oder Hetzlen sehen: Verspottung.
Hofiren oder sein Notturfft vor den Leuten thun: das demselbigen grosse Schmach angethan wird.
Hauptman sein: Reichen gut, Armen Verachtung.
Held oder Helebeij dem Fewr: Hochzeit.
Hencken sich selbst: Angst Noth Verstossung.
Halßeisen gestellt: den Armen gut.
Hölen darinn sein Wohnung haben: Reijsen Verenderung seines Glücks.
Hirschen in seinem Hauß haben: Reichthumb.
Hände mit kaltem Wasser waschen: frewd.

Händ

Händ so sauber: glück.
Händ so unsauber: böser Leimut.
Holtz hacken: an seinem Gut abnemen.
Häuser zimmern: grosse Ehr.
Holtz klauben: groß leid und Trübsal.
Häuser decken mit seinem Gewand: reichthumb.
Hoff überziehen mit seinem Gewand: Reichthumb.
Häuser niderfallen: irrung von Nachbarn.
Häuser abwerffen: Unglück.
Häuser bawen: Glück.
Häuser brennen: Zorn.
Hochzeiten sein dantzen sehen: hertzleid je er nicht wehren mag.
Huren beschlaffen: gewinn.
Hell hinab fahren: Irrung an seinem Gut.
Hawen ihn selbst sehen: groß Glück.
Himmel auffsteigen: heimlich Leiden.
Honig essen: Zukünfftiges Trübsal.
Hammer sehen: Gewalt geschehen.
Himmel brennend sehen: kranckheit todt-
Haußfrawen liegen: Zorn. (sünd.
Himmel roth sehen: Streit.
Himmel klar sehen: guter Gewinn.
Himmel fallen sehen: Versündigung.

Himmel

Himmel auffsteigen: Ehre.
Hauß brennen sehen: Schaden.
Han sehen: böse Botschafft. (tracht.
Hanen mit einander streiten: Zanck Zwi-
Harnisch tragen: Ehr und Frewd.
Harnisch der zerbrochen: Verlust.
Hochzeit mit einer Dirnen: Schaden.
Hasen sehen: Furcht des Todts.
Hornussen sehen: unablessige Feindschafft
oder Fewers noth.
Hinder sich schreien: schädliche Bulschafft.
Heid so dürr ist: Verlust.
Hageln sehen: Siechtagen.
Häuser wüschen: verklärung aller dinge.
Hembd anlegen so weiß: / trost und hülff. (?)

J

Jngewickelt sein: böß.
Jngeweid sehen: böß.
Jungen werden: böß.
Jegergarn sehen: böß, aber denen so etwas
verlohren: guth.
Jaghund: frembd ding überkommen.
Jrrgehn gegen Felden: gut, gegen Höltzern
und Thälern: böß.
Jltiß: Auffsatz.
Jüngling sehen: Arbeit.

Jung

Jungfrawen beschlaffen: verlust.
Juden mit ihnen reden: Abbruch seines
Stands.
Jmmen aus und ein fliegen: Kranckheit.
Immen beissen: vor Feinden sich hüten.

K

Küssen: Trwrigkeit.
Keiser mit im reden: Wirdigkeit.
Keß der weich und lind ist essen: verdruß.
König mit Königen reden: Ehre.
Kriegen im Schlaff: zukünfftigen Friede.
Krieg im Kercker sein: Schaden.
Kosen mit dem Bapst: Wirdigkeit.
Krieg sehen: Zorn.
Kröten sehen: Betrigligkeit.
Kertzstall das schön und darin ein hell und
brennend Liecht: Frewd.

Kinder so sein Feind sehen: Knaben gut, Mä[]dlein: böß.
Kinder so schön sind sehen aber nicht sein: gut.
Kaal sein am fördertheil des Kopffs: spöttlicher fortgang seines fürnemens Hindertheil im Alter: groß Armut, an der rechten Seiten: schaden seiner Freunden von Mannen, Lincke seiten: einer Mutter oder Frawen.

Korn

Korn schneiben: Frewd.
Korn fassen: Siechtag.
Kröten sehen: Streit.
Kröten etwan unter finden: Glück und Ehr.
Klein sein: Erhöhung seiner ehren.
Kirchen sein und beten: grosse Ehr.
Kronen empfahen: Gewinn.
Klee essen: Hinderung.
Kamelthier sehen: Streit.
Kolen essen: dein Freund überreden.
Kertzen sehen: Begräbnis.
Korn nehmen: Ehr und Wirdigkeit.
Krönt sich sehen anlegen: Trawrigkeit.
Krantz oder Schäpelij tragen: grosse Ehr.
Kleider von köstlichen Linwant: Sicherheit.
König oder sonst grosse Herren sehen: verwandlung.
Kirchen gehen: besonderlichs Leid.
Kirchen so frembd: frembde Land.
Klauben holtz: groß Leid.
Kertzen erleschen: Schaden.
Kern sehen: gros Glück und Frewd.
Korn abschneiden oder dürr sehen: verlust an Gütern.
Kinder spielen sehen: Glück.
Küsset dich jemand: Glück und Reichthumb.

Keijser

Keijser oder beij Königen wandeln: Glück.
Krieg im Krieg sein: grosser Unfall.
Kräntzlein auff deinem Heupt sehen: nachrede.
Kränch hören oder essen: Frewd.
Kreijen sehen: Gewinn.
Kreiien fahen: künfftiger Krieg.
Kälber oder Lämmer: Frewd.
Kreutz sehen: Arbeit.
Kranckheit an dem Hals oder Kopff: künfftige Geschwer.

Köpff viel haben: Armen gut.
Kopff abgeschlagen oder enthauptet werden: beraubung eines guten gönners.
Köpff verkehrt haben: bedeutet das wir uns unsers fürnemens wol bedencken das es uns nicht gerewe.
Kopff haben wie ein Roß oder vergleichen Thier so arbeiten mus: böß. Wie ein Vogel: verenderung seines stands.
Ketten verwirt ding: Gefangenschafft.
Kopff in Händen tragen: gut.
Kleider darmit haben: böß.
Käß essen: Betrieg.
Küchlin essen: schwere Mut.
Kirschen essen das uns zugesagt: nicht lang gehalten wird.

Krantz

Krantz von Laub: böß allen denn den Hirsch so vieh haben.
Kleider so unsauber: böser fürgang.
Kleider waschen: erfahrung seines gedenckens.
Krebs: Wandlen und Glück.
Katzen bedeuten Ehebruch.
Karren oder Wagen ziehen: kranckheit und nur fast grosse.
Kranck sein: Gefangenen guth, andern: böß still stehung seiner handthierung.
Krancken heimsuchen: Mittel finden zu seines fürnemens außtrag.
Kochen sehen: feßlung arbeit offenbarung.
Kertzen machen: Frewd und Gewin.

L

Leib haben der groß wird: Ehre.
Lernen in die Schul gehen: etwas newes sehen.
Leder wollen kauffen: Wandeln.
Lefftzen so versehrt: Böß.
Langen Bart: gut.
Lauffen und zum Ziel kommen: Gesunden gut, Krancken den Todt.
Lauterem Wasser baden: Gesundheit.
Lauterem Brunnen baden: huld von jedermann.

Liecht

Liecht sehen: Liebe so er nicht weiß.
Lijlien blumen: auffzug und verletzung.
Lufft so warm und hell ist: Frewd.
Liecht soweit umb sich scheinet haben: gut.

Liecht oder Fewer machen das bald brennet: gewin seines fürnemens.
Lewen sehen so zam ist: gut Armen und Reichen.
Lewin sehen junge haben: Nutzbarkeit.
Lorderbaum: reiche Wieber.
Leitern sehen: Wandlen.
Lebendig vergraben: Unglück.
Liegen: Bekümmerniß.
Leib von seinem Leib essen: glückhafftig einem jedern so sich mit seinem Leib ernehren mus.
Linck bekleidet sein: Mißratung seines fürnemens.
Leim und Lett: grosse Kranckheit, aber denen so darmit umbgehen: Gewinn.
Leib daraus etwas waschen thut: Leid.
Leib verletzt: Noth.
Lauten schlahen: Das sein Leib behütet vor bösem.
Leute so wild sind mit ihnen sich schlagen: Freundschafft.

Lauter

E iii

Lauter Wasser trincken: vieler Leuten gunst.
Lachen: Trawrigkeit.
Lauffen mögen und wol: Frewd.
Liechter haben und damit zünden: nicht gut.
Laufen auff dem Haupt: Reichthumb.

M

Mantel der new ist anlegen sein: sorg wird aus sein.
Mist: Kranckheit.
Mantel so im zu gros ist: Bekümmernis.
Mailthier so geladen: gut denen so sich versorgen.
Mist von Küen: gut.
Menschen Kaat: Unfall.
Menschen Kaat in seinem Haus: Verenderung.
Menschen Kaat in der Kirchen: Straff von Gott.
Marder Aussätzigt: Wieber.
Messing Becken oder Geschirr sehen So sie sauber: gute Haußhaltung der diensten.
Metzger sehen Fleisch zerhawen: böß, Jedoch denen so schüldig: gut.
Märckten kauffen und tauschen: Newe

Freundschafft so er nie bekent.
Mutter oder Schwester todt sein: Frewd.

Mager

Mager sein: Verlust.
Messer von im geben: Warnung.
Messer empfahen: Hinderred.
Märckt gehen: Siechthumb.
Menschen gefangen nemen: Sorg.
Milch essen und trincken: Frewd.
Melcken sehen: Oberwindung der Feinden.
Mon finster sehen: sich vor Herren hüten.
Mon zween oder mehr sehen: gewaltige Botschafft.
Mon blutig sehen: Schaden.
Mon scheinbar sehen: zunemen.
Mon vom Himmel fallen: Schaden.
Mon sehen: Gewinn, Krancken den Todt.
Mon rot sehen: Ungewitter, Zanck.
Mon purpur sehen: Gewinn.
Mon new am Himmel sein worden: Verkehrung.
Mehl, mit Mehl umbgehen: zunemung.
Meer, in das Meer fallen: Schaden.
Meer still stehen: Frewd.
Menschen der uns nicht bekand essen: Gut.
Meerkatzen sehen: Kranckheit, mißfallen.
Meerwunder sehen: Lieben Menschen verlieren.
Masen haben an seinem Leib: grosse Frewd.

Mulij

Mulij einfahren: Wandeln.
Mäuß essen: gewinn mit arbeit.
Menschen der krönt ist sehen: Gewinn.
Münch sehen: Todt oder Armut.
Meer wüten sehen: Schädlich.
Meer lauter sehen: Fröligkeit.
Meer, auff dem Meer fahren: groß Elend begegnen
Meer darauf untergehen: grosse Pein
Meß hören singen: In betrübnis fallen.
Mauß sehen: gewinn.
Mücken viel sehen: Thorheit.

N

Nasen so zimlich ist: gut
Nasen abgehawen: Verleumbdung und dem Krancken den Todt.

Nasen zwo haben: Zwitracht.
Nachtvögel Bedeuten das der so etwas thun will ehe ers anfaht sich wol besinnen solle.
Nußkernen essen so schön geschelet: überwindung der so im übel wollen.
Natern oder Schlangen sehn: Reichthumb in kurtzen stunden.
Nägel an den Fingern waschen: wird Alt.
Nacket sich sehen: gut.

Nebel

Nebel aus der Erben: Schwerniß.
Nebel sehen die nicht dick: gut.
Nuß, Mandelstein, Pfirsichstein und dergleichen also gantz essen: Zwitracht.

O

Oel mit umbgehen: Reinigkeit.
Oel empfahen: gut, von im geben: böß.
Ohren viel haben: Reichen und Armen Leuten: gut, Diensten: böß.
Ohren räumen: gute Bottschafft.
Ohren umb die geschlagen werden: böß.
Ohren darinn Ameissen oder Würmer haben: Todt.
Ohren darin Korn oder Weitzen waschen: gut.
Ohren wie ein Esel haben: Dienstbarkeit.
Ohren wie ein Wolff haben: Grosser Auffsatz.
Oepffel essen: Bulern gut.
Obs essen oder sehen: langes Leben.
Ochsen sehen mit einander kriegen: Lieb und Frewd.
Ofen sehen und drein lachen wöllen: frembde Mehr.
Oschsen sehen einem nacheilen: Auffsatz seiner Gesellen.

Oelbaum

Oelbaum sehen: Gewinn.
Oepffel so süsse sind essen: Hinderung.
Oepffel saugen: Leid.
Opeffel so faul Bedeuten verlust.
Opeffel von im geben: gros Glück.
Ochsen sehen hüten in der weid: Frewd.
Ochsen schlaffen sehen: Gewinn.
Opfferen: Frewd.
Omeissen sehen: vor Feinden sich hüten.

Orgeln hören: Frewd.
Ougen in ohren haben: verliehrung seines Gesichts.
Ougbrewen die schwartz sind: gut.
Ougen haben anders denn sie sein sollen: Niderung seines Stands.
Oel trincken: Kranckheit.

P

Pflug haben: verehlichung Kind.
Pfeffer haben: bösen wahn.
Pfennig sehen oder nehmen: Frewd.
Paradeiß sehen: Frewd.
Part der breit ist sehen: stärcke.
Part lang haben: Gewalt.
Partet Leut sehen: Zorn.
Pucken sich sehen: Verlierung der seinen.
Praun farben sehen: frewd schier überkomen.

Panter-

Panterthier sehen: verlust.
Peltzwerck sehen: zeitlich gut.
Pech mit Wasser gros sehen: Verklagung.
Pitter feucht essen: Kranckheit.
Peum grün sehen und sich neigen: sein Feind überwinden.
Pferd bloß sehen: sein Feind sich frewen.
Pferd roth sehen: gros Frewd und Wonne.
Prennen sehen: gut Gewinn.
Paum mit Früchten sehen: Gewinn.
Paum auffsteigen: Ehre.
Paum abgehawen: Betrignis.
Paden in dem Schlaffe: Zorn.
Prot warm essen: Frewd.
Pett sehen die zierlich sind: getrewe Frawen.
Prunnen machen: Schaden.
Prücken sehen: Sicherheit.
Prücken zerbrochen sehen: Schaden.

R

Ring an der Hand verlieren: sein Lieb vernemen mit einem andern Roß die weis sind reiten: nahet Glück.
Regen sehen: gutes Jahr.
Rinder schlahen: Frewd.
Rinder mit einander streiten: Lüginen.

Ring

Ring, Halßband von edlem Gestein oder Gold, Der nicht verehlicht eine Fraw, so verehlichet / Kind.
Ring Eijsen: arbeit, Gülden: glück.
Red verlohren: böß, Wol reden: glück
Ringen Zanck: hadder.
Ringen mit einem jungen Knaben so er ihn nider wirfft: Nachrede, schande.
Ringen mit einem Todten: Kranckheit.
Rinder so mager sind Sehen: harte Jahr.
Rinder führen: Frewd.
Rinder sehen einen Berg auffgehn: böß.
Rind essen: Feindschafft.
Rote Roß reiten: Zorn.
Roß so sie schwartz sind reiten: Unglück.
Rebhüner oder Hasen fahen: Verlust.
Ringlin sehen: Ehre.
Reden im schlaff: Frewd.
Raben sehen: abziehung der Frewde.
Roß die hoch sind auffsteigen: Fröligkeit.
Roß das todt ist sehen: gewin und gut Jahr.
Roß das weiß ist sehen: Frewd.
Roß das schwartz ist sehen: Ungütigkeit.
Roß das schnell ist sehen: Arbeit.
Roß das braun ist sehen: Lesterung.
Roß das wild ist zemen: Feind überwinden.

Roß das verschnitten ist sehen: heimlicher schaden.
Roß in der Stad umbher reiten: verschredet werden.
Roßkefer: unfall.
Rauschend Wasser durchwaten: überwindung dere so im feind seind.
Räudich, schäbicht und frätzig sein: Armen gut, Reichen böß.
Raben offt umd den Kopff fliegen: sein selbst oder seines lieben Freundes sterben.
Raben hören schreijen: Diebstal oder Ehebruch.
Regieren und herrschen: verlust.
Rote Weisse oder Grawe Roß kauffen: Glück.
Roß verkauffen: nichts guts.
Roß das schwartz ist verkauffen: kömpt aus sorgen.
Roß das graw ist sehen: Arbeit.
Roß oder Hund sehen: Der gewinnet viel Guts.

Roß versinken oder ertrincken sehen: kömpt in Noth.
Roß so in dem Moß besiecket jedoch daraus springet, bedeut ob einer gleich in sorgen stünde

stünde, werde er doch mit der zeit daraus kommen.
Ritter sehen: grosse Ehr.
Regenbogen sehen: gegen Auffgang gut, gegen Nidergang: bös.
Ritter fechten oder streiten sehen: gros Arbeit.
Ritter oder sonst grosse Herren anreden: Frewd und Ehr.
Rüben essen: vergebne Arbeit.
Reich werden: auffsatz.
Rot Kleid anlegen: Zorn.
Rauch sein: erhöhung seiner Ehren.
Rath gehen: mit grossen beschwerden.
Rauten sehen waschen: Ehre.
Rauten essen: unkeusche Werck verbringen.
Rosen sehen: Gesundheit, Glück, Bulern bös.
Rock der eng ist sehen: Kranckheit.
Ratten sehen: Zorn, Schand.

S

Salat essen: Wehtagen.
Salben machen: Sorg.
Schwartz Kleid anlegen: Not und Jammer.
Schwanger sein: armen Reichthumb, reichen kümmernis, der ein Frawen: verlierung dersel-

derselbigen der keinen, er werde eine schöne holdselige überkommen, andern krankcheit hiemit bedeutet wird.
Seugen einem so ein schwangere Frawen hat: er werd ein Sohn überkommen, einer schwangern Frawen: selbst sie werde eine Tochter überkommen, den gefangenen länger enthaltung.
Seugen und Milch haben: Einer Jungen Frawen: sie werde bald vollkömlich empfahen und geberen, Einem alten armen Weibreichthumb, Reichen unkosten Jung Frauwen, so Mannbar: die ehre, unmannbar: der Todt, der kein Fraw: Wirtschafft, der kein Kind: bald überkommen, Kriegßleuten:

kranckheit, der ein Weib hat und viel Kin-
der: er werde sie verlieren.
Spöupffer von im selbst trincken: Frewd.
Schlaff, im Schlaff betrübt: Frewd.
Stecke am gehen haben: Kranckheit.
Schlüssel zusammen klauben: Gewinn.
Süß essen oder nehmen: Betrigligkeit.
Schmiden sehen: Arbeit.
Stern von dem Himmel fallen: Betrübnis
nahend.
Schawr schlahen: Zorn und straffung.

Schlangen

Schlangen beissen: vor seinem Feind hüten.
Schneijen sehen: frembde Wohnung haben.
Schiff oder Land fahren: Wandern.
Schwerd haben: Weltliche Ehr.
Schlangen denen einer nicht möge entrin-
nen: Kranckheit und sonst nichts guts.
Spinnen todten: gut.
Stelen böse trew der beiiwohner: Auffsatz.
Schreiben im Schlaff der es kann: Gut.
Schiff regiern: Gut.
Schreiben noch lesen können und es aber
kann: böser fürgang seines Sinnes, Hinde-
rung mit verspottung.
Spielen je bürscher das Spie, je grösser
Zanck.
Spielen und gewinnen: Reichen böß, Armen
gut.
Seitenspiel treiben: Wirtschafft.
Springen: Sorg.
Schwimmen: böß.
Schlaffen und meinen erwacht: Auffsatz.
Strelen: gut.
Spiegel sehen: Gesunden: Frewd und Ehr
wandeln, Krancken: Todt.
Storchen sehen: Ehr und Trew.
Schwanen sehen: gut.

Schwanen

Schwanen hören singen: Kranckheit, bös.
Spiren hören: Arbeit.
Schwalben: Liebe, Gunst.
Sichelen: Schaden.
Schlangen werden: Gewinn. (raten)
Schermaus in seiner matten: sich selbst ver-
Schwert zerbrechen: nahet Freundschafft.
Singen und frölich sein: nahet Betrübnis.
Seitenspiel: straff.

Schnecken sehen: gute Mehre.
Stechen oder schlahen: grosse Irrung.
Sterben: Noth und Arbeit.
Stummen sehen: Wirdigkeit und Ehr.
Säw sehen: Liegen und Schand.
Seichen in der Nacht in das Bett: künfftige Kranckheit.
Stiegen auffsteigen: Arbeit mit ehren.
Stadel bawen: Fröligkeit.
Sein Obersten sehen: Ehre.
Schantz haben: sicherheit.
Schuch vernemen: Frewd.
Speck essen oder sehen: nichts guts.
Speher sehen: gut.
Stein werffen: Kranckheit.
Spielen mit seiner Frawen: Erbfal darumb man rechten must.

Schwim-

Schwimmen und durch oder hinüber kommen das so er begert ob es gleich schwer: überkommen.
Schwimmen und hinder sich sincken: straff.
Steltzen und darauff gehen: unruhigs sorgsams leben.
Schlüssel sehen dem so Weiben will: ein sehr gute Haußhalterin.
Silber finden: verlierung seines Guts.
Silbern schalen daraus trincken: lang Siechtagen.
Silber handlen: guter Gewinn.
Stein darmit geworffen werden: offenbarung seiner heimlichen dingen.
Stein sehen oder viel auff einander legen: Ehe mit grossem vergunst.
Schiessen sehen: nichts guts.
Selbst schiessen: Glück und Gewinn.
Sod oder Galbbrunnen sehen und darein fallen: Sorg.
Schwerdt das schön außpolirt ist empfahen, ist grosser gewalt.
Schwerdt verlieren oder von ihm geben: Armut.
Schwerdt oder Waffen tragen: vor seinem Feind sicher.

Schwerdt

Schwerdt das rostig ist empfangen: Neidt, Auffsatz.
Sein Eingeweid sehen: Frewd und Liebe.

Speijen was wir gessen: Unglück.
Sterben wöllen: Gesundheit.
Sich selbst malen: langes Leben.
Schwerd so fewrig am Himmel sehen: Straff.
Schul, zu Schul gehen: glück, dann es wird geschehen, das im fast lieb ist.
Schlüssel finden: grosse gewalt verhanden.
Seiden so rot ist sehen: wund Leut.
Schwein in selbst beissen: unfall seines Leibs.
Schwein sehen: Siechthumb.
Schwartz Leut sehen: Bös.
Schlangen sehen so beissen wollen: Kranckheit, Unfall.
Stelen: Gefährligkeit.
Schnecken: böser Leut: auffsatz und schaden.
Steinen werffen: ist nicht böß, aber von jemands getroffen werden, das ihm irgend einer so im auffsetzig seines wörtlein darthan oder sonst schaden gethan.
Sterben und wider kommen: Gut.
Spilleut sehen: Betriegereij.
Schön Bett: Glück und Heil.
Schröter oder Toderkäfer sehen: Gewinn

Schwefel

Schwefel oder Pech sehen: irrung der Welt.
Schaff haben oder sehen hüten: Gut.
Schlaffkammer darein verschlossen: schaden.
Schiff machen: Arbeit.
Schiff darein steigen: Gefärligkeit, nichts guts.
Schiff schön machen: Gut.
Schiff sehen: Fried.
Schiff machen sehen: Wolgefallenheit.
Schiff mit Leuten sehen: gute Zeit.
Schiff in Fliessenden Wasser sehen: Frewd.
Schiffen in einen verschlossenen Bach: Kranckheit.
Schiff nicht zu Port kommen: Hindernis.
Schaff sehen mit viel Wollen: guten Gewinn.
Schaff scheren: Schaden.
Schwein haben: Gesundheit.
Schatz finden, da wenig Gelt (!) in: gut, Da viel Geld in: Todt oder ander schad.
Stiff Vater und Mutter: Unglück aller dinger.
Schön Angesicht haben: ohne sorgen, wird sein Sach ein Fortgang haben.
Sein Angesicht im Wasser sehen: Langes

Leben.

Sein

Sein Angesicht im Spiegel sehen: ein Son einem Man, einer Frawen ein Tochter.
Sonnen in sein Haus scheinen: Gut.
Schüldig sein: Krancken den Todt, Den Gesunden böse anreitzung.
Spinnen: Trawrigkeit.
Schlaffen beij einem jungen Knaben: Frewd.
Schwester schlaffen: Unglück.
Schlaffen beij seinem Bulen: Frewd mit Sorgen.
Schändlich Angesicht: mit sorgen beladen.
Stirnen haben die Eissern und sonst hart ist: gemeinem Man gut.
Stirnen so gros ist: jederman gut.
Schuch auff ein kästlich ding legen: bedeutet Glück.
Schönes Angesicht im Wasser sehen: grosse Ehr.
Stiegen auffgangen sein: Ehre.
Schuch die new sind anlegen: gut.
Schuch so alt sind anlegen: Betrug.
Schaff hüten: gewinn.
Streiten in dem Schlaff: überwindung der Feind.
Saltz sehen: Kranckheit.
Scheren sehen: Gewinn.

Saat

Saat geel nicht mit Ahren: guts gemüt
Sonn scheinen sehen: stets gemüt.
Schaar im Feld sehen: Streit.
Sonnen blutig sehen: Fürstlichen Lohn.
Sonnen vom Himmel fallen: Fürsten todt.
Sonnen dunckel sehen: Fürsten gefährligkeit.
Sonnen beij dem Monn sehen: böß Bottschafft.
Sonn, viel Sonnen sehen: Frewd.
Sternen vom Himmel fallen: Todt.
Schnur umbgürten: Gewinn.
Silbern Schnur sehen: Ehre.
Schnur alt umbgürten: Schmertzen.
Spinnen sehen: Trawrigkeit.
Streit, im streit gehen: Angst.
Sterben oder von der Welt scheiden: lange Wohnung.
Stunden hören: Glück.

Schleiffen sehen: Arbeit.

T

Todt, einen so todt ist nachmalen gesehen,
sterben: Todt seiner nechsten Freunden.
Trawrig sein und nicht wissen warumb:
Böß.
Todten krönen: Siechtag.

Todten

Todten von ihnen etwas geholffen werden:
Sterben seiner Verwandten.
Todten bein sehen: Zorn.
Trincken aus einem saubern Trinckgeschir:
Entledigung.
Tranck von guten Würtzen: Hüt dich vor
deinem Feind.
Trinckgeschirr brechen: Todt seines Ver-
wandten.
Todt sein und wider lebendig werden: Ehr
und Gut.
Tauben sehen: Gut.
Tauben fahen: Verehligung.
Tantzen: Trawren.
Trumeten: Trawrigkeit.
Tröstet werden und desselben nicht beda:
Böß.
Todten, mit Todten essen: grosse Ehr.
Todten lebendig werden: Verirrung.
Todt sich selbst sehen: langes Leben.
Tafelen sehen: Frewd.
Thier zahm machen sehen: von den Feinden
überwunden.
Teuffel beij einem sein: Gewinn.
Thier reden sehen: Gut, man so lacht haben,
was sie reden, es wird war.

Vögel

V

Vögel sehen fliegen: Gut.
Vögel wider sich zu sein: Grosse schand.
Vögel fahen: Gewin oder frembde Gäst.
Vögel aus Pfawen sehen: Schaden.
Vögel ob ihn schweben: Feindschafft.
Vögel widerkommen: Krieg.
Vögel oder Kautzen haben: Gewin ankauf-
Vögel verlieren: Schaden. (fen.
Vögel in den Lüfften sehen: In irrsal fallen.

Vögel mit im reden sehen: Neid oder Nach-
Vögel ohn gefieder: Leid. (red.
Vögel den andern fahen: Schad.
Vögel ohne Bein: Gros Betrübnis.
Vögel allein sitzen: Leid.
Vögel sehen sein Flügel nehmen: Verlierung seines Guts.
Verendert werden in einer andern Gestalt Bedeut verenderung seiner Ehren.
Verbrend werden: Grosse Lieb, Krancken: Gesundheit.
Vff einen Karren und Wagen gefürt werden: Grosse Ehr, Aber den wandlenden: böß.
Unsere Vorfahren und Eltern sehen: Bedeutet ernewerung alter vergangner Sachen.

Vnsinnig

Vnsinnig voll und toll sein: Krancken gut, Gesunden widermut.
Vogel sehen: gros Kauffmanschafft.
Vogelnester finden: grosse Frewde.
Vieh, allerleij Vieh, als Oschen, Küh, Roß, Geissen unnd dergleichen gebrauchend Thier beii einander sehen stehn, bedeutet ein gut Jahr.
Voll bad sein: Kranckes leben
Vater mit Todt abgangen sein: Sünd und Schand.
Vesten oder darein gehen: grosse kranckheit.
Vhr oder Glocken hören schlahen: Wandlen.
Verschlossen sich sehen: Verlierung eines Glieds.
Vögel fahen je gösser, je Edler, je grösser: Gut.
Vallen sich sehen: verlierung seiner Ehren.
Verfühnung in Zwitracht: Schaden.
Vnkeusch mit einer Gemeinen: Unkeusche Laster.
Vnkeusch mit seiner Schwester.
Vnkeusch mit seiner Mutter: Sicherheit.
Unkeusch mit einer Jungfrawen: gute zeit.
Vater so todt ist: newe Zeitung.

Uff

Uff dein Wasser gehen: Bulern guth, die Weiber haben argwon seines Weibs.
Vnter einem Baum sitzen: dem kömmet eine gute Botschafft.
Vff Bäum steigen: gewalt über seine Feind,

auch ein guten Gast.
Verriren am weg: Arbeit ohne Nutz.
Viel Hütten sehen: verdruß den Leuten.
Vier Füß haben: grosser Auffsatz.
Verborgen sein: Glück.

W

Weben sehen: nichts guts.
Wircken sehen oder zettlen: gute Bot-
schafft.
Wagen oder über ein Roß abfallen: Böß.
Weinen: forcht.
Wilde Thier: unser feind.
Weisse Wollen: Wucher.
Weis Federn haben: Freund.
Weis Federn aufflesen: guter Gewinn.
Warsagen: heimische und frembde sorg.
Wandlens: Angst und sorg.
Wissel sehen: böß, unzüchtig Weib.
Welsch oder ein ander sprach lernen: fremb-
der dingen annemung oder wandeln.
Wasser das trüb ist: böß.

Wimmen

Wimmen: schön Wetter.
Weis Kleid anlegen: Glück.
Wachßliechter sehen: Glück und Heil.
Wandeln wöllen in frembde Land: Todt.
Wildbrad essen: Armen gut, Reichen ver-
Wind so nicht strack: Gut. (gunst.
Wild Schwein sehen: Zu allen dingen bößer Außgang.
Wasservögel sehen: Gefahr.
Wein oder Wanwelle sehen: Diebstal.
Würffel sehen: Zanck.
Wachteln fahen: frembde Botschafft, un-
serm Willen zu wider.
Wurm von eim gehen: seiner Feinden innen
Werden und die überwinden.
Weben selbst: Gut.
Wupp außmachen: Trifft sterben an.
Weintrauben essen: Weiß: gut, Rot: nit fast.
Wein trincken: zimlich gute Ordinantz und
Regierung seiner Sachen.
Wein davon truncken werden: Schand.
Wein, Essig trincken: Zanck.
Würtzen essen und auffriechen: Auffsatz,
Neid seiner Nechsten.
Wagen umbfallen: Böß den Kauffleuten
und Reichen.

Wilden Thieren mit inen kempffen: Armen Gut.
Wund sein: Grosse Lieb den Jungen.
Wund in der Hand: Schulden.
Wirten und nicht bezahlt sein: Gefährligkeit seines Lebens.
Wasser trincken: Kalt: gut, Warm: böß.
Wasser sieden sehen: mit Feinden reden.
Waffen verliehren oder brechen: Schaden.
Wagen Leut lauffen sehen: Streit, Zorn.
Wasser brennen sehen: Frewd.
Welschen inwendig: Zunemung.
Weinen im Schlaff, ob ihm threnen ab hin lieffen: Etwarumb Frewd.
Warümb auffsteigen: Kranckheit.
Wunder sehen: Freundschafft.
Wolcken trüb sehen: Trübsal.
Wolff sehen Bedeut in kurtzen gute Freund.
Woff mit im schertzen: Feind gemehret.
Weinbeer sehen: Ehr und Wirtschafft.
Witwen liegen: gute Mehr.
Wasser, im Wasser zaplen: Trübsal.
Wund werden: Schamrede.
Wasser, im Wasser umbgehen: Schwerer Zorn.
Wirtschafft haben: Zukünfftiger Krieg.

Wurtzel graben: Reichthumb.
Würm sehen und darob erschrecken: sol sich vor denen so im übel wollen hüten.
Würm todten: Frewd.
Weib nemen: Angst und Noth.
Windlichter sehen: Trawrigkeit.
Wurtzel oder Kräuter essen: Krieg.
Weid sehen: Frewd.
Wachs: Kranckheit.
Wetzstein: künfftige Frewd.
Wasser baden: Arbeit.
Wunden geschlagen hinden in sein Leib: hinderred seiner Ehr.
Wällen sehen: böß.
Weib so unser ist beschlaffen: ir sterben, wenn sie nicht sein, bedeutet Glück.
Wachteln sehen: Gewinn.
Weis Brod essen: Tugend und Ehre.
Weitzen Brod essen: Frewd und Thugend.

Zierlich oder schön ding finden: Todt Vater
und Mutter.
Zeichen am Himmel sehen: Schaden.
Zeen aus fallen: Freund wöllen sterben.
Zeen aus dem Mund klauben: des Hirns
schwindung.

Zeen

Zeen essen: Sterben.
Zeen all aus dem Mund einem andern fallen:
Reichthumb.
Zunder oder Leuchter sehen: frewd und wonn.
Zindel oder Seiden sehen: Fürsehung des
Leibs.
Zwibeln essen: Leid.
Zeenen so fornen verlieren: sich obel werden
mögen versprechen.
Zeen all aus fallen: böß den Gesunden, kran-
cken Gesundheit.
Zeen zusammen wachsen: irrung, zwitracht.
Zeen so faul sind ausfallen: Gut.
Zeen so weis sind: Gut.
Zeen so gülden: Gut.
Zeen wechsin: schnellen todt.
Zeen zinnen: Schmach.
Zeen gläsin: Todt.
Zeen sildern: Reichthumb.
Zeen anders wachsen: Gut.
Zeen raumen: Böß hiderung.
Zungen ab sein: schmach von unser Frawen.
Zungen beschwert sein: den Krancken todt.
Zijpreß: langer verzug.
Zeen außfallen in sein schoß bedeutet seiner
Kinder beraubt werden.

Zeen

Zeen mit der Jungen ausstossen: Seiner Sa-
chen guter ausgang.
Zancken und Haddern im Schlaff: Unruw,
mechtig beschwert werden.
Zungen abbeissen oder essen: gemeinem Man:
reuwen, so einer einen krancken Freund:
Tod, dem Reichen grosser Unfal.
Zettlen oder das Garn zu Weben bereiten:
Wandeln.
Zu Nacht wachen und gesund sein: Reichen
Kranckheit, Armen Glück.
Zeit oder Glocken bedeuten Auffsatz Und
das einer wol umb sich seht.

Zahl bedeuten die Jahr so sich die Sach ver-
lauffen sol.
Zu Acker gehen: Grosse Unruhe.
Zijn und Bleij: Siechtag.

ENDE

4. sz. melléklet: Az *Álom könyveczke* (Debrecen, 1635.)

Az 1635-ös kiadásból a címlap, A_2b, A_3a, A_4b, A_5a, A_6b, A_7a és A_8b lapok maradtak fenn. Ezeket közlöm főszövegben, lábjegyzetben szerepel az 1756-os kiadás szövege, ahol eltér az 1635-östől, illetve ott, ahol az 1635-ös kiadásból értelemzavaró részek vesztek el. A szövegben a magánhangzókat a mai alakkal jelöltem, a különböző mássalhangzókat azonban megtartottam.

Álom könyveczke[496]
Mikeppen
az éyjeli látá-
sokat, jelenéseket és Álmokat
érteni és magyarázni kel: Az régi és
mostani uj Álom-könyvekből, mellye-
ket az Bölcz emberek nagy mesterség-
gel meg irtanak, rövideden kiße-
degettetet és mostan uyjon-
nan ki nyomtattatot.[497]

Debreczenben,
Nyomtatta Fodorik Meny-
hart, an. MDCXXXV.

(Elöl-járó Beszéd[498])

[n]yugßik, úgy vagyon jol erőssen alußik;
[de] azon é[t]el az ő bőségével a embernek
[ßi]vét meg rekeßti, és az pára meg soka-
[s]ulvan, azt el borittya, és akkor igaz úgy
tetßik az embernek, mint ha az élet nem
<nem> volna ő benne. Az Lélek jollehet
cselekeßik akkor-is, de az páranak bősége
miat az ember az álmot nem veheti eßé-
ben,[499] ugy hogy meg értse, hanem ki megyen
fejéből: Másképpen is leßnek éyjeli
látások, de miért hogy haßontalanok, és

[496] Álom magyarázó könyvetske, melly le-írja
[497] A' régi és mostaniúj Álmos Köny-vekből, mellyeket a' Bőlts Emberek értelmesen meg írtanak, és most ismét
Újonnan ki-botsáttattak.
[498] Elöl-járó Beszéd és Tudomány, mitsoda éjjel Látásokra, és Álmokra tartson szá-mot a' Keresztyén ember, és azoknak ér-Telmét miképen tudhatja meg. Az Álom sok és külömb-külömbéle, és nem mindennek, hanem csak némelly-nek lehet igaz magyarázatja, a' mint *Pli-nius* mondja. Mert némelly álom tsak a' min-dennapi tselekedetinket forgatja; némelly pedig a' vérnek nagy bővségéből és telljes voltából származik, holott az embernek az ő agya-velejét a' vér meg rekeszti az ő nedvessé-gével 's párájával, mellyből osztán tsudálatos éjjeli látások következnek, De a' miképen *Ci-cero* mondja: Az emberek A1kik mértékletesen és józanon élnek, a' mivel álmodoznak, bé tel-lyesedik, mikor annak ideje vagyon. Továb-bá, a'mint bőlts *Aristoteles, Fabianus és Pli-nius* mondják: Való dolog az is, hogy ha az ember hanyatt fekszik, és sokkal több és csudá-latosabb dolok forognak előtte, mint mikor oldalt fekszik; sőt az időn is áll; mert ha az ember vacsora után mindjárt el-
[499] de a' párának bővsége miatt, az ember nem-veheti eszébe az álmot.

hejába valók, rövidségnek okaért azokról
[n]em emlékezem.
[A]z terméßet ßerint való álom, ki[500] által
[mink]et az Isten tanit es int jövendő dol-
[g]okrol, az kiket hoßßu gyakorlásbol[501] az
[e]mber megh tanul es meg ért, mint ßinten
[m]ind az egyeb féle mindenapi története-
[k]et is eßünkbe tartyuk,[502] es egy dolgot az
[m]ásiknak [je]gyzésébol megh magyara-
[zunk, mert] egyik dolog az másikhoz ha-
[sonlo avagy] nem sokkal külömböz tölle.
[Az álom][503] penig kétféle, eggyik az ki
[eyfel elot le] szen, holot az mi vérunk és lel-
[künk ez mindenapi dolg]ainkban[504] és cse-
[lekedetinkben foglalatos, de se]mi m[a-
gyarázatja be-nem telik, nem is szükséges]

ßámot rejá tartani, hanem ha az emb[er i-]
gen mértékletesen élne mind ételében [és]
italaba, Sőt ha fölötteb[505] jozanon élne [az]
ember, tehát az nyál ki az emberben gy[ü]
leközik ollyankor, el lepi ßivet az emb[er-]
nek, és az ő vérét meg undokíttya, és [ek-]
képpen az tet(!)méßet ellen valo, [gon]oß p[a-]
ratol az agy-velőjet az kiben[506] az mi le[l-]
künk es okossagunk vagyon megh ßally[a]
es az terméßetnek ellene valo álmot hoz,
mely álombol semmit nem kel várni.
Az másik álom, az kire ßámot ta[rtha-]
tunk, akkoron leßen, mikoron az na[gy][507]
nedvessegek kik mi b[enn]ünk az ő folya[sik-]
bol az mi testünket, ug[y] mint egy harm[at]
nedvesitik,[508] meg emeßtettek és el fog[y-]
tak, és továbbá az ßüvet és egyéb hely[e-]
ket, az hol az mi lelkünk és okossagu[nk]
nyugßik, nem terhelik: hanem az mi [ßi-]
vünk bantás[509] nélkül levén, csudás dolg[ok]
forognak előttünk.
Azért[510] közönsegeskeppen külömb k[ü-]
lömb féle dolgokat igy hasonlitsunk eg[y-]

---

[500] a' melly
[501] a'mellyet sokszori gyakorlással
[502] mint szintén a' mint egyébféle mindennapi történeteket is szemünkkel látunk
[503] A' természet szerént való álom
[504] Erőnk és lelkünk a' mindennapi dolgainkban
[505] felette
[506] a'mellyben
[507] sok
[508] mellyek az ő mi bennünk való folyásokkal a' mi testünket úgy mint egy harmat nedvesítik
[509] bántódás
[510] de

mashoz: Előßör, Az egéß embert az [mi-]
illeti: Ha valaki álmodoz, hogy háta [me-]
get valami történik, Ez jövendőt jegyez,
ha előtte, jelen valot.

Az[511]

Es neminemű külömbsegből, mely va-
[g]o[n], az emberi testnek külömbfele tagjai-
[ba]n, könnyen meg ertheti az ember[512] hogy
[h]a ezek közzül valamellyikkel álmado-
zik, rokonságát jegyzik, vagy baráttyát,
[a]vagy egyeb[513] embereket, az kikhöz ő ne-
[ki] semmi közi nincsen.
Oßtan, az egyeb fele[514] eyjeli látasok,
[m]int az kik[515] ugy mint ezközök és ßerßa-
[mok] (gonoßt avagy jot magokban visel-
[vén az ő] Complexiojaban, tulaydonsaga-
ban egymáshoz hasonlitásában, tellyes
álla[patjá]ban, valoságában, mértéken, ßinen,
hol, mikoron [és] miképen meg iteltetnek,
és m[eg] magyar[az]tatnak:) az mint ezt min-
den ember az régi és mostani Álom ma-
gyarázoknak ki irattatot táblákbol, az Al-
phabetum rendi ßerint, minden nevezetes
dolgoknak, avagy az mellyek azokhoz
hasonlok az ő tulaydon ma-
magyarazattyat és értelmet
(ha Isten akaria) ide

[511] A' fő: Fejdelemségekre magyaráztatik; Tanító-Mesterekre, Atyánkra, Anyánkra, és Vérszerént-való rokonságinkra. Két óldal: jobb óldal, a Férfiúi nemet, Bal óldal az Asszony ember nemet jelent. Fülek: Jobbik fül, a' Bátyát, Bal fül, a' Nényét példázza. Szemek: gyermekeinket jelentik. Állak: Feleséginket. Szakál: Feleséginket. Fog felső: Az idősb gyermeket. Fog alsó: Az Ifjabbakat. Száj: Házunkat és gazdagságainkat jelentik. Fogak: Az egész-népet. Fogak jobb felől: A' véneket jelentik. Fogak bal felől: Az Ifjakat jelentik. Nagy fogak: Marháinkat jelentik. Éles fogak: Titkos. Nagy fogak-is arra mutatnak. Elől-való fogak: Házi eszközt. Néha pedig nyilván való dologra vezetnek. Fehér haj: Rest ember jelent. Fekete haj: Gyors embert jelent. Veres haj: Gyors, de kemény embert. Vér: Rokonságot példázhat, és jel. Vállak: Atyafiságot jel. Tsets: Gyermeket vayg jó akaróinkat jel. Kezek: Szolgát, és szolgálót; néha pe-dig olly mesterséget, mellyel az ember él. Has-bél: józságunkat, vagyonunkat jelent. Köldök: Atyánkra 's Anyánkra mutatnak. Belső tetemek: Mindent a' mivel bírhatunk Szív: Férjfiúnak feleséget, Aszszony em-bernek pedig urát mutatja. Máj: gyermekinkre és józságinkra utal. Epe: aranyat, ezütöt mutathat. Lép: Örömre magyaráztatik. Vesék: Vér-atyafijúkat jelenthet. Szemérem test: jelenti a' mi Szüleinket Rokonságinkat, gazdagságot és oll sze-mélyeket, kiket az ember titkon szeret. Szártsontok – is ezekre mutatnak. Szemérem: Néha veszélyt jelent. Térdek: Útazást; ennek fellette igen jó
barátot, Társaságot és küldett követségün-ket is, Beteg embernek pedig, ha valami térdéből ki-nő: halált mutathat. Lábak: jegyzik a' követeket, szolgákat és szolgáló leányinkat. Hát és hátul való részek: Esztendeinkre,
és idős vóltunkra magyaráztatik. Alfel: Alkalmas régi időt jelent, de a' felső része hoszszabb időt és nagyobb vénséget.
[512] akár-ki is
[513] más
[514] másféle
[515] mint a'mellyek

ala meg talallya.[516]

A
Adossa lenni, betegnek halal; Egésségesnek gonoß indulat.
Agarat latni, idegen dolgot nyerni.[517]
Ágh ki zöld és virág rayta, Nagy tißtesséeg.
Agyagh és sár, Nagy betegség: nyereség az kik abbol mivelnek.
Agyas házba rekezteni, Veßteség.[518]
Agyat ékesitettet látni: Hű házas társa.
Agy ki ßép: jó ßerencse, boldogság.
[519]

Áldani, Hűség és boldogság.
Áldozni öröm.
Álgyut latni ki sűlni, Remülés.
Állak kövérek, jó.
Állak ößtövérek, Gonoß.
Alma rothat, Veßteseg.
Almabol az levet ßinni, Bánat.
Alma levet innya, Fáratság.
[520]

Almát másnak adni, Nagy jó ßerencse.
Almát látni, Szeretőknek jó.
Almát édesset enni, Tartoztatás.
Angyallá lenni, jo.
Anyád avagy Néned ha meg holt, öröm.[521]
Angyalt meg ßollitani, Gonosz.
Anyával bujálkodni, Bátorság.
Arany és Ezüst, jó ßerencse.
Arany.

Betegseg.
Babot ennyi, Betegség.
Baglyot látni, Hoßßu öröm.
Bakot látni, Dolga ßaporodik.
Balhát sokat látni, Nagy bánat.
Balha ha bőven raytad, Hejába valo reménség.
Bánkodni álmában, öröm.
Bánkodni és nem tudni miért, Gonoß.
[522]

---

[516] akár-ki is ide alá megtalálhatja
[517] Új dolgot hallani.
[518] Veszedelem.
[519] Ágyút látni ki-sütni: Rémülés. Akasztani ha ki visznek, de tsak fejedet ven-nék, és te el-rejteznél az emberek között: A' te irigyid el-vesztenének, ha más jámbor barátid nem fognának melletted.
[520] Almát el-fonnyadtat, mintegy meg-rothadtat felvenni és jó ízűt abban enni A' félben (ve) veszett dolgod gonosz akaróid miatt ezentül helyre állapadik.
[521] Ángyad, ha meghólt, öröm.

Barmot látni öklelni, Viaskodás.
Barmot ößtevert látni, Szűk esztendő.
Barmot kövert látni, Bő eßtendő.
Barmot haytani, öröm.
Barmot hegyen látni, Semmire nem jo.
Barmot látni enni, Gyűlölség.[523]
Barmot külömb külömb félét egy csordá-
ba latni, Bő eßtendőt jegyez.
Baratit látni, Nagy bánat.
Barlangban lakni és belőle kiköltözni,
Vandorlás es ßerentse változasa.
Bayt vini, Gonoß.
Békélni haboruságba[n], Kár-vallás.
Békélni barátival, Versengés.
Békát látni, Arultatás, viaskodás.
Békát látni valami alat jo szerencse, tißtes-
ség.

Békát ölni, Nagy meltosága leßen.
Belit őmagaét látni, Gonoß.
Be rekeßtetet lenni, Egyik tagját el veßti.
Berhet fel kötni, Tißtesség.
Berhet el veßteni, Marhajában kárt val.
Beteget meg látni, Szandékát veghöz vi-
ßi eszköz által.
Betegesködni, Rabnak jo, másnak gonoß.
Bőr fejér avagy zőld, jo kedvü léß.
Bőrt feketét latni, Munka, dolog tevés.
Bőrt csavalni, Gonoß.
Bőrt akarni venni, járás.[524]
Bőtüket tanulni munkás embernek jo, hi-
valkodonak gonoß, azoknak-is jo, az
kik gyermekeket kivánnak.
Bolondoskodni, Betegnek jo, egésséges-
nek kedvetlenseg.
Borju avagy juh, örömet jegyez.
Borostyánfa, Gazdag aßßont jegyez.
Borsod ha vagyon, Gonoß gyanakodas.
Borsot enni, Betegség.
Bor etzetet innya, Vißßa vonás.
Bort látni, lopás.
Bort alkalmassan innya, jol el rendelni
dolgát.
Bortul réßegülni, Szégyen.[525]
Búza fő ki temérdek, jot jegyez.

---

[522] Barmot venni, Öröm.
[523] Barmot enni, Gyűlölség.
[524] Bor fejer avagy zőld, jo kedvü léß. Bort feketet latni, Munka, dolog teves. Bort csavaralni, Gonoß. Bort akarni venni, jaras.
[525] Bortól részegedni: Szégyen.

Búzát bővőn látni, Nagy bánat.
Búza

Embert koßoróba látni, Nyárba jo, Télbe ártalmas.
Fő emberrel beßélleni, Haßnos.
526

Énekelni és vigadni, Szomoruságot jegyez.
Éppitést avagy ő házat latni, Meg utalás.
Erdő ki zőld, nagy fáknak ágaitol oly sű-
rő hogy nehezen el járhatni benne,
Meltosá[go]t jegyez, de nem kedve
ßerint.
Erdőt látni égni, But jegyez.
527

Eret vágatni, Betegséget jegyez.
528

Esni és megh tartozni, Nem gonoß.
Esni látni magát, Tißtessegét veßti.
Essős zaport latni, Bő eßtendő.
Essőt gyengét ha ablak által esik ßobád,
Nyereség.
529

Etzetet innya, jo Nyereség.
Evetet avagy madár fiát látni, Nyereség.
Eyjel viraztatni és egésségben lenni, Gaz-
dagnak betegséget, ßegénynek jo ße-
rentsét jegyez.
Eßtöver ha vagy, Vezteség.
Eztragot látni, Házasság és Hűség
Eztragot hallani avagy enni, öröm.
Ezűstet találni, Marhájában vezteség.
Ezűst pohárbol innya, Hoßßu betegség.
Estű-

530

[526] Vad emberrel vetekedni: jó barátság.
[527] Eskütt-ember ha vagyon kedved ellen azért hogy mások irigyelnék: Jámbor igyedet, szánják, bánják.
[528] Esső ha reád tsepeg apronként: valami ke-vés pénzt adnak.
[529] essőt ha szél ablakodhoz tsap: Erővel el-ra-gadnak a' te szerentséet, ha lehetne. Essőt szaporát: Esztendő.
[530] Befejezés: Jó olvasó hidd-el, így találod renddel, Bár el-nézd szemeddel, s után légy elméddel, De jobb te ebéddel, avagy erszényeddel Tanátsolj, úgy kínálj, penészes pénzeddel. Négy vagy öt póltúrit előttem vess-el hát, Nesze fogd az árát, elég csak tedd el hát! Bé-teszem a' kaput, én is itt vetek határt, Mondd: Egésséggel olvasd, nem vallasz kárt.